

ELS ESTUDIS UNIVERSITARIS CATALANS (1903-1985)

Per una Universitat Catalana

ALBERT BALCELLS

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MONOGRAFIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, XII

**Els Estudis Universitaris Catalans
(1903-1985)**

Per una Universitat Catalana

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MONOGRAFIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, XII

ALBERT BALCELLS

Els Estudis Universitaris Catalans (1903-1985)

Per una Universitat Catalana

BARCELONA
2011

Balcells, Albert

Els Estudis Universitaris Catalans (1903-1985) : per una Universitat Catalana. —
(Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica ; 12)

Referències bibliogràfiques. Índex

ISBN 9788499650418

I. Institut d'Estudis Catalans II. Títol

III. Col·lecció: Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica ; 12

1. Estudis Universitaris Catalans — Història

2. Ensenyament universitari — Catalunya — Història — S. XX

378(467.1)"19"

© Albert Balcells i González

© Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: març de 2011

Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Fotoletra, SA

Imprès a Limpergraf, SL

ISBN: 978-84-9965-041-8

Dipòsit Legal: B. 9849-2011

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

El Primer Congrés Universitari Català	7
La primera fase dels EUC (1903-1907): de dues càtedres a deu. L'inici de la seva revista	17
Del 1908 al 1913: la consolidació en companyia de l'Institut d'Estudis Catalans	45
Els EUC amb tres càtedres en temps de la Mancomunitat de Catalunya i del Segon Congrés Universitari Català (1913-1923)	53
El refugi de l'Ateneu Polytechnicum durant la dictadura de Primo de Rivera i la segona etapa de la revista dels EUC	71
La transició de 1930-1931, la Generalitat republicana i la Universitat Autònoma de 1933	81
Els EUC durant la dictadura franquista fins al 1960	99
Continuïtat i canvis entre el 1961 i el 1981	147
Els cursos de cultura catalana per a estudiants estrangers	171
 Annex 1. Professors dels EUC	 183
Annex 2. Revistes dels EUC	185
Annex 3. Fotografies	187
 Índex de noms	 203

El Primer Congrés Universitari Català

PRECEDENTS

Una de les institucions de l'Estat espanyol que el catalanisme sotmeté a crítica des del final del segle XIX era la universitat, i, en concret, la de Barcelona, com a delegació provincial d'un sistema universitari centralitzat, que es refermà amb la creació del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts al començament del segle XX. Es criticava la uniformitat dels plans d'estudi universitaris i el tipus d'ensenyament rutinari i memorístic, aliè a la recerca personal i a l'experimentació. La centralització evidenciava la seva manifestació més patent en l'exclusiva dels estudis de doctorat i de la concessió del grau corresponent que tenia la Universitat Central, és a dir, la de Madrid. També es criticava la possessió vitalícia de les càtedres per un cos de funcionaris amb oposicions i concursos de trasllat centralitzats. Per acabar, a la universitat oficial se li retreia que estava desvinculada de la realitat, de les necessitats i de la tradició cultural catalanes; n'era un clar exemple l'exclusió de la llengua popular, que ja gaudia del prestigi literari de les obres dels escriptors de la Renaixença, tot i no ser encara considerada per tothom llengua de ciència ni d'administració.

La Universitat de Barcelona era vista com una màquina d'expedició de títols que permetien l'exercici de determinades professions i l'accés a determinats càrrecs, i també com un instrument de descatalanització, un instrument a les pautes del qual s'emmotllaven fins i tot els professors catalans i no sols els nombrosos docents forasters que ocupaven càtedres. La modernització i la catalanització de la universitat van ser un dels objectius inicials del catalanisme. Ja el 1892 Torras i Bages va escriure que l'assoliment d'una Universitat Catalana iniciaria la veritable renaixença de Catalunya.

Un exemple del que pensaven els universitaris més crítics es troba en un article del jove Enric Prat de la Riba, publicat el 1896 a la *Revista Jurídica de Catalunya*

amb el títol «La enseñanza pública en la actualidad». Escrivia Prat de la Riba, tres anys després d'haver-se llicenciat en dret: «Dentro de este absurdo sistema que es el vigente en Francia, en Italia y en España, las Universidades no son Universidades, no son más que oficinas de la ciencia. Así anda la ciencia, mejor dicho, así no anda. [...] Así se va a clase como el empleado va a la oficina, no por amor a la verdad, sino por necesidad odiosa. Así se busca en los centros de enseñanza no la habilitación científica, que en ellos es imposible obtener y aun imposible dar, sino la habilitación administrativa, el reconocimiento legal de la aptitud profesional, es decir, la autorización para ejercer la industria de abogado, de médico, de maestro, profesor o catedrático, etc. La reforma ha de ser radicalísima. La Universidad ha de ser autónoma, el Estado no ha de tener en la misma otra intervención que la que le es permitida respecto de todas las asociaciones privadas».¹

Els intents de pal·liar les deficiències de la universitat oficial no van donar resultat. El 1880 Terenci Thos i Codina, en qualitat de diputat provincial pel districte de Mataró, va fer a la Diputació de Barcelona la proposició que s'instaurés una càtedra d'història de la llengua i literatura catalana i de l'antiga provençal literària dins la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. La proposta va ser rebutjada.

El 1890 Enric Prat de la Riba, en representació de l'associació estudiantil que presidia, el Centre Escolar Catalanista, fundat el 1886,² demanà a la Diputació, també sense èxit, la creació d'una càtedra de dret civil català, en un moment en què la codificació del dret civil espanyol amenaçava d'extingir el dret civil consuetudinari català, que era vist com un dels signes d'identitat col·lectiva. La campanya de l'any 1889 contra l'article 15 del Codi civil espanyol va salvar de l'extinció el dret català, però no el va fer sortir de la precarietat. Per a superar la situació, era necessari la redacció d'un apèndix del Codi espanyol per a salvar tot allò que calia preservar. La comissió oficial de juristes catalans que l'havia d'elaborar no ho tenia fàcil. En realitat, calia un poder legislatiu català, inexistent, per a posar al dia un dret consuetudinari com el català. La redacció de l'apèndix s'arrossegà durant molt de temps, i el primer Parlament de Catalunya de 1932 no disposaria del temps necessari per a donar resposta a la codificació del dret civil català.

1. Enric PRAT DE LA RIBA, *Obra completa*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Proa, 1998, p. 355.

2. Jordi LLORENS I VILA, *La Lliga de Catalunya i el Centre Escolar Catalanista, dues associacions del primer catalanisme polític*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1996. Per a fer política possibilista, els del grup del Centre Nacional Català, el format per Prat de la Riba, Cambó, Duran i Ventosa, Puig i Cadafalch, etc., que havien estat, d'estudiants, membres destacats del Centre Escolar Catalanista, se separaren de la Unió Catalanista el 1899. El grup passà de seguida a la Lliga Regionalista de Catalunya en fusionar-se amb la Unió Regionalista, i el nou partit guanyà les eleccions legislatives de 1901 a Barcelona. La Unió Catalanista restà, així, com a representant del «tot o res», però cada vegada resultaria menys operativa.

El 1891 la Lliga de Catalunya reclamà inútilment la creació d'una càtedra de gramàtica catalana a la Diputació de Barcelona. La manca d'una veritable acadèmia de la llengua catalana amb autoritat normativa feia difícil proposar una unificació ortogràfica i una depuració del lèxic, i posar ordre a la sintaxi; tot això topava amb el propòsit de convertir-la en una matèria universitària, però aquest no va ser el motiu de la negativa.

El 1892 les bases per a una Constitució Regional Catalana, votades el 1892 a Manresa per la Unió Catalanista, fundada l'any anterior, no es referien explícitament a la universitat, però la base quinzena deia que tot l'ensenyament en els seus diversos graus havia d'organitzar-se «d'una manera adequada a les necessitats i el caràcter de la civilització de Catalunya». En reivindicar que la llengua catalana fos oficial, les Bases de Manresa la demanaven també a la universitat implícitament.

Quan el jurista Manuel Duran i Bas va ser designat rector de la Universitat de Barcelona (1891-1899), decidí organitzar, el 1896, un curs de literatura catalana a càrrec del catedràtic de literatura espanyola Antoni Rubió i Lluch i un altre de dret civil català, el 1897, a càrrec del catedràtic de dret internacional Joan de Déu Trias i Giró, que havia estat delegat de Barcelona a l'assemblea de la Unió Catalanista de 1892. Es tractava de dues càtedres *lliures*, és a dir, sense remuneració i fora dels plans d'estudi obligatoris per als alumnes. Antoni Rubió i Lluch va arribar a donar, a partir de gener de 1897, sis classes —una per setmana— dedicades als orígens i les característiques de la literatura i la llengua catalanes antigues, però va haver d'interrompre la docència per raons de salut.³

L'ensenyament a la càtedra lliure de dret català va començar el desembre de 1898. La de literatura catalana no va arribar a funcionar perquè, per segona vegada, els problemes de la vista de Rubió i Lluch s'agreujaren i aquest va haver de deixar temporalment la docència. El 1900 cap de les dues càtedres no funcionava. A Duran i Bas li havia arribat la jubilació i el 1899 havia estat nomenat ministre de Justícia del govern Silvela-Polavieja, càrrec que va deixar a causa de la declaració de l'estat de guerra a Barcelona com a resposta al moviment de resistència dels contribuents conegut pel «tancament de caixes». Les iniciatives precursors que Duran i Bas havia promogut quan era rector de la Universitat de Barcelona no tingueren cap continuïtat.

El 1898 l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner es referí a la necessitat de fer autònoma la Universitat de Catalunya en el seu discurs d'inauguració de curs a l'Ateneu Barcelonès com a president. Aquell mateix any naixia una nova associació estudiantil catalanista, l'Agrupació Escolar Ramon Llull, que seria una de les impulsores del Primer Congrés Universitari Català.

3. Jordi MALÉ I PEGUEROLES, «La literatura catalana a la Universitat. Esbós d'una història (I)», *Revista de Catalunya*, núm. 186 (juliol-agost 2003), p. 47.

Dos anys més tard, el 1901, es confià a Rubió i Lluch la lliçó inaugural de la Universitat de Barcelona. Aquest discurs versà sobre els caràcters històrics de la literatura catalana. Pronunciada la lliçó en castellà, com era preceptiu, Rubió i Lluch acabà reiterant la demanda d'una càtedra de literatura catalana a la universitat.⁴ El seu discurs va ser publicat immediatament en català per Jaume Algarra i Postius, membre de l'Agrupació Escolar Ramon Llull, com a suplement del butlletí *Universitat Catalana*.

La primera victòria electoral a Barcelona, l'any 1901, del primer partit polític catalanista, la Lliga Regionalista, va estimular el desig de catalanitzar i reformar la universitat de la ciutat, que aleshores era l'única per a Catalunya i les Balears. El 22 de febrer de 1902 Bartomeu Robert, que era catedràtic de la Facultat de Medicina de Barcelona i encapçalava la minoria catalanista al Congrés espanyol, va declarar en una de les sessions la necessitat de l'autonomia docent i orgànica de la Universitat de Barcelona davant del projecte d'una vaga descentralització administrativa que el ministre Romanones proposava. El doctor Robert moriria prematurament al cap de poc, però la reivindicació de convertir la Universitat de Barcelona en Universitat Catalana anava difonent-se i el 1900 ja havia esdevingut la capçalera d'una revista estudiantil escrita en la llengua proscriu a les aules. La revista es deia, precisament, *Universitat Catalana*.⁵

Cal advertir que la tesi de l'autonomia universitària era compartida pel regeneracionisme espanyol de la Institución Libre de Enseñanza (ILE), a Madrid, sense la reivindicació lingüísticocultural pròpia del catalanisme. La ILE participava

4. Albert BALCELLS, *Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, IEC, 2001, p. 11. Rubió declarà: «No es ni puede ser literatura advenediza en el ciclo de las enseñanzas universitarias, nuestra literatura catalana, porque española es por su historia y por sus relaciones con las demás ibéricas, y como española merece ser tratada». En el seu llibre *La ciencia española* (1880), Marcelino Menéndez Pelayo ja havia proposat també la creació a la Universitat de Barcelona d'una càtedra de literatura catalana, a més de l'espanyola ja existent. Menéndez Pelayo era deixeble de Milà i Fontanals, com el seu amic Rubió i Lluch (Vegeu Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Algunos caracteres que distinguen a la antigua literatura catalana, 1901*, introducció de Joaquim Molas, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2001). Per a més detalls sobre l'evolució anterior de Rubió i Lluch, vegeu els quatre articles de Jordi MALÉ I PEGUEROLES publicats a la *Revista de Catalunya*, núm. 171, 172, 173 i 174 (març-juny 2002): «Antoni Rubió i Lluch, cap a una història i una literatura nacionals. I. La formació: catolicisme i catalanisme», «II. Defensa i reivindicació de la llengua (1880-1900)», «III. Primeres activitats literàries» i «IV. Iniciació a la literatura catalana (1877-1900)».

5. El gener de 1904 reapareixeria *Universitat Catalana*, dirigida ara per Cebrià de Montoliu, amb un consell de redacció del qual formava part també Soler i Pla, que havia estat al capdavant de la primera. *Universitat Catalana* defensava les conclusions del Primer Congrés Universitari Català, fou portaveu dels Estudis Universitaris Catalans i tenia la redacció al carrer de la Riera Alta. Va haver de tancar el desembre del mateix 1904. La mateixa capçalera —*Universitat Catalana*— tingué la revista quinzenal apareguda el 7 de novembre de 1932. La redacció es trobava al mateix edifici de la Universitat de Barcelona i ja tenia caràcter oficial. Publicà vint-i-dos números, però desaparegué l'abril de 1934, abans, per tant, del daltabaix polític que es va esdevenir l'octubre del mateix any.

de la crítica regeneracionista de l'endarreriment espanyol i compartia la tesi d'enviar pensionats a les universitats europees per a superar l'esclerosi de l'espanyola. L'exemple a seguir era el japonès. Enviar pensionats a l'estranger va ser un dels principals objectius de la Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, creada a Madrid pel Govern espanyol el gener del 1907.

La revista *Universitat Catalana*, en la seva primera època, del 1900 al 1902, va actuar com un preludi del futur Congrés Universitari Català, convocat tres mesos després de l'extinció d'aquella publicació estudiantil, que portava com a subtítol *Butlletí Mensual, Portaveu dels Escolars Catalans*, i com a lema: «Pàtria, ciència, art». La van promoure el Centre Escolar Catalanista i l'Agrupació Escolar Catalanista Ramon Llull. La segona, que tingué més pes i intervenció en la revista, s'adherí el 1901 a la Unió Catalanista, presidida pel nacionalista radical Domènec Martí i Julià. Presidia aquell any l'Agrupació l'estudiant de dret Jaume Algarra, futur president del Primer Congrés Universitari Català i secretari després del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, el 1906. El Centre Escolar Catalanista estava presidit aleshores per Arnau Martínez i Serinà. Per contrarestar la influència de l'Agrupació Ramon Llull, els estudiants de la Lliga Regionalista, més moderada, van crear el 1903 la Federació Escolar Catalanista, que el 1905 afirmava que tenia 234 afiliats, cinc dels quals havien col·laborat a *Universitat Catalana*.⁶

Universitat Catalana va treure el primer número el 12 de novembre de 1900 i tenia com a director Joan Soler i Pla, que presidiria el 1916 la Unió Catalanista —després de Martí i Julià— i seria diputat del Parlament de Catalunya el 1932. La revista donà suport a la *Lletra de convit* d'Antoni M. Alcover com a inici del *Diccionari de la Llengua Catalana* i es va sumar a la demanda d'una càtedra de literatura catalana, feta per Rubió i Lluch el 1901. Dedicà sengles números monogràfics a Bartomeu Robert i a Jacint Verdaguer amb motiu de la seva mort. Dels cent dotze articles de què consta *Universitat Catalana*, trenta-dos estan dedicats a farmàcia, medicina, botànica, geologia, física i excursionisme. Aquest darrer àmbit era inclòs com a activitat relacionada amb la recerca. Norbert Font i Sagué organitzà sortides i publicà articles sobre geologia del país a *Universitat Catalana*. Com veurem més endavant, era una figura amb prestigi al Centre Excursionista de Catalunya.

Uns altres vint articles d'*Universitat Catalana* estan relacionats amb el catalanisme emergent, i els articulistes més notables foren Jaume Algarra, futur catedràtic d'hisenda pública i continuador d'Antonio Flores de Lemus a la Universitat de Barcelona; Jaume Serra i Hünter, futur rector de la Universitat de Bar-

6. Jordi ALBERTI ORIOL, «*Universitat Catalana* (1900-1902). La primera publicació universitària del catalanisme. El portal al Primer Congrés Universitari Català», *Revista de Catalunya*, 1, núm. 173 (maig 2002) i II, núm. 174 (juny 2002).

celona el 1931; Marià Bordas i Flaquer; Rafael Gay de Montellà, futur membre destacat de les joventuts de la Lliga Regionalista; Josep M. Vilaclara i Baldó, i Domènec Vilanova i Cuspinera. Les afirmacions doctrinals i programàtiques les feien en el camp filosòfic, jurídic i l'embrionàriament sociològic, no pas en l'àmbit dels sentiments patriòtics derivats d'una historiografia romàntica. Associaven el catalanisme amb el progrés científic, artístic i econòmic, un progrés capaç de permetre una millora substancial del conjunt de la societat tant des del punt de vista material com cultural. Per aquest motiu, donaven molta importància a les teories higienistes i a les activitats dels ateneus obrers, amb els quals col·laboraven a través dels cursos d'extensió universitària. Malgrat les limitacions que es noten en els termes emprats per a referir-se als drets nacionals, començaven a percebre la necessitat de validar el terme *nació* per a designar la realitat catalana.

El tercer lema de la revista, l'art, està representat per articles de crítica literària on sobresurt un jove Josep Carner que dedicava tres articles a Maeterlinck, bandera dels modernistes, i un a Ibsen i Tolstoi. En aquests articles ja apareixia la ironia que caracteritzaria Carner. La temàtica musical estava dedicada a Wagner. La creació literària estava molt poc representada, amb una contenció evident per tal d'evitar una allau de poesies de principiants.

LA CELEBRACIÓ DEL PRIMER CONGRÉS UNIVERSITARI CATALÀ

En aquell context d'agitació general del començament del segle xx, quatre associacions decidiren preparar un Congrés Universitari Català per concretar un programa d'autonomia universitària. Foren les dues associacions estudiantils catalanistes, l'Agrupació Escolar Ramon Llull i el Centre Escolar Catalanista, a les quals se sumà una tercera acabada de fundar, la Federació Escolar Catalana, relacionada, com s'ha indicat, amb la Lliga Regionalista. I també des del primer moment es va comptar amb l'impuls i el suport dels dirigents adults de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC), la quarta entitat organitzadora del Congrés. Fundada el 1899 per a promoure l'escola catalana per la llengua i els continguts, l'APEC estava també lògicament interessada en la qüestió universitària.⁷

En el Primer Congrés Universitari Espanyol, que tingué lloc l'octubre de 1902 a la Universitat de València, en el marc de la commemoració del quart centenari de la fundació d'aquesta universitat, s'havia plantejat obertament la necessitat que les universitats fossin autònomes per a emprendre una reforma interna dins els paràmetres del regeneracionisme de l'època. Es decidí que el segon congrés se ce-

7. Lluís DURAN, *Pàtria i escola: L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Catarroja, Afers, 1997, p. 33-67.

lebrés a Barcelona el 1905 i que tingués una participació destacada de gent de la Institución Libre de Enseñanza de la resta d'Espanya. Per tant, els estudiants catalanistes no se sentien sols en aquell context de revisió sense embuts de tot allò que calia canviar de la vida espanyola per a superar un retard, que la desfeta de 1898 havia fet més evident.⁸

Malgrat el context depriment de l'estat de guerra que pesava damunt Barcelona el 1902, el maig d'aquest any es constituí un comitè amb representants de les quatre associacions abans esmentades. Aquest comitè preparà el congrés i en publicà la convocatòria el desembre del mateix any. Serien congressistes de ple dret els estudiants de les associacions convocants i aquells que fossin avalats per dos socis d'aquestes. Es consideraven congressistes d'honor, amb veu però sense vot, aquells professors que hi volguessin participar.⁹ Al final els inscrits foren 1.280. Els socis de les agrupacions estudiantils convocants, que figuren amb el seu nom en el llibre d'actes del congrés, sumaven 218. Com es pot veure, el protagonisme estudiantil anava acompanyat d'un ampli suport exterior.

El rector de la universitat no permeté la celebració del congrés a l'interior del recinte i calgué demanar un lloc a l'Ajuntament de Barcelona, on ja existia una minoria regionalista d'onze regidors, encapçalats per Jaume Carner, Francesc Cambó, Josep Puig i Cadafalch i Ramon Albó. La corporació municipal cedí a les associacions convocants el Palau de Belles Arts, un gran edifici neoclàssic de l'Exposició Universal del 1888, que estava situat davant del parc de la Ciutadella, al saló de Sant Joan.

El congrés tingué lloc entre el 31 de gener i el 2 de març de 1903. El president honorari fou el catedràtic de literatura i expresident de la Lliga de Catalunya Josep Franquesa i Gomis,¹⁰ que aleshores presidia l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, i el president efectiu fou l'estudiant de dret Jaume Algarra i Postius.¹¹ Entre els secretaris trobem Ramon Coll i Rodés, secretari de la Federació Escolar Catalana el 1904 i, més tard, president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació el 1917, futur director de l'Escola d'Administració Pública de la Mancomunitat de Catalunya, membre de la comissió compiladora del dret civil

8. Com es veurà més endavant, la revista *Universitat Catalana*, en la seva segona època, reproduí el 1904 la ponència que presentà el catedràtic Torres Campos al Primer Congrés Universitari Espanyol de 1902 sobre la finalitat i l'organització de la universitat.

9. *Primer Congrés Universitari Català 1903*, Barcelona, 1905, p. 37. Vegeu també l'estudi introductori de Miquel PUIG I REIXACH i les conclusions del congrés en el llibre *Els Congressos Universitaris catalans: Catalanització i autonomia de la Universitat*, Barcelona, Undarius, 1977.

10. Joaquim MOLAS, «Josep Franquesa i Gomis, poeta i activista oblidat», *L'Avenç*, núm. 200 (1996).

11. Jaume Algarra es doctorà en dret el 1905, fou catedràtic d'economia política i hisenda de la Universitat de Saragossa el 1912 i de la de Barcelona el 1920, fugí de Catalunya el 1936 i va ser degà de la Facultat de Dret de Barcelona a partir del 1945.

català el 1930 i professor d'aquesta matèria de la Universitat Autònoma de Barcelona el 1933. L'acte d'obertura del congrés es reforçà amb una manifestació d'estudiants amb barretina com a demostració de la seva voluntat catalanitzadora. Torras i Bages, quan encara no era bisbe de Vic, havia escrit en el seu llibre *La tradició catalana* (1892) una frase que es repetia aquells dies: «El dia que la universitat sia catalana, començarà veritablement la renaixença de Catalunya».

El metge Ermenegild Puig i Sais obrí el congrés com a president de la comissió organitzadora en nom de l'APEC. Entre els ponents trobem el futur tresorer dels Estudis Universitaris Catalans, Josep Bertran i Musitu, aviat un dels dirigents de la Lliga Regionalista;¹² el metge psiquiatre Domènec Martí i Julià, elegit president de la Unió Catalanista aquell mateix any fins al 1906 i, posteriorment, des del 1914 fins al 1916, i representant del vessant esquerrà del moviment; Eugeni Ors, que encara era estudiant i no signava com a «d'Ors», i seria el futur definidor del noucentisme; el futur urbanista i sociòleg Cebrià de Montoliu, ponent del tema de l'extensió universitària i, més tard, bibliotecari del Museu Social el 1908, promotor de la Ciutat Jardí el 1912 i expatriat el 1920. També fou ponent del congrés l'advocat Carles Francisco i Maymó, que fou el secretari i l'organitzador dels Estudis Universitaris Catalans i que representava en el congrés l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona.

Entre els qui presentaren esmenes a les diverses ponències, destacaren l'arquitecte i catedràtic Lluís Domènech i Montaner, el pedagog Joan Bardina i l'escriptor, traductor i editor Joaquim Casas-Carbó, soci de Jaume Massó i Torrents i promotor, dins de la revista modernista *L'Avenç*, de la campanya pro reforma ortogràfica de 1890.

En definitiva, encara que va ser un congrés d'associacions d'estudiants, la intervenció d'intel·lectuals i professionals adults i de prestigi va ser notable i decisiva, tot i que el professorat universitari es mantingué al marge d'aquella assemblea, amb algunes poques excepcions.

A part de la reivindicació de la capacitat d'autoorganització de la universitat i de l'ús de la llengua catalana a les seves aules, dos aspectes tindrien un relleu especial de cara al futur i, en particular, de cara als Estudis Universitaris Catalans

12. Era fill de Felip Bertran i d'Amat, president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona entre el 1870 i el 1871, que presidí també la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País entre el 1902 i el 1903 i l'Acadèmia de Bones Lletres entre el 1908 i el 1911. Bertran i Musitu va ser diputat a Corts per Vilanova i la Geltrú entre el 1918 i el 1923, fou sotssecretari del Ministeri d'Hisenda quan aquesta cartera va ser ocupada per Francesc Cambó el 1921 i ministre de Justícia durant només tres setmanes el 1922. Es casà amb Maria Cristina Güell, i el fill del matrimoni, Felip, va aplegar un patrimoni important, de manera que presidí la companyia Asland (de ciments) i la Maquitrans (de transports). Bertran i Musitu intervingué en l'organització del sometent de Barcelona el 1919. Com a advocat, va intervenir en el plet suscitat per la fallida del Banc de Barcelona el 1920. El 1936 s'exilià a França, on va organitzar un servei d'informació a la disposició del general Franco.

(en endavant, EUC, sigla que van utilitzar molt aviat els seus mateixos promotors): la introducció d'ensenyaments referits al context català com a part de la catalanització de la universitat i unes bases sobre les normes que s'havien de seguir en aquests ensenyaments, la qual cosa configurava una reforma sumària de la pedagogia universitària.

Tots dos aspectes foren inseparables en la creació dels EUC, que foren l'únic resultat tangible immediat del Primer Congrés Universitari Català. Carles Francisco i Maymó, que seria el primer secretari i principal impulsor dels EUC, proposà al congrés la creació de tres càtedres: dret civil català (que encara no havia estat compilat), història de Catalunya i literatura catalana. Calgué admetre una esmena de Casas-Carbó que convertia la història de Catalunya en història dels catalans per tal de deixar clar que comprenia «tots els pobles que constitueixen la nació catalana», és a dir, València, Mallorca i el Rosselló, explícitament esmentats, i que ampliava, a més, les tres càtedres amb les de filosofia catalana, història de l'art català, llengües romàniques i llengua àrab, tant la clàssica com la vulgar, amb l'argument que eren necessàries per a afavorir les relacions comercials amb el nord d'Àfrica. A darrera hora, Joan Antoni Güell i López va aconseguir la incorporació a les conclusions del projecte d'una escola naval de comerç, que finalment no prosperà malgrat el suport de la Cambra Oficial de Comerç i Navegació de Barcelona, de manera que la comissió promotora d'aquella escola es dissolgué el 1908.

En qualsevol cas, es començaria per les tres matèries que havia proposat Francisco i Maymó i, mentre l'Estat no donés caràcter oficial a les tres càtedres i n'assumís la dotació econòmica, s'acordà que es crearien amb caràcter lliure amb el patrocini de les entitats que acceptessin prestar-lo. A més de l'Ajuntament de Barcelona i la Diputació, s'esmentaven com a possibles patrocinadors el Col·legi d'Advocats, l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, l'Acadèmia de Dret, la de Bones Lletres, l'Ateneu Barcelonès i «les societats econòmiques més importants de Catalunya».

Carles Francisco i Maymó es posà de seguida a l'obra. Va ser una figura clau tant en l'engegada ràpida dels EUC el mateix 1903 com en l'inici de la seva revista quatre anys més tard. Era col·laborador de *La Veu de Catalunya* i, tot i la seva relativa joventut, havia estat membre de la directiva de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació. Era secretari des del 1903, quan tenia vint-i-sis anys, de la Casa de Maternitat i d'Expòsits de Barcelona amb un sou anual de quatre mil pessetes.¹³ Era solter i morí tuberculós el 28 de setembre de 1908.

13. Els dos quaderns manuscrits que Carles Francisco i Maymó cedí a l'IEC i que es troben a la Biblioteca de Catalunya no contenen res més que notes de la seva vida personal i sentimental, sense cap informació sobre els EUC, tot i que la darrera anotació és de gener de 1904. Feia anys que patia tisi i sorpren la seva energia i activitat al capdavant dels EUC.

Pot sorprendre que, ni entre les càtedres projectades ni entre les que posaren en funcionament els EUC, no n'hi hagués una de gramàtica catalana. El Primer Congrés Universitari Català bé reclamava que el català fos llengua oficial a la universitat. El 1903 ja es publicaven alguns diaris en català, i la poesia i el teatre en aquesta llengua havien assolit un nivell molt respectable. Tot i així, mancava una normativització que només podia ser acceptada amb el suport de les autoritats provincials, aleshores indiferents al tema. Malgrat el gran ressò del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana el 1906, l'anarquia ortogràfica i la manca de depuració lèxica i de regulació sintàctica situava l'ensenyament de la llengua catalana en un terreny polèmic.

La situació començaria a canviar amb la constitució de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans el 1911 i amb la creació, per la Diputació de Barcelona, de la càtedra de gramàtica catalana per l'acord de l'11 de juny de 1912, que permetria a Pompeu Fabra deixar la càtedra de química a l'Escola d'Enginyers Industrials de Bilbao i tornar a Barcelona. Amb la promulgació, per l'acord del ple de l'Institut d'Estudis Catalans, de les *Normes ortogràfiques* el 1913, s'iniciaria, amb el suport del president de la Diputació de Barcelona —Prat de la Riba des del 1907—, un procés de normativització, condició indispensable per a un autèntic procés de normalització lingüística, és a dir, d'utilització del català en tots els àmbits socials, amb la possibilitat real de superar la diglòssia a la qual s'havien habituat els catalans del segle XIX. Cal advertir, però, que la càtedra de gramàtica catalana de Pompeu Fabra no va ser integrada en els EUC fins a la dictadura de Primo de Rivera, quan tant la primera com els segons havien perdut el suport del poder públic.

A diferència de les càtedres dels EUC, la de Pompeu Fabra sí que es va poder ensenyar a la Universitat de Barcelona. El rector, Joaquim Bonet i Amigó, amb l'autorització de la superioritat central, concedí a Pompeu Fabra una aula de la universitat per donar el seu ensenyament. Per a explicar aquesta diferència de tracte cal tenir presents quatre fets, a part de la benevolència del rector: la gramàtica catalana continuava al marge dels plans d'estudi obligatoris, l'ensenyament de la llengua catalana en català no creava cap precedent d'ús docent de la llengua catalana a la universitat com hauria estat el cas del dret, la història i la literatura, i, per acabar, a diferència del 1903, ara no sols la presidència de la Diputació de Barcelona estava en mans del catalanisme moderat —per això la corporació provincial dotava la càtedra—, sinó que es caminava clarament vers la constitució de la Mancomunitat de Catalunya d'acord amb el poder central, de manera que el Govern no podia actuar amb el mateix grau d'hostilitat que feia nou anys. El context polític imposava aquesta concessió, però no havia canviat prou per a permetre la catalanització de la Universitat de Barcelona i la introducció de matèries sobre les especificitats catalanes dins els plans d'estudi. Per això caldria esperar el canvi de règim de 1931.

La primera fase dels EUC (1903-1907): de dues càtedres a deu. L'inici de la seva revista

Per acord del Primer Congrés Universitari Català, es formà una comissió de quatre persones: el jurista Antoni Borrell i Soler, com a president efectiu; Carles Francisco i Maymó, com a secretari; Josep Bertran i Musitu, com a tresorer, i Jaume Algarra, president del congrés que s'acabava de clausurar.¹⁴ El president d'honor era Duran i Bas, ja molt ancià. La comissió havia de demanar al Ministeri d'Instrucció Pública la dotació de les càtedres i quedava facultada per a nomenar els professors, després d'haver consultat les entitats compromeses en el seu sosteniment, així com els claustres de les facultats de dret i de filosofia i lletres de la Universitat de Barcelona, tràmit, aquest darrer, que era improbable que es portés a terme. Foren consultats Duran i Bas, Trias i Giró, aleshores president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona, Rubió i Lluch i els regidors municipals de la Lliga Regionalista Jaume Carner, Francesc Cambó, Josep Puig i Cadafalch i Ramon Albó.

A continuació, i d'acord amb el resultat de la consulta, la comissió organitzadora es constituí com a associació legal el 25 de maig de 1903 i el 18 de juliol demanava la creació oficial de les càtedres als locals de la Universitat de Barcelona.¹⁵ Dos anys trigà el Ministeri d'Instrucció Pública a respondre, després d'haver consultat el Consell Superior d'Instrucció Pública, i la resposta va ser negativa. El 16 de juny de 1905 es notificava al rector la denegació, argumentant que la llengua catalana no era nacional a Espanya i que a Europa no hi havia universitats bil·l·lingües, segons deia el ministre.

14. Duran i Bas era nomenat president d'honor dels EUC, juntament amb dos altres vicepresidents, també honoraris: Joan de Déu Trias i Giró, president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, i Raimon d'Abadal i Calderó, aleshores president de l'Ateneu Barcelonès.

15. Carles FRANCISCO i MAYMÓ, «Com nasqueren els Estudis Universitaris Catalans», *Estudis Universitaris Catalans*, núm. 1, any I (1907), p. 34-37.

Però els promotors dels EUC ja havien previst la negativa oficial i les classes havien començat l'octubre del mateix any 1903 a l'Ateneu Barcelonès. L'Ateneu no es va limitar a prestar el seu local, que aleshores es trobava en un pis de les Rambles, al número 36-38, compartint edifici amb el Teatre Principal i damunt del cafè Lion d'Or, a la plaça del Teatre. A més a més, l'Ateneu Barcelonès concedí als EUC una subvenció de 500 pessetes, un fet del tot inusual per part de la Junta Directiva de l'entitat i que posava de manifest el seu grau d'implicació en els EUC. La contribució de l'Ateneu equivalia a la meitat de la que aportava la Diputació, que era de 1.000 pessetes. A més, la Junta Directiva de l'Ateneu difongué un prospecte per captar protectors entre els seus socis, que en aquella època eren 1.340.¹⁶ Cal tenir present que Raimon d'Abadal i Calderó, dirigent de la Lliga Regionalista, era president de l'Ateneu en aquell moment. Ell mateix era president dels EUC a partir de 1904 i ho seria durant molts anys.¹⁷ El 1904 fou elegit el següent president de l'Ateneu Barcelonès, Joan Maragall, amb Jaume Carner de vicepresident.¹⁸ Raimon d'Abadal presidí també, entre el 1903 i el 1905, l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona.

Començaren els EUC només amb dos cursos: el de dret civil català, a càrrec de Trias i Giró, i el d'història de Catalunya, a cura de Francesc Carreras i Candi; se n'impartia una classe diària, de sis a set del vespre el curs de dret i de set a vuit el d'història. La matrícula era gratuïta, però calia inscriure's a l'oficina de l'associació, que es trobava al pis principal primera del Portal de l'Àngel, número 1-3. Amb antelació apareixia a la primera pàgina de *La Veu de Catalunya* un anunci requadrat —cal suposar que pagat— i que es repetiria diàriament entre els dies 5 i 13 d'octubre; informava de la iniciació de les classes, tot i que no donava els noms dels professors, i acabava amb un paràgraf que deia: «La Junta prega a tots els bons catalans que se serveixin contribuir en forma de subscripció als gastos de

16. Llibre d'actes de la Junta Directiva de l'Ateneu Barcelonès, 26 de juny de 1903.

17. Raimon d'Abadal i Calderó (Vic, 1862 - Rupia, 1945), oncle del futur historiador, polític i acadèmic Ramon d'Abadal i de Vinyals, era advocat i terratinent de la plana de Vic, va ser dirigent de la Lliga Regionalista des del 1901 i regidor de la ciutat de Barcelona el 1903 i el 1911, i sortí elegit repetidament senador des de la legislatura de 1905 fins a la de 1918. Presidí l'Assemblea de Parlamentaris de juliol de 1917 a Barcelona. Era degà del Col·legi d'Advocats de Barcelona el 1926 quan la junta va ser destituïda pel governador, el general Milans del Bosch, en negar-se a publicar el directori del Col·legi en castellà i va ser desterrat uns mesos a Alcalà de Xivert. Fou diputat per Barcelona a les Corts constituents de la Segona República el 1931, i diputat i cap de la minoria de la Lliga Regionalista al Parlament de Catalunya el 1932. Presidí el partit fins al 1936. Vegeu Joaquim DE CAMPS I ARBOIX, *Raimon d'Abadal i Calderó*, Vic, Patronat d'Estudis Ausonencs, 1985; Francesc VILANOVA VILA-ABADAL, *Raimon d'Abadal i Calderó*, Barcelona, Labor, 1992; Jaume SOBREQUÈS *et al.*, *Epistolari de Raimon d'Abadal i Calderó amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner, 1909-1940*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

18. Jordi CASASSAS I YMBERT, *L'Ateneu Barcelonès: Dels seus orígens als nostres dies*, Barcelona, Edicions de la Magrana, 1986, p. 238.

manteniment i ampliació de les càtedres catalanes». Aquest anunci es repetiria al final de setembre i el començament d'octubre dels anys següents.

El 16 d'octubre, a la nit, tingué lloc l'acte d'inauguració dels EUC a l'Ateneu Barcelonès.¹⁹ Un dia abans Joan Maragall, nou president de l'entitat, havia pronunciat el discurs inaugural de l'Ateneu amb un text que esdevingué famós: «L'elogi de la Paraula». A l'acte inaugural dels EUC, després d'haver explicat Carles Francisco i Maymó els treballs previs efectuats, parlà el president efectiu, que era Antoni Borrell i Soler. Acabà el seu discurs dient: «L'acte que celebrem és una festa patriòtica perquè amb aquesta festa posem la primera pedra de la Universitat Catalana».

Abans, però, havia insistit en el fet que el mètode que seguirien les càtedres dels EUC «s'apartarà de tot lo rutinari i anticuat que se segueix als centres oficials». Les bases didàctiques per les quals es regiria l'ensenyament s'havien fet públiques abans, a *La Veu de Catalunya* del 6 de setembre de 1903: «Els catedràtics exposaran tota l'assignatura en forma elemental, però prou sòlida perquè els alumnes estiguin en aptitud per a treballar i investigar pel seu compte en estudis superiors. Per a procurar-los aquesta aptitud el catedràtic exercirà i dirigirà l'activitat intel·lectual dels alumnes, ja per mitjà del diàleg socràtic, ja confiant-los l'explicació de lliçons, redacció de monografies, etc. Les lliçons no podran consistir en que l'alumne repeteixi l'explicació feta el dia abans pel professor, sinó que aquest indicarà les fonts amb l'auxili de les quals pugui fixar i desenvolupar les idees recollides. El professor s'abstindrà d'explicacions en forma de discursos i evitarà les exposicions tirades merament teòriques. Si el professor cregués convenient senyalar llibres de text, els sotmetrà a l'aprovació de la Junta». Altres de les regles apuntaven allò que avui anomenariem «avaluació continuada». Es preceptuaven una qualificació final per mitjà d'un treball de l'alumne, portar en el diari de classe una memòria del que s'havia fet durant el curs i un màxim de vint-i-cinc alumnes per grup, encara que no sembla que mai, al llarg de tota la història dels EUC, calgués dividir un curs en dos grups.

No era, certament, fàcil compaginar la norma de desenvolupar de forma bàsica tot el programa —en lloc de deixar-ne una bona part per explicar, com es feia a la universitat— amb la de donar, a més, una introducció als problemes de la recerca i de la crítica amb varietat de punts de vista i de fonts. Prescindir del ma-

19. Segons la ressenya de *La Veu de Catalunya*, hi assistiren representants de l'Ajuntament de Barcelona, de la Diputació provincial, del Col·legi d'Advocats de Barcelona, de l'Acadèmia de Jurisprudència, de l'Orfeó Català, de la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País, de la Societat d'Amics de la Instrucció, de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC) i del Col·legi Sant Jordi (aquesta era la primera escola catalana que dirigia Flos i Calcat, molt implicat en l'APEC), de la Unió Catalanista, de la Lliga Regionalista, de la Federació Escolar Catalana, del Centre Escolar Catalanista, del Centre Democràtic Republicà «i moltes altres», diu el diari. Els parlamentaris catalanistes estaven representats pel diputat Domènech i Montaner i el senador Bertran d'Amat.

nual i dels apunts del professor i evitar la classe magistral, desterrar els apunts al dictat i demanar a l'alumne la pluralitat de bases bibliogràfiques era col·locar el llistó molt alt a uns alumnes que havien sentit a parlar molt poc o gens a les aules universitàries dels temes que es tractaven als EUC. Els professors auxiliars suplents havien de formar-se assistint a les classes dels catedràtics. Com deia Borrell i Soler en el discurs inaugural del primer curs, volien formar un planter de professors «com fan a les universitats alemanyes amb els privatdocents».

Encara que fos de manera ideal, aquest programa, ingènuament expressat, constituïa tota una reforma a fons. Com diu Alexandre Galí: «Una pedagogia sense estrada ni tarima. Tots els vells formalismes universitaris, començant per la toga, hi són trabucats. I aleshores es produeixen dos fets correlatius: d'una banda, aquesta pedagogia de peu pla s'escau a ésser la més pròpia del temperament català i, de l'altra, la més contrària al temperament de la pedagogia oficial essencialment castellanitzada. Simplement, els discursos a classe es poden fer en castellà, però en català fan riure».²⁰ Segurament, tant aleshores com després, aquest judici era massa optimista en relació amb les virtuts inherents a la docència en català. Si la classe activa reclama l'ús del català en adreçar-se a uns alumnes catalans, també se'ls pot reduir a una condició passiva i repetitiva en una classe en llengua catalana. Per això les regles dels EUC volien concretar tant. És difícil saber fins a quin punt aquelles regles es van portar a la pràctica, però allò indiscutible és el planter d'investigadors que sortiren dels EUC. Aquests estudis possiblement aviat equivalgueren al que avui anomenem «màsters», amb un anglicisme, o «estudis de tercer cicle», una mena de preparació per al doctorat, que en aquells temps monopolitzava Madrid. Eren estudis superiors, més que no pas una divulgació de suplència, d'allò que, ni de forma elemental, s'ensenyava a la universitat pel que fa a la cultura catalana.

Alexandre Galí considera que aquelles prescripcions didàctiques no es compliren al peu de la lletra: «Pel que es veu a les ressenyes, el senyor Carreras Candi feia llargues explicacions enfarfegades, com devia fer-les també el senyor Nadal, i les lliçons del senyor Valls [i Taberner] devien haver estat sempre soporíferes com quan nosaltres el vàrem conèixer [...]». Però tot això era governat per la pedagogia de peu pla, és a dir, aquella pedagogia que acosta el deixeble al professor, que permet el diàleg i fa que el treball es faci, no quan el professor seu en la càtedra i professa, sinó després, quan el deixeble a peu pla li proposa els dubtes perquè vol ser actiu i vol que se li doni feina. Ara bé, tot això va ser fecund perquè no hi existia l'artifici, la mentida, la barrera insuperable de la llengua».²¹

20. Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936*, llibre XIV, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1978-1986, p. 259-260.

21. A. GALÍ, *Història de les institucions...*, llibre XIV, p. 265.

El dia 11 de gener de 1904 començaren les classes d'economia social i política aranzelària a la seu del Foment del Treball Nacional (FTN), a la plaça de Santa Anna, a càrrec de Guillem Graell, secretari permanent d'aquesta associació de l'empresariat industrial català, que s'havia format el 1889 a partir de la fusió de dues entitats rivals precedents.²² Els EUC inclogueren la càtedra d'economia fins al 1909.²³ Associada amb aquesta càtedra va néixer la Societat d'Estudis Econòmics, que organitzà a Barcelona el Congrés d'Economia al final del mes de juny de 1908 al paranímf de la Universitat de Barcelona, amb la participació de tres-cents cinquanta congressistes. El secretari de la Societat d'Estudis Econòmics era Ramon Rucabado, el qual aconseguí que el congrés aprovés una conclusió —la setena— que demanava a les autoritats centrals i provincials la creació a Barcelona d'una facultat d'economia amb un programa concret d'estudis i l'organització de seminaris d'institucions econòmiques segons el model alemany i nord-americà. Aquesta proposta era formulada per Pere Estasen.²⁴

Durant la primavera i el començament de l'estiu de 1904, del 10 de juny al 13 de juliol, Rubió i Lluch va donar un cicle de vuit conferències sobre història de la literatura catalana a la rotunda del Teatre Principal, annexa a l'Ateneu Barcelonès, que serví de preparació del curs ordinari de la nova càtedra de literatura catalana a partir de l'octubre següent. Aquesta càtedra va tenir una gran continuïtat, atès

22. Guillem Graell, que fins al curs 1908-1909 va encarregar-se d'aquest ensenyament dins els EUC, divulgà l'escola alemanya d'economia i posà atenció a la balança de pagaments entre Catalunya i la resta d'Espanya i a la discriminació fiscal en perjudici de la primera. El 1911 publicà la història de l'FTN a partir de les entitats antecessores des del 1829, a la vegada que en el mateix llibre estudiava el moviment proteccionista. El 1908 havia publicat un informe sobre la necessitat de crear banca catalana. El seu regionalisme s'atenuaria coincidint amb el gir reaccionari que va fer arran de la Primera Guerra Mundial i la desestabilització social a causa de la violència en la lluita de classes.

23. Una ressenya de la càtedra d'economia social, escrita per l'alumne A. Monfort i Costa, informava, el febrer de 1907, del contingut d'aquest ensenyament en el primer número de la revista dels EUC. Després d'una visió molt general de l'evolució de la societat, passant per l'esclavitud, Graell explicava les diferents escoles econòmiques, del mercantilisme al proteccionisme, passant pel liberalisme. Associava el proteccionisme amb l'inici de la protecció social a la classe obrera. Adoptava una visió poc favorable a l'emigració camp-ciutat i oferia una mirada crítica de la indústria catalana atribuint l'encariment de la producció a les dimensions insuficients de les empreses, a la manca d'estandardització condicionada per la migradesa del mercat espanyol i al fet que els fabricants catalans havien de ser marxants dels seus productes i vendre a crèdit a la resta d'Espanya.

24. La creació de l'Escola d'Alts Estudis Comercials per la Mancomunitat de Catalunya el 1918 seria un esglao intermedi abans de la conversió, el 1933, de l'antiga Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona en Facultat de Dret i Ciències Econòmiques i Socials dins la Universitat Autònoma de l'època republicana. Fins al 1954 no començaren els cursos de la nova Facultat de Ciències Econòmiques a Barcelona, al pati de lletres de l'edifici de la plaça de la Universitat, aprofitant l'espai que a les tardes deixaria vacant la Facultat de Dret, traslladada el 1958 a la nova zona universitària de la Diagonal. Pere Estasen va publicar dos llibres bàsics: *Cataluña* (1900) i *Economia política regional* (1907). Vegeu Francisc ARTAL, «El pensamiento económico de Pere Estasen i Cortada», *Revista de Historia Económica*, núm. 7 (1989).

que hi hagué altres ensenyaments que entraren i sortiren dels EUC, però la literatura catalana, la història dels catalans i el dret civil català en constituïren l'eix permanent. Nicolau d'Olwer recordava, el 1961, que a les lliçons d'Antoni Rubió havia assistit Joan Maragall. No precisava les dates, però segurament es referia al curs inaugural de Rubió, el 1904.²⁵

La revista *Universitat Catalana*, en la seva segona època, que durà només un any, el 1904, donà, als seus nou números, de gener a desembre, una informació molt aprofitable de la marxa dels ensenyaments dels EUC al llarg del primer curs i una ressenya molt completa, però anònima, de les vuit conferències de Rubió i Lluch sobre la història de la literatura catalana.²⁶ La revista portava com a subtítol *Revista Mensual d'Educació Nacional, Orgue de les Entitats Escolars i Docents Catalanes*. Les entitats que figuraven en la contraportada com a suports d'*Universitat Catalana* eren l'Institut Obrer Català, el Centre Escolar Catalanista, els Estudis Universitaris Catalans, l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, l'Associació [sic] Catalana d'Història Natural, «etc, etc.» [sic].²⁷ Les cròniques mensuals de les càtedres van anar a càrrec dels estudiants Àngel Aguiló, en el cas de la d'his-

25. Lluís NICOLAU D'OLWER, «Joan Maragall», *Els Marges*, núm. 49 (1994), p. 80.

26. Aquest resum apareix en el número 7 (octubre 1904): «I. Concepte i determinació del nom i contingut de la literatura catalana»; «II. Evolució orgànica i personalitat de la literatura catalana»; «III. Successió de la literatura medieval i filiació de la catalana. Influències internes: llatinoeclesiàstica, provençal, oriental»; «IV. Successió de la literatura medieval i filiació de la catalana. Influències externes: francesa, italiana i castellana»; «V. Influències catalanes en la literatura castellana dels segles XIV, XV i XVI»; «VI. Predomini de les lletres castellanes a Espanya. Comparació entre la decadència literària de Catalunya i la de Portugal»; «VII. Èpoques històriques de la literatura catalana. Època nacional. Edat d'or»; «VIII. Èpoques històriques de la literatura catalana. Decadència. Renaixença». Rubió distingia entre història de la literatura catalana, que estava escrita en català i que comprenia el Rosselló, València, Mallorca i la Sardènia, i la història literària de Catalunya, de base geogràfica i no sols lingüística i que comprenia la llatinoeclesiàstica, les dues semítiques —rabínica i aràbiga—, la provençal i l'escripta en castellà. Alhora declarava la impossibilitat de tractar de l'una sense parlar de l'altra. La literatura catalana havia estat la primera a substituir el llatí per la llengua popular, deia Rubió, i es caracteritzava per ser democràtica, pràctica i extraordinàriament unitària, de manera que la tendència moderna a separar la literatura valenciana de la soca catalana només podia conduir a una literatura híbrida destinada a morir si no tornava a unir-se amb la catalana. Cal remarcar que, malgrat l'espai dedicat a la literatura medieval, el curs acabava amb Aguiló i Verdguer com a figures culminants de la Renaixença, després d'haver parlat d'Aribau —i d'haver-ne relativitzat la importància real—, de Rubió i Ors, de Milà i Fontanals i dels Jocs Florals. Per tant, el cicle acabava en els temps presents del conferenciant. Verdguer havia mort el 1902. Els apunts ofereixen l'esquema del manual d'història de la literatura catalana que Rubió i Lluch, per desgràcia, no va arribar a escriure mai. Els seus cursos als EUC tindrien a continuació un caràcter monogràfic molt diferent d'aquest cicle preliminar de conferències.

27. Com a director hi figurava Cebrià Montoliu; com a administrador, Ricard Roca, i com a secretari de redacció, Miquel Farreras. El consell de redacció, que, de fet, portava rotativament la direcció, estava format per Pompeu Crehuet, Joan de la C. Cuadrada, Joan Banús, Eugeni Ors, Oriol Martorell, Joan Soler i Pla, Eusebi Güell i López [segon vescomte de Güell, fill d'Eusebi Güell i Bacigalupi, primer comte de Güell] i Josep Samsó i Cabré. En el primer número es diu que l'Institut Obrer Català prengué la iniciativa de la publicació d'*Universitat Catalana*.

tòria de Catalunya; de Josep M. Vilaclara i Baldó (anterior col·laborador de la revista en l'època anterior), en el cas de la de dret civil català, i de Benjamí Roca, en el cas de la d'economia social i política aranzelària. Publicaren dues fotografies de gran interès, una dels dinou alumnes de dret català, amb el professor Joan de Déu Trias i Giró, a l'Ateneu Barcelonès, i una dels onze d'història de Catalunya, amb el professor Carreras i Candi al claustre de Sant Pau del Camp, a més de retrats individuals de Trias, Carreras, Graell i Rubió i Lluch.

A més dels discursos inaugurals de curs a càrrec de Borrell i Soler i de Raimon d'Abadal i Calderó, la revista publicà un resum final del curs 1903-1904, on el secretari dels EUC, Carles Francisco i Maymó, deia: «Havem volgut posar la primera pedra de la Universitat Catalana. I, com dèiem en començar, no podem pas estar descontents dels resultats. Els alumnes d'història de Catalunya han redactat monografies molt interessants, han visitat arxius i museus, han fet treballs de paleografia que seran molt útils, i han vist i estudiat notables monuments històrics. Els de Dret Civil català s'han familiaritzat amb el maneig dels textos legals, han comprès l'esperit de les nostres institucions escrites i consuetudinàries, han fet pràctica de redacció de documents, han investigat per compte propi, han traduït cossos legals escrits en llatí i han escrit també un bon número de monografies no menys interessants que les d'Història. Per fi, els d'Economia social i política aranzelària han besllumat la manera de fer-se riques les nacions, han fet coneixença amb les institucions econòmiques que són els nervis del poble, *han vist l'aranzel* [en cursiva al text] i han estudiat i escrit sobre el crèdit popular, les qüestions monetàries i l'ensenyança tècnica a l'estranger. No tenim la pretensió de creure que de les nostres càtedres n'hagin sortit historiadors, juriconsults o economistes, però creiem que n'han sortit deixebles capaços d'orientar-se amb relativa facilitat quan se tracti de quelcom que es refereixi a la història, el dret o la contribució econòmica de Catalunya. No és aquesta, per ventura, la missió de l'ensenyança universitària?».

Als certificats d'aptitud s'afegien premis als alumnes més remarcables pel seu treball. Les darreres cròniques, les del començament del curs 1904-1905, foren publicades en el número 8, el novembre de 1904. La de literatura catalana fou escrita pel futur economista Manuel Reventós i Bordoi,²⁸ pare del futur dirigent so-

28. Manuel Reventós i Bordoi va ser l'iniciador de la història acadèmica del moviment obrer amb el seu llibre *Assaig sobre alguns episodis històrics dels moviments socials a Barcelona en el segle XIX* (1925), obra reeditada el 1987 per l'editorial Crítica. Manuel Reventós va ser professor d'hisendes locals a l'Escola d'Administració Pública de la Mancomunitat de Catalunya a partir de 1914, de teoria de l'economia i política social de l'Escola d'Alts Estudis Comercials de la Mancomunitat a partir de 1920 i professor agregat d'economia teòrica de la Facultat de Dret i Ciències Econòmiques i Socials de la Universitat Autònoma de Barcelona a partir de 1933, a la vegada que al vespre ensenyava a l'Escola d'Estudis Socials de Barcelona la matèria d'història social d'Espanya i dels moviments socials.

cialista Joan Reventós, i la d'història de Catalunya fou redactada per Lluís Nicolau d'Olwer, el qual hi resumeix les tretze primeres lliçons, que tractaren de l'evolució dels habitants des dels temps prehistòrics fins a la dominació romana. La darrera crònica de dret fou escrita per Ramon Coll i Rodés.

Les cròniques dels estudiants publicades a *Universitat Catalana* són incompletes i no donen una visió exhaustiva de la marxa dels cursos. No hi ha cap motiu per a dubtar de la veracitat del balanç de Francisco i Maymó. Però del que es va publicar no es dedueix que els EUC tinguessin valor innovador ni global ni pràctic, com a mínim el 1904. A dret civil es dedicaren moltes hores a explicacions abstractes sobre les obligacions i els pactes segons el dret romà i el canònic sense que arribi a aparèixer una visió global de les institucions catalanes vives. En la història de Catalunya no sembla que es passés del segle XII i l'explicació era convencional. Es debatien les llegendes d'Otger Cataló i de les barres de sang de Guifré el Pilós, s'analitzaven els Usatges i s'emprava l'obra de Balari i Jovany sobre els orígens de Catalunya amb la seva metodologia etimològica, però no sembla que el curs de Carreras i Candi fos gaire innovador. Graell no semblava haver donat una visió sintètica de l'economia de Catalunya, malgrat que ja existia el llibre de Pere Estasen *Cataluña: Estudio acerca de las condiciones de su engrandecimiento y riqueza*, aparegut el 1900, amb unes dades estadístiques molt interessants.

Al costat de l'elogi abrandat de la institució catalana de l'hereu com a factor de progrés per la iniciativa dels cabalers, Graell defensava la municipalització dels serveis públics i, alhora, deia als seus alumnes que en prenguessin sempre com a exemple els Estats Units. Donava importància als factors naturals i geogràfics en el progrés material, al costat del capital i del treball. Mentre que els estats centralistes com França i Espanya havien deixat els municipis sense béns comunals, Graell destacava que, a Anglaterra i Alemanya, tenien empreses industrials i de serveis que atenuaven la pressió fiscal a la qual, en canvi, eren sotmesos els ciutadans de França i Espanya. Graell deia que l'origen del capital era l'estalvi i que, als països amb estabilitat i seriositat institucionals, l'estalvi adquiria accions de les societats anònimes després d'haver confiat en el deute públic, cosa que no passava a Espanya per la malfiança justificada del petit inversor envers els governs. L'organització del treball industrial en grans empreses tenia més avantatges que inconvenients, i Graell deia que el treball manufacturer a domicili havia demostrat ser més explotador que el fabril per als obrers i, sobretot, per a les obreres. Sense la direcció organitzativa del capital, el treball no era suficient per a promoure el progrés econòmic, segons Graell. El professor d'economia dels EUC afirmava: «L'excés de comerciants al detall, d'empleats públics, d'homes de carrera i de criats és signe d'endarreriment en un país. Espanya, per l'excés expressat en la darrera conclusió, és un poble endarrerit, on la vida resulta més difícil que enlloc del món». La darrera crònica conservada de les classes d'economia anunciava que es

parlaria de la circulació de la riquesa, és a dir, del comerç, el crèdit i la moneda, però no se n'arribà a publicar el resum.

Els resums dels cursos dels EUC que ens dona *Universitat Catalana* en la seva segona època, que durà només un any, ja hem dit que no ofereixen una idea completa del que es féu en cada un d'ells, però se'n treu la impressió que l'únic curs que representà el 1904 una gran novetat i que tingué un caràcter global i complet —segons els coneixements de l'època— va ser el de Rubió i Lluch sobre la història de la literatura catalana. Els següents que donà Rubió tingueren un caràcter més monogràfic, com ja s'ha dit.

Com a articles al marge de les cròniques dels EUC, aparegueren a *Universitat Catalana* uns fragments de «Metafísica de la inquietud» d'Eugeni Ors (encara sense el *de*); una ponència en castellà a favor de l'autonomia universitària pel catedràtic de la Universitat de Granada Manuel Torres Campos, presentada al Congrés Universitari de València l'octubre de 1902 i titulada «Fin y organización de la Universidad»; una traducció de fragments de *Socialisme i nacionalisme* de J. Novicow, i un resum de les quinze conferències de literatura catalana que foren pronunciades al Centre Excursionista de Catalunya per Rossend Serra i Pagès del gener a l'abril de 1904 i que finalitzaven en el segle XIV. També resulta remarcable un treball en tres entregues, als números 4, 6 i 9 de la revista, escrits pel futur mecenes Rafael Patxot i Jubert i titulat «Contribució a la climatologia de Catalunya. Observacions fetes a l'Observatori Català de Sant Feliu de Guíxols».

Pel que fa a la base econòmica dels EUC, el mateix any 1904 i des del principi, es pogué disposar d'una subvenció de 1.000 pessetes d'una Diputació provincial que encara estava dominada pels representants dels partits dinàstics espanyols i amb pocs diputats catalanistes. Aquesta subvenció no era cap minúcia comparativament. La Diputació, segons els seus pressupostos publicats, dedicava aquell mateix any, per exemple, 1.500 pessetes a subvencionar la Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2.250 a la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País (que comptava amb un senador elegit per la corporació, com la Universitat de Barcelona) i 500 a l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de la ciutat.

Els anys 1905 i 1906 la Diputació mantingué la mateixa ajuda de 1.000 pessetes als EUC. Ja abans de la victòria de la Solidaritat Catalana el 1907 i de l'elecció de Prat de la Riba com a president, la subvenció de la Diputació de Barcelona prevista per a aquell any pujà a 3.000 pessetes i el 1908, excepcionalment, arribà a les 5.000, però l'any següent baixà a 2.500. Per contra, les subvencions provincials a les altres entitats que abans s'han esmentat com a terme de comparació continuaven immòbils, i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, promotora inicial dels EUC, es mantindria estancada en les 500 pessetes anuals de subvenció provincial a partir de la primera vegada que aparegué als pressupostos de la Diputació, el 1905, abans també de la victòria de la majoria de Solidaritat Catalana

el 1907. La Diputació de Prat de la Riba no va fer altra cosa que continuar un patrocini que ja abans la corporació provincial havia concedit als EUC, encara que la corporació provincial ho havia fet a proposta dels diputats regionalistes. A partir de 1907, els EUC disposaren de la subvenció de l'Ajuntament de Barcelona, la qual els dos primers anys, excepcionalment, fou de 7.500 pessetes, que es van sumar al donatiu anual de la Diputació.

L'octubre de 1904 va produir-se, com ja s'ha vist, la primera ampliació del nombre de càtedres dels EUC. A les dues primeres se sumaren les de literatura catalana i d'economia social, que ja havien presentat un avançament durant la segona meitat del curs anterior.

Antoni Borrell i Soler va substituir el catedràtic Trias i Giró en les classes de dret civil català. Raimon d'Abadal va succeir Borrell i Soler el 1904 com a president dels EUC. Borrell i Soler tenia aleshores quaranta anys i havia publicat el 1903 *El Codi civil a Catalunya: Estudi crític de les sentències del Tribunal Suprem i de les resolucions de la Direcció General dels Registres*. Aquesta obra és un primer estudi sobre el deteriorament del dret consuetudinari català, suplantat pel dret codificat espanyol a través de la jurisprudència estatal. El bienni 1906-1907 Borrell i Soler va ser president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona i novament ocupà aquest lloc entre el 1925 i el 1930 i entre el 1954 i el 1955, quan l'Acadèmia va ser refundada després de la seva supressió el 1939. El 1923 publicà la seva obra més important, *Dret civil vigent a Catalunya*, que va rebre el Premi Duran i Bas de l'Institut d'Estudis Catalans. Va ser el principal tractat en cinc volums que hi hagué sobre el tema abans de la compilació sancionada legalment el 1960. El 1934 Borrell i Soler va ser nomenat magistrat del Tribunal de Cassació de Catalunya. Fou el professor de dret català als EUC fins a la desaparició d'aquesta matèria el 1925.

Al mateix temps, el curs 1904-1905 Josep Pella i Forgas va pronunciar un cicle de conferències sobre dret públic català, que donaren lloc a la publicació del llibre *Llibertats y antich govern de Catalunya*.²⁹ Pella i Forgas presidí durant el bienni de 1905-1906 l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona.

Les classes de dret civil català del primer semestre de 1906-1907 estigueren dedicades a l'emfiteusi amb la variant de la rabassa morta i a l'estudi dels lluísmes

29. Pella i Forgas ocupa un lloc important en la historiografia catalana. Va ser autor del llibre *Historia del Ampurdán* (1881-1889), que és quelcom més que una monografia local, com es podria pensar pel títol. Amb Josep Coroleu va publicar dues obres cabdals en la formació d'un patriotisme constitucional català en el moment inicial del catalanisme polític: *Las Cortes catalanas* (1876) i *Los fueros de Cataluña* (1878). Lluís COSTA I FERNÁNDEZ, *Josep Pella i Forgas i el catalanisme*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1997, col·l. «Episodis de la Història», núm. 314; Giovanni C. CATTINI, «Entre la recerca de les essències i el patriotisme constitucional: els historiadors de la Restauració i la identitat catalana», a *Les identitats a la Catalunya contemporània*, Jordi CASASSAS (coord.), Cabrera de Mar, Galerada, 2009.

d'una manera pràctica, que estigué enfocada als efectes de l'incompliment del cens i al càlcul de la seva redempció. Els alumnes n'havien d'explicar casos pràctics. Al llarg dels cursos successius, Borrell i Soler es proposava de fer-se ajudar pels alumnes en la recopilació dels costums jurídics a les diverses comarques de Catalunya, començant pel dret familiar. Volia seguir l'exemple francès dels *coutumiers*, elaborats malgrat l'uniformisme del Codi de Napoleó. En un dret consuetudinari com el català, aquesta era una operació imprescindible i no de simple erudició.

La inauguració de curs dels EUC a l'Ateneu Barcelonès el 5 d'octubre de 1904 va gaudir d'una representació corporativa tan notable com la de l'any anterior.³⁰ Els alumnes del curs passat que van rebre premis van ser Ramon Coll i Rodés, de dret civil català; Francesc Valentí i Martí, d'història, i Josep Noguera, d'economia. El nou president dels EUC, Raimon d'Abadal, remarcà l'objectiu de «fomentar l'esperit d'investigació estimulants la voluntat dels estudiants per a que emprenguin estudis seriosos sobre la base de la iniciativa pròpia, anant a beure a les pròpies fonts del Dret, de la Història, de la Literatura, de les Arts i de les Ciències, traient dels arxius provincials, municipals i particulars lo que hi jeu inèdit, visitant els monuments que són testimoni de fets passats, arrencant a la naturalesa sos secrets. Sols així podrà donar-se a tots els rams del saber humà el caràcter propi, que és el que fa forts els pobles, afranquant-los de tota mena de servitud. Els pobles, com els individus, han de fer tot els possibles per a bastar-se a si mateixos [...]. I com que per a fer fort a un poble s'hi ha de fer als individus que el formen, els Estudis Universitaris tendeixen a això i procuraran cada dia crear noves càtedres». Existia, per tant, una voluntat catalanista d'anar creant una universitat paral·lela, encara que els directius dels EUC sabien que això era extremament difícil.

La ressenya de *La Veu de Catalunya* del 5 d'octubre de 1904 deia: «Va ser una festa de cultura que contrastava d'una manera extraordinària amb l'espectacle deploable ofert per l'obertura de curs en aquesta Universitat». Segons el mateix diari, els estudiants feien xivarri al paranimf de la Universitat de Barcelona durant l'acte, de manera que no es podia sentir la lectura del discurs inaugural de curs del catedràtic designat a l'efecte i interrompien els parlaments amb aplaudiments extemporanis i burletes. Aquesta incorrecció era habitual fins que l'assistència passà a ser controlada per rigorosa invitació i esdevingué un acte de societat amb presència de «bellíssimes senyoretes», segons la crònica periodística. Aquella manera

30. L'edició del vespre de *La Veu de Catalunya* no indica la presència de representants de l'Ajuntament i la Diputació, però a la de moltes de les entitats culturals de l'any anterior s'afegia la presència del Foment del Treball Nacional, la Cambra de Comerç i el Cercle de la Unió Mercantil. Per tant, la representació de les corporacions patronals s'havia incrementat.

grollera d'assistir a la lliçó inaugural de curs era un indicatiu de la degradació de l'ambient universitari, de la mateixa manera que les vagues per avançar les vacances de Nadal a partir del dia de Santa Llúcia, el 13 de desembre, i anar els estudiants a empaitar modistetes el dia de la seva santa patrona.

El curs 1905-1906 deixava Francesc Carreras i Candi la càtedra d'història de Catalunya, segons Jordi Rubió i Balaguer, «desenganyat o cansat aviat de fer-la».³¹ Carreras i Candi era membre de l'Acadèmia de Bones Lletres, el butlletí de la qual impulsà a partir de 1901, i acabà sent president d'aquesta entitat durant els anys 1920. El 1908 promogué el primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, celebrat a Barcelona arran del setè centenari del naixement del rei Jaume I. Va ser elegit regidor de Barcelona per la Lliga Regionalista el 1909 i pertanyia a diferents consells d'administració. Decidí dedicar el temps que li deixaven la política i els seus diversos negocis a la seva obra de recerca personal, que culminà amb el volum consagrat a Barcelona dins de la seva *Geografia general de Catalunya*, publicada entre el 1913 i el 1918, en el qual dissenyà la primera història sistemàtica de la ciutat.

Lluís Bertran Nadal i Canudas succeí Carreras i Candi en la càtedra d'història catalana dels EUC i n'exercí la docència fins a la seva mort prematura el 1913. Nadal era un escriptor vigatà, amic de l'influent Narcís Verdaguer i Callís, del canonge Jaume Collell, de Marià Aguiló. També fou amic del poeta Jacint Verdaguer fins a la ruptura d'aquest amb el bisbe Morgades el 1895. Nadal, autor de narracions d'ambient rural, secretari de l'Orfeó Català i mantenidor dels Jocs Florals el 1906, no era un historiador amb prestigi com Carreras i Candi. Tan sols havia escrit una *Galeria de vicenses il·lustres* i un *Episcopologi de Vic*. Més tard seria també professor d'història a l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, fundat i dirigit per Francesca Bonnemaison de Verdaguer. Sembla que Lluís B. Nadal es prengué la càtedra dels EUC amb molta il·lusió.

31. JORDI RUBIÓ I BALAGUER, «Ferran Valls i Taberner vist per un company d'estudis», a *Obras selectas de Fernando Valls i Taberner*, vol. I, Barcelona, CSIC i Escuela de Estudios Medievales, 1952, separata. *La Veu de Catalunya* del dia 6 d'octubre de 1905 deia, en explicar el programa de la càtedra d'història de Catalunya: «La tasca que ha dut a terme els últims dos anys el senyor Carreras Candi és molt meritòria i deixa enguany la càtedra per a oferir-nos pròximament el fruit dels seus estudis i investigacions en altra forma que potser la càtedra mateixa li ha suggerit». El programa es dividia entre un primer trimestre, que comprenia de les colonitzacions grega i romana a l'època comtal, passant per la difusió del cristianisme, els visigots i els sarraïns; un segon trimestre, que anava de la unió de Catalunya i Aragó fins a la «dominació castellana», i un tercer trimestre, que tractava de «Catalunya dintre la unitat espanyola fins als temps actuals». «Els alumnes», deia l'article, «visitaran arxius, museus, monuments de Barcelona i altres de Catalunya. Se'ls encarregaran treballs d'investigació i exposició i se'ls avarà a les pràctiques de paleografia». Els dels cursos anteriors continuaran també «aquelles visites i treballs baix la direcció de Carreras Candi, que desinteressadament i gentilment s'hi ha ofert». Les pràctiques paleogràfiques picaven molt alt, atès que pretenien ni més ni menys que l'edició del *Dietari* de la Generalitat de Catalunya.

«La Història», escrivia Lluís B. Nadal en el primer número de la revista *Estudis Universitaris Catalans*, el febrer de 1907, «és la consciència nacional. I una consciència falsa o enlluernada no és tal consciència». I afegia poques ratlles després: «Les lliçons de la nostra càtedra són un examen de consciència. De manera que així, totes aquelles llums, tots aquells esplendors, que els alumnes, patriotes entusiastes, venien a buscar a aquesta Càtedra se tornen tenebres, severitat, desengany, amargura? Ah! N'hi ha tanta, gràcies a Déu, de llum en la nostra Història, que ella mateixa nos serveix per escorcollar totes les reconades fosques, per descobrir tots els amagatalls on han quedat enterrades les causes dels errors personals o polítics». Ingènua-ment deia Nadal: «De vegades parlem de qualsevol dels nostres Reis com d'un personatge del dia que, al sortir de la lliçó, nos trobarem per la Rambla». La ressenya de la càtedra, feta per l'alumne Emili Genís i Horta, explicava que el primer trimestre del curs 1906-1907 havia començat amb el regnat de Pere II el Gran, llegint les cròniques, i havia continuat amb els fets diplomàtics i militars dels regnats de Jaume II el Just i d'Alfons III el Benigne, amb algun fet cultural com la fundació de la Universitat de Lleida i amb la intervenció reial en l'extinció de l'ordre dels templers.

Tres noves càtedres aparegueren als EUC el curs 1905-1906. Foren la d'història de l'art, a càrrec de l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch; la de geologia aplicada a Catalunya, a càrrec de Norbert Font i Sagué, i la de tècnica de l'anàlisi química, amb especial aplicació a les ciències i a la indústria, a càrrec de Francesc Novellas i Roig. Amb la d'economia social i política aranzelària, ja eren set les càtedres, però es donaven en llocs diferents. Continuaven a l'Ateneu Barcelonès, que aquell curs es traslladà al palau Sabassona, al carrer de la Canuda, la història, el dret (s'impartia una hora diària de cada matèria, de sis a set i de set a vuit del vespre, respectivament) i la literatura (se n'impartia una hora els dimarts, els dijous i els dissabte, de sis a set del vespre). El curs d'economia es continuava donant al Foment del Treball Nacional (de sis a set, els dilluns, els dimecres i els divendres). Però la història de l'art s'acollia al Cercle Artístic de Sant Lluc (els dimarts i els dijous, de dos quarts de deu a dos quarts d'onze de la nit). Les classes de geologia es donaven al local de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN), allotjada aleshores al Centre Excursionista de Catalunya, al carrer del Paradís, els dimarts i els dijous de dos quarts de deu a dos quarts d'onze de la nit. La química l'ensenyava Novellas, de set a dos quarts de nou del vespre els dilluns, els dijous i els dissabtes, a l'Institut Químic Tècnic, laboratori de la seva propietat i que ell mateix va crear el 1899.³² Novellas i Roig havia presidit la Institució Catalana d'Història Natural des de la seva fundació el 1899 fins a la crisi de l'entitat el 1904. L'oficina per a la inscripció als EUC ara es trobava al carrer de Santa Anna, número 27, segon pis, i estava oberta de set a vuit del vespre.

32. *La Veu de Catalunya* (28 setembre 1905), primera pàgina.

S'informava de la finalitat del curs d'història de l'art a *La Veu de Catalunya* del dia 4 d'octubre de 1905. Encara que l'article no estava signat, cal suposar que el seu autor era el mateix Puig i Cadafalch. La conferència introductòria del curs, «Llei de l'art», va anar a càrrec del bisbe Torras i Bages, antic mentor del Cercle de Sant Lluc, un centre de significació catòlica i que era el lloc on es donaven les classes. La tesi del curs era clara per a Puig: «Com que l'existència d'un art nacional és altra de les proves que existeix una agrupació ètnica ben diferenciada de les altres, no serà sense dubte la menor ni menys important de les conseqüències d'aquesta ensenyança aquesta altra constatació de l'existència del nostre poble i de la seva personalitat independent en la història, mitjançant la demostració que existeix un Art català de fisonomia pròpia i ben marcada».

El primer curs d'art català tractà només d'història de l'arquitectura, centrada en la romana a Catalunya, seguida de la paleocristiana, la visigoda, la preromànica i la romànica. Puig preveia que, en el futur, intervindrien altres professors de pintura i d'escultura. L'arquitecte Antoni de Falguera, auxiliar de la càtedra, també donava algunes classes. El curs 1906-1907 es va organitzar una excursió arqueològica a Tarragona. A classe s'empraven projeccions i dibuixos fets pels alumnes a les classes pràctiques.

Puig i Cadafalch es responsabilitzà d'aquesta càtedra vuit cursos seguits, del 1905 al 1913. Després desaparegué la matèria dels EUC. Compartí el curs 1906-1907 amb l'artista Pere Carbonell, que s'encarregà de l'escultura. Carbonell era l'autor de la figura al·legòrica de Catalunya al monument a Colom al port de Barcelona i participava en la decoració escultòrica del Palau de Justícia, la construcció del qual finalitzà el 1908. No consta en la propaganda publicada a la premsa si aquesta col·laboració es repetí el curs 1908-1909 ni en els dos següents que es donaren al Centre Excursionista de Catalunya aprofitant els materials que aquesta entitat havia recollit. El 1911 es van organitzar cicles com el de la «Història del teixit», per Joaquim Folch i Torres, a la Universitat Industrial; el dedicat a la figura de Benvenuto Cellini, a càrrec de Josep Lleonart; «L'art de tots els pobles i de tots els temps», per Manuel Ainaud, i el de «Concepte de l'art i dels artistes», per Esteve Monegal.

Va ser durant el tercer dels cursos que Puig i Cadafalch donà als EUC quan l'Institut d'Estudis Catalans li edità el primer volum de la gran obra que va publicar amb Antoni de Falguera i Josep Goday, *L'arquitectura romànica a Catalunya*.³³ El curs de 1911-1912 i el següent Puig i Cadafalch compartí l'ensenyament amb Josep Gudiol i Cunill, el clergue organitzador del Museu Episcopal de Vic. Gudiol s'encarregà de parlar de pintura, mentre que Puig, com els anys anteriors, expli-

33. Vegeu el llibre col·lectiu Albert BALCELLS (coord.), *Puig i Cadafalch i la Catalunya contemporània*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003.

cava la part referent a l'arquitectura. Gudiol havia acompanyat Puig en l'expedició de l'estiu de 1907 a Tolosa de Llenguadoc, la vall de Boí i la Franja de Ponent.³⁴ El 1902 havia publicat un tractat fonamental, *Nocions d'arqueologia sagrada catalana*, i el 1917 consolidaria el seu prestigi amb *L'arqueologia litúrgica de la província eclesiàstica tarraconense*.

El 1914 desaparegué la història de l'art català dels EUC. Puig i Cadafalch cada vegada estava més absorbit per la política. A partir de 1915 presidiria la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans i seria president rotatiu de tot l'Institut el primer quadrimestre de cada any.

El sacerdot i geòleg Font i Sagué, un dels primers espeleòlegs catalans, home de sòlida formació que acabava de doctorar-se en geologia, va ser el professor de la matèria als EUC.³⁵ Era deixeble de Jaume Almera, creador d'un museu de geologia i paleontologia al Seminari Conciliar de Barcelona. Font i Sagué, autor d'un primer disseny de divisió comarcal de Catalunya, que va ser premiat als Jocs Florals de Barcelona de 1897, acabava de ser elegit el 1905 president de la Institució Catalana d'Història Natural, fundada el 1899. La institució acabava de travessar una crisi i una escissió per la discrepància sobre l'orientació a seguir, vacil·lant entre la recerca experimental i el treball de camp.³⁶ Font i Sagué va ser considerat home de consens de les dues branques per aconseguir la reunificació de la ICHN. El 1906 va ser, a més, un dels principals animadors de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona en ser constituïda. Exercí la docència als EUC fins a la seva mort prematura el 1910. No tingué successor i desaparegué aleshores dels EUC la càtedra de geologia, que tant d'èxit havia tingut.

Font i Sagué havia donat prèviament un curs elemental de geologia al Centre Excursionista de Catalunya, abans que els EUC assumissin aquest ensenyament. A les seves lliçons setmanals assistiren més d'un centenar de persones i, en les excursions pràctiques a diverses localitats, n'hi participaren una cinquantena. Arran d'aquest curs Font i Sagué publicà, l'any 1905, el primer tractat sobre la matèria en llengua catalana, *Curs de geologia dinàmica i estratigràfica aplicada a Catalunya*. Aquest llibre, de 481 pàgines, constituí un valuós manual de suport per a les seves classes, que dividí en dos nivells: la teòrica, amb caràcter introductori, i la superior, on trenta matriculats estudiaren mineralogia, petrografia i nocions de paleontologia durant el primer any de l'adopció de la matèria pels EUC. «El nostre ideal», deia Font i Sagué en el primer número de la revista dels EUC el 1907,

34. Santiago ALCOLEA BLANCH, *La missió arqueològica del 1907 als Pirineus*, Barcelona, Fundació La Caixa, 2008, 213 p.

35. Font i Sagué va publicar el 1899 un dels primers manuals d'història de Catalunya, amb dibuixos de J. Garriga. Va ser reeditat el 1907 i el 1921.

36. Josep M. CAMARASA, *Cent anys de passió per la Natura: Una història de la Institució Catalana d'Història Natural, 1899-1999*, Barcelona, IEC, ICHN, 2000, p. 17-40.

«fóra donar dues lliçons setmanals teòriques de geologia aplicada a tothom que volgués aprofitar-se'n, fent la Càtedra lliure, i dues més de pràctiques a un nombre com més reduït millor d'alumnes en un laboratori apropiat i moltes serien al camp, a les fàbriques de productes químics, forns de vidre, de ceràmica, de productes refractaris, etc., i no al laboratori». Font i Sagué remarcava que no separava l'aspecte científic del pràctic: «Quants casos podríem citar, ocorreguts a Catalunya mateix, en què, per manca de les més rudimentàries nocions de Geologia aplicada, s'han fet disbarats colossals que han costat vides i molts interessos». La ressenya de la càtedra, publicada per l'alumne Lluís Tomàs, deia en el primer número d'*Estudis Universitaris Catalans*, el febrer de 1907, que eren vint els matriculats i que les excursions havien estat quinzenals a diversos llocs amb observació de fenòmens i recollida de mostres geològiques.

Francesc Novellas i Roig ocupà la càtedra d'anàlisi química als EUC entre el 1905 i el 1913 durant vuit cursos seguits. Era llicenciat en ciències fisicoquímiques i pèrit químic, va ser un dels fundadors de la Institució Catalana d'Història Natural i n'era president el 1903 quan es produí el canvi d'estatuts i l'escissió. Després col·laborà amb Font i Sagué el 1905 a la ICHN. Novellas era professor de química de l'Escola Provincial d'Agricultura i hi continuà exercint quan es convertí en Escola Superior el 1912. El 1907 fundà una fàbrica productes químics. Segons informava *La Veu de Catalunya*, el 16 de setembre de 1905, els alumnes de Novellas als EUC havien de comprar tres càpsules de porcellana i dos matrassos per a fer els experiments, que costaven en total de 10 a 20 pessetes, mentre que els reactius, la resta del material i el gas eren a càrrec dels EUC, com les classes, que tenien una matrícula limitada a deu alumnes. El programa preveia visites a laboratoris i fàbriques, i exemples exposats a classe d'anàlisis industrial, farmacèutica, mèdica, minera i agrícola. El 1907, segons consta a la ressenya de la càtedra escrita per l'alumne Melcior Marcer, s'havien emprat l'espectroscopi, el refractòmetre i el polariscopi, i s'havia ensenyat la determinació del punt d'inflamació de líquids combustibles.

Al voltant de Rubió i Lluch es començà a constituir, amb les primeres promocions d'alumnes dels EUC una veritable escola de deixebles que havien conegut Rubió al curs de literatura espanyola de primer any de carrera a la universitat, un curs que era comú per a estudiants de filosofia i lletres i de dret. Encara que les seves classes, que impartia vestit amb la toga, a les aules universitàries eren de tipus tradicional, en castellà i per a un grup massificat, els testimonis elogiosos dels qui les seguien són unànimes.

Rubió i Lluch declarava en el primer número de la revista dels EUC, el febrer de 1907, que la història de la literatura catalana estava per fer i calia començar per l'elaboració d'un inventari del llegat literari en llengua catalana. Per això donava en l'ensenyament prioritat a la investigació damunt la vulgarització, i treballava

conjuntament amb Massó i Torrents, que estava inventariant els còdexs catalans a les biblioteques del país i a les estrangeres. «No hem presentat una façana aparatosa d'un edifici que no existeix», deia Rubió i Lluch, «sinó que n'hem posat a fora les bastides, cercant el concurs dels alumnes i interessant-los directament en la construcció d'aquest mateix edifici». Rubió i Lluch portaria fins a l'extrem aquesta línia, atès que no arribaria a escriure cap resum o manual al llarg dels anys. Seria un dels seus deixebles, Nicolau d'Olwer, qui va escriure els primers breviaris d'història de la literatura catalana en tres versions successives: la de 1914-1915, la de 1917 i la de 1927, aquesta darrera publicada per Barcino. Manuel de Montoliu seria el primer que publicaria un manual de la història de la literatura catalana del segle XIX, que aparegué l'any 1922.

Ferran Soldevila recordava: «Ben situat per la seva càtedra universitària, Rubió procurava acarrear a la càtedra dels Estudis aquells deixebles que ell veia despuntar i, així, va formar l'escola d'historiadors que, encapçalada pel seu fill Jordi Rubió i Balaguer, compta entre els seus noms els de Ferran Valls i Taberner, Ramon d'Alòs-Moner, Lluís Nicolau d'Olwer, Francesc Martorell i Trabal, Josep Maria de Casacuberta, Ferran Soldevila i molts altres, és a dir, l'anomenada Escola històrica catalana o Escola de Rubió i Lluch».³⁷ Manquen, però, en la llista de Soldevila, Ramon d'Abadal i de Vinyals, nebot del president dels EUC, i Manuel Reventós, que acabà orientant-se vers els estudis econòmics i socials contemporanis. El 1925 escrivia Soldevila: «És en aquesta càtedra on, per primera volta, molts estudiants catalans es posaven en contacte amb les obres cabdals de la nostra literatura. Havien passat per l'escola primària i per l'institut de segona ensenyança, sense saber-ne gairebé ni l'existència. Era també a través d'aquesta càtedra que alguns estudiants arribaven al nostre Arxiu de la Corona [d'Aragó], i allí, de deixebles es convertien en col·laboradors de Rubió, i després en treballadors independents dins l'Escola per ell formada».³⁸

Bosch Gimpera diu: «El curs superior de literatura espanyola de Rubió i Lluch —a qui, en sortir de la Universitat, acompanyàvem a casa seva, escoltant anècdotes plenes d'interès— es completà amb el de literatura catalana dels Estudis Universitaris Catalans, on ell i el simpàtic i erudit Massó i Torrents deixaven una profunda empremta en tots nosaltres».³⁹ Jordi Rubió ho recordava amb més precisió en parlar dels EUC: «Rubió i Lluch compartí l'ensenyament amb Massó i Torrents, que donà unes lliçons memorables sobre poesia i historiografia catalanes».⁴⁰

37. Ferran SOLDEVILA, *El llibre de l'any 1962*, p. 60.

38. Ferran SOLDEVILA, «Un homenatge a Rubió i Lluch», *Revista de Catalunya*, núm. 15 (juliol 1925), p. 87.

39. Pere BOSCH GIMPERA, *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1980, p. 31.

40. Jordi RUBIÓ, «Ferran Valls i Taberner vist per un company d'estudis», a *Obras selectas de Fernando Valls i Taberner*, 1952, p. 33. Del mateix autor, a *Mestres, companys i amics* (Barcelona, Publica-

També cal remarcar la col·laboració dels deixebles de Rubió i Lluch en la replega, la transcripció i la indexació dels *Documents per la història de la cultura catalana migeval*, que publicà l'Institut d'Estudis Catalans entre el 1908 i el 1921. Hi contribuïren Alòs-Moner, Martorell, Rubió (fill) i Soldevila, i també, tot i que en menys grau, Valls i Taberner. Rubió i Lluch no deixava de reconèixer-ho en el segon volum dels *Documents*: «Ja vaig indicar en el pròleg del primer volum que aquest llibre, nascut en la meua aula de literatura catalana, era una obra col·lectiva més que personal, de compenetració entre el mestre i els deixebles, modesta i abnegada». Es pot dir que, en aquest cas concret, els EUC donaren fruit immediatament.

Els EUC no aconseguiren canviar la universitat oficial, però foren una llavor de la reforma de 1933. Fins i tot abans d'aquesta, no se'n poden menystenir els efectes. Sense els EUC potser el mateix Rubió i Lluch hauria acabat engolit per la rutina regnant al claustre de la Universitat de Barcelona.⁴¹ Tampoc no cal oblidar els efectes de la presència dels EUC al mateix Ateneu Barcelonès. Així ho indica Bosch Gimpera: «L'assistència als cursos dels "Estudis" ens familiaritzà amb l'Ateneu Barcelonès i la seva biblioteca. Les conferències que s'hi donaven contribuïren a la nostra formació».⁴² El «Grup de l'Ateneu» és com Jordi Rubió definia aquella colla d'amics i companys d'estudis en una carta a Valls i Taberner.⁴³

Els mestres dels EUC introduïren allò que anomenem «treball de seminari». Nicolau d'Olwer considerava que Rubió i Lluch havia organitzat per primera ve-

cions de l'Abadia de Montserrat, 1991, p. 18-19), diu: «El curs 1906-1907 en la càtedra de Literatura Catalana dels Estudis Universitaris Catalans va voler el meu pare, que n'era professor, que Massó i Torrents expliqués unes lliçons sobre la nostra poesia medieval. Així ho va fer i els que n'erem els deixebles, Nicolau d'Olwer, el més destacat, i el qui us parla, potser l'únic supervivent, no oblidarem mai aquelles vetlles a l'Ateneu Barcelonès, al seu estatge al costat del Teatre Principal. Sortíem de vegades amb Massó i Torrents i pujàvem Rambla amunt, sense gosar fer afirmacions, escoltant allò que ell deia, amb aquella naturalitat seva un poc irònica, tan encantadora».

41. Vegeu la galeria de professors que Bosch Gimpera presenta en les memòries recordant els seus anys d'estudiant (p. 29-39). Entre ells sobresurt la figura del degà de Filosofia i Lletres i catedràtic de lògica Josep Daurella, senador pràcticament perpetu per la Universitat de Barcelona —les dues úniques ocasions que en la seva llarga carrera senatorial se li enfrontà un candidat, aquest fou derrotat amb diferència— i propietari d'un important negoci d'importació de bacallà, que havia heretat del seu pare, amb magatzem al carrer del Rec, que ell administrava. Un retaule similar es troba a Francesc ESTEVE I GÁLVEZ, *El goig de créixer: Els estudis superiors*, Castelló, Diputació de Castelló, 1996, p. 11-19.

42. BOSCH GIMPERA, *Memòries*, p. 37.

43. En la carta que Nicolau adreçava a Ramon d'Abadal i de Vinyals el 18 de juliol de 1907, deia: «Sembla que aquella colla de l'Ateneu toca a sa dissolució, no per a matar la idea que l'informava, sinó per dar-li nova vida y més científicitat. Compendràs que em referixo a què es tracta d'articular-la en l'Institut d'Estudis Catalans, creat y subvencionat per la nostra Diputació, ab lo que ja no s'hauran de fer les edicions "per al públich", com volia Domènech, sinó per als intel·ligents, ja que diners no en faltaran y podran ser millor remunerats». JAUME SOBREQUÈS, MANUEL J. PELÁEZ, FRANCESC VILANOVA i MARIA SORIANO, *Epistolari de Lluís Nicolau d'Olwer amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1905-1933*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 36.

gada a Catalunya «[...] un seminari, on els deixebles, esperonats pel mestre, treballen damunt de les fonts originals, s'encaren amb la bibliografia, consulten revistes i són tinguts al corrent de les últimes recerques. Iniciats ràpidament a les qüestions generals —aquell marc indispensable per a no descarrilar ni descobrir Mediterrànies—, el Mestre ens posava al treball damunt un tema concret: un autor, una obra, un gènere literari. [...] Amb Rubió i Lluch a la seva càtedra dels Estudis Universitaris vam aprendre'n, ultra literatura catalana, la disciplina del treball i la probitat científica. Vam aprendre també a no valorar la literatura amb criteri purament estètic. Ella és només un aspecte de la cultura, i aquesta és funció de l'època i de l'esperit del poble, és un fet històric. Per això Rubió i Lluch ens ensenyava a treballar amb mètode històric, a recórrer a les fonts i no oblidar mai la realitat contemporània dels altres pobles [...]. Rubió i Lluch oposava en el seu ensenyament al fred judici estètic el caliu d'un humanisme cordial [...]. L'escola de Rubió i Lluch ha sobreexigit els límits de l'estudi de la literatura, i els mètodes i l'esperit apresos en aquella càtedra alguns els han aplicat amb èxit a l'art, al dret i a la història».⁴⁴

Catedràtic alhora de la universitat oficial i professor dels EUC, Rubió i Lluch no pretenia crear una universitat enfront d'una altra i proclamava que només treien fruit del seu ensenyament als EUC aquells que hi arribaven amb una formació universitària prèvia. Al mateix temps, en el seu programa de l'assignatura que ensenyava a la universitat, no admetia la identificació burocràtica dels adjectius *castellà* i *espanyol* i establí la diferència entre història d'una literatura (individualitzada per la llengua) i història literària d'un país (individualitzada pel marc geogràfic). El seu programa comprenia les altres literatures neollatines nascudes dins l'àmbit peninsular —la galaicoportuguesa, la castellana i la catalana— i les branques hispàniques de tres literatures universals: la llatina, la rabínica i l'aràbiga. Aquestes tres branques les tenia en compte també de manera indefugible en parlar de la literatura produïda a Catalunya, afegint-hi la provençal. Seguia, així, el mateix criteri del seu mestre, Milà i Fontanals, si bé els deixebles de Rubió ja no el seguien completament, tot i mantenir la perspectiva de les literatures comparades. Nicolau d'Olwer declararia més tard: «El mestratge de Rubió i Lluch ha fet brollar gairebé del no-res una disciplina nova: la Història de la Literatura catalana».⁴⁵

Associat amb Rubió i Lluch, Jaume Massó i Torrents inicià la seva participació a la càtedra d'aquell amb un curs sobre els poetes catalans i, com diu Nicolau d'Olwer, els alumnes no sabien què admirar més, «si l'erudició o la modèstia».

En la ressenya de la càtedra de Rubió que el mateix Lluís Nicolau d'Olwer va escriure com a alumne per al primer número de la revista dels EUC el febrer

44. Lluís NICOLAU D'OLWER, *Caliu, records de mestres i amics*, Barcelona, Selecta, 1958, p. 53-55.

45. Lluís NICOLAU D'OLWER, *Caliu, records de mestres i amics*, Barcelona, Selecta, 1958, p. 58.

de 1907, s'hi pot veure el contingut d'aquell curs: la poesia dels trobadors catalans, les quatre grans cròniques, algunes obres de Ramon Llull, Arnau de Vilanova i Bernat Metge, i la gran novetat d'unes lliçons sobre la literatura catalana a Sardenya. Francesc Martorell hi donà compte del seu treball al voltant de la crònica de Jaume I que havia fet durant un curs anterior.

Els deixebles de Rubió i Lluch aviat foren secretaris redactors temporals de l'Institut d'Estudis Catalans⁴⁶ i sortiren com a pensionats a l'estranger. Entre el 1916 i el 1920 les baixes causades dins l'Institut d'Estudis Catalans per defunció o per abandonó del lloc hi permeteren l'ingrés com a membres —primer adjunts (és a dir, suplents) i aviat numeraris— de Francesc Martorell, Lluís Nicolau d'Olwer, Ferran Valls i Taberner i Ramon d'Alòs-Moner. Més tard, també hi ingressarien Pere Bosch Gimpera, el 1935; Jordi Rubió i Balaguer i Ramon d'Abadal i de Vinyals, el 1942; Ferran Soldevila, el 1947, i encara Josep M. de Casacuberta, el 1958. Els deixebles de les primeres promocions dels EUC succeïren els fundadors de l'Institut, de la mateixa manera que alguns dels alumnes dels EUC del temps de la primera dictadura —Ramon Aramon, Miquel Coll i Alentorn, Ricard Albert— reconstruïren l'IEC durant la segona dictadura i rellevaren la generació de 1917, la dels primers successors dels fundadors.

L'obertura del curs 1906-1907 encara va merèixer la mateixa solemnitat que la dels anteriors. Potser va ser el darrer en aquest sentit, si ens basem en la manca de notícies sobre aquesta qüestió que va publicar la premsa en els inicis d'octubre dels anys següents. En un article titulat «Les dues inaugurals», *La Veu de Catalunya* del 2 d'octubre de 1906 remarcava el contrast entre l'acte inaugural de la «Universitat de la Gran Via» i el de la «Universitat Catalana». El tradicional xivarri dels estudiants impedí un cop més entendre la lliçó inaugural al paranimf de la Universitat de Barcelona. «Allí el desordre, la negació, l'anarquia», deia *La Veu*; «aquí l'afirmació, la disciplina, l'ordre. Les causes del contrast són evidents. L'ensenyança incolora, encarcerada, revellida, no té per fi la cultura del poble; sols se proposa servir de medi per a sostenir un exèrcit de funcionaris i recaudar encara

46. Així descriu la feina de secretari redactor Jordi Rubió en referir-se a l'època en què ocupà aquest lloc Ferran Valls i Taberner el 1912: «Li tocava fer, repartint-s'ho amb Agustí Calvet [després Gaziol com a periodista] la feina absorbent de vigilar i fer anar endavant les publicacions de la Secció Històrico-Arqueològica, transcriure documents a l'Arxiu, donar compliment als acords, ordenar els llibres i revistes de la biblioteca incipient, etc. [...] El Secretari-redactor, dins de les tradicions de la secció degana de l'Institut, passava tot el dia al seu despatx. Si en sortia era per a córrer impremtes o treballar als arxius, corregint o executant transcripcions de documents. Tant la part mecànica de l'administració com la vigilància científica de les publicacions, o la correspondència i relació amb els membres de l'Institut o amb els seus col·laboradors, eren de la seva incumbència. Sovint hi havia visitants que calia atendre; els erudits estrangers que passaven per Barcelona sempre hi feren cap, i hi trobaven informació o ajut si per les seves recerques el demanaven». Jordi RUBIÓ, «Ferran Valls i Taberner vist per un company d'estudis», a *Obras selectas de Fernando Valls i Taberner*, 1952, p. 73-74.

alguns recursos més per als mals usos de l'Estat. Els elements díscols, desaplicats, amics del motí i refractaris a tota educació individual i col·lectiva, donen expansió a llurs incultes instints; i els elements sans, estudiosos i dignes no tenen prou abnegació per anar a ofegar la revolta, defensant una organització tan corcada i inútil [...]. Enfront d'aquest estat deplorable de coses se veu sorgir una institució que simbolitza nostre pensament nacional, que promet encarnar l'esperit de Catalunya, i que comença a complir ses promeses. I els que en va buscaren aquell esperit en la Universitat vella, que devia ser un temple, dirigeixen llurs mirades i posen llurs esperances en la Universitat nova, que neix gloriosament per amor a la Pàtria».

L'acte inaugural de curs era important com a cerimònia propagandística, per a donar satisfacció als protectors i poder aplegar-los. Aquell any tingué lloc, ni més ni menys, que al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona. Lluís B. Nadal pronuncià el discurs inaugural sobre la llibertat d'ensenyament i contra el monopoli de l'Estat, en el sentit que la llibertat d'ensenyament permetria que les corporacions locals poguessin nomenar els professors. Clogué l'acte el diputat Bertran i Musitu, tresorer dels EUC, que presidia la cerimònia en lloc del president de l'entitat, Raimon d'Abadal, que havia d'estar aquell dia a Madrid com a senador per la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País. Hi eren presents l'alcalde de la ciutat, el dinàstic Domènec Joan Sanllehy, els representants de la Diputació, l'Acadèmia de Jurisprudència, el Consistori dels Jocs Florals, la Federació Agrícola Catalano-Balear, la Joventut Catòlica, la Lliga Regionalista i altres entitats. Al costat de polítics com Albó, Cambó, Ventosa i Calvell i Puig i Cadafalch, el cronista n'assenyalava la presència d'alguns de republicans nacionalistes, com Jaume Carner, Joaquim Salvatella i Ignasi Ribera i Rovira. Aquesta fou, però, la darrera ressenya que s'ha trobat d'una inauguració solemne de curs dels EUC.

Aquell curs 1906-1907 i els dos següents representen el període en què els EUC assoliren el màxim nombre de càtedres. A les tres que es professaven a l'Ateu-neu Barcelonès —dret, història i literatura— i a les d'economia, història de l'art, geologia i química, se n'hi afegiren tres més: la càtedra ambulant d'agricultura, dotada per l'exportador de vins catalans a Amèrica Pere Grau Maristany,⁴⁷ la d'estudis portuguesos que donà al Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI) el lusitanista republicà i catalanista Ignasi Ribera i Rovira, que el 1907 publicava el seu llibre *Iberisme*,⁴⁸ i la tercera de les noves càtedres

47. Ferran VALLS I TABERNER, «Pere Grau Maristany, comte de Lavern (necrològica)», a INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Anuari 1921-1926: Vol. VII*, Barcelona, IEC, 1931.

48. Vegeu dades sobre Ribera i Rovira en el llibre de Víctor MARTÍNEZ-GIL, *El naixement de l'iberisme catalanista*, Barcelona, Curial, 1997. En aquest llibre no es parla, però, de la tasca de Ribera i Rovira als EUC. A més d'iberista, és a dir, de ser partidari de la unió confederal de la península Ibèrica, el periodista Ribera i Rovira va iniciar una imitació dels escoltes britànics amb els Jovestels, també al

fou la de pedagogia nacional, a càrrec de Joan Bardina, que ensenyava al local de la seva pròpia Escola de Mestres.

Al mateix temps, va ser també durant aquest curs, a partir del gener o el febrer de 1907, quan començà a publicar-se la revista *Estudis Universitaris Catalans*, que trauria durant aquell primer any sis números amb una puntual periodicitat bimensual i una suma impressionant de 416 pàgines cada un. Ens trobem en el moment de plenitud dels EUC, coincidint amb la victòria electoral de la Solidaritat Catalana i amb la fundació, el juny de 1907, de l'Institut d'Estudis Catalans, dos esdeveniments que reforçaren el cercle d'influència dels EUC. No en va n'eren professors tres dels vuit primers membres de l'IEC: Rubió i Lluch, el primer president; Massó i Torrents, el primer arxiver i bibliotecari, i Puig i Cadafalch, el primer vicepresident.

La càtedra ambulante d'agricultura, que durà set anys, estava dirigida per Jaume Maspons i Camarasa, encara que no figurés el seu nom en els anuncis i els programes generals dels EUC. Maspons i Camarasa havia fundat la Cambra Agrícola del Vallès, va ser nomenat aquell mateix 1906 secretari de la Federació Agrícola Catalano-Balear, càrrec que ocupà fins al 1908, i molt aviat va ser secretari de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. A part de Francesc Novellas, que també donava per aquesta càtedra d'agricultura un curset de química agrícola aplicada als adobs, i de Manuel Raventós, que el 1906-1907 va donar a l'Ateneu Barcelonès un curs sobre viticultura, tots els ensenyaments es donaven fora de Barcelona, amb delegats comarcals, començant per la delegació de la plana de Vic, amb camps experimentals oferts pels seus propietaris particulars i per cooperatives. El mateix curs 1906-1907 es donaren lliçons a Vic, Cervera, Tremp, Castelló d'Empúries, Lloret de Mar, Torrelles de Foix, Montblanc, Santa Coloma de Queralt, Gelida, Lledó, Olesa i la Garriga. A més del professor Novellas, aquestes classes a cada localitat foren donades per Francesc X. Tobella, que parlà sobre els grans; Francesc Maristany, que parlà dels olis; Claudi Oliveras, que tractà de la vinya; Ignasi Corma, que parlà dels contractes de conreu, i Maspons i Camarasa, que s'ocupà de la temàtica de la sindicació o cooperativisme agrícola, com informava el primer número de la revista *Estudis Universitaris Catalans*, que també destacava la festa inaugural de la càtedra a càrrec del mateix Pere Grau Maristany a Sant Sadurní d'Anoia, on parlà de les condicions dels bons cellers. A aquesta festa assistiren el president de la Diputació de Barcelona i els diputats Zulueta, Azcárate, Mo-

CADCI. Va ser redactor de *La Veu de Catalunya* a partir de 1902, director del diari *El Poble Català* el 1914 i el 1916-1917, abans de la desaparició del diari arran de la desfeta electoral del seu partit, la Unió Federal Nacionalista Republicana, que liderava Pere Coromines. Ribera després s'hagué de guanyar la vida en diaris en castellà com *La Noche* i *El Día Gráfico*, i acabà tenint la presidència de les associacions de premsa barcelonina i espanyola.

rote i altres que es trobaven a Barcelona amb motiu de la gran festa de la Solidaritat Catalana.

Es tractava de portar els progressos de les tècniques agropecuàries a la pagesia. Les activitats apareixien de vegades en la pàgina agrícola de *La Veu de Catalunya*; la del 26 de setembre de 1910, per exemple, parlava de l'arrencada de patata a la plana de Vic, o la del 3 d'octubre del mateix any, de l'elaboració d'olis a Bellpuig. La càtedra ambulant d'agricultura va ser precursora dels serveis d'agricultura, annexos a l'Escola Superior d'Agricultura amb la seva granja a Caldes de Montbui. També els responsables d'aquests en farien les classes pràctiques als pobles, a més de les anàlisis de plantes i llavors.

La càtedra d'estudis portuguesos, a càrrec de Ribera i Rovira, quedava repartida entre l'Ateneu, on ensenyava literatura i història portugueses a dos quarts de deu de la nit cada dimecres, i el CADCI, on ensenyava la llengua portuguesa amb una finalitat més pràctica els dilluns i els dimarts, de vuit a nou del vespre. Ribera i Rovira destacava, en el primer número de la revista dels EUC, que no existia a Espanya cap ensenyament de la matèria i per això s'havia rebut una felicitació del Parlament portuguès. Arran de l'exemple dels EUC, el Govern espanyol decidí organitzar un curs a Madrid de llengua, història i literatura portugueses i no se li va ocórrer un altre lloc per al curs que l'Escola Superior de Guerra.

L'optimisme de Ribera i Rovira era gran: «Catalans i portuguesos estan cridats a ser els àrbitres dels destins d'Ibèria», escrivia en el primer número de la revista dels EUC. Però destacava també l'interès pràctic del seu ensenyament al CADCI: «Nombrosos viatjants de comerç han vingut a escoltar les nostres explicacions, matriculant-se per un parell de mesos en la càtedra de llengua, marxant a Portugal o al Brasil després d'adquirir unes útils nocions que certament afavoriran la seva tasca comercial en aquells importantíssims mercats». No sembla que l'afluència fos gaire gran. El mateix Ribera i Rovira escrivia en l'article que acabem de citar: «Les càtedres donen un contingent petit d'alumnes, però d'assistència regular». Ribera i Rovira era aleshores corresponsal del *Diario de Noticias* de Lisboa i ho va ser durant molts anys.

Dins els EUC, aquests ensenyaments duraren només dos cursos i desaparegueren el 1909-1910. Però no se n'ha de menystenir la influència en les minses relacions catalanoportugueses, abans pràcticament inexistents. Devia ser una prolongació d'aquestes relacions l'exposició d'art català a Lisboa que organitzà el 1921 la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, liderada per Nicolau d'Olwer, abans d'una exposició similar a París.

La càtedra de pedagogia nacional —nom certament ambiciós— era exercida per Joan Bardina a la seva Escola de Mestres. Formar els mestres abans de crear escoles catalanes particulars era l'alternativa defensada per Bardina enfront del creador de la primera escola catalana, que era el Col·legi Sant Jordi,

fundat per Francesc Flos i Calcat i inaugurat el 1898, i de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC), o la «Protectora», com es deia en aquella època. Joan Bardina, exseminarista d'origen menestral, enquadrat un temps en el carlisme, del qual s'allunyà, era mestre i llicenciat en filosofia i lletres. Volia introduir la música, els treballs manuals, l'art i la gimnàstica en els estudis dels futurs mestres per compensar les mancances de l'escola normal oficial. Bardina estava situat en el corrent de la renovació pedagògica del moment en la seva versió spenceriana. Amb ell col·laboraren a la seva Escola de Mestres Alexandre Galí, Josep Agell i Pau Vila, és a dir, alguns dels futurs renovadors de la pedagogia catalana.

Bardina girava aleshores en l'òrbita de la Lliga Regionalista, admirava Prat de la Riba i projectava una catalanització de l'escola pública. La càtedra de pedagogia nacional durà només tres cursos i, tot i així, Bardina la graduà en tres nivells, tots ells impartits de deu a onze del matí. Era l'únic ensenyament dels EUC que no era vespertí. Els dilluns es donava el curs d'ingrés, els dimarts i els dijous s'impartia el primer curs, i els dimecres i divendres, el segon. Els dissabtes, de nou a deu de la nit, es donava el curs per a mestres titulats i en exercici. Segons la crònica de la càtedra, al curs 1906-1907 es matricularen 28 nois i 28 noies. Cada dia repartia Bardina un full ciclostilat amb el resum de la lliçó i una nota bibliogràfica de llibres que es podien trobar a la seva mateixa Escola de Mestres. Encara que Bardina confessava que «la psicologia nacional no ha trobat encara sa fórmula adequada», partia d'un estudi dels condicionants físics i històrics de la psicologia de les nacionalitats per a definir la catalana i deduir-ne els millors procediments d'educació física, moral, de formació de la voluntat i de metodologia didàctica per a les escoles de Catalunya. «Afiançar les virtuts col·lectives catalanes, desviar els vicis nacionals nostres en passions actives i eficaces, impulsores cap al bé en tots els sentits» era l'ambiciós objectiu que Bardina es fixava a la seva càtedra, segons explicava en el primer número d'*Estudis Universitaris Catalans*, el febrer de 1907. «Aquí», sentenciava Bardina, «als locals bruts, als mestres bastos, als sous infamants, al material podrit, s'hi uneix la infecunditat del cosmopolitisme, l'informe pedagogia rutinària o, almenys, l'incolora implantació no assimilada de forasteries mal compreses».

Joan Bardina intervingué en l'elaboració del pressupost extraordinari municipal de cultura de 1908, que hauria suposat la creació dels primers grups escolars moderns a Barcelona i la dignificació de l'escola pública, reduïda aleshores dins de la ciutat a pisos llogats que no responien a les condicions que ja presentaven les escoles urbanes de l'Europa desenvolupada. El pressupost extraordinari naufragà per l'oposició eclesiàstica a la desconfessionalització i a la coeducació, que incloïen el nou model d'escola municipal, juntament amb la docència en la llengua de l'infant, que aleshores equivalia a dir la catalana. Després vingué la crema de

col·legis religiosos, convents i esglésies de la Setmana Tràgica, el juliol de 1909, fet que refermà la reacció catòlica. Bardina perdé el suport de Prat de la Riba.⁴⁹ L'Escola de Mestres s'enfonsà sota els deutes i Bardina la va haver de tancar el 1910. Ja abans, per l'octubre de 1909, havia desaparegut dels EUC la càtedra de pedagogia nacional.⁵⁰ Bardina, desenganyat, marxà a Amèrica el 1917, fou director general d'Instrucció Pública a Bolívia i, finalment, s'instal·là a Xile. De tota manera, la càtedra de pedagogia nacional no fou inútil. Va ser el precedent dels Estudis Normals de la Mancomunitat de Catalunya, consistents en tres anys complementaris per a mestres titulats i persones amb un nivell d'estudis comparable o superior. La creació d'aquests Estudis Normals era reclamada el 1917 per l'APEC i començaren el 1920 amb la intervenció de la mateixa Protectora.

L'any 1907 l'Ajuntament de Barcelona, majoritàriament format per la coalició de la Solidaritat Catalana, va incloure els EUC en els seus pressupostos amb una subvenció substancial de 7.500 pessetes, que se sumaven a les 3.000 de la Diputació, de manera que els ingressos d'origen públic eren de 10.500 pessetes. Els dos anys següents la subvenció municipal fou idèntica i la contribució de les corporacions públiques degué compensar la tendència decreixent de les aportacions privades, la qual cosa permeté sostenir l'expansió del nombre de càtedres permanents i de cursos temporals.

49. Josep GONZÁLEZ-AGÀPITO, Salomó MARQUÉS, Alejandro MAYORDOMO i Bernat SUREDA, *Tradició i renovació pedagògica, 1898-1939: Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 187-189.

50. L'Escola de Mestres de Joan Bardina obtingué de l'Ajuntament de Barcelona, tal com consta en els seus pressupostos, una subvenció de 5.000 pessetes el 1907, de 7.500 l'any 1908 i de 4.000 el 1910, el darrer de la seva existència. Alexandre Galí, que hi treballà com a mestre, explica que Bardina es guanyà el suport d'un amplí ventall de personalitats que anava del cardenal Casañas, bisbe de Barcelona, a Hermenegildo Giner de los Ríos, catedràtic de filosofia de l'institut oficial d'ensenyament mitjà a la Universitat, polític republicà lerrouxista i germà de Francisco Giner de los Ríos, el de la Institución Libre de Enseñanza a Madrid. Obri la seva Escola de Mestres el 1906 en un pis doble del carrer de Sant Francesc, a Ciutat Vella. El segon any tenia 21 nois i 33 noies. El 1908 es traslladà a un edifici mig abandonat, però amb jardí, a les Corts, per on avui passa el carrer de Numància. En aquests dos indrets ensenyà pedagogia nacional, càtedra incorporada als EUC. Diu Galí: «Des del primer moment va posar l'Escola a mans dels alumnes; una escola plena d'incentius màgics: un taller de fusteria, un obrador de noies amb màquines de cosir i estris femenins, multicopistes, màquina de projeccions, eines i material de treball. Els alumnes s'hi van trobar a casa seva, és dir, a la casa que esqueia a les seves activitats d'adolescents, que els oferia totes les possibilitats d'expansió, que els obria horitzons [...]. Els deixebles treballaven col·lectivament i pel seu propi compte. Semblava com si poguessin passar-se dels professors». Bardina, quan va fer el seu pla d'estudis, no sabia res de psicologia experimental o pedagògica i donà als seus estudis una extensió superior als de l'escola normal oficial, atès que duraven cinc anys. «L'ambició de Bardina era alçar-se amb l'Escola de Mestres tot l'ensenyament de Catalunya», i aquesta era una missió molt superior no sols a les seves forces, sinó a la seva preparació, malgrat les seves qualitats excepcionals, que el portaren a la convocatòria del Primer Congrés de Pedagogia a Barcelona el 1909-1910 (Alexandre GALÍ, *Història de les institucions...*, llibre I, p. 85-101).

No fou cap casualitat que, precisament l'any 1907, gràcies a aquells recursos, els EUC comencessin la publicació de la seva revista amb una periodicitat bimensual. Els professors hi publicaven una síntesi dels programes respectius i, al costat, hi apareixien articles científics monogràfics dels mateixos mestres i els primers dels seus deixebles més avantatjats, que certificaven que la preparació de futurs investigadors no era simple propaganda. Així, per exemple, Nicolau d'Olwer hi publicà els seus primers treballs i el mateix farien poc després altres deixebles de Rubió i Lluch. Un alumne de cada càtedra publicava una ressenya de l'ensenyament rebut. *Estudis Universitaris Catalans* va estar sota la direcció de Carles Francisco i Maymó, l'actiu secretari de l'associació, durant els dos primers anys, període durant el qual la revista mantingué aquell caràcter mixt, entre científic i escolar, que semblava necessari per a donar compte als protectors de l'associació de la feina que s'hi feia i per a atreure nous subscriptors i donants. Amb aquestes ressenyes dels cursos es volia suplir aquelles dels primers temps dels EUC que havia començat a publicar la revista estudiantil *Universitat Catalana*, sota la direcció de Cebrià Montoliu.

Després de la mort de Carles Francisco, el setembre de 1908, es féu càrrec de la direcció de la revista dels EUC Lluís B. Nadal, ajudat per un alumne amb molta empena, Ferran Valls i Taberner, que, en la pràctica, n'esdevingué gradualment el director efectiu i, després de la mort de Nadal el 1913, el director únic, malgrat que no hi figurés com a tal. Al mateix temps, des del 1909, anaren espaiant-se i gairebé desapareixent les ressenyes de les càtedres, i *Estudis Universitaris Catalans* es convertí en una revista amb un contingut del tot científic i erudit, una publicació decantada clarament als estudis històrics més que no pas als econòmics, geològics, químics i agraris, que també havia acollit al començament.⁵¹ Aquesta trajectòria es refermà a partir del curs 1913-1914, moment en què restaren només dins dels EUC les tres càtedres de dret civil, història i literatura catalanes.

La primera època d'*Estudis Universitaris Catalans* durà del 1907 al 1918, onze anys durant els quals en sortiren vint-i-vuit números. Va ser un fruit molt notable dels EUC. Mentre que la Universitat de Barcelona, amb més mitjans i personal, havia estat incapaç, durant més de setanta anys d'existència, de generar cap revista d'humanitats i de ciències socials, aquell grup de professors i alumnes, sense locals propis i amb un aparell administratiu mínim, però amb el paper de primera institució catalana universitària lliure, demostrava la seva força expansiva

51. Els índexs dels quaranta-quatre números d'*Estudis Universitaris Catalans*, amb els títols dels articles i els seus autors, es poden consultar en el *Catàleg de publicacions 1907-1996* de l'Institut d'Estudis Catalans, 1997, p. 465-478. La revista es pot consultar a la sala de reserva de la Biblioteca de Catalunya.

dotant-se d'una publicació periòdica, que era la seva millor carta de presentació. Amb gran dignitat, dins la seva modèstia formal, constituïa la revista dels EUC una publicació paral·lela a l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, que, superior en recursos i presentació, anava donant compte de les descobertes i les novetats que en tots els àmbits dels coneixements històrics s'anaven produint a les terres catalanes i les anava transmetent a les entitats acadèmiques i universitàries de la resta del món que tenien intercanvi amb l'IEC. Bona part dels col·laboradors de les dues publicacions —l'*Anuari* i els *Estudis*— eren els mateixos.

«Les aules dels Estudis Universitaris», recorda Jordi Rubió en les pàgines 33 i 34 de la semblança dedicada a Valls i Taberner, ja esmentada, «mai no varen tenir un local propi. De l'Ateneu del Principal al del carrer de la Canuda, després al piset modestíssim de l'Associació Catalana d'Estudiants, al carrer del Pi; per a tornar a l'Ateneu o als baixos de la Generalitat, a la sala blava de la Biblioteca de Catalunya o al Politechnicum o a la Casa dels Canonges, emigràvem professors i deixebles d'un curs a l'altre, sempre ben cordialment acollits per les entitats que ens donaven hospitalitat, però sempre errants. Érem uns peregrins vers una terra de promissió: vers la Universitat Catalana. Per damunt dels inevitables alts i baixos en un quart de segle de la vida de la institució, una col·lectiva voluntat continuadora la salvà de perdre's. I aquelles aules mantingudes sense burocràcia, amb matrícula lliure i quasi gratuïta, sols conegudes d'uns pocs iniciats, foren el gresol de les generacions que donaren llur personal més eficient a l'Institut d'Estudis Catalans en les seves diverses branques i especialitzacions. Joves de disposicions ben diverses sentiren despertar llur responsabilitat davant l'empresa de redreçament cultural de Catalunya, assistint a les càtedres de Literatura i d'Història catalanes. L'evocació del passat despertava en la consciència dels alumnes una vibració abans ignorada o mal interpretada».

Del 1908 al 1913: la consolidació en companyia de l'Institut d'Estudis Catalans

Durant el curs 1907-1908 el cercle dels EUC produí dues entitats noves: la primera fou la Societat d'Estudis Econòmics, nascuda el 26 d'octubre de 1907, que sorgí a partir de la càtedra d'economia de Guillem Graell, es domicilià al Foment del Treball Nacional i convocà el Congrés d'Economia, celebrat a Barcelona el juny de 1908. L'altra va ser l'Associació Catalana d'Estudiants (ACE), constituïda el 18 de gener de 1908 amb Raimon d'Abadal de president, el mateix dels EUC, i apadrinada per aquests, que confiaven a trobar en l'Associació Catalana d'Estudiants, successora de les tres que havien convocat amb l'APEC el Primer Congrés Universitari Català, el 1903, una entitat que li servís alhora de coixí i de propagandista entre els estudiants, fins al punt que el curs 1908-1909 una part de les càtedres dels EUC passaren a donar els ensenyaments al modest pis de l'Associació Catalana d'Estudiants, al número 7 del carrer del Pi, tot i que tornaren després a l'Ateneu Barcelonès.

La Societat d'Estudis Econòmics tenia Aureli Ras com a primer president, aviat succeït per Josep Sitjas, i Manuel Pugés i Ramon Rucabado i Comerma de secretaris. Tots ells reconeixien la influència de Guillem Graell en la iniciativa i li feren pronunciar el discurs inaugural. La revista dels EUC deia en el número de setembre-octubre de 1907: «La Societat d'Estudis Econòmics és, doncs, altre dels fruits de les nostres Càtedres, amb caracterització especial i falaguer pervindre». La nova societat era considerada «fillola de la nostra Càtedra d'Economia». Al Congrés d'Economia Ramon Rucabado demanà la creació d'una facultat d'econòmiques, que encara trigaria més de sis decennis a crear-se a la Universitat de Barcelona. Aviat la Societat d'Estudis Econòmics i la càtedra de Guillem Graell s'allunyaren dels EUC, i la segona deixà de figurar en el seu programa el curs 1909-1910.

En canvi, la simbiosi amb l'Associació Catalana d'Estudiants seria duradora, malgrat el retorn dels EUC a l'Ateneu. La revista dels EUC dóna una informació

detallada dels parlaments de l'acte inaugural el 18 de gener de 1908. Parlaren el secretari de la nova associació, Kirchner, i el vicepresident, Lluís Puig de la Bellacasa. «És creada», va dir Kirchner, «expressa i únicament per acompletar les ensenyances oficials i fer que aquestes puguin ésser profitoses, i no per a organitzar vagues i fomentar disturbis escolars que a res conduirien com no fos a matar l'associació des dels seus fonaments». Puig de la Bellacasa considerava que l'associació succeïa les que havien convocat el Primer Congrés Universitari, però deslligada de tota idea política i de tot sentiment de partit: «acollint tots els escolars sota els amples plecs de la bandera de les quatre barres dignament coronada pel sol vivificador de la Ciència». El diputat Manuel Farguell, que representava la Diputació de Barcelona, prometé el suport moral i material de la corporació. Hi eren presents representants del rector de la universitat, de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques, del Cercle Artístic de Sant Lluc, de la Facultat de Medicina, de l'Escola d'Enginyers i d'altres corporacions acadèmiques, així com quatre professors dels EUC: Borrell, Nadal, Novellas i Graell. Raimon d'Abadal considerava que, així com els estudiants amb el congrés de 1903 havien donat vida als EUC, ara aquests darrers volien satisfer el seu deute apadrinant la nova associació. Veia en aquesta un mitjà per a infiltrar en la universitat oficial el tarannà dels EUC amb el diàleg constant entre mestre i deixeble. Aspirava que l'ACE tingués biblioteca i fins i tot laboratori. L'ACE havia de donar un lloc d'acollida i de sociabilitat als estudiants de fora de Barcelona que es trobaven aquí sols i també defensar els drets dels estudiants davant la universitat, però amb ordre i fermesa, no amb bullangues.

Malgrat les declaracions d'independència política, tot sembla indicar que l'ACE es trobava a l'àrea d'influència de la Lliga Regionalista. La vida de la nova entitat estudiantil no sembla haver estat pròspera, però visqué prou temps per a propulsar la convocatòria del Segon Congrés Universitari Català, deu anys més tard, el 1918.

Els EUC continuaven anunciant la seva matrícula a *La Veu de Catalunya* i l'oficina per a la inscripció era al carrer de Sant Francesc, número 27, segon primera.⁵² Es continuava fent una crida per a captar subscriptors individuals. Les deu càtedres seguien sent les mateixes que l'any anterior i es donaven als mateixos llocs amb el mateix professorat. El 28 de setembre de 1908 Carles Francisco morí a l'edat de trenta anys, i el nou secretari fou Lluís B. Nadal, el professor d'història de Catalunya. Dins el curs de geologia, entre el febrer i el març, va donar unes lliçons de bacteriologia Ramon Turró, que ja tenia una posició directiva al Laboratori Microbiològic Municipal i havia portat endavant el seu laboratori bacteriològic a l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya, presidit per

52. *La Veu de Catalunya* (28 setembre 1908).

Miquel A. Fargas. Al local del carrer del Pi va impartir un curs de història musical i ètnica de la cançó popular Felip Pedrell, amb un piano llogat per a l'ocasió. Pel mes d'abril, Eugeni d'Ors donà tres lliçons de lògica i metafísica de les ciències. Lluís Segalà, que havia arribat el 1906 a la Universitat de Barcelona com a catedràtic de grec i el 1911 fou membre de la Secció Filològica de l'IEC, donà amb Leopold Cruset un curs de gramàtica comparada del llatí i el català. Sota aquest títol s'amagaven unes simples classes de llatí per a suplir la preparació deficient amb què els estudiants arribaven a la universitat, i la fórmula es devia a Ferran Valls i Taberner. Tot i que l'anunci de començament de curs informava que les classes de dret, història i literatura es farien a l'Ateneu Barcelonès, segons Alexandre Galí es feren al local de l'Associació Catalana d'Estudiants, com els cursos de Pedrell, Ors i Segalà. El testimoni de Jordi Rubió, sense concreció cronològica, així ho confirma, tal com s'ha vist més amunt.

En el programa dels EUC del curs 1908-1909 s'anunciaven una novena i desena càtedres, seguides de la frase «en preparació». Eren les de govern local, que havia d'ensenyar Francesc Cambó, i la de filosofia, a càrrec d'Eugeni d'Ors. La segona encara no funcionaria aquell curs i la primera no arribà mai a ser inclosa en els EUC. La càtedra d'administració local havia estat pensada pel secretari dels EUC, Carles Francisco i Maymó, abans de la seva desaparició. Sis anys més tard es creava a Barcelona l'Escola de Funcionaris de l'Administració Local, annexa al Palau de la Generalitat, amb la qual cosa es feia realitat aquell projecte quan mancaven molts anys perquè l'Estat espanyol creés quelcom de semblant.

El curs 1909-1910 desaparegueren dels EUC la càtedra de pedagogia nacional de Bardina, la d'estudis portuguesos de Ribera i Rovira i la d'economia social de Graell. La darrera va incorporar-se íntegrament a la Societat d'Estudis Econòmics, al Foment del Treball Nacional. Les altres tornaren a l'Ateneu Barcelonès —les de dret, literatura i història—, o continuaren al Centre Excursionista de Catalunya —les d'art i geologia—, al laboratori de Francesc Novellas o, en el cas de la càtedra agrícola Pere Grau, a les delegacions comarcals i ambulants. Eugeni d'Ors donà pel desembre un curs experimental sobre l'atenció, dins la potencial càtedra de filosofia que se li destinava. Com a comentarista, Ors ja s'havia fet famós amb les seves glosses a *La Veu de Catalunya* i havia començat a definir el nou canó estètic i ideològic del Noucentisme, que havia d'arraconar el Modernisme, encara potent. El curs de geologia restà interromput per la mort prematura de Norbert Font i Sagué, el 1910, i ja no fou substituït, com ja s'ha indicat. L'oficina dels EUC passà el 1910 al pis principal del carrer del Bou de la Plaça Nova, número 9-11.⁵³ Aquests desplaçaments constants de les oficines d'inscripció i de certifi-

53. *La Veu de Catalunya* (17 octubre 1910). Aquest any ja no es publicà l'anunci requadrat i reiterat en la primera pàgina del mateix diari, sinó únicament una modesta però eficient nota informativa.

cació d'estudis són simptomàtics de la pobresa d'aparell burocràtic amb què es desenvolupava l'entitat.

Va ser l'any 1910 quan es féu al Congrés de Diputats una proposta de creació d'una càtedra de literatura catalana a la Universitat de Barcelona i d'una de literatura galaicoportuguesa a Madrid. Va ser una iniciativa del diputat Hermenegildo Giner de los Ríos, republicà radical del partit de Lerroux, germà de Francisco Giner de los Ríos i catedràtic de l'únic institut públic de batxillerat existent aleshores a Barcelona dins el clos de la universitat. La proposta va ser acceptada sense cap vot en contra el 10 de novembre de 1910, però no es portà mai a la pràctica.

Pel que fa a la revista, *Estudis Universitaris Catalans*, el 1908 no havia tret ja sis números, sinó quatre, però sense reduir gaire el nombre global de pàgines: 356 en lloc de 416 l'any 1907. No obstant això, el 1909 recuperà la periodicitat bimensual estricta i arribà a les 580 pàgines. Felip Pedrell hi publicà el seu curs d'història musical i ètnica de la cançó popular. Van desaparèixer, com ja s'ha dit, les ressenyes de les càtedres a càrrec dels alumnes respectius.

La subvenció de la Diputació es reduí a la meitat entre el 1908 i el 1909 —baixa de 5.000 a 2.500 pessetes— i encara experimentà una altra reducció incomprensible i dràstica el 1911, any que va disminuir a 1.500 pessetes. Potser això explica que la revista es reduís a un únic número amb un nombre de pàgines limitat a 135 l'any 1911, tot i que el seu interès no fos menor que abans, amb una gamma variada d'articles, des del dedicat a Rabindranath Tagore per un jove Josep M. Batista i Roca fins al de Ferran Cots sobre telefonia sense fils, passant pels tres d'història del dret català a càrrec de diversos autors, entre ells, Joaquim Carreras i Artau.

Ramon d'Alòs-Moner escrivia al seu amic Valls i Taberner el 28 d'octubre de 1910: «Suposo que els Estudis Universitaris Catalans aniran magres aquest any. A veure si, gràcies als esforços del doctor Rubió i Lluch i d'altres, podem aconseguir que l'Ajuntament de Barcelona concedeixi, per misericòrdia, tres-cents duros. La Diputació, pel que tinc entès, li ha rebaixat la consignació. Ho sento sobretot per la revista. De totes maneres, no la deixareu morir, encara que sigui fent un gran esforç».⁵⁴

Sortosament, la subvenció provincial tornà a pujar a 5.000 pessetes anuals el 1912, xifra que es mantindria inalterada fins al 1923, però desvalorada per la inflació dels anys de la Primera Guerra Mundial.⁵⁵ Com que el nombre de càtedres

54. Citat per J. A. PARPAL i J. M. LLADÓ, *Ferran Valls i Taberner: Un polític per a la cultura catalana*, Barcelona, Ariel, 1970, p. 60.

55. Com a element comparatiu, convé indicar que el sou anual de Pompeu Fabra com a catedràtic de gramàtica catalana era de 3.000 pessetes el 1912, segons els pressupostos provincials, de 4.000 el 1924 i de 10.000 el febrer de 1932, quan la Generalitat republicana l'hi va actualitzar, segons consta en l'expedient personal de Fabra a l'Arxiu de la Diputació de Barcelona.

es reduí a partir de 1913 el repartiment devia ser més folgat, com a mínim en els anys immediatament posteriors. Pel que fa a les subvencions de l'Ajuntament, la caiguda va ser molt més severa fins a l'extinció de l'ajut durant set anys. Després de passar de les 7.500 pessetes de 1908 a les 4.000 de 1910, desaparegué l'aportació municipal el 1911. Resultà que l'hegemonia lerrouxista a l'Ajuntament de Barcelona tingué conseqüències per als EUC. En coincidir la desaparició de la subvenció municipal amb la reducció molt notable del suport econòmic de la Diputació, la situació esdevenia crítica i es devia fer intensa la recerca cada vegada més problemàtica de subscriptors privats. Anys més tard, en donar-se una correlació de forces més equilibrada entre republicans lerrouxistes i catalanistes al consistori de la ciutat de Barcelona, la subvenció municipal reaparegué l'any 1917 amb 5.000 pessetes, reduïdes a 2.500 l'any següent. Aquesta quantitat es mantindria anualment als pressupostos municipals de Barcelona fins al 1923-1924. La irregularitat del suport de l'Ajuntament de Barcelona als EUC contrasta amb la constància amb què aquesta mateixa corporació contribuí a les despeses de l'Institut d'Estudis Catalans, atès que aquesta aportació es mantingué sense variacions en 20.000 pessetes anuals, i fins i tot s'actualitzà i arribà a 25.000 l'any 1918 i a 30.000 l'any 1922. I això que l'IEC era una creació de la Diputació, potenciada després per la Mancomunitat, i no de l'Ajuntament.

El curs 1910-1911 les oficines dels EUC s'establiren per fi al número 5 del carrer del Bisbe, al mateix Palau de la Generalitat, amb l'estalvi corresponent. Les càtedres abandonaren el pis del carrer del Pi i tornaren a l'Ateneu Barcelonès. No fa la sensació que l'Associació Catalana d'Estudiants hagués tingut gaire èxit. S'organitzaren, a més dels cursos permanents i ordinaris —dret, història, literatura, anàlisi química, agricultura i història de l'art—, uns cursos d'extensió universitària d'història de Catalunya, a càrrec d'Enric Cubas, i d'història de l'habitació humana, a cura de Lluís Folch i Torres, tots dos al CADCI. Joaquim Folch i Torres donà a l'Escola Industrial un curs d'història del teixit. Foren anunciats un cicle sobre Benvenuto Cellini, per Josep Lleonart; un sobre l'art de tots els pobles i de tots els temps, per Manuel Ainaud, futur secretari tècnic de la Comissió de Cultura de Barcelona, i un altre sobre el concepte de l'art i dels artistes, per l'escultor i assagista Esteve Monegal.

L'any 1911 Prat de la Riba amplià l'Institut d'Estudis Catalans amb dues seccions noves: la de Ciències i la Filològica, al costat del nucli inicial, convertit en Secció Històrico-Arqueològica. Eugeni d'Ors, secretari de la Secció de Ciències —la filosofia, el dret i les ciències socials en formaven part inicialment—, era, al mateix temps, el secretari general de tot l'Institut i la seva influència encara havia de créixer uns anys més tard en esdevenir, a més, director fundador de l'Escola de Bibliotecàries el 1914 i, més tard el 1917, director d'Instrucció Pública de la Mancomunitat. No obstant això, l'any 1914 va perdre les oposicions a la càtedra de

psicologia de la Universitat de Barcelona, que va guanyar un auxiliar de literatura espanyola de la mateixa universitat, Cosme Parpal, el qual es limitava a repetir a classe els apunts de Rubió i Lluch en les seves absències, tal com diu Bosch Gimpera en les seves memòries.

En el programa de les càtedres dels EUC per al curs 1911-1912, al costat de les sis càtedres de dret, història, literatura, història de l'art, anàlisi química i agricultura, amb el mateix professorat i ubicació, n'aparegueren dues de noves. Una era de filosofia, a càrrec d'Eugeni d'Ors, concretada en un curs de lògica i metodologia de les ciències i un altre sobre l'atenció. L'altra era de filologia romànica, també a l'Ateneu Barcelonès, a càrrec de Manuel de Montoliu, que acabava de tornar d'Alemanya i podia comunicar així els coneixements que havia adquirit a partir de 1908 a Halle com un dels tres pensionats per la Diputació de Barcelona per aprendre dels principals filòlegs alemanys la romanística. Els altres dos pensionats foren Antoni Griera i Pere Barnils. Tots tres passaren a treballar a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans sota la direcció de Pompeu Fabra.

Aquest curs de filologia romànica de Montoliu a l'Ateneu Barcelonès es repetí l'any següent i després desaparegué dels EUC. Crític literari de *La Veu de Catalunya*, Montoliu edità el *Diccionari* de Marià Aguiló i publicà el 1922 el *Manual d'història crítica de la literatura catalana moderna, primera part: 1823-1900*, editat per l'Editorial Pedagògica de l'APEC. Montoliu també publicà diversos reculls d'articles seus sobre la matèria. Va ser professor de literatura catalana moderna a l'Escola de Bibliotecàries i el 1933 seria nomenat professor agregat de literatura castellana de la Universitat Autònoma de Barcelona. El 1936 publicà una monografia sobre Aribau i la Catalunya del seu temps, editada per l'IEC.

Com ja s'ha indicat anteriorment, mossèn Josep Gudiol compartí aquell any i el següent la càtedra d'història de l'art català amb Josep Puig i Cadafalch; ell s'encarregava de la pintura, mentre que el segon seguia tractant de l'arquitectura.

Estudis Universitaris Catalans, que quedà reduïda a un sol número el 1911, recuperà l'any següent una periodicitat trimestral i sumà un total de 521 pàgines. Era ja una revista especialitzada en estudis històrics i filològics, on predominaven clarament els antics deixebles dels EUC. Hi publicaven els seus primers articles sobre temes importants les futures figures de l'IEC. Per exemple, Ferran Soldevila publicà en el volum sisè, corresponent al 1912, el seu primer article erudit, «Documents relatius a Bernat Metge», i en el novè, corresponent al 1915-1916, aparegué el seu segon article, «Pere el Gran i el desafiament amb Carles d'Anjou», referent a un regnat sobre el qual escriuria molts anys més tard la seva monografia principal.

Les vuit càtedres del curs anterior es repetiren l'any 1912-1913 i l'únic canvi va ser que morí Lluís Bertran Nadal; passà a ocupar el seu lloc com a professor d'història de Catalunya i director de la revista Ferran Valls i Taberner, el primer

exalumne dels EUC que n'esdevenia professor. Valls era deixeble de Rubió i Lluch, tot i que la seva especialitat sempre fou la història del dret català i no la de la literatura. El 1912, després d'haver aprovat les assignatures del curs de doctorat en dret a Madrid, entrà de secretari redactor de la Secció Històrico-Arqueològica, on es repartia la feina amb el seu company de secretaria, Agustí Calvet (*Gaziel* després, com a periodista). En aquell moment, els secretaris redactors anteriors es trobaven a l'estranger com a pensionats: Ramon d'Alòs-Moner i Francesc Martorell eren a Roma, i Jordi Rubió, a Hamburg. Des del 1909 Valls i Taberner portava la revista dels *Estudis*.

El 1913, després d'haver anat pensionat per la Junta de Ampliación de Estudios a París, Ferran Valls i Taberner guanyà per oposició una plaça del cos estatal d'arxius, biblioteques i museus a Tarragona. Era un lloc sense interès per a un investigador com ell, atès que havia d'ocupar-se de l'arxiu de la delegació d'Hisenda, de manera que als tres mesos demanà l'excedència, però això li permetria sol·licitar el reingrés, cosa que faria el 1914, quan aconseguí ser destinat com a oficial a l'Arxiu de la Corona d'Aragó a Barcelona, on se sentia com el peix a l'aigua. Es doctorà en història després d'haver-se doctorat en dret i d'haver cursat com si res i a tota màquina la llicenciatura prèvia.

L'any 1918 ingressava Valls com a membre a l'IEC i també esdevenia, a més, vocal de l'Oficina d'Estudis Jurídics de la Mancomunitat de Catalunya, al costat de Ramon d'Abadal i de Vinyals, Ramon Coll i Rodés i Francesc de P. Maspons i Anglès, amb Martí Esteve de secretari. El 1920 ingressava a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i el 1921 guanyava unes eleccions de diputat provincial pel districte de Berga-Manresa. Una carrera fulgurant que no li impedia ambicionar una càtedra universitària, que era el seu objectiu final.

De Ferran Valls i Taberner com a professor dels EUC, diu el seu amic Jordi Rubió: «La classe va concebir-la tot seguit com a treball de col·laboració amb els deixebles, impossible de realitzar si el professor no s'hi presentava amb els resultats, bategants de novetat, de les recerques pròpies. D'aquella càtedra que ocupà tretze anys, sortí el manual d'*Història de Catalunya*, que li encarregà l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i que ell publicà (1922-1923) en col·laboració amb En Ferran Soldevila, i el *Qüestionari sobre Història de Catalunya*, que redactà perquè servís d'orientació per a concórrer als exàmens dels concursos d'Història catalana que anualment aquella Associació convocava. Aquest qüestionari durant molts anys donà to a l'ensenyança de la nostra història, i així l'eficàcia de l'ensenyament d'En Valls tingué un abast molt més ample que el cercle, mai no gaire nombrós, dels seus deixebles immediats».⁵⁶ La *Història de Catalunya. Curs*

56. Jordi RUBIÓ, «Ferran Valls i Taberner vist per un company d'estudis», a *Obras selectas de Ferran Valls i Taberner*, vol. I, Barcelona, CSIC i Escuela de Estudios Medievales, 1952, p. 51. Ja hem vist

superior, en dos volums, de Ferran Valls i Taberner i Ferran Soldevila, publicada per l'Editorial Pedagògica de l'APEC, coneixeria sis edicions, i les darreres foren les de 1968, 1977, 1982 i 1989 a cura de la Selecta.⁵⁷

Josep Pla, que assistí a les classes de Valls als EUC, escrivia entre els seus records en *El quadern gris*: «Lliçó d'història per Ferran Valls i Taberner. Després de cinc anys d'Universitat havia perdut totalment la noció de la possibilitat que pogués existir una classe agradable i profitosa. El professor Valls, que és un home alt, pàl·lid i fort, té una mica de premiositat en el parlar que augmenta l'interès de tot el que diu. Els homes fluents i xerraires m'enerven».

Valls i Taberner era qui tirava endavant la revista dels EUC. I així ho reconeixia Rubió i Lluch en una carta que li envià a Madrid el 23 de novembre de 1912: «Li demano que des de Madrid continuï interessant-se pels Estudis Universitaris Catalans i la seva revista. Vostè n'és l'ànima, i, si no se'n cuida, ¿qui pot suplir-lo enmig de l'escampadissa de l'actual generació forta de la joventut? Confio molt en vostè. I encara confio més que a la seva tornada de la capital no em deixi sol, perquè ho estic completament d'ençà que el meu fill, en Jordi, és a Alemanya, i l'Alòs i en Martorell a Roma. Jo no he trobat una altra generació com la de vostès. Dels que ara surten, no me'n puc refiar tant».⁵⁸

allò que pensava Alexandre Galí dels cursos de Valls i Taberner. Ferran Soldevila, en el seu dietari de l'exili, el novembre de 1942, en conèixer la mort de Ferran Valls i Taberner, va escriure: «Em dol, em dol molt». I a continuació, en comentar el fet que hagués aconseguit feia poc la càtedra d'història universal de la Universitat de Barcelona, afegia: «Al cap de molt poc temps de fer les classes, n'ha d'haver estat malcontent, perquè no s'explicava bé, i forçosament havia de resultar feixuc i premiós. Tampoc era home per a preparar amb constància les classes». *Dietaris retrobats (1939-1942)*, València, Tres i Quatre, 2007, p. 538. Cal tenir present que aquest judici és sobre un Valls madur, no sobre el Valls encara il·lusionat i jove de 1913.

57. Jordi Rubió explica que quan Ferran Valls i Taberner, després de la Guerra Civil, tornà a veure la seva *Història de Catalunya*, «els fullejà com si fossin escrits d'altra mà; li vingueren segurament al pensament les il·lusions d'autor i de mestre que havien presidit la tasca de compondre'ls, féu un sospir, jo no sabia dir si de sacrifici o de resignació, i els posà de banda. S'adonà potser, en aquell moment, de debò, que ell havia de restar classificat per sempre de cara al públic com el professor per antonomàsia d'història de Catalunya dels anys de la Mancomunitat i de la Dictadura?». *Mestres, companys i amics*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, p. 86. El 1942 Ferran Valls i Taberner seria nomenat catedràtic d'història universal de la Universitat de Barcelona, lloc que ocupava en comissió de servei des del 1939. Moriria el mateix any 1942.

58. Citat per J. A. PÀRPAL i J. M. LLADÓ, *Ferran Valls i Taberner: Un polític per a la cultura catalana*, Barcelona, Ariel, 1970, p. 60-61.

Els EUC amb tres càtedres en temps de la Mancomunitat de Catalunya i del Segon Congrés Universitari Català (1913-1923)

El curs que començà l'octubre de 1913 va ser el de la constitució de la Mancomunitat de Catalunya, el 6 d'abril de 1914, com a federació de les quatre diputacions provincials i com a virtual corporació preautonòmica, però per als EUC representà, en canvi, una dràstica reducció del nombre de càtedres. Restaren tan sols les de dret català, que seguia professant Antoni Borrell i Soler, la d'història de Catalunya, a càrrec de Ferran Valls i Taberner fins a l'any 1926, i la de literatura catalana, en la qual Antoni Rubió i Lluch anava sent succeït gradualment pel seu fill Jordi Rubió, director de la Biblioteca de Catalunya, oberta al públic també la primavera de 1914.

Tot el cercle on es desenvolupaven els EUC es trobava en plena expansió. La creació l'any 1910 del Laboratori d'Estudis Superiors de Química, al clos de l'Escola Industrial de l'antiga fàbrica Batlló, situada al carrer d'Urgell de Barcelona, deixava sense justificació la càtedra d'anàlisi química. De tota manera, la desaparició d'aquesta càtedra suposava que deixava d'existir un lloc de pràctiques complementàries a altres estudis estructurats en carreres.

Els serveis tècnics que la Mancomunitat creava, annexos a l'Escola Superior d'Agricultura i a partir de 1918, donaven els ensenyaments que fins aleshores havia ofert la càtedra ambulant agrícola, desapareguda el 1913. L'havia mantinguda fins a aquell moment Pere Grau Maristany, que tenia el títol de comte de Lavern des del 1911.⁵⁹ Els serveis tècnics de la Mancomunitat, amb les seves missions agrònòmiques i zootècniques als pobles i aquelles anàlisis *in situ*, continuaven la tònica de la càtedra ambulant dels EUC, trencaven el clixé dels funcionaris sedentaris i vencien amb el seu dinamisme inusual la desconfiança dels pagesos, acostumats

59. Albert BALCELLS, Enric PUJOL i Jordi SABATER, *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Barcelona, IEC i Proa, 1996, p. 391-394.

a veure en els serveis i els ensenyaments públics quelcom divorciat de les seves necessitats i de la pràctica quotidiana.

Puig i Cadafalch deixava l'ensenyament de la història de l'art dels EUC poc abans que Joaquim Folch i Torres esdevingués professor d'aquesta matèria a l'Escola Superior de Bells Oficis, creada per la Diputació el 1914. L'Escola de Bibliotecàries, creada el 1915, oferia a Manuel de Montoliu l'oportunitat d'entrar-hi com a professor de literatura catalana moderna. Eugeni d'Ors hi professaria també part de les disciplines que tant li agradaven —la classificació de les ciències—, alhora que planejava el Seminari de Filosofia i Psicologia, que crearia a la seva mida el 1918, formalment en dependència de l'IEC.

Els EUC havien estat els precursors de molts d'aquests ensenyaments, n'havien fet de banc de proves on s'assajaven i preparaven estudis que després quedaven encabits en els currículums de noves escoles. Alguna d'aquelles escoles fins i tot continuaria utilitzant els EUC, com féu l'Escola de Bibliotecàries, les alumnes de la qual anaren als EUC per cursar, a partir de 1920, la història de la literatura catalana i la història de Catalunya, impartides, respectivament, per Jordi Rubió i per Ferran Valls i Taberner.⁶⁰

Així doncs, el curs 1913-1914 Borrell i Soler continuava donant una hora de classe diària de dret civil català, de set a vuit del vespre. Ferran Valls i Taberner la donava els dilluns, els dimecres i els dissabtes de set a vuit, i Antoni Rubió i Lluch, en bona part substituït pel seu fill Jordi Rubió, la donava els dimarts, els dijous i els divendres, també de set a vuit; per tant, les dues eren compatibles per a un alumne que estigués disposat a anar cada vespre a l'Ateneu Barcelonès, on les tres matèries eren estudiades.

L'única novetat rellevant posterior es produiria durant el curs de 1915-1916 i els tres següents: Pere Bosch Gimpera ensenyà arqueologia catalana en una sala de l'Institut d'Estudis Catalans, al Palau de la Generalitat. Aquest exalumne dels EUC, que havia anat pensionat per la Junta de Ampliación de Estudios a Berlín el 1911 per a estudiar literatura grega, com a deixeble de Lluís Segalà, havia tornat convertit en arqueòleg i decidit, a més, a estructurar el coneixement de la prehistòria, ciència novíssima, al nostre país. A Berlín havia tingut uns mestres extraordinaris: Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff i Eduard Meyer per a l'arqueologia, i Gustaf Kossinna i Hubert Schmidt per a la prehistòria. Quan acabava de tornar d'Alemanya, el 1914, abans del que havia previst a causa de la guerra, ja li havien encomanat de fer les primeres excavacions al Matarranya, l'Urgell i la Segarra. El mateix any que Bosch Gimpera s'encarregava de la docència de la càtedra d'arqueologia catalana als EUC, era nomenat director del Servei d'Excavacions, ja estructurat amb personal fix i de-

60. ASSUMPCIÓ ESTIVILL, *L'Escola de Bibliotecàries, 1915-1939*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1992, p. 100.

penent de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC. Josep Colominas i Agustí Duran i Sanpere foren els primers, als quals s'afegí aviat Maties Pallarès, i molt aviat, els deixebles universitaris de Bosch Gimpera: Lluís Pericot, Josep de Calassanç Serra i Ràfols i Albert del Castillo. El 1916 Bosch guanyava la càtedra d'història antiga i medieval de la Universitat de Barcelona i decidia crear-hi el primer seminari de prehistòria i arqueologia. El Servei d'Excavacions tenia aleshores el taller i el magatzem al pis de sobre de l'IEC, al mateix Palau de la Generalitat. Cal tenir present que, com ja s'ha dit, la prehistòria era una novetat científica completa al país.

La ressenya de la càtedra d'arqueologia dels EUC referida al curs 1915-1916 deia que hi havien assistit sis alumnes: Víctor Duran, Robert Bassas, Josep Plandiura, Felip Puig, Enric Cubas i Josep Colominas. El darrer col·laboraria estretament amb Bosch Gimpera al Servei d'Excavacions i al futur Museu Arqueològic. Segons la ressenya de la càtedra d'aquell curs, Bosch dedicà una primera part a una visió general des del paleolític fins a la dominació romana i una segona part a visites al Museu del Parc de la Ciutadella i al Servei Arqueològic de l'Institut d'Estudis Catalans, on els alumnes eren introduïts en els problemes de la classificació de materials trobats en les darreres excavacions. Entre els alumnes que tingué als EUC, Bosch Gimpera recordava Ferran Soldevila i Odó Duran d'Ocon.⁶¹

Josep de Calassanç Serra i Ràfols explicava, al cap de molts anys, la tasca de Bosch Gimpera en aquella època: «Ingressat al professorat universitari i posat, malgrat la seva juvenesa, a la direcció del Servei d'Investigacions Arqueològiques que acabava de fundar l'Institut d'Estudis Catalans, en articles apareguts a l'Anuari de l'Institut i en dos primers treballs fonamentals de conjunt (*Prehistòria catalana*, Barcelona, 1919, i *La arqueología prerromana hispánica*, 1920, apèndix a la traducció d'*Hispania*), va establir aquell ordre sense el qual les noves investigacions avençaven a les palpentes. Recordo com els joves estudiants d'aleshores vàrem ésser generosament associats a aquesta tasca. El professor esdevenia mestre i, al costat de les indispensables classes magistrals a la Universitat, a les golfes del Palau de la Generalitat, on estava instal·lat, al costat de la Biblioteca de Catalunya, el Servei d'Investigacions Arqueològiques, Bosch donava la seva lliçó dels Estudis Universitaris Catalans. Eren lliçons d'examen i classificació de materials, de comparació de troballes extracatalanes, de discussions sobre àrees geogràfiques i camins al llarg dels quals poguessin haver-se propagat els fenòmens culturals que estudiàvem. En una paraula, ciència viva, de primera mà, que vèiem elaborar sota els nostres ulls».⁶²

61. Pere BOSCH GIMPERA, «Gran historiador i gran amic», a *Per conèixer Ferran Soldevila*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 19.

62. Pròleg de Josep de C. Serra i Ràfols a BOSCH GIMPERA *La Universitat i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1971, p. 8-9.

El curs 1918-1919 desaparegué aquest ensenyament dels EUC. Bosch Gimpera publicà el 1920 *L'Edat de la Pedra*, primer breuari del tema en català, en la col·lecció «Minerva» del Consell de Pedagogia de la Mancomunitat. Era, segurament, el fruit de la seva tasca pedagògica als EUC.

A la vetlla del Segon Congrés Universitari Català no era positiu el divorci entre els ensenyaments creats o patrocinats per la Mancomunitat i qualificats d'«Universitat Nova» per Eugeni d'Ors, i els de l'oficial, la Universitat Literària. Així ho veia cinc decennis més tard Bosch Gimpera, que es trobava a cavall de les dues: «Crèiem que calia arribar a una intel·ligència entre la Universitat, que amb molt de rutinari i d'ineficàç, representava una tradició respectable que calia reformar, i les institucions que es creaven, que tenien molt de renovador, però que no eren pròpiament una universitat. Una universitat veritable no s'improvisa fàcilment i necessita estar arrelada en una tradició i comptar amb mitjans que ni a l'antiga ni a la “nova” no es posseïen ni de bon tros. Necessita també la facultat de conferir oficialment graus que l'Estat negaria sempre a les institucions noves, les quals desvetllaven els recels de molts elements universitaris forasters o anquilosats. Érem molts, però, els professors catalans que, si bé pertanyíem a la Universitat Literària, també treballàvem a les institucions catalanes i que no ens resignàvem a l'aparent divorci que es pretenia establir. Els professors —vells i joves— que col·laboraven a les institucions catalanes eren mirats amb mals ulls pels seus col·legues universitaris i considerats en certa manera com a “traïdors” a la Universitat. Per altra part, a les institucions catalanes, la seva qualitat universitària s'oblidava pietosament o es donava a entendre que constituïen una excepció que confirmava la regla d'incompetència i d'anticatalanisme que s'atribuïa a la Universitat oficial. De vegades injustament, perquè al costat d'alguns mestres eminents de la vella generació, hi anaven sorgint molts professors joves, catalans i no catalans, d'alt nivell científic, que maldaven per millorar els ensenyaments, per iniciar la recerca, per crear seminaris, per infiltrar l'estudi de les disciplines de la cultura catalana, tots ells animats d'un esperit nou i modern».⁶³

El Segon Congrés Universitari Català, que tingué lloc el 1918, va ser una iniciativa en la qual intervingueren els EUC, que havien estat l'únic resultat tangible del Primer Congrés de 1903. La convocatòria es va fer el novembre de 1917, després de la intensa agitació política de l'estiu d'aquell any, protagonitzada per les juntes militars de defensa, l'Assemblea de Parlamentaris i la vaga general de la CNT i la UGT. L'any 1918 era el darrer de la Primera Guerra Mundial, que capgiraria el mapa polític d'Europa. Els EUC figuraren com a promotors del Segon Congrés Universitari Català al costat l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya, l'Associació Catalana d'Estudiants i la Protectora de l'Ense-

63. Pere BOSCH GIMPERA, *La Universitat i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1971, p. 45-46.

nyança Catalana, l'única de les tres entitats, aquesta darrera, que ja havia estat entre les convocants del primer congrés, quinze anys abans.

Per comparació a l'any 1903, el nombre de catedràtics implicats en la reivindicació de l'autonomia i la catalanització de la Universitat de Barcelona era força superior, tot i que continuaven sent clarament minoritaris. Entre aquests es trobaven August Pi i Sunyer, catedràtic de fisiologia, membre de l'IEC i president del congrés; Eduard Fontserè, catedràtic de mecànica racional i organitzador del Servei Meteorològic de Catalunya, que promovia la Mancomunitat de Catalunya; Manuel de Montoliu, auxiliar de literatura; Tomàs Carreras i Artau, catedràtic d'ètica des del 1912 i promotor d'un arxiu d'etnologia i folklore catalans el 1917, que portava Josep M. Batista i Roca, el qual era també el secretari del Segon Congrés Universitari. També hi eren Pere Bosch Gimpera i Jesús M. Bellido, president de la Societat de Biologia, filial de l'IEC i catedràtic de fisiologia de Saragossa. El congrés incloïa el concurs de Joan Codolà i de Ferran Valls i Taberner.

Si bé el segon congrés, com el primer, va ser organitzat pels estudiants catalanistes, va tenir una participació més efectiva de professors i es va celebrar al mateix edifici de la Universitat de Barcelona, encara que el rector l'ajornà tant com pogué en aconsellar al capità general que ho ordenés així, aprofitant un dels intermitents estats de setge que restringien les llibertats públiques. Col·laborà a aquesta resistència inconfessada la campanya en contra del Congrés Universitari Català que menaven els republicans lerrouxistes des del diari *El Progreso*, amb la col·laboració dels estudiants de l'Escola Republicana Radical. El total de quaranta-tres professors de la universitat que protestaren per la maniobra de la suspensió, entre els quals hi havia Rubió i Lluch, indica les dimensions del suport amb què comptava la iniciativa entre el professorat.

Restablertes les garanties constitucionals el 6 d'abril de 1918, el congrés començà l'endemà al paranimf de la universitat. Entre els ponents dels diversos temes, hi trobem homes de tendències molt diverses, des d'Eugeni d'Ors fins a Francesc Layret.⁶⁴ Aquest darrer declarava en la ponència de la catalanitat de la universitat: «La Universitat ha de ser, abans que tot, un òrgan propulsor de la cultura catalana. Aquesta catalanitat, més que a singularitzar-se, ha de tendir a aportar l'esforç i l'esperit del poble català al patrimoni espiritual de la humanitat». El catedràtic de fisiologia August Pi i Sunyer, que era, al costat de Layret, un dels dirigents del Partit Republicà Català, clausurà el congrés com a president el dia 14 d'abril amb una frase que reblava el clau del primer congrés: «De les tasques del

64. Miquel PUIG I REIXACH, *Els Congressos Universitaris catalans: Catalanització i autonomia de la Universitat*, Barcelona, Undarius, 1977, p. 25-48; Albert RIBAS I MASSANA, *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 1976, p. 39-43; Jordi CASASSAS, «De la restauració vuitcentista a la Segona República, 1837-1931», a *La Universitat de Barcelona: Llibertat perfundet omnia luce* (1450), Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2008, p. 44-45.

Congrés en sortirà la Universitat Catalana, que farà homes de ciència, que farà catalans».

El Segon Congrés Universitari Català demanà l'ajut de la Mancomunitat i li oferí la seva col·laboració. El president d'aquesta entitat, que era Puig i Cadafalch, acollí favorablement la proposta. Era evident que, sense l'autonomia política, eren del tot inviables la reforma dels ensenyaments i la catalanització de la Universitat de Barcelona.

Si el Primer Congrés Universitari Català de 1903 havia donat com a fruit la creació dels EUC, els homes del Segon Congrés de 1918 descartaven el suggeriment d'una universitat paral·lela i es proposaven la decidida conquesta de la universitat oficial transformant-la des de l'interior. Les conclusions del Segon Congrés Universitari Català van ser signades per vint-i-sis professors. La junta permanent resultant del congrés estava formada per Eduard Fontserè, per ciències; Jaume Serra i Húnter, per filosofia i lletres; Pere Nubiola, per medicina; Jaume Algarra, per dret, i Antoni Soler i Batlle, per farmàcia.

Comptaven amb el suport de la Mancomunitat de Catalunya, però l'entitat no posseïa competències en ensenyament superior. Només tenia al seu càrrec l'ensenyament tècnic i professional, un àmbit de competència provincial, on la Mancomunitat, seguint les passes de la Diputació de Barcelona, havia concentrat els seus esforços amb uns recursos reduïts. Resultava ben palès el fruit de la seva gestió en vista de la creació i el desplegament del conjunt d'escoles de la que ja s'anomenava «Universitat Industrial», al clos de l'antiga fàbrica Batlló, al carrer d'Urgell de Barcelona. Aquestes escoles funcionaven amb independència del poder central, alhora que la llengua catalana hi era emprada amb total normalitat. De vegades se les qualificava d'«Universitat Nova», tal com s'ha dit abans.

Assolir l'autonomia política per a Catalunya era una condició indispensable per aconseguir l'autonomia universitària. Aquesta segona esdevingué molt problemàtica arran del fracàs de la campanya autonomista catalana que seguí al final de la Primera Guerra Mundial i que topà, el febrer de 1919, amb la negativa tançada de totes les fraccions dels partits monàrquics dinàstics al Congrés, malgrat el suport verbal de les reduïdes minories parlamentàries republicana i socialista. Al costat de moltes altres entitats, els EUC donaren suport públicament a l'inici de la campanya autonomista assistint, el 16 de novembre de 1918, a l'entrega del plebiscit municipal al president de la Mancomunitat, Puig i Cadafalch.⁶⁵ No podien deixar de donar suport a la mateixa campanya dues altres entitats molt relacionades amb els EUC, com eren l'Associació Catalana d'Estudiants i l'Institut d'Estu-

65. *Per l'autonomia de Catalunya: Documents i acords*, Barcelona, Mancomunitat de Catalunya, desembre 1918, p. 49; Albert BALCELLS, *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*, Barcelona, Servei de Publicacions del Parlament de Catalunya, 2010.

dis Catalans. Un grup de catedràtics de la Universitat de Barcelona, promotors del Segon Congrés Universitari Català, també assistí a aquell acte.

Les conclusions del Segon Congrés Universitari Català van donar lloc a l'elaboració d'un *Projecte d'estatut de la Universitat Catalana* al començament de 1919. No fou atès, com tampoc el d'autonomia política per a Catalunya, del qual, en realitat, era inseparable. De tota manera, els dos projectes tingueren conseqüències perquè foren les referències i els precedents immediats tinguts en compte entre el 1931 i el 1933 per a l'Estatut de Catalunya de 1932 i el de la Universitat Autònoma de Barcelona, de 1933.

El 1919 es demanava que la llengua oficial a la universitat fos la catalana, que es poguessin fer els cursos de doctorat a Barcelona per a poder obtenir aquest grau aquí i no a Madrid, i que la filologia catalana, la literatura catalana i la història de Catalunya s'incorporessin al segon cicle de la carrera de filosofia i lletres, segons el projecte de reforma del pla d'estudis adreçat el 1918 al Ministeri d'Instrucció Pública.

Semblava que la situació començava a canviar amb el Decret d'autonomia universitària del 21 de maig de 1919, aprovat pel ministre conservador César Silió. Mentrestant, els professors de la Junta Permanent del Segon Congrés Universitari Català organitzaren el curs 1919-1920 i el següent uns cursos complementaris amb «treballs de seminari» —així es deien—, amb vint-i-dos professors de la mateixa universitat de Barcelona. N'era el secretari Pere Bosch Gimpera, i el 1920 la Societat Catalana de Biologia, filial de l'IEC, organitzava un seguit d'activitats dins el mateix programa. El 27 de maig de 1919 es va nomenar una comissió del claustre universitari de Barcelona per a redactar el projecte d'estatut universitari. El text final estava per sota de les possibilitats que concedia teòricament la disposició oficial de 1919. Va ser aprovat a Madrid pel Decret del 9 de setembre de 1921.

En realitat, la inèrcia s'imposava i la major part dels catedràtics de la Universitat de Barcelona semblaven conformes amb la situació de centralització, uniformisme i indiferència envers el context cultural català, encara que no arribaven a oposar-se obertament a la demanda d'autonomia universitària. Un altre decret, de 31 de juliol de 1922, donà marxa enrere als anteriors i va suspendre qualsevol pas vers l'autonomia universitària. Només un canvi polític radical podia capgirar la situació.

La Veu de Catalunya del 15 de setembre de 1918 anunciava la inscripció dels alumnes dels EUC al Palau de la Generalitat. Però les tres càtedres —dret, història i literatura— continuaven els seus ensenyaments a l'Ateneu Barcelonès amb el mateix professorat. Jordi Rubió ja figurava al costat del seu pare i probablement donava la major part de les classes de literatura. L'anunci de la premsa deia: «Oportunament s'anunciaran altres ensenyaments». Però no n'hi hagué cap més

que els ja esmentats, i una nota del mateix diari el dia 22 d'octubre deia que els cursos havien començat.

Els EUC, malgrat que no havia canviat la situació que els havia generat, eren vistos com una entitat massa modesta i insuficient. No en feia cap esment el president de la Mancomunitat de Catalunya, Puig i Cadafalch, en un discurs rellevant que contenia una dura requisitòria contra la universitat oficial i que pronuncià amb motiu de la inauguració de la Biblioteca Popular del Vendrell l'octubre de 1920: «Catalunya fa segles que no té aqueixa adequada ciència, no té Universitats que estudiïn el seu saber, no té ensenyança. Catalunya és foragitada oficialment de la Universitat com a matèria d'estudi en son llenguatge. No ens fem il·lusions; no és ciència la cosa apresada en un llibre traduït i no és ensenyança la repetició oral del saber d'altri; no és ensenyança aqueix dictar coses que sempre passen lluny de nosaltres [...]. Aqueixa Universitat no és nostra ni volem que ho sigui. I aqueix lleuger vernís científic fa l'home immoral. La veritat es pren i es deixa. Avui es mira a llevant, demà a ponent». Puig i Cadafalch esmentava l'Institut d'Estudis Catalans, supervisor d'alguns serveis de la Mancomunitat, i acabava enumerant una a una les escoles tècniques i professionals de l'ens regional per concloure: «Dins aquest criteri tenim, ho podem dir, gairebé bastida la Universitat futura». I tancava el seu discurs amb aquesta frase: «Hem de fundar la Universitat Catalana, sobre la Universitat autònoma, o sense ella». En aquell moment, ja es veien les dificultats insuperables per al projecte universitari de 1918.⁶⁶

En canvi, sí que feia esment dels EUC un altre antic professor d'aquests, Bosch Gimpera, en un article aparegut a *La Veu de Catalunya* el 7 de setembre del mateix any 1920, però ho feia per indicar que eren insuficients, com també ho eren per a ell, les escoles de la Mancomunitat. Bosch Gimpera deia en el seu article: «Ni la nostra llengua, ni la nostra història, ni el nostre dret, ni els problemes especials de la nostra tècnica podrien estructurar-se a la Universitat. Això ha succeït unes vegades per malvolença o per del possible aspecte polític de la qüestió; altres, les més, per incúria o per l'organització burocràtica uniformista de la Universitat espanyola, que desconeixia que, ultra els llibres de text i els programes generals, hi pogués haver res més. Per arribar a la Universitat Catalana cal resoldre, doncs, un gros problema; això crea no sols deures als professors i als estudiants, sinó també a tots els organismes de Catalunya que podrien influir en la solució. I, sobretot, el criteri abstencionista no és aquí el més adequat. Les joves generacions catalanes tenen dret a una sòlida formació científica sense esperar que prèviament es resolguin altres problemes polítics que posessin en mans dels organismes de govern de Catalunya la suprema direcció de les coses de cultura. El problema és de suma urgència».

66. *La Veu de Catalunya* (18 octubre 1920).

Així doncs, Bosch Gimpera considerava que no s'havia d'esperar a l'autonomia política catalana. Calia aprofitar la via possibilista que oferia una estantissa legislació aparentment favorable, que es frustraria en un futur immediat. Continuava Bosch Gimpera: «Malauradament, és molt poc el que s'ha fet en aquest terreny. Gairebé no passa de l'assaig dels Estudis Universitaris Catalans, que, malgrat llurs pocs mitjans, han donat llurs fruits. En els altres casos o s'han fet escolles massa especialitzades amb fins merament professionals, ço que els treu el caràcter universitari, o els Seminaris que s'han creat són més aviat laboratoris per a determinats investigadors, però no vers Seminaris d'intim contacte amb la massa escolar de la qual s'han de nodrir. I no parlem ni de la Biblioteca ni de l'Institut d'Estudis Catalans, que són coses deslligades de la Universitat. Haurien hagut de crear quelcom com la Junta d'Ampliació d'Estudis de Madrid o com l'Escola d'Alts Estudis de París, que, no perdent el contacte amb la realitat universitària ajudés a transformar-la».⁶⁷ No veia, per tant, Bosch Gimpera el camí vers la Universitat Catalana ni en les escoles de la Mancomunitat ni en entitats com el Laboratori de Fisiologia d'August Pi i Sunyer. Cal interpretar així el darrer paràgraf.

Ara bé, les corporacions públiques catalanes no tenien ni els recursos ni les competències per a crear una Escola d'Alts Estudis com la de París. Certament, els EUC estaven a anys llum d'una entitat com aquella. Bosch Gimpera esperava, malgrat tot, l'autonomia universitària «però amb plena llibertat, sense impaciències i amb força serenitat davant les qüestions merament polítiques que cal evitar que es fiquin a la Universitat. Hem de fer la Universitat de Catalunya, en la qual trobin cabuda els batecs de l'ànima catalana, però sense exclusivismes, amb el bell sentit d'universalitat que respiren les conclusions del Segon Congrés Universitari Català».

67. Anys més tard, Bosch Gimpera expressava encara més obertament el seu punt de vista a *La Universitat i Catalunya*, assaig ja esmentat abans: «Nosaltres pertanyíem a una generació que sentia apassionadament un ideal català, ideal que portà a la Universitat no sols per tal de millorar-la, sinó de transformar-la i incorporar-la a la vida catalana. D'aquesta manera volia rectificar l'error de la política cultural dels organismes catalans, especialment de la Mancomunitat, que no feia més que reflectir la indiferència del nostre poble —en els anys en què la lluita política esdevenia més forta i era més animada pel sentit català—, el qual mirava la Universitat com una institució ineficaç, juxtaposada a la vida espiritual de Catalunya. Aleshores, en els dos primers decennis del segle, Catalunya no comprenia que, bona o dolenta, la institució universitària era insubstituïble i que calia treballar per a millorar-la i per a incorporar-la en la forma que fos a la vida cultural catalana, o resignar-se a les conseqüències que per a una cultura representa la manca d'Universitat. [...] Per aquells anys, la Universitat de Barcelona era, sense cap mena de dubte, una universitat provincial corresponent a la concepció burocràtica que presidia tota l'organització universitària espanyola. El que s'oblidava era que, opacs en l'ambient desfavorable, sempre hi va haver homes que s'esforçaven per a superar la migradesa de l'ambient i per a infondre-li, per tènueament que fos, un sentit català i per a crear-hi ensenyaments referents a Catalunya». A més, Bosch recordava el paper que havien tingut en la Renaixença alguns professors de la Universitat de Barcelona, com Milà i Fontanals.

Un problema clau que es plantejava als EUC era el del nivell dels seus ensenyaments. En realitat, no eren un complement generalista de continguts catalans per als estudiants corrents de les carreres universitàries oficials, sinó que es movien en un nivell superior d'ambició que no tenia cap reconeixement oficial, atès que els doctorats es feien a Madrid. Plantejà la qüestió un historiador addicte en tot i per tot als EUC: Ferran Soldevila. En un article publicat en el número 5 de la *Revista de Catalunya*, el novembre de 1924, començava declarant Soldevila: «A través de totes les vicissituds i contingències, els Estudis Universitaris Catalans continuen llur tasca. Són una institució modesta, però sòlida i fecunda. Modesta pels mitjans de què disposa i pel silenci amb què desenrotlla la seva obra; sòlida pel prestigi i l'abnegació dels professors; fecunda perquè són pocs els erudits i historiadors catalans que no hagin passat per les aules dels Estudis i no els deguin alguna part de llur formació científica. Alguns dels que avui ocupen la càtedra (en Jordi Rubió, en Valls i Taberner) i d'altres que l'han ocupada (en Nicolau d'Olwer, en Ramon d'Alòs, en Francesc Martorell), tots ells sobresortits en alguna branca de l'erudició i de la història, s'han assegut abans, un curs darrera l'altre, en la cadira de deixeble».

I a continuació Soldevila plantejava la part problemàtica: «Direm, però, que mai han estat en gran nombre els qui han acudit a les aules dels Estudis Universitaris Catalans. El catedràtic que tenia una dotzena d'oïdors podia considerar-se satisfet. El caràcter mateix dels Estudis duia aquesta escassetat de deixebles. Més que a la divulgació, tendien els ensenyaments a la formació d'especialistes. Això donava per resultat que alguns alumnes que no cercaven sinó coneixements generals, amb els quals suplir les deficiències dels ensenyaments que havien rebut, acabessin per desertar».

Per això Ferran Soldevila deia a continuació: «Tot això per a insinuar que, quan les circumstàncies ho permetran, convindria preocupar-se d'organitzar, al costat de les classes d'especialització, on de vegades és destinat el curs a l'estudi d'un sol període, classes de divulgació, on cada curs, amb un nombre relativament reduït de conferències, sigui exposada d'una manera vívida i amena la totalitat del programa. Així s'aconseguiria una doble finalitat necessària: la de formar especialistes i la de formar el poble».

Aquest text fa evident que no s'havia pogut realitzar aquell doble objectiu que les normes inicials dels EUC s'havien fixat: donar un coneixement bàsic de tota la matèria i, alhora, estimular la capacitat de recerca personal dels alumnes. Els professors havien tendit a tractar parts diferents de la matèria cada curs per tal que els més motivats, que eren aspirants a investigadors, es tornessin a matricular, mentre que aquells estudiants universitaris o aquells llicenciats que només cercaven un complement bàsic de coneixement referents a Catalunya resultaven decebuts i no tornaven, o simplement ja no hi anaven. Hauria calgut graduar els EUC en uns

cursos generals inicials, seguits per uns altres de preparació a la recerca. Però no es féu així. Es confiava a obviar la qüestió amb la publicació de manuals com el d'història de Catalunya de Ferran Valls i Taberner i Ferran Soldevila, però res no podia suplantar l'animació que comportaven unes classes de divulgació ben donades. Era poc realista deixar l'alumne sol davant un llibre de text i passar de seguida al curs monogràfic que avui qualificaríem «de tercer cicle» o «de màster», amb un anglicisme actual generalitzat. Fins aleshores, pel que es pot deduir de les ressenyes de les càtedres, la solució de compromís havia estat dedicar una primera part a una síntesi més o menys global, molt densa, destinada als alumnes nous, amb una segona part monogràfica, els temes de la qual o eren continuació dels de l'any anterior o canviaven per a satisfer les expectatives dels alumnes que assistien per segona vegada al curs.

Pel que fa a l'assignatura d'història de Catalunya, en el curs 1915-1916 hi havia dotze matriculats, però després de les festes nadalenques només en restaven quatre: Jacoba Comas —alumna també de literatura catalana i d'una dedicació i constància remarcables, única dona en ambdues matèries en aquell temps—, Antoni Salas, Joan Palau i Josep Maria de Casacuberta, el futur editor de la *Barcino*, gran especialista en Verdaguer i, més tard, membre de l'IEC a partir de 1958. Arran de la introducció de la càtedra d'arqueologia, Valls i Taberner podia estalviar-se la temàtica dels orígens i començar amb la fi del domini romà i acabar amb Ramon Berenguer IV abans de les vacances nadalenques. Per a les pràctiques de paleografia amb làmines i fotocòpies, Valls va comptar amb l'exalumne Enric Cubas. La resta del curs es dedicà a les relacions amb Occitània i Provença, al segle XIII i a l'inici del XIV.

El curs 1916-1917 els inscrits a història de Catalunya eren set, dels quals consten els noms, tots homes. El curs següent, després d'un trimestre dedicat a la cronologia dels comtes de Pallars i Ribagorça, el segon el dedicà Valls als regnats d'Alfons I, Pere I i Jaume I, i durant mes i mig el va suplir Ferran Soldevila, que parlà del tema al qual dedicà gran part de la seva feina d'investigador: el regnat de Pere el Gran. Valls reprengué el curs els mesos de maig i juny, dedicats als regnats posteriors fins a la fi del segle XIV.

Pel que fa a la literatura catalana, també centrada en els temps medievals, la ressenya de la càtedra en el curs 1915-1916 enumera els deu alumnes que restaren després de Pasqua, dels disset matriculats inicialment. Entre ells trobem també Josep M. de Casacuberta i el futur economista i demògraf Josep Anton Vandellòs. Jordi Rubió donava cada vegada més classes, encara que el titular anunciat era el seu pare, que continuà professant algunes lliçons. Després d'una breu síntesi general que no arribava a la Renaixença del XIX, la resta del curs es dedicà a tres temes: la prosa religiosa i moral, al classicisme a les lletres catalanes amb Bernat Metge i la novel·la a Catalunya fins al segle XV.

Els alumnes de literatura catalana del curs 1916-1917 eren disset, cinc dels quals ja hi havien assistit en anys anteriors. El primer trimestre es dedicava a una síntesi general des dels orígens fins a la darrerria del segle XVIII. El segon i tercer trimestres tractaven de temes més especialitzats, que en aquest cas foren el classicisme a les lletres catalanes durant els segles XIV i XV, i la novel·la de la mateixa època, amb una atenció especial a *Curial e Güelfa*.

Els matriculats de literatura catalana el curs 1917-1918 pujaren a vint-i-tres, alguns dels quals repetien voluntàriament. Era una xifra que no seria superada fins al curs 1924-1925. En la llista nominal dels alumnes —que no era habitual a les ressenyes de càtedra—, hi trobem Pere Bohigas, Tomàs Garcés, Artur Martorell i Jacoba Comas. Només hi havia tres dones entre l'alumnat. Aquest curs es donà una bibliografia mecanografiada amb obres generals i revistes, repertoris bibliogràfics, catàlegs de manuscrits i col·leccions de textos. Els temes tractats foren la periodització de la literatura catalana, els trobadors, la cultura en temps de Jaume I i el gènere de la història dins la literatura en llengua catalana.

El curs 1918-1919 es matricularen quinze alumnes a literatura catalana, sis dels quals ja havien assistit en cursos anteriors. Hi tornem a trobar Pere Bohigas i Josep M. de Casacuberta, que eren dels addictes que repetien.⁶⁸ Per causa de la grip, les classes no començaren fins al 12 de novembre. De les tres hores setmanals, una es dedicava a treball de recollida bibliogràfica a la Biblioteca de Catalunya. «Aquesta bibliografia, que anirà completant-se», diu la ressenya, «serà el primer instrument de treball del seminari de literatura catalana en els cursos successius». Els alumnes Josep Rovira i Ramon Batlle van treballar en la transcripció del manuscrit de la Biblioteca de Catalunya el *Compendi de les Leys d'Amor*, de Joan de Castellnou, per preparar-ne l'edició crítica amb l'estudi de les variants de dos altres manuscrits. Pere Bohigas va treballar en la transcripció de textos catalans de literatura profètica i astrològica dels segles XIV i XV per fer-ne una publicació. El curs tractà dels trobadors medievals amb exemples concrets comentats. En la segona part del curs s'estudià l'escola poètica catalana del primer quart del segle XIV, la poètica de Ramon Llull i, finalment, els joglars poetes dels regnats d'Alfons III i Pere III.

El curs 1919-1920 els matriculats a literatura catalana foren dotze. Repetien Josep Rovira i Pere Bohigas, i només hi havia dues dones, Teresa Romero Isern i Jacinta Vives. Apareix com a alumne un erudit més tard important: Marçal Olivar i

68. En *Estudis Universitaris Catalans*, núm. XI, primer de la segona època (1926), es troba la llista: Josep Rovira, Joan Tusquets, Serafi Furró, Marc Aureli Brossa Ferrer, Manuel Domínguez, Marcell Boixader (prevete), Pere Guilañà Roure, Ramon Batlle, Pere Bohigas, Lluís Recasens Sicher, Guillem Hösselbarth, Mateu Vidal, Marius Calvet d'Arce, Ramon Piñas (prevete) i Josep M. de Casacuberta. El primer, el sisè, el vuitè, el novè, el dotzè i el quinze ja havien assistit a classe altres anys.

Daydí. Dos dies es dedicaven a dissertacions del professor i un a pràctiques damunt manuscrits. Es continuà l'estudi de la poesia catalana des del regnat de Pere el Cerimoniós fins a la de la cort d'Alfons el Magnànim. Pere Bohigas continuà el treball de l'any anterior de Marçal Olivar sobre el cançonier dels Masdovelles, i el darrer mes del curs, aquests dos alumnes treballaren amb Antoni Rubió i Lluch a l'Arxiu de la Corona d'Aragó sobre els poetes del regnat d'Alfons el Magnànim.

El curs 1920-1921 va ser quan les classes passaren de l'Ateneu Barcelonès a una sala de la planta baixa del Palau de la Generalitat. Val la pena remarcar que durant disset anys els cursos d'història, literatura i dret dels EUC s'havien donat gairebé tot el temps a l'Ateneu Barcelonès. Aquell curs de 1920-1921 els alumnes dels EUC eren vint-i-sis i d'aquests, setze eren noies de l'Escola de Bibliotecàries que havien de cursar l'assignatura de literatura catalana als EUC. Els alumnes, diguem-ne, externs eren deu. Marçal Olivar i Daydí hi tornà. Jordi Rubió donà les classes de caràcter elemental i Antoni Rubió, les monogràfiques, un terç de les quals estaven dedicades a la *Divina Comèdia* de Dant, la seva primera traducció catalana i la influència de l'obra en la literatura nostra.⁶⁹ Les lliçons que la ressenya defineix com a elementals i que detalla acabaven amb *Lo Somni* de Bernat Metge. Les lliçons sobre la *Divina Comèdia* són qualificades a la ressenya de la càtedra com a «curs superior». El detall d'aquesta ressenya permet fer-se una idea del nivell de coneixements i dels criteris de la història de la literatura catalana, exclusivament medieval en aquell temps, i resulten d'especial interès per a conèixer la docència de Rubió i Lluch.

La matrícula de literatura catalana del curs 1921-1922 es va reduir a set alumnes, i encara gràcies que quatre venien de l'Escola de Bibliotecàries. Entre els tres que no procedien d'aquest centre, es trobaven Carles Fages de Climent i Miquel Llor. La matrícula del curs 1922-1923 pujà a disset i, del total, nou eren de l'Escola de Bibliotecàries. La ressenya, que és telegràfica, diu que es va seguir el mateix programa de l'any anterior. Entre els no procedents d'aquella escola apareixen el futur geògraf Josep Iglésies i Maria Comas.⁷⁰ Al curs 1923-1924 sols es van inscriure alumnes de l'Escola de Bibliotecàries, i el nombre es reduí a sis. Pel gener de 1924 les classes es traslladaren de la planta baixa del Palau de la Generalitat a la

69. Eren, segons la revista dels EUC, núm. XII (1927): Maria d'Abadal, Engràcia Miquel, Aurèlia Sabanés, Maria Tribó (totes de l'Escola de Bibliotecàries), Lluís Fontanella de Solà, Carles Fages de Climent i Miquel Llor. Al costat del programa general de l'any anterior, Jordi Rubió —el seu pare no hi participà— estudià monogràficament una obra poc coneguda de Ramon Llull, *Rethorica nova*, text inèdit i escrit a Xipre.

70. Eren Maria Tribó (alumna de l'any anterior), Lluïsa Rivas, Montserrat Pi, Pilar Belmonte, Engràcia Miquel (que ja hi havia assistit el curs precedent), Teresa Cabanach, Rosa Serrado, Dolors Jué, Rosa Bohigas, Mercè Olivella, Isabel Sarrablo, Concepció Casanova (totes de l'Escola de Bibliotecàries), Lluís Pujades, Josep Iglésies, Maria Comas, J. Arnau i Josep Niñuela Via.

Sala Blava de l'IEC, al costat de la Biblioteca de Catalunya. La ressenya anònima diu que el programa va ser el mateix de l'any anterior i que s'encomanà a les alumnes un resum sinòptic de la història de la literatura catalana i una anàlisi del *Desconhort* de Ramon Llull.

Les ressenyes de la matèria d'història de Catalunya dels cursos 1918-1919 i 1919-1920, les úniques de l'assignatura, són incomparablement més breus al mateix número d'*Estudis Universitaris Catalans*. Valls i Taberner tenia, el primer dels dos cursos, set alumnes, tots homes i, menys dos, matriculats al mateix temps al curs de literatura.⁷¹ Dels dos que no cursaven simultàniament les dues matèries, un era el futur lingüista Joan Coromines, fill de Pere Coromines, membre de l'IEC. Aquest any arribà un nombrós contingent d'alumnes dels Estudis Normals de la Mancomunitat de Catalunya, pel conveni establert amb aquests, i Valls i Taberner va haver d'adaptar-s'hi amb explicacions generals, encara que dedicà la major part del curs a la política i la civilització catalanes al segle XIV. Pel que fa a treballs pràctics, foren copiats els índexs del *Liber feudorum* de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i alguns dels seus documents.

Durant el curs 1919-1920 les classes d'història, a més de l'exposició general, es dedicaren sobretot a Jaume I, aprofitant l'itinerari que en va publicar Miret i Sans, i contrastant-lo amb la crònica del mateix rei. Va fer-se una visita col·lectiva i guiada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó al final de curs. La ressenya no indica els alumnes matriculats.

No sabem fins a quin punt s'adaptà l'ensenyament de la història de Catalunya a la inclusió de les alumnes de l'Escola de Bibliotecàries i els dels Estudis Normals en aquesta matèria dels EUC, tot i que el nivell que s'hi exigia era alt. Potser davant la necessitat d'adoptar un criteri més divulgatiu i donar-los la visió general necessària per a la professió d'ensenyants i de bibliotecàries, es reduí l'interès de Ferran Valls i Taberner, que acabà plegant el 1926.⁷²

71. Eren, segons la ressenya anònima del núm. XI (1926) d'*Estudis Universitaris Catalans*, Josep Rovira, Marc Brossa, Mateu Vidal, Joan Coromines, Marçal Boixader, Manuel Domínguez i Josep Roig. Convé remarcar que, mentre que la revista havia deixat de publicar les ressenyes de les càtedres en el període anterior, ara, sota la direcció de Rubió i Balaguer, a la segona època, ho tornà a fer encara que fos amb endarreriment.

72. En la semblança abans citada, feta per Jordi Rubió, en parlar d'aquesta època de la vida de Valls i Taberner, recordava en la pàgina 83 que aquest havia reingressat el març de 1925 al cos d'arxivers i l'havien destinat a Tarragona, per segona vegada, però a la Biblioteca i Museu de la ciutat. Havia d'anar i venir constantment. Alhora, això coincidia amb l'activitat a la Junta Directiva del Col·legi d'Advocats de Barcelona, que féu front a la pressió del governador civil per la imposició desobeïda de publicar la guia judicial en castellà, amb el desenllaç del desterrament governatiu de Valls a Morella la primavera de 1926. «Malalties a la família, tensió política, activitat creixent com a conferenciant i periodista, articles per a revistes, viatges a l'estranger, tot ho duia endavant sense baixar el cap mai, i sostenint encara el seu càrrec a Tarragona. Per fi va cessar [d'arxiver], l'octubre de 1927, i tornà a restar com a supernumerari».

El darrer número de la revista *Estudis Universitaris Catalans* de la primera època va ser el desè, corresponent als anys 1917 i 1918, amb 208 pàgines. Després d'haver publicat dos números el 1913, amb un gruix considerable de més de 400 pàgines cadascun, els números vuit i nou van ser anuals i cada vegada més prims. Diverses causes poden haver conduït a aquesta reducció. En primer lloc, com hem vist, les subvencions públiques no s'actualitzaven d'acord amb la inflació. Les de l'Ajuntament, incertes, tendien a la baixa. Les provincials quedaren estancades.

En segon lloc, els estudiosos que havien d'alimentar amb els seus treballs la revista dels EUC, l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* i el *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, nascut, aquest darrer, el 1914, eren els mateixos i el seu nombre creixia molt lentament. Encara que el *Butlletí* havia de dedicar-se, sobretot, a publicar catàlegs de manuscrits i de llibres antics, els seus continguts se solapaven amb els de l'*Anuari*, de manera que s'acordà que determinats articles de l'*Anuari* passessin al *Butlletí de la Biblioteca*, que dirigia Jordi Rubió, col·laborador alhora de l'*Anuari*.⁷³ Però l'*Anuari* era incapaç de sortir puntualment i s'endarreriria, i el *Butlletí* no aconseguia mantenir el seu ritme inicial. Els quatre primers volums de la revista de la Biblioteca de Catalunya aparegueren amb periodicitat anual fins al 1917, però a continuació, el de 1918-1919, comprengué un bienni i el de 1920-1922, un trienni, i, a més, no sortí fins al 1925. Després va desaparèixer i no tornà a publicar-se fins al 1932. Mentrestant, l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, que era la revista de la Secció Històrico-Arqueològica, tot i disposar de molts més recursos, perdia el seu ritme de publicació —però no la qualitat— després de 1914. El volum sisè corresponia ja a un quinquenni —1915-1920— i no a un any, com el títol de la revista anunciava, i, a més, no sortí fins al 1923.

Estudis Universitaris Catalans tornaria a sortir, en la seva segona època, precisament el 1926. I l'explicació és senzilla. Amb la dictadura de Primo de Rivera el futur de l'*Anuari* apareixia molt incert. El setè volum, corresponent als anys 1921-1926, no sortí fins al 1931, un cop caiguda la dictadura. Al mateix temps, com hem vist, el *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya* perdia la periodicitat inicial. Només una visió conjunta permet explicar tant la fi de la primera època d'*Estudis Universitaris Catalans* com l'inici de la segona, sense oblidar certament la conjuntura política. En qualsevol cas, al marge dels problemes de finançament de l'edició material d'una revista minoritària, eren pocs els nous investigadors que apareixien entre els alumnes dels EUC i, mentrestant, els ja veterans no donaven l'abast per alimentar tres revistes alhora.

Quan parla de la revista dels EUC, Ferran Soldevila, en el mateix article abans esmentat, dóna una pista sobre la problemàtica: «Una altra finalitat tenen encara

73. Reis FONTANALS i Marga LOSANTOS, *Biblioteca de Catalunya. 100 anys. 1907-2007*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 2007, p. 122-127.

els Estudis Universitaris Catalans: donar publicitat dins la seva revista als fruits de les investigacions d'historiadors i erudits. És la mateixa finalitat que la de l'*Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans, però la seva menor extensió li permetria d'aparèixer més sovint i d'ésser com un complement de la voluminosa publicació de l'Institut. Tanmateix, circumstàncies que seria inoportú esbrinar han determinat que la seva tasca sigui més aviat paral·lela. Són detalls a corregir i a evitar quan la normalitat torni a permetre el desenrotllament de les nostres institucions de cultura».

La posada en marxa dels Estudis Normals de la Mancomunitat podia afectar el context en què es movien els EUC. Estaven concebuts com una formació complementària dels mestres que tenien un títol oficial, de cara a cobrir els dèficits de coneixements psicopedagògics i també els relatius a Catalunya, com la seva llengua i la seva literatura, juntament amb els de geografia i història de les terres catalanes. En principi, es movien en un àmbit i un nivell molt diferents dels EUC. En aquells temps, els estudiants de magisteri no tenien el batxiller que preparava per a les carreres universitàries, que eren considerades de més alta categoria. Pràcticament, el magisteri no era considerat estudi universitari i era als estudiants d'universitat i als joves llicenciats a qui anaven adreçats els EUC. Però el cert és que, fora del dret civil català, els Estudis Normals tocaven les matèries de les dues altres càtedres dels EUC amb tres cursos de llengua i literatura catalanes, dos de geografia de Catalunya i dos altres d'història dels catalans. Ho feien amb un nivell general i bàsic, aquell nivell que, segons Soldevila, no atenien els EUC i que necessitaven els estudiants d'universitat que no volien dedicar-se a la recerca històrica, jurídica o literària. Encara que els Estudis Normals no estaven pensats per als estudiants de carrera superior i s'havien de cursar en bloc, el cert és que satisfieien una necessitat que no era únicament dels mestres d'educació primària. Per la seva influència i com a via de promoció, no es podien comparar els Estudis Normals de la Mancomunitat amb l'Escola Superior de Magisteri de Madrid, creada el 1909 per institucionalistes i concebuda per a formar inspectors, professors de les normals i càrrecs influents.

De tota manera, no hi ha indicis que la història de Catalunya i la literatura catalana arribessin a ser incloses en els plans efectius dels Estudis Normals de la Mancomunitat abans de la seva liquidació el 1924. A les nòmines de la Mancomunitat de Catalunya que es conserven a l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona no figuren ni la història de Catalunya ni la literatura catalana, i, en canvi, sí que hi apareixen dos professors de geografia, que devien tocar la realitat catalana: Pau Vila i Jaume Marcet.⁷⁴ De manera que no sembla que arribessin a tenir incidència efectiva els Estudis Normals en el context en què es movien els EUC i,

74. ADB, Mb39 i MB40.

d'altra banda, sembla que fins i tot va existir cooperació. La ressenya del curs 1918-1919 de la càtedra d'història de Catalunya dels EUC, com ja s'ha indicat, deia: «El mes d'abril, per acord convingut entre els “Estudis Universitaris Catalans” i els “Estudis Normals de la Mancomunitat de Catalunya”, varen concórrer a aquesta càtedra un nombrós contingent d'alumnes dels dits “Estudis Normals”. En atenció a ells, el Professor va fer, en diverses lliçons, un resum general de les explicacions anteriors del curs, prosseguint-les després fins a l'estudi de la política i de la civilització catalanes del segle XIV».⁷⁵

El curs 1921-1922, les ensenyances dels EUC passaren a donar-se en una sala del vestíbul del Palau de la Generalitat, a la planta baixa. Com ja s'ha dit, hi hagueren de cursar la literatura i la història catalanes les alumnes de l'Escola de Bibliotecàries.

El curs 1922-1923 Antoni Borrell continuava un any més les classes de dret civil català, i la literatura es repartia entre els Rubió pare i fill. L'única novetat fou que passà a fer-se càrrec de la càtedra d'història Ramon d'Alòs-Moner, tal com informava *La Veu de Catalunya* el 24 de setembre de 1922.⁷⁶ I és que Alòs substituïa aquell curs Ferran Valls i Taberner, que havia guanyat per oposició una càtedra d'història d'Espanya a la Universitat de Múrcia, acabada de fundar.⁷⁷ Només s'hi va estar un curs i demanà l'excedència, atès que únicament pretenia que algun dia això li servís per a reingressar per concurs de trasllat a una càtedra de la Universitat de Barcelona. A la Universitat de Múrcia trobà poc estimulant la seva tasca docent perquè la gran majoria d'alumnes hi arribaven molt mal preparats. Escrivia en una carta: «Jo aquí, fent de mestre de minyons...». A més, ell volia tornar a Barcelona amb la seva família, i pel setembre es reincorporà a la càtedra d'història de Catalunya dels EUC. Del seu pas per Múrcia, no en va treure res durant els anys següents.⁷⁸ Per a tornar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que havia abandonat, un pas previ era reingressar en el cos d'arxivers i li tocà Tarragona novament, però ara a la Biblioteca i Museu de la ciutat, com ja hem vist. Més de dos anys hi va romandre, i havia d'anar i venir constantment de Barcelona, on donava les classes dels EUC i atenia altres afers polítics i corporatius.

Com que els EUC pretenien suplir deficiències de la universitat oficial, cal fer esment dels cursos monogràfics d'alts estudis i d'intercanvi, organitzats per l'Institut d'Estudis Catalans i la Mancomunitat a partir de 1915. Eren veritables estu-

75. *Estudis Universitaris Catalans*, núm. XI, primer de la segona època (1926), p. 225.

76. Ramon d'Alòs-Moner era secretari general de l'IEC des del 1920 i adjunt de direcció de la Biblioteca de Catalunya des del 1914.

77. Amb un sou de sis mil pessetes anuals, tal com registren J. PARPAL i J. M. LLADÓ, *Ferran Valls i Taberner: Un polític per a la cultura catalana*, Barcelona, Ariel, 1970, p. 113.

78. Fins que per concurs va ser nomenat catedràtic d'història universal —no d'Espanya— de la Universitat de Barcelona, la primavera de 1939.

dis de postgrau i molt especialitzats donats per professors, generalment estrangers, convidats expressament. No competien amb els EUC perquè tractaven de temes de física, matemàtiques, biologia, filologia romànica i filosofia. Així, donaren conferències a la seu de l'IEC, per exemple, el matemàtic francès Jacques Hadamard, Albert Einstein i altres notabilitats fins al 1923.

En canvi, sí que hauria pogut incidir en l'àmbit dels EUC una altra iniciativa de la Mancomunitat per mitjà del Consell de Pedagogia, que era una espècie de departament d'educació del Govern regional, i ens referim a la Institució Escolar d'Estudis Superiors. La idea fou del president Puig i Cadafalch. Francesc Martorell i Trabal, responsable d'Ensenyament Superior dins el Consell de Pedagogia, va ser l'encarregat de portar-la a terme. Es tractava de posar en contacte amb professors de prestigi aquells universitaris que volien fer la tesi doctoral i iniciar-se en la investigació, de manera que els futurs doctors trobessin uns tutors retribuïts sobre el tema que escollissin. El projecte de 1921 organitzava la institució en deu seccions, que eren: història natural i biologia; electricitat i mecànica; ciències matemàtiques; enginyeria; filosofia; filologia; ciències històriques; prehistòria, juntament amb arqueologia i història de l'art i, per acabar, dret civil català, juntament amb història del dret, i dret municipal. Projectada el 1921, la Institució Escolar d'Estudis Superiors no començà a prendre cos fins al 1923 i amb la dictadura de Primo de Rivera se n'estroncà el desplegament.

El refugi de l'Ateneu Polytechnicum durant la dictadura de Primo de Rivera i la segona etapa de la revista dels EUC

El curs 1923-1924 començà amb negres presagis per als EUC, així com per a la Mancomunitat, a causa del cop d'estat del capità general de Catalunya Miguel Primo de Rivera i de l'establiment d'una dictadura militar que amenaçava d'escombrar el català de les institucions públiques i, per tant, dels centres d'ensenyament de la Mancomunitat. La corporació regional, pel gener de 1924, va quedar alterada arran de la destitució del president Puig i Cadafalch i de tots els diputats provincials que en constituïen l'assemblea, ja que van ser substituïts per uns altres de designats i addictes a la reacció política, que havia clausurat un centenar de centres culturals i polítics catalanistes.

Les classes dels EUC deixaren, pel gener de 1924, la sala de la planta baixa del Palau de la Generalitat i passaren discretament a la Sala Blava de l'Institut d'Estudis Catalans, al pis superior del mateix palau, un espai també conegut per Sala Bonsoms, pel llegat d'aquest col·leccionista que s'hi trobava. Era el lloc de reunió de la Secció Filològica de l'IEC i era compartida, en certa manera, amb la Biblioteca de Catalunya, que durant la primera dictadura va continuar dirigida per Jordi Rubió, però desvinculada de l'IEC i posada sota la dependència directa de la Diputació amb el nom anodí de «Biblioteca Central», el qual li seria imposat novament el 1939.

Durant el curs 1924-1925, malgrat l'expulsió de cent cinquanta professors de les escoles de la Mancomunitat el mes de maig anterior, encara els EUC continuaren un any més a la Sala Blava o Sala Bonsoms, o almenys així ho feren les càtedres de literatura i d'història catalanes a cura dels Rubió i de Valls i Taberner. Tant Valls com Jordi Rubió havien estat acomiadats mesos abans com a professors de l'Escola de Bibliotecàries, reestructurada i convertida en Escuela Superior de la Mujer. El curs de dret civil de Borrell i Soler ja havia trobat refugi el 1924 a l'Acadèmia de Jurisprudència. Després deixaria d'aparèixer als programes dels EUC.

La gran novetat del període és la incorporació de la càtedra de gramàtica catalana de Pompeu Fabra als EUC. Fabra es veié privat de la seva càtedra de la Diputació, que aquell curs ocupà sense èxit el canonge Antoni M. Alcover, boicotejat i fracassat com a professor per la seva oposició ressentida a l'obra de Fabra a causa del fet que el 1917 el canonge mallorquí havia estat exclòs de la Secció Filològica de l'IEC. Aleshores Fabra entrà per primer cop als EUC, però no donava les classes en una sala de l'IEC, com els altres, sinó a l'Ateneu Polytechnicum, que hauria de ser finalment el refugi també de les càtedres de literatura i història catalanes dels EUC.

Malgrat la censura militar, els EUC informaven de la seva ubicació dispersa en la primera pàgina de *La Veu de Catalunya* del dia 1 d'octubre de 1924 i hi anunciaven l'obertura de matrícula gratuïta sense esmentar una oficina determinada, atès que ja no podien utilitzar com abans l'adreça del carrer del Bisbe, número 5, és a dir, el Palau de la Generalitat. Mentre que l'ensenyament de la literatura, a càrrec nominalment d'Antoni Rubió i Lluch, i el de la història, a càrrec de Valls i Taberner, s'anunciaven de set a vuit, en dies alterns, «en una sala de l'Institut d'Estudis Catalans», i el de dret català, com hem dit, es donava a l'Acadèmia de Jurisprudència, la gramàtica catalana, a cura de Pompeu Fabra, apareixia ubicada al carrer Alt de Sant Pere, número 27, principal, sense dir que era l'estatge de l'Ateneu Polytechnicum, tot i que aquest feia dies que s'anunciava al mateix diari, però sense la paraula *Ateneu*. El Polytechnicum es presentava com una «acadèmia d'ensenyaments artístics, tècnics i professionals», amb tres directors al capdavant de cada una d'aquestes tres seccions, que eren Francesc d'Assís Galí (director expulsat de l'Escola Superior de Bells Oficis de la Mancomunitat), Carles Pi i Sunyer (director expulsat de l'Escola Superior d'Agricultura) i Rafael Campalans (director expulsat de l'Escola del Treball de la Mancomunitat i principal animador de la nova entitat). Naturalment, no en figuraven més que els noms a l'anunci de *La Veu*, no pas els càrrecs que havien tingut fins al juny del mateix any i que acabem d'afegir entre parèntesis com a informació complementària. Però eren prou coneguts els llocs que havien ocupat fins feia molt poc temps, de manera que els estudiants que no volien seguir al clos de l'Escola Industrial després de la purga d'un centenar i mig de professors sabien que al Polytechnicum podrien acabar els estudis, encara que amb menys mitjans.⁷⁹

No deixava de ser un contrasentit que els EUC continuessin en una sala de l'IEC, malgrat que aquest acabava de perdre el reconeixement oficial i la subvenció de la Mancomunitat i que ella mateixa fos dissolta per decret l'any 1925. Els

79. Una nota apareguda el 16 de setembre de 1926 a *La Veu de Catalunya* deia: «L'Escola Polytechnicum fa avinent que continua oberta la matrícula per poder ingressar al curs preparatori de les especialitats de manyans, electricistes, fusters, paletes i teixidors», i donava l'adreça d'Alt de Sant Pere, número 27, principal.

EUC havien perdut també qualsevol subvenció pública i només amb el patrocini privat i la voluntat de servei dels seus professors pogueren sobreviure. La ressenya del curs de literatura catalana indicava que el curs 1924-1925 el nombre d'alumnes havia crescut fins als cinquanta-quatre, quan en els anys anteriors la mitjana havia estat de quinze, i també deia que l'assistència s'havia mantingut molt alta fins al darrer dia.⁸⁰ D'aquesta manera, la dictadura afavorí un redreçament dels EUC, malgrat pretendre tot el contrari. El programa de literatura catalana, que apareix en aquesta ressenya, resulta molt representatiu i abasta del segle XII al XV.⁸¹

Era lògic que l'octubre de 1925 la història i la literatura passessin al Polytechnicum. Així ho indica el testimoni de Miquel Coll i Alentorn, que va seguir aquell curs de 1925-1926, el primer dels tres anys que cursà com a alumne als EUC, matriculat a les classes de Jordi Rubió i de Pompeu Fabra.⁸² Per ell sabem també que aquest va ser el primer curs que va donar exclusivament Jordi Rubió. El curs anterior, encara a la Sala Blava de l'IEC i de la Biblioteca de Catalunya, Antoni Rubió havia donat tres lliçons sobre el caràcter de la literatura catalana, sobre la consciència del nom de la seva llengua catalana i sobre la literatura provençal com a complementària de la catalana.⁸³ El Polytechnicum s'anunciava el 1925 a la premsa com a acadèmia d'art.⁸⁴

80. *Estudis Universitaris Catalans*, núm. 14, quart de la segona època (juliol-desembre 1929), p. 395.

81. «Després d'unes lliçons d'introducció, va dedicar-se la primera part del curs a l'estudi de la poesia catalana. Els temes desenrotllats en aquestes lliçons foren els següents: la literatura provençal a Catalunya, des d'Alfons I a Cerverí de Girona.- Ramon Llull, poeta.- L'escola poètica catalana. Poetes de la cort de Pere III, Jaume i Pere March. *Les noves rimades*. Els poemes de Bernat Metge.- Els Jocs Florals de Barcelona. Alguns poetes de l'escola barcelonina. Basset. Els Masdovelles.- Els poetes catalans de la cort d'Alfons el Magnànim. Andreu Febrer. Leonard de Sors. Lluís de Vilarrasa, Jordi de Sant Jordi. Pere Torrellas, Auziàs March. Jaume Roig. Roiç de Corella./ El 27 de febrer començà l'estudi de la prosa catalana i foren tractats en les lliçons els següents temes: Arnau de Vilanova.- Ramon Llull.- Les Cròniques catalanes. La prosa didàctico-moral: moralistes i polítics. Eiximenis.- La prosa religiosa. Canals. Exemenó. Malla. Isabel de Villena. Miquel Pérez.- Sant Vicens Ferrer.- La novel·la.- Bernat Metge.- Turmeda.- J. Martorell. *Curial*. / Les lliçons foren donades pel Sr. Jordi Rubió en substitució del titular de la càtedra Sr. Rubió i Lluch, el qual va també ocupar-la els dies 4 i 28 de febrer i 30 de març, desenrotllant tres lliçons sobre el caràcter de la literatura catalana, la consciència del nom de la llengua catalana i la literatura provençal com complementària de la catalana./ En el mes d'octubre el musicòleg Mn. Higini Anglès, cap del Departament de Música de la Biblioteca de Catalunya, donà una lliçó, amb il·lustracions musicals, sobre la música dels trobadors».

82. També en dona testimoni Jordi RUBIÓ I BALAGUER a *Mestres, companys i amics*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, p. 226: «El curs següent, de 1925 a 1926, ens refugiarem a l'Ateneu Polytechnicum, creat per allotjar els ensenyaments dels professors destituïts de la Mancomunitat, a un noble casal del carrer Alt de Sant Pere».

83. Miquel COLL I ALENTORN, «Jordi Rubió, universitari», a *Historiografia*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, p. 497. Aquest text havia estat publicat a *Serra d'Or*, núm. IX (1967), p. 277-279.

84. Un anunci reiterat en la primera pàgina de *La Veu de Catalunya*, el setembre de 1925, presentava el Polytechnicum com una escola d'art dirigida per Francesc d'Assís Galí.

Un anunci aparegut a *La Veu de Catalunya* del 3 d'octubre de 1926 ens presenta els EUC plenament instal·lats al Polytechnicum, però amb dues novetats: la desaparició de la càtedra de dret civil català i el canvi de professor d'història de Catalunya. Ferran Valls i Taberner traspassava la docència d'aquesta matèria al seu amic Francesc Martorell, secretari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC i membre numerari d'aquesta corporació. Martorell ja no deixaria aquestes classes.

Valls i Taberner, com a membre de la Junta de Govern del Col·legi d'Advocats de Barcelona, que presidia Raimon d'Abadal i Calderó, estava fermament compromès amb la resistència a complir l'ordre de publicar en castellà la guia judicial que s'editava en català des del 1922. I el conflicte acabà amb la destitució governativa de tota la junta i el desterrament dels seus membres durant la primavera de 1926 a diferents indrets, tots a dos-cents quilòmetres de Barcelona. A Ferran Valls l'enviaren a Morella durant dos mesos, la primavera de 1926.

Borrell i Soler havia estat elegit president de l'Acadèmia de Jurisprudència el 1925 i li tocà una època molt difícil. El delegat governatiu interrompé el seu discurs inaugural de curs per obligar-lo a pronunciar-lo en castellà i, en negar-s'hi Borrell, s'acabà l'acte. Feia molt poc que havia estat destituïda la Junta del Col·legi d'Advocats, amb la qual l'Acadèmia mantenia estrets vincles. Borrell i Soler i els seus companys de la direcció de l'Acadèmia de Jurisprudència hagueren d'optar, fins al 1930, per la inactivitat forçosa sota l'amenaça de dissolució.

L'Ateneu Polytechnicum va ser creat com a conseqüència de la purga del professorat de les escoles de la Mancomunitat, arran del conflicte de maig de 1924. Els nous dirigents de la Mancomunitat depurada de catalanisme van decidir suprimir l'Escola de Funcionaris de l'Administració Local, tancar el Laboratori de Psicologia Experimental, que portava el belga Georges Dwelshauvers, i posar en quarantena l'Institut d'Estudis Catalans en ordenar-ne una inspecció per una comissió de catedràtics de la universitat. Al mateix temps, l'ordre del Directori Militar de no utilitzar el català en la docència als centres públics amenaçava allò que era una pràctica habitual i consagrada a les escoles tècniques de la Mancomunitat. Tot plegat portà a una carta de protesta, publicada a la premsa i centrada en el cas Dwelshauvers, però vinculada a tot el context dictatorial en l'àmbit educatiu. Encapçalaven les signatures de la carta de solidaritat i de protesta els noms de Ferran Valls i Taberner, el canonge Carles Cardó, Pau Vila, Feliu Elias (*Apa*), Ramon d'Alòs-Moner, Pompeu Fabra, Francesc Martorell i altres professors dels centres de la Mancomunitat.

Al final, l'acomiadament i les dimissions per solidaritat afectaren un centenar i mig de professors. S'arribà molt més lluny del que haurien volgut els mandataris de la dictadura a la Mancomunitat i del que havien esperat els promotors de la resistència, atès que quedà seriosament malmesa l'obra d'instrucció pública de

més de quinze anys d'Administració provincial i regional catalanista, que havia desplegat la seva acció tenaçment i amb un criteri possibilista.

Per a pal·liar el desastre, s'hagué de mobilitzar un conjunt de mecenes, començant pels parlamentaris, diputats provincials i regidors desposseïts i pertanyents a la Lliga Regionalista, que tinguessin recursos propis. Era una tasca conjunta amb els intel·lectuals i professionals d'Acció Catalana, que s'havien escindit feia dos anys de la Lliga, però tenien a les seves files bona part dels acomiadats —també en tenia la Lliga— arran de la purga dictatorial de les institucions públiques que s'havien creat o transformat durant les presidències de Prat de la Riba i de Puig i Cadafalch a la Mancomunitat.

Ferran Valls i Taberner col·laborà en la replega de patrocinis i personalment presidí la Junta Rectora de l'Ateneu Polytechnicum, on acabaren finalment els EUC.⁸⁵ Entre altres encerts, l'Ateneu Polytechnicum va tenir el d'allotjar l'Associació Obrera de Concerts, fundada per Pau Casals el 1926. Aquesta entitat contribuï, amb les seves audicions, a incrementar el prestigi de l'entitat que l'acollia.

Fundat per Rafael Campalans, el Polytechnicum era lloc de trobada dels fundadors de la Unió Socialista de Catalunya, constituïda l'estiu de 1923 i dissolta com a tal en els anys immediatament posteriors.⁸⁶ El Polytechnicum volia continuar entre els obrers la tasca d'extensió universitària, que havia quedat estroncada, i ho féu amb molta ambició, de manera que acabà dissenyant uns «Estudis Universitaris», dins els quals podien quedar inclosos els EUC.⁸⁷ De tota manera, tant la nota publicada a *La Veu de Catalunya* el 3 d'octubre de 1926 com les aparegudes a la premsa els anys posteriors, per exemple, la del mateix diari del 12 de setembre de 1929, deixaven clara la persistència de la identitat diferenciada dels EUC, que comprenien la literatura catalana, a càrrec de Jordi Rubió, la història de Catalunya, que ensenyava Francesc Martorell, i la gramàtica catalana, en mans de Pompeu Fabra, una figura ja molt popular i enormement respectada, tot i que

85. Ferran Valls i Taberner va deixar la plaça d'arxiver a Tarragona l'octubre de 1927. El 1929 es reincorporà al cos amb plaça a l'Arxiu de la Corona d'Aragó a Barcelona i el mes següent en va ser nomenat director. Havia tornat, com diu Jordi Rubió, a la institució de la qual no hauria d'haver sortit el 1922 per anar a la Universitat de Múrcia.

86. Albert BALCELLS, *Rafael Campalans, socialisme català: Biografia i textos*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985.

87. Així, el 6 d'octubre de 1930 anunciava el diari *La Publicitat* l'obertura de matrícula dels estudis universitaris del Polytechnicum. Oferien, de sis a nou del vespre, ensenyaments de filosofia, a cura de Joaquim Xirau; d'història universal, a càrrec de Pere Comes; d'economia política, a càrrec de Carles Pi i Sunyer; de gramàtica catalana, per Pompeu Fabra; d'història de la literatura catalana, impartits per Jordi Rubió, i de francès, a càrrec d'Alfons Maseras. Sorpren la manca d'una història de Catalunya en aquest programa. No quedava clar si les classes de Fabra i de Rubió eren una adaptació més divulgativa d'allò que s'ensenyava als EUC o els cursos mateixos dels EUC. Encara s'hi afegiren, dins d'aquells estudis universitaris del Polytechnicum, una biologia experimental, a càrrec de Cosme Rofes; una història de l'art, que donava Raimon Vayreda, i un curs d'alemany, per la professora Machsmuth.

encara no havia aparegut el seu *Diccionari general de la llengua catalana*, que aleshores preparava comptant amb el mecenatge de Francesc Cambó.

El retrocés a què s'havia vist sotmès tot el sector públic docent recatalanitzador comportava una revaloració dels EUC. Mentre que l'APEC subvencionava els EUC dins del Polytechnicum, el mecenes Rafael Patxot pagava les despeses de la reaparició, l'any 1926, de la revista *Estudis Universitaris Catalans*, que, sota la direcció de Jordi Rubió, continuaria sortint durant els deu anys següents.

El 24 de juny de 1924 l'APEC havia estat clausurada com moltes altres entitats nacionalistes catalanes, però sense arribar a una prohibició explícita. La tasca de recatalanització que portava a terme la feia especialment odiosa als ulls d'una dictadura anticatalanista. Van ser tancades per ordre governativa nou de les trenta-dues escoles catalanes que subvencionava la Protectora. Però durant la dictadura encara se'n crearen nou més de subvencionades per l'APEC, que, d'altra banda, va cobrir el cost de l'acabament dels cursos dels Estudis Normals iniciats pels estudiants que havien ensopegat amb la liquidació d'aquests el 1924. S'acabaren de donar al Polytechnicum.

L'Editorial Pedagògica, és a dir, l'editora dels llibres de text en català de l'APEC, subsistí, atesa la seva condició jurídica de negoci, però sense poder editar més llibres. Sorpren la capacitat de resistència de la Protectora si tenim en compte que va perdre totes les subvencions públiques i la meitat dels socis individuals i col·lectius, que van passar de 10.400 l'any 1923 a 5.500 l'any 1929. Les seves disponibilitats baixaren de 204.124 pessetes el 1924 a 90.537 l'any 1929.⁸⁸

Malgrat tot, l'APEC pogué subvencionar clandestinament els EUC durant aquells anys difícils. La Protectora es va salvar en part gràcies a la recepció dels diners que arribaven de les delegacions catalanes a Amèrica i preservà el seu capital per mitjà de la creació d'una societat paral·lela a França, la Société d'Éditions Raymond Lulle. Comptà, per a aquesta operació, amb els bons oficis a París de Joan Estelrich i d'Alfons Maseras. Aquest últim esdevingué el secretari de la Société i actuava com l'habilitat de l'APEC. Així es conservaren les aportacions que venien d'Amèrica, encara que minvaren perquè es destinaren també a l'empresa de Francesc Macià, el qual preparava la seva lluita armada contra la dictadura per mitjà de l'emprestit Pau Claris, una lluita que finalitzà amb l'expedició frustrada de Prats de Molló.

Entre els deixebles dels EUC en la segona meitat dels anys 1920, Miquel Coll i Alentorn recordava Josep M. de Casacuberta, Lluís Serrallonga, Pere Bohigas, Marçal Olivar, Miquel Llor, Carles Fages de Climent, Josep Iglésies, Tomàs Garcés, mossèn Joan Puntí, Ramon Batlle, Ramon Aramon i Serra, Ricard Albert,

88. Josep M. ROIG I ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: Un assaig de repressió cultural*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 307.

Carles Claveria, Josep Rovira i Armengol, Alfons Serra i Baldó, Ramon Sugranyes, Xavier de Salas, Guillem Díaz-Plaja, Maria Teresa Vernet, Pere Guilanyà, Joan Gassiot, Manuel Garcia i Silvestre i Manuel Cruells.⁸⁹ Com es pot veure, es tractava d'un conjunt de persones certament importants en la història cultural posterior. Ens fixarem només en dos dels alumnes il·lustres d'aquells anys. Coll i Alentorn era aleshores un jove enginyer tèxtil que dirigia l'Escola d'Arts i Oficis d'Olesa. Ramon Aramon començava el 1925 la carrera de filosofia i lletres. Un i altre publicaren a *Estudis Universitaris Catalans* els seus primers treballs de recerca: Coll hi publicà «Notes per a l'estudi de la influència de les cançons de gesta franceses damunt la *Crònica* de Desclot», i Aramon, «Notes de manuscrits: Un sermonari amb fragments rimats del segle XV». Tots dos articles aparegueren al número 12 de la revista, corresponent al gener-febrer de 1927.⁹⁰

Aquells anys, compartien les pàgines d'*Estudis Universitaris Catalans* P. Kehr, amb la seva sèrie d'articles sobre el Papat i el Principat de Catalunya fins a la unió amb Aragó, l'estudiós de manuscrits Pere Bohigas, el musicòleg Higini Anglès i l'iniciador de la història de la premsa catalana Joan Givanel, alhora que continuaven publicant treballs a la revista Ferran Valls i Taberner, Lluís Nicolau d'Olwer, Francesc Martorell i fins i tot Antoni Rubió i Lluch, ja ancià. Una combinació excel·lent de generacions diferents. Hi trobem la dels fundadors de l'IEC, la dels que els estaven rellevant i eren en aquell moment mestres dels EUC, i la dels que els succeïrien i farien el paper de pont amb les generacions de la postguerra, de manera que els tocaria la feina ingrata i feixuga de la reconstrucció després del daltabaix del 1939. Ramon Aramon, Miquel Coll i Alentorn sobresortirien en aquesta tasca. Haurien de refer l'Institut i els EUC en els anys 1940. Pere Bohigas i Higini Anglès ingressarien a l'IEC com a membres numeraris el 1942.

Una informació rellevant que cal destacar en el segon número de la segona època de la revista dels EUC, el corresponent als mesos del juliol al desembre de 1927, és la reproducció íntegra en francès del programa detallat del curs de Puig i Cadafalch a la Universitat de Harvard, durant el segon semestre de 1924-1925, sobre l'arquitectura romànica de Catalunya en els segles X i XI, els fenòmens paral·lels a l'Europa Occidental i els orígens de l'art romànic. El programa ocupa vint pàgines, i els apartats de cada una de les trenta lliçons i la bibliografia que conté donen una idea prou clara del contingut d'aquest curs, que portà aparellada la concessió a Puig i Cadafalch del doctorat *honoris causa* per la Universitat de Harvard.

89. Miquel COLL I ALENTORN, «Jordi Rubió, universitari», a *Historiografia*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, p. 497.

90. En el mateix número, A. RUBÍO I LLUCH publicava l'article «Per què donem el nom de *catalana* a la dominació de la Corona d'Aragó a Grècia».

Entre el 1927 i el 1930 la periodicitat d'*Estudis Universitaris Catalans* va ser puntualment semestral. Després, entre el 1931 i el 1935, va esdevenir anual i va culminar, el 1936, amb els dos grans volums, d'un miler de pàgines cada un, dedicats a Antoni Rubió i Lluch en homenatge a la seva obra i la seva figura. Amb aquests dos números extraordinaris van arribar al total de vint-i-dos volums en octau, molt manejables, i amb alguns articles que encara conserven interès avui. La revista, sota la direcció de Jordi Rubió, acollí articles dels nous valors, sense descartar els que podien ser polèmics. Així, el 1933, un jove Jaume Vicens Vives publicà un article sobre Ferran II i la guerra dels Remences, que provocà la crítica d'Antoni Rovira i Virgili per manca «de sensibilitat catalanesca» i «una parcialitat accentuada». Vicens li respongué amb arrogància i menyspreu envers tota la historiografia catalana anterior, que ell pretenia depurar de prejudicis ideològics catalanistes. El 1935 Jaume Vicens Vives publicà a la revista dels EUC una ressenya de la *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila, on no estalvià el punt de vista crític. Jordi Rubió, Ferran Soldevila i Jaume Vicens eren aleshores, l'any 1935, tots tres professors de la Universitat de Barcelona. Les divergències eren compatibles amb la col·laboració en un context general poc propici al debat desapaassionat.

Com havia succeït els primers anys dels EUC, ara, novament, alguns dels seus deixebles entrarien al servei de l'IEC. Ramon Aramon, en tornar de Madrid del curs de doctorat el 1930, va ser nomenat secretari redactor de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC a proposta del secretari de la secció, que era Francesc Martorell. Quan tornà Aramon de la seva estada a Alemanya del 1931 al 1933 amb una pensió de la Junta de Ampliación de Estudios (JAE), Pompeu Fabra el col·locà a les Oficines Lexicogràfiques al costat de Joan Coromines i d'altres col·laboradors més antics, com Josep M. Casas i Homs i Francesc Torres, als quals s'afegí el 1936 Josep Miracle.⁹¹ Fabra també s'endugué Aramon d'ajudant a la Universitat Autònoma de Barcelona, juntament amb Joan Coromines, que hi va ser nomenat professor encarregat del curs de filologia romànica. Aramon va ser, a més, professor de llengua i literatura catalanes i d'alemany de l'Institut Escola de la Generalitat, situat al parc de la Ciutadella, a l'edifici de l'actual Institut Verdaguer de batxillerat.

Al costat dels futurs historiadors i filòlegs, sembla que als anys 1920 també assistiren als EUC persones que no tenien o no cursaven carreres universitàries. Ferran Soldevila escrivia en un article dedicat als EUC en el diari *La Publicitat* el 30 d'octubre de 1931: «En prop de trenta anys d'existència han contribuït a la formació d'historiadors i erudits, que després s'han fet un nom dins el conreu de la Història i les seves ciències auxiliars, i alguns dels quals ocupen avui les càtedres de llurs mestres. Han contribuït també a difondre entre el nostre poble el conei-

91. Josep MASSOT, «Ramon Aramon i Serra, l'home de l'Institut», a *Ramon Aramon i Serra: Sessió en memòria*, Barcelona, IEC, 2001, p. 22-23.

xement i l'amor de la nostra història i la nostra literatura, perquè no eren sols elements universitaris els que acudien a aquelles càtedres, sinó de vegades amb més assiduïtat i entusiasme, elements d'altres estaments, sobretot de la dependència industrial i mercantil». Aquest darrer paràgraf suggereix una dada, que la manca de llistes amb la professió de cada alumne ens impedeix concretar: el desballestament del CADCI, amb tot el seu aparell instructiu i cultural, per obra de la dictadura va fer girar vers els EUC els ulls de la minoria lletraferida dels treballadors terciaris, que constituïen la base social de la gran associació dels dependents i oficinistes. Ara els EUC podien semblar més propers a aquella minoria autodidacta en ubicar-se dins el Polytechnicum i, per tant, dins un context de treballadors manuals i terciaris. En aquest cas, la repressió dictatorial aproximà els EUC a les classes populars i s'ha de suposar que, sense perdre rigor, saberen adaptar-se a aquests nous alumnes. Cal no oblidar tampoc que la dependència que tenien EUC de l'APEC en els anys de la dictadura de Primo de Rivera devia influir en aquesta direcció, atès que les prioritats de la Protectora no se centraven en l'ensenyament superior, encara que hagués intervingut en el primer i segon congressos universitaris catalans. El CADCI va ser clausurat per la dictadura i després, violentant els socis, va ser entregat al Sindicat Lliure.

La transició de 1930-1931, la Generalitat republicana i la Universitat Autònoma de 1933

Després de la caiguda del general Primo de Rivera, el general Dámaso Berenguer va ser nomenat pel rei cap del Govern amb el propòsit d'anar retornant les llibertats polítiques al país. El nou Ajuntament de Barcelona i la nova Diputació es formaren per mitjà del nomenament dels regidors i dels diputats més votats abans de 1923, en espera de l'actualització del cens electoral i que la situació política es tranquil·litzés, però succeí tot el contrari. Les corporacions, que tornaven a estar en mans dels regionalistes, repararen com pogueren les destrosses de la dictadura i restabliren en els seus llocs anteriors els professors acomiadats el 1924, alhora que l'IEC recuperava la subvenció, el reconeixement oficial i els serveis que se li havien pres. Fins i tot se li concedien la possessió i el condicionament de la Casa de Convalescència de l'Hospital de la Santa Creu, al carrer del Carme, com a nova seu, alhora que la Biblioteca de Catalunya disposaria de molt més espai del que tenia al Palau de la Generalitat en traslladar-se a les naus gòtiques de l'Hospital, un trasllat que no podria produir-se abans de 1936 a causa de les obres que calia fer als edificis on havien d'anar les dues institucions.

El context dels EUC quedava modificat positivament en el transcurs de 1930, quan aquests encara continuaven al Polytechnicum. L'octubre de 1930 el curs i les inscripcions es feren a la Casa dels Canonges, dependència adjunta de la Generalitat, al mateix carrer del Bisbe, número 6. Que la matrícula es fes també a la seu de l'APEC, al carrer dels Arcs, número 1, pis principal, indica que els EUC continuaven emparats per la Protectora.

En la contraportada del volum xvi (1931) de la revista dels EUC s'anunciaven les tres càtedres —la de Francesc Martorell (de set a vuit del vespre els dimarts, els dijous i els dissabtes), la de Jordi Rubió (de vuit a nou del vespre els dilluns, els dimecres i els divendres) i la de Fabra (de set a vuit del vespre els dilluns, els dimecres i els divendres). A aquestes matèries, se n'hi afegia una de nova: la de geogra-

fia de Catalunya, a càrrec de Pau Vila, amb un curs de tipus general de vuit a nou del vespre els dimarts i els dijous, i un de monogràfic (la costa de Llevant) els diïlluns de vuit a nou del vespre. Tots els cursos es feien a la Casa dels Canonges, llevat del de gramàtica catalana de Pompeu Fabra, que continuava a l'Ateneu Polytechnicum, al carrer d'Alt de Sant Pere, número 27, sense que s'hagi trobat cap explicació d'aquesta diferència d'ubicació.

A partir de 1933 —volum XVIII— i fins al 1936, la publicació d'*Estudis Universitaris Catalans* va ser a càrrec de l'IEC, que la tenia com a revista pròpia. En aquesta segona època, en la revista dels EUC es publicaven recensions, igual que feia l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Fins i tot, els EUC van iniciar una col·lecció de monografies, de les quals només tingueren temps de sortir dues, entre el 1931 i el 1932: *Assaig d'història de les idees físiques i matemàtiques a la Catalunya medieval*, obra de Josep M. Millàs Vallicrosa, i *Guiu de Terrena*, de Bartomeu Xiberta i Roqueta.

De cara al pressupost de l'any 1931, la Diputació amb predomini regionalista de la Transició postdictatorial de 1930 va concedir als EUC una subvenció de 10.000 pessetes, que la Generalitat republicana mantindria durant els anys posteriors. Aquesta subvenció continuava figurant en el pressupost de la Generalitat per al segon semestre de 1936.⁹² Era una quantitat comparativament important, la mateixa que concedia anualment la Generalitat a la Protectora de l'Ensenyança Catalana i superior a la que, per exemple, rebia l'Ateneu Barcelonès, que oscil·là entre les 5.000 i les 3.000 pessetes, o la concedida a l'Ateneu Polytechnicum i al Centre de Lectura de Reus, que rebien 3.000 pessetes cada un. També era superior a l'ajuda a l'Orfeó Català, que era de 2.500, i a les subvencions a altres entitats que en rebien menys.⁹³

L'APEC, que havia intervingut en l'estructuració dels Estudis Normals de la Mancomunitat i s'havia responsabilitzat del fet que els alumnes els poguessin acabar al Polytechnicum en temps del Directori Militar, va voler reprendre aquells estudis perquè els mestres que esperaven exercir a Catalunya completessin la formació rebuda a les escoles normals oficials.

92. Adaptació a l'exercici de 1932 del pressupost de l'extingida Diputació de Barcelona per a 1931 segons ha estat modificat per acord de la Diputació provisional, de 30 de desembre de 1931, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1932, p. 144 i 146; *Pressupost de la Generalitat de Catalunya per a l'exercici econòmic de 1933*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1933, p. 27; *Pressupost de la Generalitat de Catalunya per a l'exercici econòmic corresponent al segon semestre del 1934*, p. 72; *Pressupost de la Generalitat de Catalunya per al segon semestre del 1936*, p. 54.

93. Vegeu els pressupostos editats de la Generalitat per al 1931-1932, el 1933 i el 1934. Durant aquests anys cada una de les tres seccions de l'Institut d'Estudis Catalans rebia dels pressupostos de la Generalitat 40.000 pessetes de lliure disposició, al marge de les quantitats destinades a serveis determinats com, per exemple, les Oficines Lexicogràfiques, que disposaven d'una partida diferenciada de 29.000 pessetes.

Com que aquesta proposició no va rebre resposta de la Diputació que es constituí després de la dictadura, l'APEC, durant l'estiu de 1930, va projectar pel seu compte la reconstrucció dels antics Estudis Normals amb el nom d'Institut Català d'Estudis Pedagògics, que esperava endegar amb el suport dels EUC i del Seminari de Pedagogia de la Diputació. Pel desembre de 1930 la directiva de la Protectora es va adreçar a la coordinació dels EUC proposant-li una fórmula per comptar amb ells en la preparació dels mestres en les disciplines de caràcter català que necessitaven per a exercir de forma adequada les seves funcions a les escoles de Catalunya.⁹⁴

Pel gener de 1931 l'APEC projectava, d'acord amb els EUC, uns estudis complementaris per als mestres, consistents en gramàtica catalana, a càrrec de Pompeu Fabra; història de la literatura catalana, a cura de Jordi Rubió, i història de Catalunya, a càrrec de Francesc Martorell, que també ensenyaria història de l'art català. La història de Catalunya se subdividia, ara sí, en un curs general i un segon de monogràfic, també denominat «d'investigació», una decisió que donava resposta a l'adaptació que Ferran Soldevila ja suggeria introduir en l'article abans esmentat de la *Revista de Catalunya* el 1924. Els EUC continuaven incloent la geografia de Catalunya, a càrrec de Pau Vila, també graduada en dos nivells, un primer de general i un segon de monogràfic, dedicat inicialment a l'evolució i la localització de la indústria catalana i després a la costa de Llevant. Els cursos se seguirien impartint a la Casa dels Canonges i serien vespertins. Després del canvi de règim, la Generalitat republicana estava disposada a continuar subvencionant els EUC d'acord amb l'APEC.

Pau Vila, antic secretari de l'Escola del Treball, havia estat professor de geografia als Estudis Normals de la Mancomunitat i el 1932 fou designat president de la ponència que havia d'elaborar la divisió territorial de Catalunya, amb tres altres geògrafs, que foren Pere Blasi, Josep Iglésies i Miquel Santaló. La divisió territorial es promulgaria el 1936. Poc abans Pau Vila havia estat elegit primer president de la Societat Catalana de Geografia, filial de l'IEC, creada el 1935.

La col·laboració entre la Generalitat i l'APEC pel que fa als EUC es va trencar quan la Generalitat organitzà la seva nova Escola Normal i l'APEC manifestà la seva disconformitat amb el pla d'estudis de la primera, ja que considerava que no garantia el coneixement específic de la història, la literatura i la geografia de Catalunya, a diferència del programa dels Estudis Normals de la Mancomunitat de 1920. Una nota de la Generalitat, publicada a la premsa el 29 d'octubre de 1931, a la vegada que establia les convalidacions amb els antics Estudis Normals, tenia interès a remarcar que els estudis que es fessin a la seva Escola Normal donaven

94. Lluís DURAN, *Pàtria i Escola: L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Catarroja, Afers, 1997, p. 122.

els mateixos drets per a exercir el magisteri a qualsevol lloc d'Espanya que les altres escoles normals de l'Estat. Aquesta homologació tenia a veure amb les carències que provocaren la disconformitat de l'APEC.

A partir d'aquell moment, els EUC es convertiren en la proposta de l'APEC d'ampliació dels coneixements rebuts a les escoles normals de Catalunya i per als mestres en exercici que volguessin adquirir-los. Tot i això, els EUC conservaren la subvenció de la Generalitat.

Tres fets convé remarcar pel que fa a les notes que anuncien l'obertura de matrícula dels EUC el setembre i l'octubre de 1931.⁹⁵ La inscripció es podia fer a l'APEC (carrer dels Arcs, número 1) o a la secretaria del Consell de Cultura de la Generalitat, i les classes es continuarien fent a la Casa dels Canonges. La col·laboració, per tant, semblava mantenir-se. La contracoberta del número XVII d'*Estudis Universitaris Catalans*, setè de la segona època de la revista i corresponent al 1932, continuava incloent la càtedra de gramàtica catalana de Pompeu Fabra al costat de les de F. Martorell, J. Rubió i P. Vila; aquestes tres últimes es professaven a la Casa dels Canonges, mentre que la de Fabra continuava al Polytechnicum. El curs superior de Pompeu Fabra es faria, per acord de la Generalitat i de la Universitat de Barcelona, a l'edifici d'aquesta darrera, de set a nou del vespre els dilluns, els dimecres i els divendres, i la matrícula es formalitzaria a la mateixa universitat; i Maria Assumpció Pasqual en donaria un curs elemental preparatori.⁹⁶ Era el primer pas vers la plena integració de Pompeu Fabra a la Universitat de Barcelona, on el claustre de la Facultat de Lletres havia demanat que fos designat, sense oposicions, catedràtic de gramàtica catalana ja abans del canvi de règim, però els tràmits per a una incorporació extraordinària com aquesta i la inestabilitat política del moment endarreriren el decret de nomenament de Fabra com a catedràtic de la Universitat de Barcelona fins al 1932.

Tot això venia després del canvi de règim del 14 d'abril de 1931. Francesc Macià, després d'haver proclamat l'efímera República Catalana, designà un comissariat per a organitzar la Universitat de Barcelona «segons l'esperit de l'Estatut del Congrés Universitari Català».⁹⁷ Semblava que les aspiracions dels darrers vint anys es farien realitat.

95. *La Publicitat* (2, 15 i 25 octubre 1931).

96. *La Publicitat* (23 octubre 1931).

97. Francisco GRACIA ALONSO i Josep Maria FULLOLA PERICOT: «De l'esperança a la desfeta», a *La Universitat de Barcelona: Libertas perfundet omnia luce (1450)*, Barcelona, Universitat de Barcelona 2008, p. 50. La junta de comissaris estava formada per Josep Xirau Palau, August Pi i Sunyer, Jaume Serra i Hünter, Eduard Fontserè i Enric Soler i Batlle. Aquest darrer havia estat rector fins a la proclamació de la Segona República. Quan el ministre d'Instrucció Pública (Marcel·lí Domingo) demanà que un dels comissaris assumís les funcions de «delegat amb funcions de rector», va ser nomenat Soler i Batlle. Fou un cas excepcional de càrrec públic que es mantingué a les mateixes mans malgrat el canvi de règim. El 9 de juliol de 1931, després de la dimissió de Soler i Batlle, va ser nomenat rector Serra i

De fet, el 6 de juny de 1931 es consideraria una data històrica perquè Pompeu Fabra professà al paranimf de la Universitat de Barcelona la primera de sis lliçons més, esdeveniment amb el qual el diari *L'Opinió* considerava que es produïa «l'entrada oficial de la nostra llengua a la Universitat». En realitat, poc abans del canvi de règim ja havia autoritzat i promogut conferències en llengua catalana el rector Enric Soler i Batlle, catedràtic de la Facultat de Farmàcia.

El decret denominat «de bilingüisme», del 4 de novembre de 1931, establia l'obligatorietat de l'ensenyament en la llengua materna fins als vuit anys d'edat. Però com que l'ensenyament no va ser traspassat a la Generalitat per l'Estatut de 1932, tal com s'havia demanat, l'aplicació del decret va ser altament problemàtica i dubtosa. A més, no s'introduí la llengua i la literatura catalanes al batxillerat i no es crearen les càtedres corresponents, tal com va demanar sense resultat la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya, fundada el 1932. Aquelles matèries només s'introduïren de forma efectiva a l'ensenyament universitari que es donava a Catalunya.

El curs 1931-1932 els EUC, apadrinats per l'APEC i subvencionats per la Generalitat, comprenien història de la literatura catalana, història de Catalunya i geografia de Catalunya, totes tres en dos nivells, un de general i divulgatiu i un altre de monogràfic i de preparació per a la investigació, que era el grau que continuava la tradició inicial dels EUC. La gramàtica catalana restava en una condició de trànsit vers la plena incorporació a la universitat i no en queda clara la situació partint de les fonts disponibles, que resulten contradictòries.

Ferran Soldevila, el 30 d'octubre de 1931, en informar dels EUC, escrivia a *La Publicitat*: «Hem llegit, pocs dies ha, que a petició de diverses entitats, s'havia duplicat el terme de matrícula a aquestes classes dels Estudis. Les dites entitats ens semblen trepitjar en terreny ferm: encaminar cap a les càtedres ja existents els associats que desitgin obtenir els coneixements que s'hi donen, molt més que no pas improvisar cursos propis, de vegades incomplets i deficientes».

Si l'ajornament considerable del termini de la matrícula i de l'inici de curs fins al 3 de novembre responia efectivament a la demanda a què feia referència Soldevila, comportava l'adaptació a un nivell de divulgació com el que l'APEC proposava als EUC com a curs complementari als de magisteri. Certament, la competència en aquest nivell era considerable. La premsa catalana del moment anava plena de notícies sobre cursets, tant de llengua catalana com d'història de Catalu-

Hünter, que havia obtingut 72 dels 78 vots emesos pel claustre, format per 40 catedràtics, 17 professors auxiliars i 21 representants dels alumnes. Era la primera vegada que els estudiants participaven en l'elecció del rector. Serra i Hünter dimití quan començà a regir l'Estatut d'autonomia de la Universitat de Barcelona i va ser elegit aleshores Bosch Gimpera, que havia estat fins a aquell moment degà de la Facultat de Filosofia i Lletres.

nya, que oferia no sols Palestra, l'organització nacionalista suprapartidista de la joventut catalana creada el 1930, presidida per Pompeu Fabra i dirigida per Batista i Roca, sinó també altres associacions.⁹⁸ Palestra mantenia amb la Protectora una relació, com amb la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC) i amb Ràdio Associació de Catalunya.

El 2 de novembre de 1932 el degà de la Facultat de Filosofia i Lletres, Pere Bosch Gimpera, comunicà oficialment als EUC que la junta de la Facultat havia acceptat la petició dels EUC que les seves classes es donessin al seu recinte, i el comunicat enumerava les matèries i els professors: literatura catalana, a càrrec de Jordi Rubió; història de l'art català, a càrrec de Francesc Martorell, i geografia de Catalunya, a cura de Pau Vila.⁹⁹

Com escriuria més tard Coll i Alentorn: «En el període 1932-1936 la tasca de les càtedres dels EUC constitueix una mena de simbiosi entre les institucions antigues i les noves, i entre les privades i les oficials, que permet de veure realitzada l'aspiració del Primer Congrés Universitari Català, del 1903, frustrada llavors per la més absurda de les incomprendions. Bé que amb trenta anys de retard —tota una generació—, les disciplines catalanes penetraven dins el reducte de la Universitat oficial».¹⁰⁰

L'anunci d'obertura de matrícula dels EUC del curs 1932-1933, aparegut a *La Publicitat* el dia 28 d'octubre de 1932, deia que totes les classes es donarien a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, al vespre, excepte les de Jordi Rubió, de literatura catalana, que es donarien de tres a quatre de la tarda els dijous, pel que fa al curs general, i de quatre a cinc els dimarts, els dijous i els dissabtes, pel que fa al curs monogràfic o d'investigació. El curs general d'iniciació de geografia de Catalunya el donava Pau Vila els dijous i els divendres de set a vuit del vespre, i el monogràfic, que era «L'hàbitat a Catalunya», els divendres de vuit a nou. La nota deia que els horaris dels dos cursos de Francesc Martorell «s'anunciarien oportunament». El començament de les classes, doncs, s'havia endarrerit fins al 2 de novembre per a poder fer ja les classes al clos de la universitat. L'import de la matrícula era simbòlic (cinc pessetes) i les inscripcions es formalitzaven a la seu de l'APEC, al carrer dels Arcs, número 1.

Sota l'epígraf significatiu d'«Estudis Normals», la memòria de l'APEC del curs 1932-1933 deia: «La nostra Associació ha continuat la subvenció dels Estudis

98. Lluís DURAN, *Intel·ligència i caràcter: Palestra i la formació dels joves (1928-1939)*, Catarroja, Afers, 2007, p. 132-139. Els cursos de cultura catalana de Palestra havien tingut 611 inscrits el 1930 i vora de 300 l'any 1931, però el 1932 experimentaren un gran descens i el 1933 es reduïren a Barcelona a un cicle de cinc conferències sobre diversos temes generals, donades per Rossell i Vilar, Batista i Roca, Ferran Soldevila i Bofill i Mates.

99. Arxiu de la Universitat de Barcelona, A-VI bis k.

100. M. COLL I ALENTORN, «Jordi Rubió, universitari», *Serra d'Or*, IX, núm. 4 (15 abril 1967), p. 38.

Universitaris Catalans, que han mantingut les Càtedres de Literatura i Geografia i Història de Catalunya. És de remarcar la forta inscripció de 57 alumnes».¹⁰¹ Aquest creixement deuria suposar l'adequació didàctica corresponent. Com s'ha vist abans, el nombre d'alumnes per càtedra en el passat només excepcionalment havia superat els quinze alumnes i en general era molt inferior a aquesta xifra. El número XVIII d'*Estudis Universitaris Catalans*, corresponent a l'any 1933, continuava publicant per al curs 1932-1933, a la contracoberta, la mateixa informació sobre les seves càtedres del curs anterior i Fabra hi apareixia donant classe al Polytechnicum. No sembla que en un tema tan important hi hagués simple inèrcia en la informació i no es correspongués amb la realitat. Però existeix aquí una clara contradicció amb la informació del diari *La Publicitat*, i, malgrat la relació estreta de la revista dels EUC amb els cursos que li donaven el títol, la informació de l'anunci del diari de cara a la matrícula i la memòria de l'APEC semblen més vàlides i reals. Així doncs, el curs 1932-1933 la gramàtica catalana ja no formava part dels EUC.

Queda clar que els EUC no perderen la seva justificació quan els seus ensenyaments es convertiren en matèries que ja oferia la Universitat Autònoma de Barcelona. Si bé, fora de la universitat, les cinc escoles normals de Catalunya introduïren l'ensenyament de la gramàtica catalana en els plans d'estudis, no hi inclogueren la història ni la literatura catalanes, que tampoc no figuraven amb denominació específica a la Normal de la Generalitat. Per tant, semblava justificada la continuïtat dels EUC en el nou context acadèmic, encara que s'hagués assolit l'objectiu inicial de 1903: la introducció dels seus ensenyaments a la universitat.

Una carta del president de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana a la direcció dels EUC, amb data 27 d'octubre de 1933, comunicava que davant la incorporació d'aquests a la universitat, les càtedres fins aleshores subvencionades per la Protectora continuarien rebent aquest suport «mentre els Estudis Universitaris Catalans conservin dintre de la Universitat la seva personalitat».¹⁰²

La subvenció que consta en els pressupostos de l'APEC per als EUC en la memòria abans esmentada era de 2.400 pessetes, a les quals s'afegia un ingrés de 275 pessetes procedent de les matrícules simbòliques que pagaven els alumnes, cinc pessetes per alumne. Aquestes aportacions se sumaven a la que els EUC rebien de la Generalitat.

Dins el pressupost global anual de despeses de l'APEC —220.022 pessetes—, la subvenció als EUC equivalia a un 1 % perquè la Protectora continuava dedicant

101. *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, núm. 23-24 (febrer-març 1933), p. 318. Entre el 1920 i el 1923 la mitjana anual de matriculats als Estudis Normals de la Mancomunitat havia estat de 45, repartits entre els diversos cursos. La primera promoció sortida de l'Escola Normal de la Generalitat fou de 34 (13 homes i 21 dones); la segona, de 16, i la tercera, de 19. Jaume CARBONELL, *L'Escola Normal de la Generalitat 1931-1939*, Barcelona, Edicions 62, 1977, p. 208.

102. Arxiu de l'IEC, Cursos 1 (fins als anys cinquanta).

la major part dels seus ingressos a subvencionar les escoles catalanes. El nombre de socis protectors individuals i col·lectius va passar de 5.500 l'any 1929 a 7.844 l'any 1934, moment en què experimentà una lleugera baixa per comparació als anys immediats anteriors. L'APEC no recuperà durant el quinquenni republicà la xifra dels deu mil socis de 1923. Pel que fa als ingressos, havien passat de 90.535 pessetes l'any 1929 a superar àmpliament les 200.000, tal com s'acaba de dir, i això en un període d'estabilitat del poder adquisitiu de la moneda. Si, per una banda, molts ciutadans creien erròniament que amb la Generalitat i l'Estatut de 1932 la qüestió de la catalanització de l'escola estava solucionada, per l'altra, els catalans més conscienciats sabien que no era així perquè l'escola pública primària continuava en mans de l'Estat espanyol a Catalunya i els mestres del cos estatal no estaven obligats legalment a conèixer la llengua dels seus alumnes catalanoparlants ni a ensenyar-la ni a emprar-la en la docència.

En la memòria de l'APEC de l'any 1934, sota el títol d'«Estudis Normals», deia: «La nostra Associació ha mantingut aquest any la subvenció que donava als "Estudis Universitaris Catalans". Els cursos han estat d'Història de Catalunya, Geografia de Catalunya, Literatura Catalana i Història de l'Art Català. Els matriculats han passat de quaranta».¹⁰³ S'enregistrava una inflexió a la baixa de l'alumnat, però encara en un nivell relativament alt respecte als temps anteriors. La subvenció de la Protectora destinada als EUC continuava sent de 2.400 pessetes. Els professors seguien sent Francesc Martorell, per a la història de Catalunya i la de l'art català; Pau Vila, per a la geografia, i Jordi Rubió, per a la literatura. La inscripció als EUC es feia únicament a les oficines de l'APEC, al carrer dels Arcs, número 1.

Pel decret del 15 de setembre de 1931, les facultats de filosofia i lletres de les universitats de Madrid i de Barcelona havien rebut la capacitat de reformar els seus plans d'estudis, com a preludi i exemple del que podia ser després una autonomia universitària més àmplia. El programa del curs 1932-1933 per a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona incloïa la llengua i la literatura catalanes als cursos comuns de primer cicle i també als de la llicenciatura de filologia romànica. Pompeu Fabra i Miquel Ferrà s'encarregaven de la llengua catalana, i Jordi Rubió, de la introducció a la literatura catalana, a més de dos cursos monogràfics, un sobre Ramon Llull i l'altre sobre els poetes catalans del segle xv. Entre els cursos monogràfics, n'hi havia dos més de literatura catalana: un sobre novel·lística catalana medieval, a càrrec d'Ignasi Miquel González i Llubera, i un altre de literatura catalana moderna (probablement del segle xix), a càrrec de Manuel de Montoliu, que trencava així el predomini absolut de la literatura catalana

103. *Butlletí de l'APEC*, núm. 42 (maig 1935).

medieval a la universitat.¹⁰⁴ També apareixien en el programa esmentat conferències sobre literatura catalana i altres temes de la cultura pròpia de Catalunya.¹⁰⁵

La Universitat de Barcelona va veure aprovat, l'estiu de 1933, un estatut d'autonomia, que responia en part a les reivindicacions dels congressos universitaris catalans de 1903 i 1918. La llengua catalana esdevenia cooficial en la docència. El 1933 el claustre de la universitat elegia rector el que fins aleshores havia estat degà de Filosofia i Lletres, Pere Bosch Gimpera, i el rector formava part del Patronat de l'Autònoma. El Govern de la República i el de la Generalitat nomenaren cada un cinc vocals del Patronat, que era l'organisme suprem que havia de regir la Universitat Autònoma de Barcelona a partir del curs 1933-1934. El presidia Pompeu Fabra.¹⁰⁶

Convé destacar que la universitat única, bilingüe i autònoma va ser l'opció que va imposar-se a la que alguns nacionalistes espanyols i alguns de catalans havien adoptat: la Universitat de Barcelona en mans de l'Estat, sense canvis, i una Universitat Catalana que hauria de crear i mantenir la Generalitat amb els seus escassos recursos. La solució de la universitat única, apadrinada per Manuel Azaña, cap del Govern, trobà l'oposició de les dretes espanyoles.¹⁰⁷

El rectorat de Bosch Gimpera significava que arribava a la plenitud de la seva influència la generació universitària de 1914, que havia passat pels EUC i pel pensionat a l'estranger i que havia protagonitzat el Segon Congrés Universitari Català, el 1918. Havia arribat el moment en què aquella generació podia intentar realitzar el seu objectiu: la simbiosi entre la universitat oficial i la cultura nacional catalana, fins aleshores divorciades.

El canvi d'ambient que es produí a la Universitat Autònoma de Barcelona ha estat descrit per diversos testimonis, però potser el millor és el d'Alexandre Cirici i Pellicer, estudiant universitari que va viure la transformació justament aquells anys.¹⁰⁸ Per primera vegada, la Universitat de Barcelona podia donar el grau de

104. Jordi MALÉ, «La literatura catalana a la Universitat... (II)», *Revista de Catalunya*, núm. 187 (setembre 2003), p. 86.

105. Jordi MALÉ, «La literatura catalana a la Universitat... (II)», *Revista de Catalunya*, núm. 187, p. 87-88.

106. Albert RIBAS I MASSANA, *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 1976.

107. Així, Gil Robles deia que l'Estatut d'autonomia de la Universitat de Barcelona no seria res més que «un instrumento de catalanización, mejor podríamos decir de desespañolización, que acabará con todo germen de cultura española dentro del ámbito a que alcanza la actividad de la Universidad catalana». J. M. GIL ROBLES, *Discursos parlamentarios*, Madrid, Taurus, 1971, p. 150.

108. Alexandre CIRICI, *El temps barrat*, Barcelona, Destino, 1973, p. 28-38. «Als patis que abans eren camps de futbol hi havien plantat jardinets, amb xiprers i baladres, amb estanys de papirus i nenúfars, amb enllosats que deixaven créixer herba entre les lloses [...]. La biblioteca, d'un estil tant de l'any 80, havia passat a presentar l'aspecte que llavors anomenàvem funcional. I la gran alegria va ser l'obertura del jardí als estudiants. Fora la vella reixa. Tot net i florit, amb nous estanys, canals i caigudes d'aigua, tot poblat d'ocells i d'olor, amb l'aspecte paradisiac dels arbres exòtics, resta del vuitcentista

doctor i s'hi podia cursar el tercer cicle en lloc d'haver d'anar a Madrid. Per primera vegada hi havia representants dels alumnes al claustre general i als de les facultats.

El nou règim permetia el nomenament, sense el sistema d'oposicions, de professors agregats amb contracte indefinit, i un d'ells va ser Ferran Soldevila, l'octubre de 1933, com a professor agregat d'història de Catalunya, àrea de coneixement la capacitat i les possibilitats de la qual quedarien ampliades el maig de 1936 amb la creació del Seminari d'Història de Catalunya, sota la direcció del mateix Soldevila. Aquest historiador, que entre el 1934 i el 1935 publicà la famosa *Història de Catalunya* en dos volums, ja era des del 1930 professor d'aquesta matèria a l'Escola de Bibliotecàries, quan tot just aquesta s'havia recuperat del trasbals de la dictadura.¹⁰⁹

Així doncs, la història de Catalunya, igual que la literatura i la gramàtica catalanes, entraven en l'organigrama curricular oficial de la universitat. Pompeu Fabra era catedràtic de filologia catalana, per l'Ordre ministerial del 10 d'octubre de 1932, i Jordi Rubió era professor agregat de literatura castellana i catalana. Pocs anys més tard, Rubió dirigiria el nou seminari de literatura catalana de la universitat. Pel que fa al dret civil català, Oriol Anguera de Sojo i Ramon Coll i Rodés s'encarregaven del seu ensenyament el 1933. Aquesta matèria, encara que havia estat retirada feia anys dels EUC, era una de les primeres que s'hi havia ensenyar. Ramon Coll i Rodés n'havia estat un dels primers alumnes, com ja s'ha indicat anteriorment.

Bosch Gimpera diu en les seves memòries que l'agregació d'història de Catalunya s'havia ofert primer a Ferran Valls i Taberner i que, en no acceptar-la, es va nomenar Ferran Soldevila. Però Jordi Rubió, en la seva excel·lent semblança de

jardí botànic. El vell sistema dels catedràtics de toga i birret o dels folls inaccessibles fou batut en bretxa. L'obertura del bar va ser l'inici d'un lloc de reunió on professors i alumnes poguessin conviure amicalment. [...] Va ser impressionant el canvi d'actitud dels estudiants. El vell ideal de l'estudiant provincial de Tuna i Casa de la Troya, que passava les hores al billar, va ser esborrat del mapa. Ningú no va gosar mai més embrutar les parets escrivint ni jugant a pilota. L'entrada en massa de noies, d'altra banda, ajudà a civilitzar l'indret i a imposar una conducta correcta». Vegeu també, des del punt de vista del nou professorat, el testimoni d'Eduard VALENTI FIOL, «La Universitat Autònoma de Barcelona en el record i en la història», *Serra d'Or* (setembre 1970), i Jordi MARAGALL, *Balanç de la Universitat Autònoma*, Barcelona, Nova Terra, 1969. Un text polític de l'època és l'opuscle de Josep NAVARRO I COSTABELLA, *La Universitat de Catalunya*, Barcelona, Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, 1937, 77 p. Desgraciadament, les parets dels claustres de la universitat tornaren a quedar brutes d'inscripcions monàrquiques, feixistes i comunistes amb motiu de les pugnes polítiques de 1935 i el començament de 1936 amb batusses entre estudiants. Sobre la neteja i la dignificació de l'edifici el 1933, vegeu també la conferència donada el 1969 a Omnium Culturel a París per Josep XIRAU, «La Universitat Autònoma de Barcelona», a *Vuit conferències sobre Catalunya*, Barcelona, Pòrtic, 1971, p. 40-41.

109. Als pressupostos de la Generalitat el sou anual per les classes d'història de Catalunya a l'Escola de Bibliotecàries era de 2.000 pessetes.

Valls i Taberner, diu que aquest es va sentir decebut que no es comptés amb ell en constituir-se la Universitat Autònoma. La qüestió no queda clara. El cert és que Valls i Taberner es va presentar a unes oposicions per la càtedra d'història del dret a la Universitat de Barcelona el 1933, i la plaça la va guanyar Luis García de Valdeavellano, deixeble de Claudio Sánchez Albornoz, la qual cosa va suposar una notable frustració per a Valls, atès que era la càtedra que més li esqueia i al voltant de la qual hauria pogut formar un grup de deixebles. García Valdeavellano milità al bàndol enemic del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona, i en fou destituït durant la Guerra Civil i reposat el 1939.

L'ensenyament de la història de Catalunya per Ferran Soldevila dins la Facultat de Filosofia i Lletres va comportar que el curs d'iniciació i el monogràfic d'aquella matèria dels EUC ja no s'ubiquessin a la universitat. A partir de l'any acadèmic 1933-1934, Francesc Martorell donà les classes d'història de Catalunya a la seu de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, al carrer de Sant Sever, darrere del Palau de la Generalitat, mentre que les classes d'història de l'art català les donava a la Universitat. Cal observar que el comunicat del 2 de novembre de 1932 del Deganat de Filosofia i Lletres no esmentava la història general de Catalunya en precisar els cursos dels EUC que es podrien ensenyar a l'estatge de la facultat.

Francesc Martorell morí sobtadament l'1 d'octubre de 1935 després d'haver fet normalment la seva classe habitual d'història de l'art dels EUC, a la Universitat de Barcelona, el vespre del dia anterior.¹¹⁰ Així ho indiquen les notes de premsa sobre la seva defunció. No consta que fos substituït, però potser el suplí Duran i Sanpere, director de l'Arxiu Municipal d'Història de Barcelona, que, en aquella època, acompanyava Martorell en l'ensenyament de l'art català als EUC, segons la informació que dona Alexandre Galí.

En definitiva, els EUC s'adaptaren al nou context a còpia de reorientar-se tot allunyant-se del seu públic inicial. Ara comptaven sobretot amb els mestres de primària més que amb els estudiants de les carreres universitàries superiors, sense perdre aquell sector de treballadors del sector terciari que desitjaven ampliar els seus coneixements de cultura catalana i que havien anat als EUC quan eren al Polytechnicum durant la dictadura. Tant per als uns com per als altres els cursos tenien ara l'atractiu afegit del lloc on es donaven les classes, atès que podien dir que ells també «anaven a la Universitat».

En realitat, i contràriament al que s'ha dit alguna vegada, l'APEC no pretenia oferir amb els EUC una alternativa global a la nova Escola Normal de la Generalitat, sinó donar-ne un complement de coneixements específics catalans. No era

110. Albert BALCELLS, *Francesc Martorell i Treball: Semblança biogràfica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006, p. 19.

necessari que els EUC arribessin a incorporar els coneixements psicosociopedagògics, que no sols ocupaven un lloc important a la Normal de la Generalitat, sinó també a les estatals de Catalunya, atesa la rellevància que tenien els coneixements esmentats dins el nou pla d'estudis estatal de magisteri de 1931. Pau Vila era professor de la Normal de la Generalitat i dels EUC. No generava cap incompatibilitat per al professorat de la Normal que l'APEC no considerés garantit el coneixement de continguts referents a Catalunya que donava la nova escola de mestres de la Generalitat.

En definitiva, el 1933 semblava que es feien realitat les demandes del Primer Congrés Universitari Català, formulades trenta anys abans: autonomia universitària —ni que fos parcial—; introducció de les matèries que des del 1904 s'havien hagut d'ensenyar fora de la universitat; capacitat per a aconseguir el doctorat a Barcelona i fer-ne els cursos preparatoris; associar la recerca en la docència amb l'organització dels seminaris, on la tasca i la dedicació dels professors que s'hi comprometessin justificarien un suplement de retribució. Però no per això desaparegueren els EUC, sinó que es convertiren en uns cursos complementaris per als mestres d'ensenyament primari, atès que ni les escoles normals de l'Estat a Catalunya ni la nova Normal creada per la Generalitat no havien inclòs ni la història ni la literatura de Catalunya en els seus programes i només hi havien introduït la llengua catalana. Aquesta adaptació a les necessitats dels mestres d'escola tenia antecedents abans de 1923, quan els EUC entraren en els Estudis Normals de la Mancomunitat. També s'hi havien inscrit durant la dictadura alguns dependents de comerç i oficinistes quan els EUC estigueren a l'Ateneu Polytechnicum, de manera que la iniciació general va ocupar el lloc corresponent als EUC, al costat del curs monogràfic, que havia acabat sent la forma que havien adoptat efectivament quan s'adreçaven de manera exclusiva a una selecció dels estudiants de les carreres universitàries. Fou gràcies a la protecció de l'APEC, sense perdre la subvenció de la Generalitat, que els EUC subsistiren fins a l'esclat de la Guerra Civil.

Si bé la Universitat Autònoma ha passat a la història amb un merescut prestigi, no tots els canvis gaudiren de popularitat. Les respostes negatives no foren contrarestades per l'increment del nombre de beques —dues-centes de noves— i l'organització dels Estudis Universitaris per a Obrers, de tipus no reglat, que havien tingut els seus inicis al Polytechnicum. La supressió de la categoria d'alumne lliure i l'obligatorietat de l'assistència participativa a classe provocà protestes d'elitisme. La substitució dels exàmens per assignatura per dos exàmens globals i orals amb un tribunal, als quals es presentava l'alumne quan es considerava preparat, va provocar la reducció de la matrícula, que passà de 3.145 alumnes el curs 1932-1933 a 1.959 el 1934-1935. El trasllat d'alumnes a altres universitats fou un fet. Foren 109 el curs 1932-1933 i 185 el 1934-1935. Mentre que la Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia i la de Medicina eren les capdavanteres de les refor-

mes, la de Ciències i la de Farmàcia hi eren les més contràries. La Facultat de Lletres pujà de 150 a 293 matriculats entre el 1932 i el 1935, però la de Dret i Ciències Econòmiques i Socials va baixar un 30 %, la de Farmàcia i la de Medicina, un 40 % cada una, i la de Ciències, un 50 %.

Pel que fa a l'ús de la llengua catalana com a llengua de docència, no passà d'una mitjana del 28 % de les classes, amb un màxim del 56 % a lletres i del 50 % a medicina, mentre que a dret només fou del 30 %, a ciències es reduïa a un 1 % i era inexistent a farmàcia. Tot i això, Américo Castro dimetí com a vocal del Patronat en protesta perquè considerava amenaçada la llengua i la cultura espanyoles a la Universitat de Barcelona, alhora que Dámaso Alonso i Jorge Guillén es negaven a donar-hi cursos, recelosos de la presència de la llengua catalana, que consideraven que estava arraconant la castellana.¹¹¹

L'oposició entre els catedràtics no havia trigat a aparèixer abans d'aquestes renúncies de gran ressonància. Es publicà un manifest contra els poders del Patronat, amb data 11 de desembre de 1933, i el signaven quaranta-un catedràtics sobre un total de seixanta-tres. No eren únicament catedràtics espanyolistes i reaccionaris, com Blas Pérez, o ensenyants mediocres, com Martiniano Martínez, recelosos del nomenament de vuitanta-set nous professors de les diferents categories pel Patronat, sinó que també apareixien en la llista de signants alguns catedràtics de prestigi, com el metge Salvador Gil Vernet i l'hebraïsta Josep Maria Millàs Vallicrosa, i fins i tot alguns que havien promogut les conclusions del Segon Congrés Universitari Català, el 1918, com Enric Soler i Batlle i Lluís Segalà, així com altres que també ho havien fet en aquell altre moment i que pertanyien a la Lliga Catalana, com Tomàs Carreras i Artau. Dels vint-i-cinc catedràtics que, amb la seva signatura, havien donat suport a la demanda d'autonomia per a la Universitat de Barcelona el 1919, eren dotze els qui signaven ara el document de desembre de 1933 contra els poders del Patronat. Gairebé la meitat dels autonomistes de catorze anys abans adoptaven una actitud adversa a l'autonomia tal com s'aplicava.

Protestaven perquè l'Estatut d'autonomia de la universitat havia estat redactat pel Patronat sense comptar amb el claustre i perquè els seus vocals havien estat designats amb caràcter perpetu i no temporal i sense cap participació del professorat.¹¹²

Bosch Gimpera comenta així aquella hostilitat: «Les Universitats no havien pogut intervenir mai en les decisions ministerials que els eren dictades autoritàriament. Un grup de professors que sempre les havien acatades sense discus-

111. Jaume CLARET MIRANDA, *La repressió franquista a la Universitat Catalana*, Vic i Barcelona, Eumo i Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, 2003, p. 34-43.

112. Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I: 1907-1942, Barcelona i Catarroja, IEC i Afers, 2002, p. 252.

sió, àdhuc les que representaven mesures arbitràries o perjudicials, es posaren enfront del Patronat dient que no hi havia una veritable autonomia de la Universitat sinó del Patronat, i li crearen dificultats».¹¹³ D'altra banda, l'examen d'ingrés posà de manifest la mala preparació d'alumnes dels instituts oficials de batxillerat com els de l'Institut Balma, aquell que es trobava encara dins el clos de la vella Universitat Literària, ara en ple procés de renovació. Això incrementà el nombre d'enemics de la Universitat Autònoma.

El poder central aprofità la revolta fracassada del Govern de Lluís Companys el 6 d'octubre de 1934 per a deixar en suspens l'estatut de la Universitat Autònoma, malgrat que aquesta no havia tingut res a veure amb aquell esdeveniment.¹¹⁴ El Govern de la República en recuperà el control total, féu cessar el Patronat que la regia, s'ajornaren els pagaments als professors que eren retribuïts amb l'aportació de la Generalitat, la qual era globalment de 250.000 pessetes anuals, i els catedràtics més reaccionaris i espanyolistes tornaren a surar. La marxa enrere fou tan forta que alguns dels que havien signat el manifest dels quaranta-un, l'any 1933, es consideraven ara frustrats i discreparen de la reacció imposada, com fou el cas de Soler i Batlle i del degà de la Facultat de Farmàcia, Josep Deulofeu, que, per cert, continuaria ocupant el càrrec de degà durant la Guerra Civil, substituiria el rector Bosch Gimpera durant algunes absències i seria acomiadat i castigat després pels vencedors.

En el debat que aquella situació suscità, alguns es formularen el dubte sobre si la reforma de la universitat oficial havia estat realment la millor opció i si no hauria estat preferible que, fora d'ella, la Generalitat hagués creat una espècie d'escola d'alts estudis com l'existent a París des del darrer terç del segle XIX.¹¹⁵ Encara que no s'arribà a dir públicament, una escola d'alts estudis hauria pogut tenir els EUC com a base, tan bon punt s'haguessin ampliat i potenciat en la línia d'estudis de tercer cicle, que era precisament allò que en part —només en part— estaven deixant de ser per adaptar-se al nou context d'estudis complementaris de magisteri.

Les velles inèrcies, que el 1935 tornaven a apoderar-se de la Universitat de Barcelona privada de l'autonomia, feien dubtar que la universitat oficial pogués

113. P. BOSCH GIMPERA, *La Universitat i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1971, p. 58.

114. El rector Bosch Gimpera i els vocals del Patronat Antoni Trias i Pujol i Josep Xirau van ser detinguts per haver estat presents a l'acte de proclamació de l'Estat català dins la República Federal Espanyola, i la ràdio ho havia dit. Pompeu Fabra i Josep M. Batista i Roca van ser detinguts com a president i secretari general, respectivament, de Palestra, atès que aquesta associació s'havia implicat en el sometent organitzat per a donar suport a la revolta. Estigueren tots ells detinguts al vaixell *Ciudad de Cádiz* i a l'Uruguai des del 27 d'octubre fins al 8 de desembre de 1934, data en què foren posats en llibertat arran de la desestimació provisional de les acusacions. FRANCISCO GARCÍA ALONSO, «Bosch Gimpera, rector de l'Autònoma: Els fets d'octubre i la supressió de l'autonomia», *L'Avenç*, núm. 287 (2004).

115. *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*, Barcelona, 1935. Les conferències es donaren a l'Ateneu Barcelonès a instàncies de l'Associació Professional d'Estudiants de Dret i l'edició va ser pagada per Rafael Patxot. La idea aquí esmentada la formulà Puig i Cadafalch en la seva dissertació.

convertir-se realment en la Universitat Catalana, somniada des del 1903. Però amb el canvi polític derivat de les eleccions a Corts el febrer de 1936 i amb el restabliment de l'Estatut de Catalunya, la universitat recuperà amb el seu Patronat el règim que se li havia concedit el 1933, encara que amb un professorat i un alumnat més dividits que mai, la qual cosa reflectia el que passava al país. La universitat era petita en aquella època: tenia uns dos mil alumnes. Si s'haguessin comptat els alumnes de belles arts, de les escoles tècniques i de magisteri, que no es consideraven aleshores estudis universitaris, no haurien arribat als quatre mil.¹¹⁶

Al començament de la guerra civil de 1936-1939, la Universitat de Barcelona prengué oficialment el títol d'«Universitat de Catalunya», una denominació molt propera a la d'«Universitat Catalana» que havien utilitzat els dos congressos universitaris catalans i els promotors dels EUC.¹¹⁷ La Universitat de Barcelona fou amenaçada d'incautació pels anarquistes, que la consideraven una institució reaccionària i plena de professors feixistes. Bosch Gimpera aconseguí desviar el perill amb l'entrega de l'edifici del Seminari Conciliar perquè els anarquistes hi organitzessin la seva Universitat Popular. Bosch Gimpera va ser nomenat rector comissari amb plens poders de la Universitat de Barcelona per decret de la Generalitat, i es dissolgué el Patronat, mesura que implicava que la Universitat passava a dependre únicament del Govern català. Els cursos restaren suspesos durant l'any acadèmic 1936-1937 i únicament es treballà als seminaris i als laboratoris.¹¹⁸ Bosch Gimpera continuà de rector de la Universitat de Barcelona quan va ser nomenat conseller de Justícia de la Generalitat de Catalunya el juny de 1937.

Pel setembre de 1937 es va refer el Patronat, reduït a sis membres i amb les vacants que havia generat la Guerra Civil cobertes. El Govern de la República recuperava la seva posició a la universitat, que tornava a ser l'Autònoma de Barcelona i deixava de ser la Universitat de Catalunya. L'octubre es reprenghen les classes. Això coincidí amb el trasllat del Govern de la República de València a Barcelona, un trasllat que comportà la reducció de l'autonomia catalana, que havia començat a restringir-se a partir dels fets de maig de 1937. L'edifici vuitcentista de la Universitat Literària patí seriosos desperfectes a la part de ciències i al rectorat arran de la gran explosió, el dia 17 de març de 1938, a la confluència dels carrers de Balmes i les Corts Catalanes a causa d'un bombardeig aeri. Hi va haver dos mesos

116. Miquel SIGUAN, *Els estudiants catalans i la Guerra Civil*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1988, p. 10.

117. Una campanya de premsa obligà el rector a treure l'escut espanyol monàrquic de pedra de la façana i a col·locar-ne un al seu lloc amb les quatre barres catalanes, mentre la bandera catalana onejava sola al punt més alt de la teulada central.

118. Pere BOSCH GIMPERA, *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1980, p. 204. Vegeu també Miquel SIGUAN, *Els estudiants catalans i la guerra civil*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1999.

de suspensió de les classes. Es decidí desplaçar els ensenyaments de ciències i farmàcia a la Facultat de Medicina, i els de dret, a l'Institut Químic de Sarrià, confiscat des del 1932 als jesuïtes i ara denominat Institut Obrer de Sarrià. Però pel novembre de 1938, el curs tornà a començar amb certa normalitat a Filosofia i Lletres, a l'edifici de la plaça de la Universitat, tal com explica en el seu dietari Ferran Soldevila. I això malgrat les bombes. Encara n'hi van caure, al començament de l'any 1939, una al pati de lletres i tres al jardí.¹¹⁹ Sortosament, no hi havia ningú i no feren més que aixecar llambordes i trencar vidres de les aules buides.

Quatre professors van morir assassinats durant la guerra. A la Universitat de Barcelona foren agregats professors de la Universitat de Madrid i de Múrcia, perquè els seus centres estaven tancats o perquè personalment s'havien trobat en territori republicà però amb la seva universitat en zona *nacional*. Van ser cessats vint-i-un dels quaranta-un catedràtics que havien signat, tres anys abans, el manifest contra els poders del Patronat el dia 11 de desembre de 1933.¹²⁰ *La Gaceta de la República* publicà el 25 de novembre de 1937 una llista de professors d'universitat sancionats amb l'expulsió definitiva, la suspensió o la jubilació forçosa. En el cas de la de Barcelona, equivalien al 37 % dels catedràtics, 25 de 67.¹²¹ En canvi, foren molt pocs els cessats entre els professors agregats de 1933. Del total de 246 professors de totes les categories que tenia la Universitat de Barcelona el 1934, foren 52 els cessats i els jubilats forçosos, és a dir, un 22 %. No sols en van ser exclosos alguns catedràtics enemics de les reformes i alguns espanyolistes partidaris del bàndol aixecat contra la República, sinó també alguns professors valuosos, lleials a la democràcia i gens identificats amb la insurrecció militar, com Joaquim Balcells, secretari del Patronat, que s'hagué d'exiliar poc després de començar la guerra i morí uns mesos més tard a Suïssa, o Manuel Corachan, que era conseller de Sanitat i Assistència Social del Govern de la Generalitat quan esclatà el conflicte, o Lluís Segalà, que fou jubilat per força, protestà i estava a punt de ser rehabi-

119. Vegeu Ferran SOLDEVILA, *Al llarg de la meua vida, 1926-1939*, Barcelona, Edicions 62, 1970, p. 519-520, 522 i 528. Soldevila tenia a classe d'història una trentena d'alumnes, la gran majoria noies. També Jordi Rubió i Balaguer, el 18 de desembre de 1938, escrivia al seu fill, el qual era al front, que feia classes a la universitat. Vegeu també Jordi RUBIÓ I BALAGUER i Manuel RUBIÓ I LOIS, *Cartes de la guerra (maig 1938 - gener 1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 126.

120. El càlcul s'ha fet confrontant les llistes de professors de l'*Anuario de la Universidad de Barcelona 1934-1935*, el darrer publicat, amb les de depurats que es conserven als Fons Bosch Gimpera de l'Arxiu Nacional de Catalunya.

121. Entre els cessats al començament de la guerra, per exemple, es trobava Blas Pérez, catedràtic de dret, detingut, alliberat de la txeca de Sant Elies i enviat a França sota la protecció de la Generalitat. Des de Tolosa anà a Burgos. Més tard va ser fiscal de la Causa General i del Tribunal Suprem abans de ser ministre de Governació del general Franco del 1942 al 1957. No hi és a la llista Jaume Algarra, exiliat. Tampoc no comprèn els professors agregats de la Universitat Autònoma de Barcelona que deixaren Catalunya el 1936 amb llicència oficial i no tornaren, com Esteve Terradas o Manuel de Montoliu.

litat a petició de la junta de facultat quan morí a casa seva el 1938 en el mateix bombardeig que causà desperfectes a l'edifici de la universitat, al costat de la qual vivia. És fàcil fer-se una idea de la fractura que va produir al país la Guerra Civil en vista de la destitució de dotze dels vint-i-sis professors de la Universitat de Barcelona que havien signat, el desembre de 1918, el manifest d'adhesió a les conclusions del Segon Congrés Universitari Català.

Aquella Universitat Catalana projectada pels dos congressos universitaris catalans de 1903 i de 1918 semblava que es feia realitat l'estiu de 1936, però era enmig del trasbals de la Guerra Civil, de manera que no s'hi donaren classes, i quan es tornaren a donar ja no era la Universitat de Catalunya, sinó altre cop la Universitat Autònoma de Barcelona, amb el restabliment del poder del Govern de la República, instal·lat a Barcelona. La Universitat Catalana o de Catalunya havia durat el que durà l'autonomia ampliada de guerra de la Generalitat. Ben conscients del significat del canvi, els dirigents de la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya, una entitat que no era extremista, expressaren al rector, el 9 d'octubre de 1937, el seu disgust perquè s'hagués liquidat la Universitat de Catalunya i s'hagués restablert la Universitat Autònoma de Barcelona, que consideraven un retorn a l'estat de coses anterior al 19 de juliol de 1936, com efectivament ho era.

El Patronat de la Universitat Autònoma funcionà fins al final de la guerra. Per al 1937 el rectorat va calcular que el producte de la matrícula global equivaldria a la sisena part del d'abans de la guerra o potser menys i tot, i que els drets pagats pels nous ingressats representarien la tercera part dels de 1935. El futur es jugava al camp de batalla i no a les aules universitàries, gairebé buides de nois a causa de la mobilització, que arribà fins i tot a la lleva del biberó, la dels nois de disset anys, l'any 1938. La vida universitària estava trastocada per la guerra.

La desfeta republicana de 1939 representà un retrocés enorme per a la Universitat de Barcelona en tots els aspectes. Els continguts catalans en restaren exclosos, igual que la llengua. La depuració política expulsà de la universitat no sols els professors que s'havien exiliat o que s'havien significat al costat de la República, sinó tots els contractats el 1933, i comprengué qualsevol sospitós de simpatia per les reformes i la catalanització dels anys 1930, si no donava proves prou convincents de penediment, encara que, en general, tampoc no s'oferí ni aquesta possibilitat. El cas de Lluís Pericot, que passà la depuració després d'haver estat secretari de la Facultat de Filosofia i Lletres, fou del tot excepcional. Els professors expulsats foren 139.¹²² Es considera que, amb la depuració de 1939, la Universitat

122. Josep GONZÁLEZ-AGAPITO i Salomó MARQUES, *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943) segons les dades del Ministeri d'Educació Nacional*, Barcelona, IEC, 1996, p. 99; Jaume CLARET MIRANDA, *La repressió franquista a la Universitat Catalana*, Vic i Barcelona, Eumo i Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, 2003.

de Barcelona perdé el 71 % del professorat que tenia, quan només representaven un 32 % els que havien marxat a l'exili.¹²³ La repressió a la universitat, com arreu, serví no sols per a eliminar els desafectes, sinó per a sotmetre els indecisos i cohesionar i comprometre els addictes, que col·laboraren a portar-la a terme. Tots els nomenats en el període republicà es trobaren acomiadats, fins i tot aquells que havien passat a la zona dita «nacional». Aquests darrers hagueren de presentar un full de serveis a la causa antirepublicana que justificués la revalidació del seu nomenament anterior al 1936.

Semblava que s'esfumava en un sol moment el fruit de la feina pacient de trenta-sis anys des del Primer Congrés Universitari Català, el 1903, i vint-i-un anys després del segon, el 1918. Fins i tot alguns dels que s'havien identificat aleshores amb els programes d'aquells dos congressos els abandonaven, com ho feien Algarra, Bertran i Musitu, Estelrich i Valls i Taberner. Aquest darrer publicava a *La Vanguardia Española* el 15 de febrer de 1939 el famós article «La falsa ruta»: «Cataluña ha seguido una falsa ruta y ha llegado en gran parte a ser víctima de su propio extravío. Esta falsa ruta ha sido el nacionalismo catalanista». Valls i Taberner morí el 1942, com ja s'ha dit abans.

Però al costat dels qui renunciaven a allò pel que havien lluitat en el passat, hi va haver un reduït nucli que havia participat en tot el procés i que aviat gosaria començar a reconstruir, amb paciència i tenacitat, tot allò destruït. Aprofitaren la més petita escletxa, fidels als objectius dels dos congressos universitaris catalans, i s'esforçaren a refer en l'àmbit cultural una col·laboració entre catalans conservadors i esquerrans, sempre que restessin fidels a la seva identitat, a la recerca de tancar la profunda ferida que havia obert la Guerra Civil. Calia recórrer a una reedició de les formes i els procediments emprats al llarg dels trenta anys anteriors a la guerra, i els EUC en formaven part.

123. Francisco GARCIA ALONSO i Josep Maria FULLOLA PERICOT, «La nit!», a *La Universitat de Barcelona: Libertas perfundet omnia luce (1450)*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2008, p. 123; exposició «República, Universitat i Autonomia, 1931-1939», Universitat de Barcelona (16 setembre - 31 octubre 2008).

Els EUC durant la dictadura franquista fins al 1960

Després de la Guerra Civil, els vencedors van portar a terme un intent de genocidi identitari a Catalunya. Dos exemples són suficients per a donar una idea de l'abast de la repressió cultural que acompanyà la repressió política del primer franquisme. Nou camions de llibres en català sortiren del magatzem de l'editorial Barcino cap a un molí paperer per a ser trinxats per ordre governativa.¹²⁴ Per una ordre de 28 de juliol de 1940, el governador civil de Barcelona advertia que el funcionari que s'expressés «en otro idioma que no fuese el oficial del Estado» seria cessat immediatament sense recurs. L'IEC va ser expulsat de la seva seu sense poder recollir les seves publicacions i materials, i fins i tot se l'intentà suplantar. L'Institut estigué a punt de l'extinció entre les baixes per defunció, l'absència dels exiliats i les defeccions, aquestes darreres molt menys nombroses: només n'hi va haver tres. El 15 de maig de 1942, quan encara Hitler dominava el continent europeu, tingué lloc a casa de Puig i Cadafalch, que havia tornat de l'exili al qual s'havia vist obligat el 1936, la primera reunió històrica de membres de l'IEC després de la guerra d'Espanya. Hi comparegueren Eduard Fontserè, Josep Maria López Picó i el secretari de les extingides Oficines Lexicogràfiques de l'IEC, Ramon Aramon i Serra, de trenta-cinc anys, amb l'adhesió per escrit de Massó i Torrents, malalt a casa seva. Acordaren reunir-se periòdicament en aquella mateixa casa, cobrir les vacants, restablir les relacions amb Mallorca i València, considerar com a presents els exiliats forçosos i reprendre l'activitat, els premis i les publicacions tan aviat com fos possible.

Van ser elegits poc després com a nous membres numeraris per a cobrir les vacants el mateix Aramon, amb el càrrec de secretari general; Jordi Rubió, director

124. Albert MANENT, *Josep Maria de Casacuberta i l'Editorial Barcino*, Barcelona, Associació d'Editors en Llengua Catalana, 1980, p. 38.

cessat de la Biblioteca de Catalunya i professor expulsat de la Universitat de Barcelona; Joaquim Folch i Torres, director expulsat del Museu d'Art de Catalunya; Agustí Duran i Sanpere, que conservava la direcció de l'Arxiu Municipal d'Història; Pius Font i Quer, director destituït de l'Institut Botànic de Barcelona i professor destituït de la Universitat de Barcelona; Ramon d'Abadal i de Vinyals, historiador i polític de la Lliga Catalana; Josep Ramon Bataller, geòleg i sacerdot, director del Museu de Geologia del Seminari de Barcelona; Josep M. de Sagarra, poeta i dramaturg; Higiní Anglès, musicòleg i sacerdot, membre de la delegació a Barcelona del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, i Pere Bohigas, filòleg, paleògraf i conservador de manuscrits de la Biblioteca de Catalunya. Aquesta biblioteca havia perdut el seu nom, que havia estat substituït pel de Biblioteca Central.¹²⁵

Catalunya va patir la pitjor repressió des del 1714. Calia tornar a començar de zero, però el progrés de la normalització lingüística i cultural durant els tres dècennis anteriors havia arribat a un nivell suficient per a permetre oferir una base mínima de resistència, malgrat que no es podia publicar en català i que, quan la prohibició total començà a atenuar-se, una censura implacable continuaria considerant que Catalunya com a poble s'havia acabat. S'atribueix a Carles Riba la frase: «El 1939 Catalunya ho va perdre tot, però li va quedar el Fabra». Els vencedors no podien esborrar la història encara que ho intentessin.

Dos problemes complementaris es plantejaven: com calia aprofitar les capacitats dels intel·lectuals que havien restat o retornat de l'exili a Catalunya i, alhora, com calia transmetre a les noves generacions un coneixement i un conreu de la cultura catalana, completament bandejada de la Universitat de Barcelona, que era aleshores l'única a Catalunya i Balears. Posaren en marxa la tasca un grapat d'hommes de la generació pont, que tenien en aquell moment entre trenta i quaranta anys. Eren els més joves dels *vells* —segons el concepte de *vell* d'aleshores— i, a la vegada, eren els més *vells* dels joves. L'instrument de transmissió va ser novament els Estudis Universitaris Catalans, en simbiosi, ara més que mai, amb l'Institut d'Estudis Catalans. Així fou com els EUC començaren a reconstruir les seves càtedres el novembre de 1942, i les primeres foren la d'història de la literatura catalana i la de gramàtica superior de la llengua catalana.

El suport econòmic el facilità una nova institució de mecenatge de la cultura catalana, la Benèfica Minerva, que sumà les aportacions d'alguns industrials i professionals liberals, encapçalats per Fèlix Millet i Maristany. Aquesta entitat finançava alhora la plantilla mínima de persones que treballaven per a l'IEC i diversos programes i obres encomanats a escriptors, que es trobaven exclosos de qualsevol entitat pública i separats dels seus lectors en no poder publicar normalment els

125. A. BALCELLS, S. IZQUIERDO i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II: *De 1942 als temps recents*, Barcelona i Catarroja, IEC i Afers, 2007, p. 15-128.

seus treballs en català. Aquest mecenatge no suposava oposició a la dictadura, sinó un acte de fidelitat a la llengua i la cultura pròpies.

La situació era extremament difícil. Com ha escrit Hilari Ragner: «Fins i tot entre aquells catalans que no creien que el catalanisme republicà fos el responsable de tot aquell daltabaix, i que no es penedien d'haver estat catalanistes, molts, probablement la majoria, pensaven que aquell somni de la Generalitat restaurada i l'esclat de la llengua i la cultura catalanes ja no tornarien mai més».¹²⁶

Calia recomençar, però no ben bé de zero. Com escrivia en el seu dietari Maurici Serrahima: «Cal aconseguir una joventut nova, que tingui —no dic pas que no— algunes de les qualitats de la gent del segle passat, però que venci els defectes, que avui només serien excusables en aquella Renaixença admirable, però feta en bona part d'*amateurs*. La que ara comença ha de ser diferent, entre altres raons perquè ja havíem arribat massa amunt per tornar a la innocència de l'origen, de quan l'únic model que teníem era un passat remot».¹²⁷

Tres homes pont entre la generació dels mestres de la preguerra i els joves de la postguerra intervingueren en els inicis de la segona etapa dels EUC: Maurici Serrahima, crític literari i escriptor, retornat de Bordeus el setembre de 1940, i responsable del despatx d'advocat del seu pare; Miquel Coll i Alentorn, enginyer tèxtil i historiador, i Ramon Aramon i Serra, filòleg. Els dos primers havien militat a la Unió Democràtica de Catalunya (UDC), el petit partit democratacristià que s'havia mantingut lleial a la Generalitat republicana, malgrat la marginalitat arriscada d'un partit de catòlics. Aramon, sense filiació política, era proper a la mateixa línia, havia perdut tots els càrrecs acadèmics a partir de la desfeta republicana i subsistia gràcies a les classes de llatí i les traduccions de l'alemany amb pseudònim.

Cal afegir a aquest tercet un altre de la mateixa generació, l'advocat Pere Puig i Quintana, procedent d'UDC i antic dirigent de la Federació de Joves Cristians de Catalunya, els membres de la qual havien estat perseguits entre el 1936 i el 1939, alhora que el record d'aquella federació havia estat rebutjat a continuació pel nacionalcatolicisme franquista. Puig i Quintana fou el gestor indispensable, dedicat i eficient, de la Benèfica Minerva i el fundador, més tard, de l'editorial Alcides, que havia de publicar algunes de les obres fetes gràcies al mecenatge d'aquella, quan fos possible.¹²⁸ Convé recordar que Aramon i Coll i Alentorn havien estat deixebles dels EUC en els anys de la dictadura anterior.

126. Pròleg d'Hilari Ragner, a Maurici SERRAHIMA, *Del passat quan era present*, vol. I, Barcelona, Edicions 62, 2003.

127. M. SERRAHIMA, *Del passat...*, vol. I, p. 111.

128. Antoni DALMAU i JOVER, *Una flama en la nit: Pere Puig i Quintana o el combat cultural sota el franquisme*, Cabrera de Mar, Galerada, 2001.

Aquests homes estaven madurs i plenament formats en la seva dimensió intel·lectual, però encara en espera que la seva obra futura els consagrés com a escriptors, com a filòlegs o com a historiadors. Ells havien de fer possible la recuperació del mestratge de figures ja consagrades abans de 1936 i que tenien entre quaranta-set i cinquanta-cinc anys, com ara Jordi Rubió i Balaguer, Carles Riba, Ferran Soldevila o Josep M. de Sagarra. Jordi Rubió es guanyava la vida dirigint i actualitzant l'Enciclopedia Salvat, òbviament en castellà. El poeta Carles Riba, retornat de França el 1943, era el successor de Pompeu Fabra com a president de la Secció Filològica de l'IEC. L'historiador Ferran Soldevila, antic professor de la Universitat Autònoma, com els anteriors, havia tornat de l'exili també l'any 1943. Josep M. de Sagarra, que ja era un poeta i dramaturg famós, havia passat la guerra a l'estranger i el seu pare, membre de l'IEC, havia mort a l'exili.

A aquests noms se'n podrien afegir d'altres, però ens centrarem en aquests per la seva relació amb els EUC. Si Rubió i Soldevila hi tingueren sengles càtedres, el mestratge dels altres, sobretot de Riba, fou també molt important, encara que no fossin professors dels EUC. Rubió, Soldevila i Riba havien estat membres de la Institució de les Lletres Catalanes, creada per la Generalitat el 1937, i aquest compromís polític els havia portat a perdre els seus llocs públics de treball i havia emprès Riba i Soldevila a l'exili.¹²⁹

Però els homes pont també van reconèixer el valor i el paper que encara havien de tenir alguns dels de la generació de Prat de la Riba i dels primers EUC, entre aquells que no s'havien passat al franquisme. En primer lloc, Puig i Cadafalch, que fou president únic de l'IEC entre el 1942 i el 1950, abans que, a instàncies seves, es tornés a la rotació quadrimestral entre els presidents de les tres Seccions: la Històrica, la Filològica i la de Ciències. Però també entre aquelles personalitats de la generació de 1901 els homes pont recuperaren Lluís Duran i Ventosa, antic dirigent de la Lliga, primer Regionalista i després Catalana, que seria el primer president, el 1948, de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials, filial de l'IEC, per voluntat dels joves promotors, que no havien estat d'aquell partit i se situaven més a l'esquerra. Un altre personatge d'edat semblant als anteriors i amb el qual es relacionaren els homes pont va ser Josep Pous i Pagès. Aquest dramaturg i novel·lista, republicà i antic president de la Institució de les Lletres Catalanes el 1937 tornà de l'exili el 1944 i constituí el Consell Nacional de la Democràcia Catalana, que dirigí fins a la seva mort, el 1952. Fou una taula de relació i enllaç entre grups polítics catalanistes, necessària però ben poc operativa.

129. Maria CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista, 1936-1939*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994. De la mateixa autora, *La Institució de les Lletres Catalanes: 1937-1939*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1999.

Coll i Alentorn va explicar com van començar a parlar ell i Aramon de l'oportunitat de refer els EUC i l'IEC un dilluns de Pasqua de 1940 en què van coincidir a la llibreria del Foment de Pietat Catalana, ara llibreria Balmesiana. També a la sortida de l'acte de commemoració dels vint-i-cinc anys de la mort de Torras i Bages, a casa de Lluís Bonet i Garí, el 14 de març de 1941, Maurici Serrahima, Aramon i Coll parlaren de refundar els EUC.

N'existiren alguns esbossos preliminars i separats. Ramon Aramon, els anys 1940 i 1941, va donar uns cursets privats de filologia catalana a un grupet de pocs alumnes al Foment de Pietat, la Balmesiana. Jordi Rubió, a la mateixa època, donà unes classes de literatura catalana a un petit grup de bibliotecàries fidels que li ho demanaren.

Però no es pot oblidar la iniciativa d'alguns dels potencials destinataris dels EUC i, singularment, de dos estudiants *grans*: Santiago Pey i Josep Palau i Fabre. Les demandes d'ells i d'altres van tenir un paper determinant. Pey havia interromput els estudis per anar a la guerra. Havia estat dirigent de la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya i oficial de l'Escola Popular de Guerra. Fet presoner, sortí en llibertat el juny de 1939, però no el deixaren matricular-se ni a la Universitat de Barcelona ni a la de Saragossa. El 1942 va ser alumne particular de Jordi Rubió, al qual demanà que li fes classe. A través de Sigfrid Bosch, Santiago Pey es posà en contacte amb Aramon perquè l'orientés sobre les persones que podien ajudar-lo a completar la carrera pel seu compte.¹³⁰ Pey coneixia Palau i Fabre de la Universitat Autònoma de la preguerra. Palau estava matriculat a la Facultat de Filosofia i Lletres el curs 1940-1941 i coneixia Aramon, i es reuniren tots dos amb Coll i Alentorn a l'Ateneu Barcelonès el 1941 per dissenyar el projecte. En la gestació dels EUC ben aviat se'ls afegiren els estudiants Frederic-Pau Verrié, Joan Ainaud i també la poetessa i bibliotecària Rosa Leveroni. Verrié, Conxa Zendrera i mitja dotzena d'estudiants havien començat a donar-se classes entre ells en un despatx de l'Editorial Juventut.

En una universitat encara relativament petita, Palau i Fabre va realitzar la funció indispensable de connectar amb companys afins i ben disposats, actuant amb cautela i sota la vigilància amenaçadora dels falangistes del Sindicato Español Universitario (SEU). Per exemple, deixà com a esquer damunt un pupitre d'una aula un volum de les obres completes de Joan Maragall i, així, detectà un company interessat de cognom Quintana. Amb Joan Triadú es conegueren perquè portaven, cadascun d'ells, un exemplar de les *Estances* de Carles Riba sota el braç. De manera similar, Palau i Fabre i Verrié es descobriren quan, en una classe de lla-

130. Vegeu la tesi de Joan SAMSÓ, *La cultura catalana entre la repressió i la represa pública, 1939-1951*, p. 412-422. Aquestes pàgines no foren incloses en l'edició de Publicacions de l'Abadia de Montserrat de 1994-1995.

tí, el professor, Sergio Zanotti, director de l'Institut Italià de Cultura, preguntà el nom d'una paraula en català i ells dos s'identificaren per la premsa a respondre. En circumstàncies similars, Palau connectà amb altres estudiants com Nèstor Luján, Joan Perucho, Antoni Vilanova, August Panyella i Joan Anton Saperà, a casa de qui Josep M. de Sagarra va fer una lectura del primer cant d'*El poema de Montserrat*, a la qual assistiren a més de Palau, Josep Romeu, Frederic-Pau Verrié, Joan Triadú, Miquel Tarradell, Joan Perucho, Maurice Molho, Salvador Pàniker i d'altres.

El 1943, Salvador Pey, perseguit per la policia, es va haver d'allunyar dels EUC en passar a la clandestinitat pel fet de pertànyer a una organització antifranquista. Palau i Fabre marxà a París el 1946, on residiria fins al 1961.¹³¹ Però abans del seu trasllat a França, els EUC ja estaven en marxa. Aquesta generació d'estudiants de més edat, que havia conegut la Catalunya de la preguerra, és la dels redactors de la revista universitària *Ariel*.¹³²

Les dues primeres disciplines amb què començà la segona època dels EUC, pel novembre de 1942, van ser la història de la literatura catalana, a càrrec de Jordi Rubió, i la gramàtica catalana, a càrrec de Ramon Aramon. El segon, que era encara jove, suplia l'absència del mestre Fabra, exiliat, i de Joan Coromines, també exiliat.

Del manteniment dels EUC el primer any se'n feren càrrec, en gran part, l'editor Josep Janés i Olivé i l'advocat Josep Barbey, antic polític d'Acció Catalana.

Maurici Serrahima escrivia en el seu dietari, el 10 de novembre de 1942, donant tota la transcendència al fet: «Avui han començat al nostre despatx, a les vuit del vespre, les classes superiors de llengua catalana dels Estudis Universitaris Catalans fetes per l'Aramon. No tenien local: en Rubió per les d'ell les fa a casa seva, però l'Aramon no, i el meu pare, a indicació meua, ha ofert el despatx. És un bon símptoma que s'hagin començat a reorganitzar les coses essencials de la cultura seriosa (IEC i EUC) i, a més, em fa gràcia que el despatx nostre, on hem viscut tantes coses de tota mena —el meu pare recorda avui que, el 1893 i a la mateixa sala, hi hagué uns Jocs Florals casolans organitzats per ell i presidits per Lo Gayter

131. Enric BALAGUER, «Josep Palau i Fabre, 1917-2008», *Estudis Romànics*, núm. xxxi (2009), p. 653-654.

132. *Ariel: Revista de les Arts* sortí el 1946 i publicà vint-i-tres números i dos suplementos fins a la segona i definitiva suspensió el 1951, malgrat el seu caràcter estrictament cultural, la qual cosa feia pensar que seria tolerada i que podria arribar a forçar la legalitat sense sotmetre's a la censura prèvia. El cercle directiu de la revista estava format per Palau i Fabre, Frederic-Pau Verrié, Joan Triadú, Josep Romeu i Miquel Tarradell. Hi col·laboraven Josep Barat, Alexandre Cirici, Francesc Espriu, Enric Jardí, Rosa Leveroni, Joan Perucho, Jordi Sarsanedas i Manuel Valls. Hi predominava l'assaig crític de literatura i d'art en una doble direcció simbolista i superrealista. Volia ser un antídoto de la folklorització pairalista a la qual la cultura catalana estava condemnada pel franquisme. L'editorial Proa publicà una edició facsimil d'*Ariel* l'any 1978.

del Llobregat en persona—, afegeixi amb aquestes classes un record més a la sèrie. M'agradaria assistir a les classes, però és hora de feina, i a més estic poc preparat».¹³³

A les primeres classes de Jordi Rubió, a més de Coll i Alentorn, hi assistiren Josep Romeu, Joan Triadú, Miquel Tarradell, Frederic-Pau Verrié, Josep Palau i Fabre i Santiago Pey. Jordi Rubió també recordava aquests inicis: «[...] el 1942 Miquel Coll i Alentorn i Ramon Aramon i Serra, avui secretari general de l'IEC, reorganitzaren les càtedres dels Estudis Universitaris Catalans. El meu pare, que regentava la de Literatura Catalana, ja era mort, i jo, que l'havia suplert els seus últims anys, vaig ser l'encarregat de substituir-lo. A l'octubre d'aquell any de 1942 vaig començar, sense gasetilles ni fer tocar les campanes, el curs XXXIII de la càtedra, primer de la seva represa».¹³⁴ I Jordi Rubió recordava l'assistència de Coll i Alentorn: «[...] ell, gràcies al qual, en bona part, donava jo unes lliçons d'història de les nostres lletres, va voler matricular-se i va assistir als meus cursos 1942-1943, 1943-1944 i 1944-1945. [...] Us confesso que la presència entre ells de Coll i Alentorn m'obligava a un sever examen de consciència quan preparava la meua lliçó [...]. Coll i Alentorn, un cop posada la primera pedra de la segona època dels EUC, volia donar exemple als joves, assistint-hi com a alumne. Al mateix temps, havia retornat a obrir els seus cartapells de notes i els posava al dia». Consta que Coll i Alentorn també va ser alumne dels primers cursos d'història de Catalunya de Ferran Soldevila i hi va repetir la seva participació com a mínim fins al de 1946-1947. Al segon curs de Jordi Rubió s'afegiren Jordi Carbonell, Hortènsia Curell i Frederic-Pau Verrié. Carbonell i Curell continuaren dos anys més els cursos de Jordi Rubió.

D'aquest curs de 1946-1947 es conserva a l'arxiu de l'IEC l'única llista dels anys 1940 i de la primera meitat dels 1950. Al curs de llengua (gramàtica històrica) es trobaven inscrits sis alumnes: Josep M. Solà i Solé, Maria Buira Sabater (que seria més tard professora a la Sorbona i professora del curs d'estiu dels EUC), Enric Hernández Roig, Josep Miracle (col·laboradors tots dos de l'IEC), Jordi Carbonell (secretari redactor de l'IEC) i Hortènsia Curell. Els dos darrers, futur matrimoni, estaven inscrits alhora a llengua i a història de la literatura. A aquesta darrera matèria hi havia tretze matriculats, comptant-hi els dos esmentats i Ester Font Civit, l'editor Aymà, Rosalia Guilleumas (futura segona esposa de Jordi Rubió), Núria Duran (germana d'Eulàlia Duran i filla d'Agustí Duran i Sanpere, director de l'Arxiu Municipal de Barcelona i membre de l'IEC), Mercè Rifà, Joan Vilà, Joan Cuxart, Montserrat Martí (mà drete de Ramon Aramon a l'IEC), Ma-

133. M. SERRAHIMA, *Del passat...*, vol. I, p. 115.

134. JORDI RUBIÓ I BALAGUER, *Mestres, companys i amics*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, p. 228-229.

ria Antònia Cot, i Jordi Rubió i Lois (fill de Jordi Rubió i Balaguer). Al curs de dret català estaven inscrits Josep Danés i Llongarriu, Enric Gispert i Fabrès, Ramon Guàrdia i Font, Francesc Sardà i Cortés, Josep Reynés i Bosacoma, Rafael Masó, Ramon Folch i Camarasa, Josep M. Mas i Solench (futur president de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics el 1995) i Josep M. Puig i Salellas (futur membre de l'IEC el 1988). En la llista del curs d'economia, que sembla incomplet, constaven Joan Sansa i Caminal, Vicens Batlle i de Moragas, Pere Cuxart i Bartolí i Enric Jardí i Cassany.

La qüestió del finançament no era gens fàcil i no sols per la dificultat de recaptar els diners. Fèlix Millet desconfiava inicialment de Palau i Fabre i d'Aramon, avalats completament per Maurici Serrahima. Fins i tot no era fàcil l'acord entre Millet i Serrahima, malgrat que col·laboraven tots dos al diari catòlic *El Matí* abans de la guerra i compartien profundament la fe catòlica. Maurici Serrahima no participava de la tendència al confessionalisme polític de Millet, i escrivia sobre aquest en el seu dietari el 26 de novembre de 1942: «Veig sempre en ell un matís d'incomprensió degut al fet que ell era a l'altra banda. Fins no dient-ho, ens segueix considerant “col·laboradors dels dolents”, per molt que ell no se senti identificat amb els d'ara».¹³⁵

Efectivament, Fèlix Millet, financer en l'àmbit de les assegurances, que havia estat president el 1932 de la Federació de Joves Cristians de Catalunya, havia hagut de fugir el 1936 de Catalunya. Havia passat a la zona dita «nacional», havia viscut a Sevilla i havia fet bones relacions amb polítics —per exemple, amb el ministre d'Indústria i Comerç del 1940 al 1945, Demetrio Carceller—, la qual cosa li permetia negociar amb gent del règim i obtenir la confiança d'altres burgesos catalans. La gran majoria d'ells eren contraris a qualsevol forma d'oposició, no sols pel risc que pogués comportar, sinó a causa del trauma de la Guerra Civil i de l'agraïment als vencedors per haver recuperat les seves propietats i empreses, però estaven preocupats per l'amenaça d'extinció de la cultura catalana en la llengua pròpia. El 1948 Millet arribà a la presidència del Banco Popular i de la Compañía Hispano-Americana de Seguros y Reaseguros (CHASYR). Segons Albert Manent, el seu biògraf, Catalunya ha tingut tres grans mecenes individuals: Rafael Patxot, Francesc Cambó i Fèlix Millet.¹³⁶ Al final els recels foren superats i la Benèfica Minerva tirà endavant, de manera que sostingué els EUC a partir del segon any de la seva recuperació.¹³⁷

135. M. SERRAHIMA, *Del passat...*, vol. 1, p. 116.

136. ALBERT MANENT, *Fèlix Millet i Maristany: Líder cristià, financer, mecenes catalanista*, Barcelona, Proa, 2003.

137. Fèlix Millet i Maristany i Pere Puig i Quintana comptaren inicialment amb Ricard Margarit (de la Catalana de Gas), Francesc d'Assís Ripoll (de la gran empresa química Cros), els germans Josep i Domingo Valls i Taberner (dirigents de la indústria tèxtil cotonera), Joan Antoni Maragall (propieta-

El primer curs (1942-1943) dels EUC els diners aportats foren 9.000 pessetes. El pressupost següent presentat a la Benèfica Minerva va ser de 24.308 pessetes. Durant els anys següents oscil·là entre les 25.000 i les 28.000 pessetes. Després d'haver arribat a les 28.025 pessetes el 1948, es reduí per al curs 1955-1956 a 25.500. El sou dels professors era d'unes 6.000 pessetes anuals per dues hores de classe per setmana. Les matrícules que es cobraven als alumnes eren simbòliques. En els papers de l'arxiu de l'IEC consten 120 pessetes ingressades en total per aquest concepte el curs 1950-1951 i la quantitat de 150 el curs 1953-1954. El 1957-1958, amb un total de divuit alumnes matriculats als cursos —dos d'ells matriculats alhora a dues de les tres matèries que s'oferien—, els EUC ingressaven 170 pessetes, a raó de 10 per alumne, amb una reducció a 5 pessetes per assignatura per als alumnes que seguien més d'una assignatura. El curs 1960-1961 s'arribaren a recaptar per matrícules 250 pessetes i el 1963-1964, 345 pessetes. En aquella època, per una classe es pagava a un professor 155 pessetes. La tarifa per hora de docència pujà el 1966 a 250 pessetes, i la matrícula per alumne, a 100 per assignatura, que es reduïen a 50 si en cursava més d'una, segons una norma tradicional als EUC.

El febrer de 1947 les gestions persistents d'Aramon i els seus col·laboradors aconseguiren que es recuperessin els diners que els EUC tenien a la Caixa d'Estalvis de la Diputació de Barcelona (l'actual Caixa de Catalunya) i es va considerar la possibilitat de dedicar-los a reprendre la prestigiosa revista *Estudis Universitaris Catalans*, com a publicació de la nova Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'IEC. Però finalment aquesta societat edità el seu butlletí, i la revista dels EUC no tingué una segona època.¹³⁸ Del *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* aparegueren només tres números durant la seva primera època, publicats els

ri de la Sala Parés, galeria d'art) i d'altres. Gràcies al suport econòmic de la Benèfica Minerva —que a partir de 1951 es diria Agrupació Cultural Minerva—, Carles Riba va refer la seva versió catalana de l'*Odissea* i traduí les tragèdies de Sòfocles i Eurípides; Soldevila va escriure la seva *Historia de España*, publicada per Ariel en vuit volums; Alexandre Galí preparà la seva monumental història de les institucions culturals catalanes del segle xx; Pau Romeva va escriure una història de la indústria catalana; Jaume Bofill i Ferro va escriure un assaig sobre els poetes catalans, que no es publicaria fins al 1986; Sebastià Gasch escrigué *L'expansió de l'art català al món* (1953), i Josep M. Boix i Selva traduí al català *Paradise lost*, de Milton (1950). Josep Maria de Sagarra va escriure *El poema de Montserrat* gràcies al mecenatge personal de Fèlix Millet i féu la traducció de l'obra de Shakespeare amb el patrocini discret d'un empresari de foneria. Les edicions privades de bibliòfil, que no passaven pels aparadors de les llibreries i eren tolerades per la censura, permetien que l'Agrupació Cultural Minerva es rescabalés d'una part de les despeses de mecenatge. La creació de l'editorial Alcides el 1961 per Pere Puig i Quintana responia a una ampliació pública d'aquesta mateixa línia. Després de l'èxit dels dos grans volums d'*Un segle de vida catalana* (1961) i d'un seguit de biografies amb voluntat divulgativa popular, Alcides va haver de plegar el 1964 per manca de suport econòmic.

138. Hi va haver un darrer intent de perpetuar-ne la capçalera. Els quatre volums publicats en homenatge a Ramon Aramon en el seu setantè aniversari aparegueren entre el 1979 i el 1984 com a continuació dels *Estudis Universitaris*, i el primer volum s'edità com a volum xxiii de la col·lecció i pri-

anys 1952, 1953 i 1963. Aquest darrer any sortia ja molt endarrerit, atès que recollia els treballs realitzats el curs 1954-1955.

Entre el 1963 i el 1967, el pressupost anual dels EUC es mantingué sense modificació en les 32.000 pessetes, segons la documentació conservada per Miquel Coll i Alentorn, que portava la modesta comptabilitat dels EUC, alhora que feia de tresorer de l'IEC. La reducció del nombre d'assignatures impartides evità que els efectes de la inflació rebaixessin a la mínima expressió les retribucions dels professors. El voluntarisme i l'esperit de servei patriòtic continuaven tenint un paper bàsic.

Era corrent, des del principi, que els alumnes dels EUC cursessin més d'una matèria i que en repetissin alguna o algunes diversos anys seguits, atès que el contingut solia variar d'un any a l'altre com si fossin cursos de postgrau.

Els EUC, en aquesta segona època de la seva història, aparegueren com un nucli de formació acadèmica superior, un element més del cercle més ample de la resistència cultural catalana. Una part dels seus professors, promotors i alumnes eren, alhora, els fundadors i animadors d'altres nuclis on tant els literats joves com els veterans, privats del seu públic, feien lectures, com era el cas d'Àmics de la Poesia, a la rebotiga del joier Ramon Sunyer, de l'Estudi del carrer de Sant Pau, de caire més bohemí, o de clubs de conferències i de debat com Miramar. Aquest darrer aconseguia aplegar de vegades un centenar de persones al London Club o al local de la Unió Excursionista de Catalunya, tenia Maurici Serrahima com a mentor, i com a animadors, Josep Benet i Alexandre Cirici i Pellicer. No s'ha d'oblidar altres exemples com el grup Torras i Bages, del Casal de Montserrat, guiat pel sacerdot Lluís Carreras¹³⁹ o les classes d'història de Catalunya que, en clau de reflexió moral, feia Raimon Galí, després de tornar el 1948 del seu exili a Mèxic, a diversos llocs, un dels quals era la casa de Joan Reventós a Sarrià.

Així, a Coll i Alentorn, Aramon i Serrahima els trobem en diversos llocs, on els joves, en contacte amb persones més grans, practicaven una sociabilitat pre-

mer de la tercera època de l'antiga revista dels EUC. El consell de redacció estava format per Antoni M. Badia i Margarit, l'editor i professor Max Cahner, Jordi Carbonell, Germà Colón, Antoni Comas, Josep Massot, Joaquim Molas i Anscari Mundó. Per iniciativa de Max Cahner, l'editor d'altres publicacions que segueixen aquests volums d'homenatge, es considerà l'edició de les actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença (1984) com a volums xxvii i xxviii d'*Estudis Universitaris Catalans* (1992 i 1994). El xxix fou el gros volum dedicat a l'homenatge a Miquel Tarradell (1993) i el volum xxx i darrer va ser la miscel·lània en record de Ramon d'Abadal i de Vinyals (1994) en el centenari del seu naixement. Tots aquests volums col·lectius foren publicats per Curial, l'editorial de Max Cahner, que va mantenir tant com va poder la idea de reaparició de l'antiga revista *Estudis Universitaris Catalans*.

139. Hilari RAGUER, *Gaudeamus igitur: Notes per a una història del Grup Torras i Bages, documents i records*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

política, sense privar-se de l'aspecte lúdic de festes, excursions, escenificacions al·lusives i homenatges, on, de vegades, l'humor era inclòs sense perdre un nivell alt de qualitat i autoexigència. El caràcter instructiu, sistemàtic i acadèmic dels EUC els mantingué allunyats tant del debat ideologicopolític com dels aspectes lúdics, però duraren molt més temps que els altres cercles. Superaren el decenni del 1960, quan els nuclis anteriors havien desaparegut en la successió incessant de les generacions i de les conjuntures, com fou el cas de Miramar, l'activitat del qual es desenvolupà entre el 1945 i el 1953, aglutinant gent diversa com Frederic Rahola o Maria Aurèlia Capmany en un debat intel·lectual prepolític, amb Maurici Serrahima de president a proposta de Josep Benet, secretari en aquell temps de Fèlix Millet i Maristany. Encara que Miramar era bàsicament un club de conferències i de debat, també s'hi donaren alguns cicles amb un sol professor; per exemple, el curs 1950-1951 s'inicià amb un d'història del catalanisme a càrrec de Maurici Serrahima, i el curs següent ell mateix i Josep Benet en donaren un altre d'història de Catalunya amb intervencions d'altres participants.¹⁴⁰ En els dos casos la interpretació devia prevaler damunt l'erudició. Desgraciadament, no en tenim cap resum, però les tesis civico polítiques segurament eren similars a les que Maurici Serrahima havia formulat a *Mentrestant* el 1943, un assaig inèdit que circulà en còpies manuscrites.¹⁴¹

De la mateixa manera que antics alumnes dels EUC d'altres fornades molt anteriors, com ara Jordi Rubió, Ferran Soldevila o Ramon Aramon, n'eren ara professors alhora que membres de l'IEC, també dels nous alumnes dels EUC de la postguerra sortiren futurs membres de l'IEC i, fins i tot, futurs presidents de l'entitat, com Joan Ainaud i Emili Giralt, que ocuparien aquest lloc de responsabilitat en els anys vuitanta del segle passat. Dels EUC nasqueren dues noves societats filials de l'IEC: la Societat Catalana d'Estudis Històrics i la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. Hilari Raguier, que va conèixer de jove aquell cercle i aquell ambient des del grup Torras i Bages i també va ser alumne dels EUC, ha escrit en el seu pròleg a les memòries de Maurici Serrahima: «Mai no agraiem als personatges d'aquesta història haver mantingut la fe en Catalunya, en els anys més foscos del primer franquisme i haver-la transmesa a la generació següent».

Igual que en la seva primera època, la que va del 1903 al 1933, els EUC feren una tasca de suplència fins que les matèries que ensenyaven i alguns dels seus mateixos professors passaren a ocupar el lloc que els corresponia dins la universitat

140. Alexandre CIRICI, «Serrahima i Miramar», *Serra d'Or* (juliol-agost 1979).

141. *Mentrestant* és resumit per Jordi GIRÓ I PARIS a *Els homes són i les coses passen: Maurici Serrahima i Bofill (1902-1979), un filòsof-literat del segle XX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 298-306.

oficial durant la segona meitat dels anys 1960. Els EUC encara trobaren, per iniciativa de Ramon Aramon, una variant i una prolongació de la seva tasca en els cursos d'estiu de cultura catalana per a estrangers.

Des del curs 1943-1944, quan la Benèfica Minerva es féu càrrec dels EUC, aquests ja s'ampliaren amb quatre noves matèries: història de Catalunya, a cura de Ferran Soldevila; dret civil català (curs elemental i superior), a càrrec d'Antoni Borrell i Macià (fill d'Antoni Borrell i Soler); paleografia, a cura de Pere Bohigas, i economia política, a càrrec de Salvador Millet i Bel, col·laborador de Cambó i membre de la Lliga Catalana abans de la guerra.

Aquest darrer curs va ser subvencionat per Cambó, al qual s'havia adreçat Aramon el 29 de desembre de 1941 per mitjà d'una carta, escrita per Josep Palau i Fabre i lliurada a Narcís de Carreras, aleshores secretari a Barcelona de l'antic dirigent polític, que residia a Buenos Aires, on morí el 1947, quan havia decidit retornar a Catalunya. La carta deia: «A Catalunya hi ha actualment un grup de professors il·lustres, separats de llurs classes o sense poder exercir llur vocació i professió autèntiques, que es veuen obligats a donar lliçons particulars de tota mena o que estan inactius, la qual cosa resulta una pèrdua lamentable d'energies. No cal que us diguem els noms, vós els deveu endevinar perfectament. Hi ha, d'altra banda, un grup força nombrós d'estudiosos, entre ells molts estudiants pròxims a la llicenciatura, que, ultra el títol acadèmic i potser més encara que el títol acadèmic, desitjaríem capacitar-nos en certes matèries o especialitats que no s'ensenyen o que se'ns ensenyen insuficientment i de les quals farà falta tenir gent preparada per al dia de demà. També deveu suposar de quines matèries es tracta. Ens adrecem a vós, a qui el mestre Llongueres té l'amabilitat de presentar-nos, esperant que voldreu interessar-vos-hi, i no dubtem gens que fareu el que podreu com en tantes empreses culturals al vostre país. Segons el pla que hem esbossat, aquests nous Estudis Universitaris Catalans haurien de contemplar sis assignatures bàsiques i algun curs monogràfic quan fos oportú. Desitjaríem emprendre aquestes activitats al més aviat possible i no perdre més temps. Feu el favor d'indicar-nos com i amb qui hem d'estar en contacte per tal de posar-nos d'acord».

D'entrada, l'ajut de Cambó estava condicionat al fet que Salvador Millet i Bel expliqués economia i Joan Baptista Solervicens, col·laborador destacat de la Fundació Bernat Metge, ensenyés història de Catalunya, però els organitzadors ja s'havien compromès amb Ferran Soldevila i no acceptaren la segona condició del mecenes.

Ferran Soldevila, que havia tornat de l'exili el 1943, com ja s'ha dit, va ser el responsable d'un dels tres cursos que més duraren als EUC, juntament amb el d'història de la literatura catalana i el de gramàtica catalana. Hi va donar classe fins al 1968, l'any que va deixar el curs d'història de Catalunya completament en mans

de Miquel Coll i Alentorn,¹⁴² però a partir de 1966 va compartir amb ell les classes, a casa de Concepció Rubiés, a la ronda de Sant Pere, i va dedicar les sessions sobretot a l'estudi de les cròniques catalanes medievals. Al llarg d'aquells vint-i-cinc anys, si bé Soldevila no va arribar a crear allò que se'n diu una «escola» perquè no tenia una càtedra universitària, sí va deixar una empremta duradora en molts dels seus alumnes, amb els quals mantingué contacte quan ja no anaven a les seves classes.

L'antic costum que un alumne fes el resum del curs es mantingué en els inicis d'aquesta segona època dels EUC, però només se'n troben tres dels que donà Ferran Soldevila entre els seus papers, cedits a l'arxiu de l'IEC i a l'Arxiu Nacional de Catalunya. De la resta no s'ha conservat gairebé res, no ja els resums de classe, ni tan sols cap programa dels professors. El cas de Rubió i Balaguer és excepcional, com després veurem. Només hi ha un resum molt breu d'un curs de dret, del qual parlarem més endavant. De manera que devem les poques notícies aquí recollides al testimoni d'antics alumnes dels EUC, sense que puguin tenir un caràcter sistemàtic ni una base documental regular, com en el cas dels primers decennis d'història de l'entitat. A l'arxiu de l'IEC només es conserven unes quantes llistes d'alumnes i unes fitxes d'exercicis en un sobre on diu «Cursos de català», i en llapis es llegeix «Pompeu Fabra», sense cap guió ni programa.

El curs 1944-1945 Ferran Soldevila el dedicà a un tema força innovador aleshores: Catalunya a l'edat moderna i, en concret, al segle XVI des de la darrerria del XV. No sols se n'ha conservat el resum, molt complet, fet per l'alumne Joan Mercader, a l'arxiu de l'IEC, sinó que també es pot consultar el programa i els guions de classe del professor, que es troben a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Soldevila titulà el curs així: «Lliçons d'història. Les altes figures de la decadència. Contribució a l'estudi dels segles XVI i XVII».¹⁴³ Els alumnes d'aquest curs, que sortia del tradicional marc medieval, eren Ceferina Amil, Miquel Arimany, Miquel Coll i Alentorn, Ricard Guasch, Rosa Leveroni, Joan Mercader, Pere de Palol, August Panyella, Carme Roca i Miquel Tarradell. S'hi trobaven, per tant, tres futurs membres numeraris de l'IEC —Coll, Tarradell i Palol— i un futur membre corresponent: Mercader.

142. Coll i Alentorn el 1941 ja havia donat un curset d'història de Catalunya per a bibliotecàries a casa de Maria Montserrat Martí, també d'UDC, futura secretària de Ramon Aramon a l'IEC, una animadora cultural que trobem també, a la vegada, als Amics de la Poesia, a Miramar i en altres entitats de la resistència cultural. Coll continuà impartint aquest curs fins al 1947 i en va seguir impartint d'altres a diverses entitats. Vegeu Albert BALCELLS, *Miquel Coll i Alentorn, historiografia i democràcia (1904-1990)*, Barcelona, Proa, 1999, p. 199-201.

143. «Introducció: Ferran el Catòlic. Joan Folch de Cardona. Els Borja. Joan Lluís Vives. Boscà. La Universitat de Barcelona. Cosme Damià Hortolà. Lluís Joan Vileta. Les dones al moviment cultural català del segle XVI: Anna de Cervató, Isabel Josa, Juliana Morell. Sant Ignasi de Loyola i Catalunya. Sant Francesc de Borja». Hi ha un esquema manuscrit per a cada lliçó als papers de F. Soldevila a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Ferran Soldevila volia superar «la valoració pejorativa de què ha estat sempre objecte aquest període pels catalans mateixos». Després de parlar dels catalans amb projecció exterior al segle XVI, Soldevila esbossava l'evolució de les institucions catalanes de la mateixa època, que serien l'objecte exclusiu d'un curs posterior. Mercader indicava en el seu resum: «A més de les lliçons normals del curs d'Història moderna, i intercalades al marge d'aquelles, alguns dels alumnes han dissertat també sobre temes diversos de treball personal. Així, la Srta. Rosa Leveconi donà compte de les seves recerques referents a la vida familiar i quotidiana dels catalans en la quinzena centúria, a base de textos de Sant Vicenç Ferrer. El Sr. Joan Mercader oferí les primícies d'un treball que ha redactat sobre el Mariscal Augerau i la rehabilitació de la llengua catalana. El Sr. Coll i Alentorn, a través d'un bon nombre de sessions, anà descabdellant el seu pla d'una història de la historiografia catalana, que té encarregada; en la seva dissertació planteja un seguit de problemes que presenten les cròniques i presenta per resoldre-les les probables solucions; la Srta. Roca parlà del bandolerisme, cenyint-se principalment al segle XVI i donant sobre el tema unes quantes notícies inèdites o poc conegudes encara; el Sr. Tarradell va cloure la tanda amb l'esbós d'una monografia referent a la participació catalana a les croades d'Orient. El curs finalitzà el 2 de juliol».

Joan Mercader arribà als EUC per invitació dels seus companys de curs Joan Ainaud i Frederic-Pau Verrié, que havien estat alumnes de Soldevila a la Universitat Autònoma de l'època republicana. El 1971 recordava: «A partir del segon curs [Soldevila] enfocà els Estudis de cara a la Història Moderna de Catalunya. Això em va afalagar molt, ja que en aquell temps jo era l'únic jove recercador modernista que hi havia a Barcelona, per tal com Jaume Vicens Vives trigaria encara uns anys a reaparèixer a la Universitat i a refondre's en els nostres medis intel·lectuals [...]. Al professor Soldevila dec principalment tot allò que se'n diu metodologia de l'ofici d'historiador, tècnica erudita; però en el seu segur mestratge hi havia una infinita dosi d'afecció personal. Ell es prengué la molèstia, sense que res no l'hi obligués, de llegir-se amb gran deteniment la tesi que jo havia de presentar a Madrid, tot i que la seva especialitat restava ben lluny de la meua, i les seves remarques, ateses la major part de vegades, després d'ésser discutides comunament, foren per a mi de la millor qualitat [...]. Ferran Soldevila tenia un especial ull clínic per a destriar els possibles valors entre els alumnes que desfilaren successivament pels Estudis Universitaris Catalans, i pel fet d'haver-me jo encarregat, des del 1948, d'una adjuntia a la Facultat de Filosofia i Lletres, corresponent als cursos comuns, ell me'ls anava assenyalant amb encert: Emili Giralt, Ramon Gubern, Joaquim Molas, Josep Fontana, noms avui prou coneguts».¹⁴⁴ El 1954 Mer-

144. Joan MERCADER, «Evocació per un deixeble», *Serra d'Or*, núm. 142 (juliol 1971).

cader es traslladà a Madrid, on fou investigador del CSIC fins a la jubilació, però no perdé el contacte amb Soldevila.

Soldevila associava amb encert la tasca investigadora i la docent, dos camps que molts professors universitaris mantenen divorciats. Així, en el curs 1945-1946, del qual no es conserva cap resum ni programa, mentre portava a terme la revisió dels índexs del *Llibre de solemnitats de Barcelona*, aprofundia el seu coneixement de les institucions dels segles XVI i XVII i, tal com deixà palès en una nota del seu dietari el 10 de setembre de 1945, aprofità les notes per a les classes que estaven a punt de començar: «Aquesta feina m'haurà estat molt útil per a l'estudi de les institucions catalanes durant els segles XVI i XVII. Les classes del curs vinent versaran sobre aquest tema. Serà una cosa nova, i el dia de demà podré fer-ne un llibre. El curs passat va versar sobre *Les altes figures de la decadència*. Vam fer el segle XVI».¹⁴⁵

El resultat d'aquell curs que preparava no respongué a les expectatives de Soldevila i el 20 de març de 1946 anotava en el seu dietari: «D'ençà dels esdeveniments de la Universitat el nombre dels meus alumnes ha disminuït.¹⁴⁶ Però em penso que la causa principal n'és que expliqui institucions. Hauria d'ésser al revés, perquè explico coses que encara no han estat dites mai. Però cal desenganyar-se. El que més interessa és l'home, directament. El curs passat —*Les altes figures de la decadència*—, biogràfic en bona part, l'assistència va aguantar-se sempre. També el primer. I aquest, mentre vaig explicar les reformes de Ferran el Catòlic, d'un interès polític tan viu. Ara els dies que tinc més deixebles, en tinc mitja dotzena».

En realitat, era molt difícil aconseguir una continuïtat sense problemes, per més interès que hi posessin els professors, tractant-se d'uns estudis no homologats acadèmicament i que no comportaven cap mèrit oficial, més aviat recels i una

145. Les notes del dietari de Ferran Soldevila procedeixen d'Enric PUJOL (ed.), *Dietaris de l'exili i del retorn*, vol. II, València, Eliseu Climent, 1995-2000. Les notes del dietari que contenen comentaris sobre els EUC acaben l'octubre de 1948. Per al present estudi és una limitació frustrant.

146. La Segona Guerra Mundial havia acabat el 1945 amb la victòria dels aliats, amb esperances, que aviat es mostrarien excessives, de cara a la caiguda del general Franco. El «Día del Estudiante Caído» va explotar un petard a la universitat per obra del Front Universitari de Catalunya i desaparegueren els retrats de Franco i de José Antonio Primo de Rivera d'una aula de dret amb una pintada al seu lloc que deia «Visca Catalunya», i això passava el mateix dia que l'ONU condemnava el règim de Franco. Es desencadenà una repressió per part de falangistes del SEU, amb un paper destacat de Pablo Porta i Enrique Chinchilla. Diversos estudiants tinguts per catalanistes foren apallissats i patiren mals tractes quan se'ls exigí denunciar altres estudiants catalanistes. Tal fou el cas de Francesc Casares, Enric Jardí, Jordi Carbonell i Josep M. Ainaud, per esmentar només aquells que mantindrien una relació amb l'IEC, els EUC i les noves societats filials de l'Institut. Josep Carrasco, fill de Manuel Carrasco i Formiguera, dirigent d'UDC afusellat el 1938 a Burgos, patí un tracte especialment brutal. Esclatà al mateix temps una crisi interna del SEU que havia d'afeblir la continuïtat de la repressió. Josep M. COLMER, *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*, vol. I, Barcelona, Curial, 1978, p. 45-46.

connotació política negativa per a una carrera professional.¹⁴⁷ El 12 de novembre de 1946 Soldevila escrivia en el seu dietari: «Ara com ara sols tinc dos deixebles: una neboda de l'arquebisbe Vidal i Barraquer, i el fidelíssim Joan Mercader, que ja és el quart any que assisteix. També compareix algun cop Coll i Alentorn. I tinc anunciades altres assistències».

Efectivament, en el resum del curs 1946-1947, que Soldevila dedicà al segle XVIII, el relator, Joan Mercader, registrava al final com a alumnes, a més d'ell mateix: «les Sres. J. Comes, C. Olivé, C. Roca, R. Vidal i Barraquer i els Srs. Arimany, Martorell [Oriol], Gubern [Ramon] i Coll i Alentorn». En aquella època, el coneixement de la Catalunya del segle XVIII estava a les beceroles. Soldevila ja havia dedicat alguns estudis a la temàtica de la guerra de Successió espanyola, com l'ambaixada de Pau Ignasi de Dalmases a Londres, una biografia del baró de Ripperdá, que havia estat un aventurer diplomàtic a la cort de Felip V, i, a més, tenia una novel·la històrica, que restaria inacabada, amb el teló de fons de la guerra de Successió a Catalunya i a Europa. El seu títol era *El cavaller Despalau*.

Justament, els estudis del fidel alumne de Soldevila, Joan Mercader, obririen un camp que Pierre Vilar després eixamplaria amb noves perspectives. Soldevila començà el curs de 1946-1947 amb la Pau dels Pirineus del 1659 i la situació del Rosselló sota dominació francesa. Parlà de l'Onze de Setembre de 1714, un tema aleshores tabú i que devia resultar emocionant per als assistents. Mercader va ser convidat a explicar en aquest curs l'entramat institucional de la Catalunya borbònica del segle XVIII, origen del seu futur llibre *Els capitans generals* (1957), volum x de la col·lecció «Biografies Catalanes», dirigida i editada per Jaume Vicens Vives. Naturalment, no hi hagué encara en el curs de Soldevila referències a l'economia catalana en el segle XVIII, però la història cultural va ser dissenyada al costat de la institucional, com es pot veure al resum del curs, que va escriure Mercader.

El 27 de juny de 1947 Soldevila apuntava complagut: «Tarda. Vénen deixebles —Govern i Martorell— per demanar-me que els indiqui tema per començar a treballar aquest estiu. Pere el Cerimoniós: guerra de Mallorca i guerra de Castella».¹⁴⁸

Aquest seria el temari del curs següent. Soldevila escriu el dia 11 de gener de 1948: «Aquest curs, bons deixebles. Jordi Rubió, fill de Jordi Rubió i de Maria Lois. Ahir el pare em deia: “Jo pensava: fa anys el meu pare ensenyava a En Soldevila a treballar com ara en Soldevila ensenya al meu fill”. S'ha engrescat amb les lliçons que he fet sobre la infantesa de Pere el Cerimoniós, i com que els vaig esti-

147. Enric PUJOL, *Ferran Soldevila: Els fonaments de la historiografia catalana contemporània*, Cartroja, Afers, 1995, p. 186.

148. Es tractava de Ramon Gubern i Domènech i d'Oriol Martorell i Codina, aquest darrer prestigiós director musical fundador de la Coral Sant Jordi i també historiador.

mular perquè algun d'ells treballés sobre el tema, ell ha començat. Bons també En Govern, En Martorell, en Giralt, que ja ha fet alguns treballs sobre documents dels arxius de Vilafranca, i diuen que també és bo —molt bo— En Vegué, que també assisteix a classe. En Mercader torna a venir i després de la classe resta llargament [...]. M'ha dit com l'interessen les meves classes no sols pel que deia, sinó per la manera com les feia, portant-hi llibres, i ara llegint un fragment d'un, ara d'un altre, ara explicant, ara comentant. "Això no es fa a la Universitat, i va molt bé per veure com s'elabora la història".¹⁴⁹ Observeu la consciència que tenia Jordi Rubió i Balaguer de continuïtat intergeneracional, en un cercle gairebé familiar, que començava aleshores a renovar-se i a eixamplar-se.

Va ser el 1947 quan Ferran Soldevila fou elegit membre de l'Institut d'Estudis Catalans. L'any abans havia estat elegit vicepresident primer i president de la Secció d'Història de la nova Societat Catalana d'Estudis Històrics (SCEH), amb Joan Mercader de secretari. La SCEH funcionava ja des del 1942, però aleshores va ser reconeguda com a filial oficialment per l'IEC. També el 1947 s'obriren per als exalumnes dels EUC perspectives de beques per a ampliar estudis a l'estranger i lectorats a universitats europees. Esdevingueren un incentiu suplementari per als millors deixebles dels EUC. El 20 de juny de 1947 Soldevila apunta en el seu diari: «Darrera classe. Proposta de Beques per anar a França. En Mercader, no. Malgrat que no ha obtingut l'auxiliària d'Història, tot i tenir-la ja per seva, té l'esperança d'obtenir-ne una altra a l'octubre. En canvi, mossèn Perramon ha acceptat, no cal dir-ho [...]. La Sta. Vidal-Barraquer prefereix esperar l'any vinent. Tots els altres, no llicenciats, no podien optar-hi; però se'ls veia il·lusionats. D'aquesta feta, les classes dels EUC prendran més impuls. L'Institut Francès ha proposat a l'IEC la designació d'un cert nombre de candidats a les beques que concedeix».

Efectivament, constituí un atractiu suplementari el fet que es confiés als professors dels EUC la proposta de joves llicenciats que podien beneficiar-se d'una ampliació d'estudis retribuïda a l'estranger en una època de poques oportunitats i d'aïllament de l'Estat espanyol. L'Institut Francès de Barcelona, sota la direcció del geògraf Pierre Deffontaines, amb els vicedirectors Pierre Vilar, Maurice Matet, Paul Guinard i Jacques Mettra, no sols va oferir acollida a la cultura catalana resistent fins al punt d'organitzar-se dins del dit institut els cercles Maillol, el literari i el Manuel de Falla, sinó que va actuar d'acord amb l'IEC en el tema de la selecció de becaris.

L'Institut Hispànic que Edgar Allison Peers havia creat a la Universitat de Liverpool, que ja havia comptat amb Ferran Soldevila com a lector en els anys 1920, reprengué aquesta tradició per obra del mateix Peers i dels seus successors. Cal no oblidar que Peers era des del 1947 membre corresponent de l'IEC i que Ferran

149. Emili Giralt i Pere Vegué.

Soldevila reprengué el mateix any i fins al 1956 les cròniques de la vida cultural catalana que havia publicat abans de la guerra en el *Bulletin of Spanish Studies*, fundat per Peers.¹⁵⁰ A partir de 1948 i successivament, foren lectors d'espanyol i de català a la Universitat de Liverpool Joan Triadú, Jordi Carbonell,¹⁵¹ Jordi Rubió i Lois, Ramon Gubern, Josep Fontana, Enric Lluch, Jordi Nadal, Joaquim Molas, Joaquim Marco, Ramon Sumoy i Joan-Lluís Marfany, fins que amb aquest darrer es consolidà la continuada presència catalana a aquella universitat britànica.¹⁵²

Ja el 1949 Batista i Roca, que era professor a Cambridge, escrivia Soldevila per demanar-li que ajudés i orientés Arthur Terry, que havia de passar el proper curs a Barcelona per a investigar les relacions entre els monestirs catalans i occitans fins al regnat de Jaume I.¹⁵³ Ferran Soldevila va ser una peça clau de la «connexió anglesa» dels EUC. El primer lector català que anà a Liverpool, com s'acaba de dir, va ser Joan Triadú i en l'epistolari de Soldevila es troben algunes cartes del 1949 entre tots dos.

El 20 de setembre de 1952, Josep M. Batista i Roca, instal·lat a Cambridge, escrivia a Soldevila i li proposava establir una relació d'intercanvi: «El petit nucli de catalans residents a Anglaterra, admirant l'educació, la vida social i el sentit polític d'aquest país, tan semblant al nostre per l'esperit comercial, l'individualisme i les tradicions democràtiques, creiem que una estada a Anglaterra pot ésser altament profitosa per a molts joves i noies catalans. Un corrent vers Anglaterra ja existeix. Cal sols ajudar-lo i endegar-lo. Això és el que ens oferim a fer».¹⁵⁴

En l'epistolari de Ferran Soldevila, que preparen Josep Clara i Enric Pujol, es troben les cartes de recomanació de Soldevila: una a favor de Jordi Rubió i Lois, adreçada a la Universitat de Liverpool el 1952; una altra a favor de Josep Fontana, enviada el març de 1956, i una de suport a Jordi Nadal el 1958, adreçada a Albert

150. Ferran SOLDEVILA, *Entre la dictadura i la revolució: Cròniques polítiques per a Ginebra i Liverpool, 1925-1947*, recopilació i estudi d'Albert Balcells i Enric Pujol, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009.

151. El lectorat durava un any i era prorrogable per a un segon com a màxim. Jordi Carbonell, que hi anà amb la seva esposa, Hortènsia Curell, tingué una proposta de quedar-se de professor a Manchester, però decidí tornar a Catalunya. En el cas de Carbonell, a més de les classes d'espanyol i de català amb els alumnes, rebé l'encàrrec de Peers de substituir-lo amb unes classes sobre el *Quixot* i sobre Gracián (conversa amb Jordi Carbonell del 14 de novembre de 2008).

152. Geoffrey RIBBANS, «El centenari d'Edgar Allison Peers, 1891-1952», *Serra d'Or*, núm. 381 (setembre 1991), p. 26. La llista s'ha pogut completar amb les dades que dona una carta d'Albert E. Sloman, successor de Peers, enviada des de Liverpool a Ferran Soldevila amb data 2 de febrer de 1961; aquesta lletra es troba entre la correspondència rebuda pel segon, estudiada per Enric Pujol, que ens n'ha facilitat el coneixement.

153. Lletre de 21 d'octubre de 1949 de Batista i Roca a Soldevila. Es troba en la correspondència rebuda pel segon.

154. Enric PUJOL, *Ferran Soldevila: Els fonaments de la historiografia catalana contemporània*, Catarroja, Afers, 1995, p. 230.

E. Sloman. Soldevila mantenia una relació epistolar amb els joves lectors catalans a Liverpool. Així, Jordi Rubió i Lois li explicava per carta el 25 d'octubre de 1952 la seva satisfacció per l'ambient que el rodejava i li deia a Soldevila: «Tot a vosté ho dec. Quantes vegades ho recordo al llarg del dia!».

A partir de 1954, els lligams es reforçaren amb la fundació a Oxford de l'Anglo-Catalan Society per catalans exiliats o residents com Josep Maria Batista i Roca —que era, com ja s'ha dit, professor a la Universitat de Cambridge—, Joan Mascaró, Joan Gili i Serra i el cirurgià Josep Trueta, i alhora per hispanistes britànics com Robert Pring-Mill, Robert Brian Tate, Paul S. N. Russell-Gebbett i Francis William Pierce, que en fou el primer president.¹⁵⁵ Pring-Mill i Tate foren elegits membres corresponents de l'IEC l'any 1966. L'intercanvi funcionava sobre la base que els professors dels EUC proposaven lectors i becaris per a centres britànics i, en correspondència, assessoraven i acollien els investigadors anglesos que venien a Barcelona, per exemple, el jove John H. Elliott, que treballava en el tema que donaria lloc al seu llibre *The revolt of the Catalans: A study in the decline of Spain (1598-1640)*, publicat el 1963. En una carta de 17 de juny de 1953, Batista i Roca recomanava Elliott —«un jove graduat en història de Cambridge»— a Ferran Soldevila.¹⁵⁶ Una carta d'Elliott de l'agost de 1961 indica que va donar a llegir el text del seu llibre a Soldevila i li agraïa les seves observacions.

Fins ben entrada la dècada dels anys quaranta del segle passat, el castellà havia tingut el monopoli dels estudis hispànics a les universitats britàniques, llevat de la de Liverpool i la de Belfast a causa, en aquest segon cas, del seu catedràtic de llengua i literatura espanyoles, Ignasi Miquel González i Llubera, que morí el 1963. Josep Maria Batista i Roca, que havia estat enviat pel president Companys a Londres el 1938 com a representant especial seu, va restar-hi i aconseguí introduir en el quadre dels estudis hispànics de la Universitat de Cambridge l'any 1948 una assignatura de llengua i literatura catalanes que ell mateix professava i també envià a Catalunya estudiants amb una beca que ell pagava.

155. Alan YATES, «El pi de les tres branques: Sobre l'estudi del català a les universitats britàniques», *Serra d'Or*, núm. 410 (febrer 1994); Geoffrey J. WALKER, «L'Anglo-Catalan Society: 37 anys al servei de la cultura catalana», *Llengua & Literatura*, núm. 5 (1992-1993).

156. John H. Elliot, en el seu discurs en l'acte d'investidura com a doctor *honoris causa* per la Universitat de Barcelona, va fer esment de la seva relació amb Soldevila. Segons el text reportat per Enric Pujol en la seva biografia de Ferran Soldevila (1995, p. 231), Elliot no va ser gaire benèvol amb el record de Soldevila. En esmentar l'impacte que li causà Vicens Vives, diu: «Heus ací un home que semblava habitar en un món totalment diferent del món derrotat de Ferran Soldevila». Hi ha un moment en què l'historiador anglès arriba a pensar que no ha estat just amb Soldevila: «Vista ara, en retrospectiva, sospito que, sota la influència de Vicens, tots plegats érem massa iconoclastes, menysteníem massa els assoliments de les generacions anteriors d'historiadors». Però la seva evocació no és gens conseqüent amb aquesta observació autocrítica. I això que la correspondència de Soldevila amb Elliot dóna testimoni del suport del primer al treball de l'historiador britànic.

Reforçà aquests vincles la visita de Ferran Soldevila el febrer de 1955 a la Gran Bretanya, amb conferències a Newcastle, Sheffield, Londres, Nottingham, Liverpool i Cambridge, a petició, en aquest darrer cas, de Batista i Roca. Soldevila parlà de les relacions històriques entre Catalunya i Anglaterra, des del segle XII fins a la guerra de Successió espanyola. A la carta del 20 de febrer, on Batista i Roca li pregava que anés també a Cambridge, es referia a Soldevila considerant que era, en aquell moment, l'«ambaixador de la cultura catalana».¹⁵⁷

Convé ara tornar enrere, als EUC i a Barcelona. En el començament del curs 1947-1948, Soldevila escrivia en el seu dietari el 15 d'octubre de 1947: «He començat les classes. És el cinquè curs. En Coll i En Mercader encara vénen: és una constància que m'afalaga. En Govern i En Martorell, dos xicots que prometen, han reincidit. I la Sta. Vidal-Barraquer. S'anuncien altres deixebles». L'elogi de Coll i Alentorn apareix al dietari de Soldevila el 10 de febrer de 1948: «Aquest xicot val molt, coneix la historiografia medieval millor que ningú de nosaltres. Com he fet observar en el comentari que hi he posat, l'escola històrica catalana no sols no s'estronca, sinó que segueix un camí ascendent». Coll seria el seu suplent i successor a la càtedra dels EUC. Però Soldevila també detectava altres valors. El mateix any, el 25 de febrer, escrivia de Joan Ainaud, futur director dels Museus de Barcelona i gran especialista en història de l'art català, especialment el medieval, però també de totes les èpoques: «Aquest xicot farà grans coses. Fa goig de veure com l'escola històrica perdura enmig de totes les vicissituds. I sembla segur que el nomenen director del Museu d'Art Modern, del qual ja és conservador».

Dins el decenni del 1940, però sense indicar un any precís, disposem del resum del curs que Soldevila dedicà al regnat de Pere el Cerimoniós (1336-1387), que no arribà més que a la fi de la guerra amb Castella, el 1375, i que va ser ressenyat per Ramon Gubern.

El darrer resum d'un curs de Soldevila als EUC de què disposem és el del 1949-1950. Consta que en donà les classes a casa seva, però no figura l'autor de la síntesi. La relació dels dotze alumnes és la següent: «Les senyoretes Núria Albó, Maria Eulàlia Amorós, Pilar Anglada, Maria Comas, Maria Teresa Nolla, Maria Sesma, Laura Triadú i Josefina Vidal, i els senyors Josep Arquer, Oriol Martorell, Joaquim Molas i Miquel Porter». El resum diu que aquell curs era una continuació de l'anterior, que s'havia dedicat al regnat de Jaume el Conqueridor, i aquest Soldevila el dedicà a Pere el Gran, el tema al qual consagrà bona part de la seva vida i del qual justament aquell mateix any l'IEC publicava el primer dels cinc volums que comprèn l'obra sobre el rei Pere. Seria, a més, el tema del volum de les «Biografies catalanes» que Jaume Vicens Vives li demanaria i que apareixeria

157. Enric PUJOL, *Ferran Soldevila: Els fonaments de la historiografia catalana contemporània*, Cartroja, Afers, 1995, p. 232.

el 1955. Segons l'alumne relator, Soldevila seguia a les seves classes la *Crònica de Bernat Desclot*, de la qual aparegué durant el curs l'edició de Coll i Alentorn, que Soldevila elogià a classe. Els nous punts de vista del pròleg de Coll foren examinats amb els alumnes i Soldevila declarà compartir-los. No consten, però, intervencions dels deixebles al llarg d'aquest curs.

Joaquim Molas recordava així les classes de Soldevila: «En el meu exercici professional he recordat molts cops les seves classes, fetes, de primer, al menjador del seu pis del carrer Aragó, encara migpartit per la clenxa del tren. I, més tard, al del pis del carrer Teodora Lamadrid, quan aquest era tot just un projecte. Cada curs i, sovint, cada trimestre, canviava d'argument: un dels diversos regnats "nacionals", especialment els de Jaume I i Pere el Gran, l'expansió a terres del pròxim Orient, la restauració de la Universitat de Barcelona, etc. I, sobretot, he recordat la lectura que, amb veu prima i balbucejant, més que a la manera de Maragall, a la d'un "fellow" d'Oxford, ens feia de les cròniques. De quina manera contrastava la seva lletra amb la d'un document d'arxiu. Una crònica francesa. O siciliana. I amb la bibliografia més recent. A vegades, en plena lectura, saltava una paraula insòlita. O un gir. I amb aquest motiu, divagava sobre les qüestions filològiques més abstruses. D'altres, un recurs peculiar d'estil. I, aleshores, ho feia sobre literatura. Les virtuts, per exemple, de l'alexandrí francès. La regla de les tres unitats. O uns versos de Lleonart».¹⁵⁸

El 1952 començà la publicació per l'editorial Ariel de la *Historia de España* de Soldevila, que ell escrigué en català, però que es publicà en castellà per imposició de la censura, i, malgrat tot, representa el punt de vista d'un catalanista. Era el resultat de l'encàrrec que li havia fet la Benèfica Minerva, que d'aquesta manera recuperava recursos esmerçats anteriorment.

El desembre del 1953 es van celebrar uns actes commemoratius del cinquantenari dels EUC. Només se sap gràcies a una carta del 18 d'aquell mes, que Soldevila va escriure a Joan Mercader, que estava malalt a Igualada en aquell moment. Però tan sols es tracta d'una al·lusió de Soldevila i no s'ha conservat cap informació sobre aquells actes.¹⁵⁹

El curs de 1952-1953, a les classes de Soldevila dels EUC apareixien com a alumnes Enric Lluch i Josep Fontana,¹⁶⁰ a més de Montserrat Serra, Núria Segalà,

158. Pròleg de Joaquim Molas, a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*. Ed. a cura de Joaquim Molas i de Josep Massot i Muntaner, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 6.

159. Carta recollida per Josep Clara i Enric Pujol de l'epistolari de Soldevila que preparen i que m'ha mostrat E. Pujol.

160. Els certificats d'estudis expedits per Ramon Aramon a petició dels interessats i conservats a l'arxiu de l'IEC ofereixen una bona mostra de currículums de determinats alumnes assidus dels EUC d'aquells anys, així com dels continguts generals de les matèries tractades. Un exemple n'és el certificat d'Enric Lluch Martín, expedat el maig de 1957, on consta la seva assistència durant els cursos 1951-

Tomàs Poll i Lluís Culubret. El curs següent repetirien la seva participació els dos primers i el darrer, i s'hi afegiria Alícia Ximenis.¹⁶¹ La manca de publicitat explica una matrícula tan reduïda tractant-se d'un professor que era tan famós.

Josep Fontana recordava el 1971 en la revista *Destino* el contrast entre les classes de Soldevila i les de la universitat oficial: «Profesores que recitaban datos y fechas que podíamos haber encontrado fácilmente en cualquier manual, en clases de un increíble aburrimiento a las que acudíamos mansamente, pero de las cuales nos defendíamos empleando el tiempo en leer cosas que no tenían nada que ver con ellas (Faulkner o Moravia, Espriu o Miguel Hernández). Al cabo de pocas semanas, el azar nos llevó a unos cuantos compañeros al curso que Soldevila daba al margen de la Universidad. Éramos bastantes los que acudíamos a él inicialmente, pero una mayoría, que procedían de fuera del ámbito estricto de letras, lo abandonaron pronto, al no encontrar allí la clase de fuegos artificiales que esperaban. Quedábamos, por el contrario, quienes habíamos hallado en Soldevila lo que en vano buscábamos en las aulas universitarias. Después encontramos otros maestros, dentro y fuera de la Universidad (en mi caso personal, los nombres de Jaume Vicens i Vives y de Pierre Vilar tendrían una importancia extraordinaria), pero aquel primer contacto con un verdadero historiador fue decisivo para muchos de nosotros».

Com en el cas de Mercader, el testimoni de Fontana sembla indicar més un mestratge personal que no pas metodològic i d'*escola*: «No es fácil expresar brevemente lo que para nosotros representaron aquellas clases, trasladadas pronto al comedor de su piso en San Gervasio, en un clima de claridad y de orden, con los grabados polacos que adornaban las paredes y los libros triturados y llenos de anotaciones, sobre la mesa. Estaba, por otra parte, el respeto hacia los alumnos, menos frecuente en la Universidad que nosotros vivimos que en la de hoy. Había, por otra parte, la sencillez y la modestia con que nos mostraba la forma en que llevaba a cabo su trabajo, como si no fuese otra cosa que un modesto quehacer cotidiano, sin musas ni laureles: el oficio de historiador. Fue Soldevila quien nos enseñó los instrumentos elementales con que había que efectuar esta tarea (¿cuántos estudiantes salen cada año de nuestras universidades con un título de licenciado

1952, 1952-1953 i 1953-1954 a les matèries d'introducció a la filologia romànica, fonètica catalana, història de Catalunya, cròniques catalanes medievals, història de la literatura catalana en els segles XI-XV, curs superior de gramàtica catalana, textos catalans antics com a fonts de la història de Catalunya, història de la literatura catalana en els segles XVI-XX, transcripció i edició de textos catalans medievals i gramàtica històrica del català. El certificat d'estudis de Josep Fontana Lázaro, expedit el març de 1965, diu que havia assistit durant els cursos 1951-1952, 1952-1953 i 1953-1954 als ensenyaments que es detallen en el text i que són els mateixos que en el certificat d'Enric Lluch.

161. Enric PUJOL, *Ferran Soldevila: Els fonaments de la historiografia catalana contemporània*, Catarroja, Afers, 1995, p. 317.

en Historia sin haber aprendido, porque nadie se los ha enseñado, estos rudimentos de la profesión?), quien nos guió a los repertorios bibliográficos y nos mostró la necesidad de manejar y citar escrupulosamente textos y documentos. De su mesura, su ponderación y su minuciosidad aprendimos una lección elemental, pero indispensable, la seriedad científica».

Fontana, després de fer l'elogi de la *Historia de Catalunya* i de la *Historia de España* escrites per Ferran Soldevila, s'enfronta amb la tesi dominant que aquest historiador era el darrer exponent del cicle romàntic, una visió que de Soldevila havia donat justament Vicens Vives, tot i que Fontana no ho diu. Aquest clixé feia les delícies dels col·legues universitaris espanyols de Vicens per la desautorització pretesament científica que això suposava del catalanisme de Soldevila, una versió que generacions d'estudiants i llicenciats catalans d'aquella època s'empassaren. Escrivia Fontana: «Nunca he comprendido muy bien que se califique a Ferran Soldevila de historiador romántico, puesto que su obra vino a significar precisamente la superación de lo que en nuestra historiografía romántica había de precientífico. Lo que no hizo, ni era necesario, fue despojar esta tradición histórica de la pasión que contenía, porque comprendió que el oficio de historiador no es un ejercicio científico puro, y que no cobra pleno sentido más que cuando se desempeña al servicio de un pueblo. Aprendimos de él que el trabajo del investigador no debe apartarse nunca de la objetividad científica, pero también que la simple erudición, por objetiva que sea, no tiene justificación ninguna si no va unida a una firme voluntad de servir de algo a la sociedad en que se vive, ayudándole a entenderse a sí misma y a tomar conciencia de unos objetivos comunes que la definen».

Precisament, en el mateix dossier del número 1.754 de *Destino*, corresponent al 15 de maig de 1971, Joan Teixidor considerava que Vicens Vives, traspassat prematurament el 1960, deu anys abans que Soldevila, compartia amb aquest «aquella misma oleda romántica. En ambos casos era muy válida la idea de un servicio más alto. Y seguramente es esto lo que hará perdurables los nombres de sus autores».

La relació afectuosa entre Soldevila i els seus alumnes quedà reflectida en un sopar d'homenatge que li dedicaren els deixebles el novembre de 1954. Des de Madrid Joan Mercader hi va enviar una lletra que Soldevila li va agrair el 10 d'aquell mes, en què deia: «Poques vegades he sentit com escoltant les seves paraules, que va llegir En Jordi Carbonell, tot el que significa tenir qui continuï i superi la nostra obra. Després la lletra que em va enviar des de Liverpool En Ramon Gubern i les paraules que van pronunciar En Lluch, En Fontana, En Molas i En Cavestany, que assistien al sopar, van refermar aquesta impressió».

Un cop reincorporat Ferran Soldevila al servei actiu al cos d'arxivers a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona el 1954 i després a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, la seva situació professional es consolida.

La segona edició de la seva *Historia de Catalunya*, corregida, augmentada i actualitzada el 1962, va ser presentada, justificada i comentada, capítol per capítol, per Soldevila davant els seus alumnes dels EUC durant els cursos precedents a la seva publicació. Soldevila assolí el màxim prestigi amb aquesta nova edició del seu llibre més conegut i amb la direcció de la primera obra col·lectiva i pionera que abastava els primers trenta anys del segle xx, *Un segle de vida catalana*, apareguda l'any anterior. Amb un consell de redacció format per Albert Manent, Joaquim Molas, Manuel Riu i l'editor Pere Puig i Quintana, Soldevila apareixia al capdavant d'un gran conjunt de col·laboradors en una iniciativa de l'editorial Alcides, que, malgrat aquell èxit, hauria de plegar el 1964, després d'haver publicat un seguit de biografies catalanes i els almanacs *El llibre de l'any* i *El llibre de tothom*.

No s'ha d'imaginar que el relleu públic que Soldevila havia aconseguit aportés cap corrua d'alumnes a les classes que donava als EUC. No eren curssets de divulgació, sinó a cavall d'aquesta i de la recerca i, per tant, força exigents de nivell. Consten entre els seus papers les llistes dels alumnes dels cursos 1954-1955 a 1965-1966, si bé manquen les dels cursos 1957-1958 a 1960-1961. Entre aquells dels quals en coneixem el nombre, el curs de 1962-1963 va ser el més concorregut: catorze alumnes, però la mitjana d'assistents va ser de poc més de set.¹⁶² Això no preocupava Soldevila ni els altres professors dels EUC.

El 1942, el mateix any que havien començat els EUC, s'havia format una comissió gestora per a posar en marxa una nova societat filial de l'IEC, la Societat Catalana d'Estudis Històrics. La comissió estava formada per Ramon Aramon, Miquel Coll i Alentorn i Pere Bohigas, i l'acte preliminar de la futura entitat va ser la conferència de Coll i Alentorn el 30 d'abril de 1942 sobre la llegenda d'Otger Cataló.

162. En les llistes dels papers de Ferran Soldevila consten els alumnes següents, que reproduïx Enric Pujol en la seva biografia de Ferran Soldevila abans esmentada. El curs 1954-1955 foren una «Srta. alemanya», Alicia Ximenis i Alabart. El 1955-1956 consten Fort, Martí, Carme Lupón, Dolors Iduarte i novament Alabart. El 1956-1957, els mateixos del curs passat més Estrany, Sales (Núria), Bohigas (fill) i Pallarés. El 1961-1962 trobem Joan Mulet Cerdà, Armand de Fluvià, Maria Teresa Ferrer i Maiol, Xavier Sanmartí i Roset, Eduard Soler Fisas, Mercè Argemí d'Abadal i Miss Helen Lourie (d'Oxford). El curs següent apareixen Jaume Sobrequés i Callicó (que feia primer d'història), Eva Serra Puig (primer d'història), Joy Heeran, Montserrat Llosa Marsol, Montserrat Ros Ribas, Jaume Torras Elias, Blanca Serra Puig (primer de clàssiques), M. Assumpció Solà Gusiñé, Pere Molas Ribalta (segon de filosofia i lletres), Josep Miquel Sobrer i Barea, Jill Webster, Miquel Reniu Tresserres (primer de filosofia i lletres), Francesc Parcerisas Vázquez (segon de filosofia i lletres) i Mercè Argemí, que repetia. El curs 1963-1964 consten Eva i Blanca Serra, Mercè Argemí i, com a nou, Josep M. Escoda. El 1964-1965 figuren Mercè Argemí i Eva Serra amb Antoni Rosselló i Seitún, Montserrat Galceran, Mercè Escalas Llimona, Maria Teresa Vidal Laínez, Àngels Torrents Rosés, M. Mercè Solà Gusiñer, Margarita M. Ballester i Mercè Argemí. El curs 1965-1966, al costat d'Antoni Rosselló, que repetia, hi ha una notable renovació: Prudenci Comes i Solans, M. Carme Illa Munné, Concepció Rubiés de Mascareñas, Josep M. Escoda Vilà, Estrella Casas de Parès i Llorenç Gascón.

La nova societat va ser reconeguda oficialment per l'IEC el dia 23 de març de 1946, no sense una discussió prèvia, que tingué lloc en una reunió conjunta de les seccions Històrica i Filològica, on Jordi Rubió expressà el temor que la nova societat no fes la competència a les dues seccions, alhora que s'oposà a cedir-li la publicació dels *Estudis Universitaris Catalans*.¹⁶³ El seu parer tenia molt pes perquè havia estat, com ja s'ha dit, el director de la segona època de la revista.

L'assemblea constitutiva de la SCEH tingué lloc el 2 d'abril de 1946, amb l'assistència de trenta-sis persones i l'adhesió de vint-i-sis més, congregades a la rebotiga de la joieria de Ramon Sunyer, el mateix lloc on es feien les sessions dels Amics de la Poesia,¹⁶⁴ una manifestació més d'aquest cercle diversificat i, alhora, interconnectat dels nuclis de la resistència cultural catalana d'aquella època. La nova societat tenia un president i un secretari generals, i tres vicepresidents i vice-secretaris, encarregats de cada una de les seccions en què estava estructurada la nova societat, tots ells elegits pels socis. Aramon va ser elegit president, i Coll i Alentorn, secretari general; Ferran Soldevila va ser elegit vicepresident per a la Secció d'Història, amb Joan Mercader de secretari de la mateixa secció; Pere Bohigas va ser elegit vicepresident per a la Secció de Llengua i Literatura, amb Antoni M. Badia i Margarit de secretari, i Josep de Calassanç Serra i Ràfols fou elegit vicepresident per a la Secció d'Art i Arqueologia, amb Frederic-Pau Verrié de secretari. Ramon Sunyer esdevingué tresorer de la nova societat, Jordi Carbonell era elegit com a comptador i, de vocals, sortien Ricard Albert —figura clau entre els col·laboradors de l'IEC i successor de Coll i Alentorn com a secretari general de la SCEH el 1949—, Josep Romeu i Miquel Tarradell. Gairebé tots els secretaris i vocals havien passat pels EUC.

Coll i Alentorn, en el resum d'activitats que havia fet el 15 de febrer de 1943, havia dit que la SCEH naixia en connexió amb els EUC i havia d'omplir «la triple finalitat de permetre aprofitar les lliçons dels millors mestres sobre matèries concretes que s'escapen del marc del curs normal, de facilitar l'exposició dels resultats de les investigacions que els nostres estudiosos anessin fent (i això afavoriria l'avenç del treball de tots), i finalment de donar una tribuna als estudiants dels nostres cursos en la qual poguessin sotmetre a la consideració dels entesos i dels estudiosos llurs punts de vista i els fruits dels seus esforços».

Convé no oblidar que les dificultats per a publicar estudis d'història en llengua catalana feien necessària una entitat com la SCEH per tal que, com a mínim, no manquessin la comunicació i la informació verbal, a més del debat científic.

163. Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II: *De 1942 als temps recents*, Barcelona i Catarroja, IEC i Afers, 2007, p. 96-97.

164. Gaspar FELIU, «Els primers temps de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», a *L'aportació cultural i científica de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1997): Simpòsium*, Barcelona, IEC, 2001, p. 27-39.

Quan set anys després de la guerra es començà a aixecar la prohibició de publicar en català, amb restriccions —ni traduccions ni prosa assagística—, els pocs editors disposats a arriscar-se descobriren que gairebé s'havia perdut el públic de lectors en català i tan sols la Selecta, que tenia accionistes benemèrits, i Aymà, que comptava amb el mecenatge de Fèlix Escalas, podien mantenir-se publicant només en català. Així doncs, les dificultats de comunicació científica i literària, de moment, s'atenuaren, però no desaparegueren. Cada aparent obertura del règim franquista envers la cultura en llengua catalana topà no sols amb els límits que la mateixa dictadura imposava, sinó també amb noves circumstàncies que en dificultaven la difusió per la diglòssia convertida en un fet que semblava normal i la manca d'una autonomia política catalana.

La nova Societat Catalana d'Estudis Històrics instituï el Premi Antoni Rubió i Lluch, el qual es concedí per primer cop el 1947, que va ser el primer any que l'IEC va poder reprendre els concursos. El Premi Antoni Rubió i Lluch es concedí posteriorment cada dos anys per a obres inèdites de recerca. A la seva primera convocatòria el Premi no va ser adjudicat i només es concediren dos accèssits: un a Josep Miracle, per un estudi sobre la primera gramàtica de Pompeu Fabra, i un altre a Maurici Serrahima i Maria Teresa Boada, per un sobre la novel·la històrica a la literatura catalana. En el seu dietari Serrahima va deixar constància de la seva frustració. El seu treball no es publicaria fins al 1996. El Premi Rubió i Lluch va ser concedit set vegades més els anys 1949, 1951, 1953, 1959, 1965, 1968 i 1971.

Com a senyal de gratitud a Ferran Soldevila, i per a donar fe de vida de la SCEH, després del llarg període d'esllanguiment que seguí els prometedors inicis de la Societat, aquesta publicà entre el 1969 i el 1972 cinc volums d'*Estudis d'història medieval: Estudis dedicats a Ferran Soldevila en ocasió del seu setanta-cinquè aniversari*, volums que varen ser impulsats per Jaume Sobrequés amb el treball decisiu de Maria Teresa Ferrer.

Passem ara a considerar les altres matèries que es començaren a ensenyar el 1943 als EUC. Les classes d'economia política de Salvador Millet i Bel constituïen una gran novetat en el context en què s'iniciaren. En primer lloc, perquè el professor defensava una concepció liberal de l'economia en el marc de la política autàrquica i intervencionalista del règim franquista i quan arreu es parlava d'economia dirigida. En segon lloc, perquè no existia pràcticament a la universitat un ensenyament de la matèria. Fins al 1954 no va començar el primer curs de la nova Facultat de Ciències Econòmiques, que es donava a les tardes a les aules de la planta baixa del pati de lletres de l'edifici de la plaça de la Universitat abans de passar, anys més tard, a la zona universitària de les Corts.

Salvador Millet i Bel havia estudiat a Berlín els anys 1932-1934 i hi fou deixeble de Friedrich A. von Hayek i de Wilhelm Röpke. Va ingressar a la Lliga Catalana i entrà personalment al servei de Cambó, motiu pel qual es va veure obligat a

exiliar-se el 1937, i passà de França a Espanya per fer la guerra amb els *nacionals*. Quan tornà a Barcelona, dirigí el servei d'estudis de Cambó fins a la mort d'aquest, el 1947. Dirigí també l'editorial Alpha fins al 1951 i la Fundació Bernat Metge fins al 1956, dues empreses cambonianes. Col·laborador assidu de *La Vanguardia* i de *Destino* en els anys cinquanta del segle passat, va escriure una història de l'agricultura espanyola als segles XIX i XX, que obtingué el Premi Cambó de l'IEC l'any 1952. El 1950 va presidir l'Institut d'Estudis Europeus i va crear la secció espanyola de la Lliga Europea de Cooperació Econòmica, en una època en què l'europeisme era mirat amb hostilitat, tant pels franquistes com pels comunistes.¹⁶⁵

Millet i Bel donava les classes dels EUC al seu despatx de l'editorial Alpha, a la Via Laietana, número 30, i a casa seva, al carrer de Balmes, a prop de la Travesseira de Gràcia. El 1944, davant la seva primera dotzena d'alumnes, entre els quals es trobaven Josep M. Ainaud, Francesc Casares, Josep Benet, Joan Reventós, Joan Cornudella, Anton Cañellas, Salvador Casanovas, Pere Cuxart i Humbert Parde llans, va dir: «Si algun dia vostès arriben a ocupar algun lloc en la direcció de l'Estat i, amb la seva actuació, tenen ocasió d'influir en la marxa de l'economia, jo em consideraré plenament satisfet si, a través d'aquestes lliçons, vostès han après una doble lliçó de moderació i de prudència».¹⁶⁶ A la fi de cada curs, s'esbossava de manera col·lectiva el programa del curs següent. Altres alumnes dels cursos d'economia política dels EUC, a més dels esmentats, foren Llorenç Gascón, Ventura Garcés, Robert Comet, Víctor Guillén, Joan Hernández Roig i Francesc Bonet. Un altre assistent a les classes de Millet i Bel fou Jordi Pujol. Millet recordava haver-li dit a Joan Reventós, davant les discrepàncies amb el deixeble: «Vostè acabarà socialista».

Joan Samsó diu que les classes de Salvador Millet i Bel s'acabaren quan fou detingut l'alumne Baltasar Toll, membre d'una organització militar clandestina, l'any 1953, però en l'esquemàtica comptabilitat de Coll i Alentorn, conservada a l'arxiu de l'IEC, consten pagaments a Millet i Bel per classes fins al curs 1957-1958. Això vol dir que la interrupció va ser molt breu i que les classes de Millet i Bel als EUC tingueren una continuïtat regular fins al 1958. Més aviat devia ser la creació i el creixement de la Facultat de Ciències Econòmiques el que devia aconsellar deixar de fer les classes d'economia dels EUC.

Un certificat d'estudis expedit per Ramon Aramon el 1960 a petició d'un alumne permet conèixer els continguts d'alguns dels cursos de Millet i Bel, com a mínim els compresos entre el 1946-1947 i el 1949-1950, que eren els que havia se-

165. Frederic RIBAS, *De fenicis a protestants: Economistes, enginyers i pensadors catalans*, Lleida, Pagès, 2000, p. 93-99.

166. Joan SAMSÓ, *La cultura catalana entre la repressió i la represa pública, 1939-1951*, p. 420.

guít aquell antic alumne.¹⁶⁷ Durant aquests cursos els grans temes que donaren títol cada any a les seves classes foren, successivament: seguretat social i llibertat, les crisis periòdiques, teoria monetària i introducció a la teoria econòmica. El llicenciat en dret que demanava aquest certificat era Ernest Raguer, que havia ingressat com a monjo al monestir de Montserrat el 1954 amb el nom d'Hilari Raguer i seria l'historiador que tots coneixem.

Salvador Millet i Bel continuà més tard a primera línia. El 1976 fundà el Club Catalònia i el 1977, la Lliga Liberal Catalana, que volia actualitzar i refer l'antiga Lliga de Cambó, però fracassà a les eleccions de juny de 1977. Quan el seu cunyat, Narcís de Carreras, es jubilà, el succeí com a president de la Caixa de Pensions el 1980, entitat on havia ocupat prèviament els llocs de vocal del consell i vicepresident segon. Quan, el 1987, Millet i Bel arribà a l'edat de setanta-cinc anys, el succeí Joan Antoni Samaranch.

Si les classes de Rubió, Soldevila i Aramon als EUC van impulsar, entre els seus alumnes i exalumnes, la creació de la SCEH, les de Millet i Bel incitaren els seus a fundar la segona societat filial de l'IEC de la postguerra: la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials (SCEJES), més directament abocada al debat parapolític que l'altra. La pluralitat ideològica que ja havia representat el fet que Millet i Bel fos professor dels EUC es refermà considerablement a la SCEJES. El 1947 es constituí a l'Ateneu Barcelonès la comissió promotora, que estava formada per Josep Maria Ainaud, Enric Jardí, Francesc Casares, Josep Benet, Anton Cañellas, Lluís Torras, Jaume Carner, Joan Reventós, Agustí Bassols i Pere Cuxart, als quals s'afegiren Joan Triadú, Alexandre Cirici i Miquel Coll i Alentorn. Maurici Serrahima, que els iniciadors havien pensat com a possible president, els va convèncer de la conveniència de fer de la futura societat una filial de l'IEC i d'atreure els antics membres de la Lliga Catalana amb els seus pocs seguidors de menys edat. Això s'havia de fer en benefici de la tasca de reconstrucció cultural catalana, atès que Serrahima observava que els antics seguidors de la Lliga mai no anirien a Miramar, el club de conferències i debats, que ell animava. Per a vèncer les reticències d'aquells convenia, segons Serrahima, oferir la presidència de la SCEJES a Lluís Duran i Ventosa, antic dirigent de la Lliga de Prat de la Riba i Cambó.¹⁶⁸

167. Arxiu de l'IEC, Cursos, capsa 1.

168. M. SERRAHIMA, *Del passat...*, vol. II, p. 4 i 38. Duran i Ventosa havia estat secretari del partit i membre permanent de la seva Comissió d'Acció Política del 1904 al 1936. Diverses vegades fou elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona i s'encarregà, sobretot, de la política municipal dins la Lliga. Va ser senador a la legislatura del 1919 i el 1923. Diputat al Parlament de Catalunya el 1932, fou designat conseller de Cultura de la gestora de la Generalitat el 1935. El 1936 s'exilià a París. Tornà a Barcelona el 1939. Participà en la comissió compiladora del dret civil català. Presidí la SCEJES fins al 1954.

Duran i Ventosa, fill del jurista conservador Manuel Duran i Bas, acceptà la presidència de la nova societat filial de l'IEC. Com a vicepresidents i, alhora, presidents de cada una de les tres seccions, figuraren, al capdavant de la de Dret, el vell jurista nacionalista Francesc Maspons i Anglasell; de la d'Economia, Salvador Millet i Bel, i la d'Estudis Socials era presidida per Joan B. Roca Caball, antic dirigent d'UDC. El primer secretari general de la SCEJES fou Enric Jardí, el secretari de la Secció de Dret fou Josep M. Ainaud, el de la d'Economia, Joan Seguí i Falgar, i el de la d'Estudis Socials, Lluís Torras i Soler. Com a conservador de la Junta Directiva, va ser elegit Pere Puig i Quintana, el secretari i gerent de la Cultural Minerva, i com a vocals, Antoni Borrell i Macià, que era el professor de dret civil català dels EUC, Francesc Sardà i Cortés, Ramon Alabart i Lluc Beltran i Flórez, economista amic de Millet i Bel, amb qui Narcís de Carreras, Pau Roig i Marcel·lí Moreta havien organitzat, en altres temps, les assegurances socials del sector tèxtil català abans de la generalització de la seguretat social.

Resulta interessant el punt de vista de Francesc Casares, un dels promotors de la SCEJES, en explicar la creació de les noves societats filials de l'IEC: «Amb la finalitat que l'Institut, mancat com estava de recursos econòmics, no es mantingués anquilosat rere el prestigi d'uns quants savis i, d'altra banda, per no haver de rebaixar el nivell dels seus membres titulars, algú va impulsar la creació de societats filials que despertessin l'interès de la gent jove».¹⁶⁹

La SCEJES, creada inicialment per gent d'UDC i del Moviment Socialista de Catalunya, amb la col·laboració renuent d'antics «pronois» de la Lliga Catalana, va voler atreure fins i tot personalitats addictes al règim franquista o que actuaven a les seves estructures, com Josep Maria de Porcioles (futur alcalde de Barcelona del 1957 al 1973), Ramon Faus i Manuel Ballbé. També hi ingressaren mossèn Joan Ventosa i Emili Boix Selva, directius i fundadors de l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona, creat pel bisbat el 1951.

«Érem pocs, però ben avinguts», ha escrit Josep M. Ainaud, «i, en aquell moment, ningú no s'estranyava —ni la policia— de veure junts en Benet, en Cirici, en Joan Cornudella, en Francesc Casares, en Miquel Coll i Alentorn i Anton Cañellas, en Jordi Casas-Salat, en Jordi Pujol, en Llibert Cuatrecases, en Joan Reventós, en Ramon Trias Fargas o jo mateix, al costat de personatges d'un altre temps, com Maspons i Anglasell, Duran i Ventosa o Claudi Ametlla, tots d'acord en allò que crèiem que era fonamental».¹⁷⁰ A les sessions de la SCEJES, que tenien lloc a la seu de l'antiga Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, posà per pri-

169. Francesc CASARES, *Memòries d'un advocat laboralista (1927-1958)*, Barcelona, La Campana, 2006, p. 454.

170. J. M. AINAUD, *Miscel·lània en honor de Miquel Coll i Alentorn*, Barcelona, Barcino, 1984, p. 101.

mer cop a debat les seves idees sobre la immigració Jordi Pujol, el 1954, i es discutiren les tesis de Vicens Vives sobre «Com som els catalans», exposades en el seu famós assaig titulat *Notícia de Catalunya* (1954). Vicens tingué en compte algunes de les observacions que se li feren en la segona edició del llibre del 1960, que va ser, de fet, un nou llibre amb ampliacions, matisacions i rectificacions.

El 1954 el panorama dels estudis jurídics millorà amb la refundació de l'Acadèmia de Legislació i Jurisprudència de Barcelona, que havia estat suprimida el 1939 perquè els vencedors de la guerra la consideraven un focus de catalanisme polític. Justament va ser Antoni Borrell i Soler, l'antic professor de dret civil català dels EUC, qui va ser elegit president de l'Acadèmia de Jurisprudència renascuda, encara que ara no era una societat científica extensa, sinó una corporació de trenta membres amb *numerus clausus*.¹⁷¹ L'Acadèmia de Jurisprudència era un cos de sèniors i no hi entraven els joves juristes d'aleshores, que donaven vida a la secció corresponent de la SCEJES. Però alguns d'ells arribarien anys més tard a ingressar a l'Acadèmia.

Els anys seixanta del segle passat la SCEJES entraria en un període d'inactivitat, fins i tot més encara que la SCEH. Però, de fet, va exercir el paper de predecessora cabdal de la constitució, el 1968, de la quarta secció de l'IEC, la de Filosofia i Ciències Socials, desglossada de la Secció de Ciències. Maurici Serrahima no hi va ser inclòs, malgrat el paper que havia tingut en la represa de l'IEC, en la creació de la SCEJES i en la compilació del dret civil català.¹⁷² I això que el 1967 havia publicat un llibre de gran rellevància en aquell context polític, *Realidad de Cataluña*, resposta a uns articles publicats per Julián Marías a *El Noticiero Universal* amb el títol general de «Consideración de Cataluña» (1966).¹⁷³ Serrahima no podia dir que Catalunya era una nació i no una regió —el règim no li ho hauria tolerat—, però ho donava a entendre amb prou intensitat, de la mateixa manera que rebutia la tesi de Marías que el castellà era també, en el fons, la llengua dels catalans.

Abans hem vist que Antoni Borrell i Macià donava les classes de dret civil català als EUC des del 1943-1944. Especialista en el tema dels censos emfitèutics, sobre els quals publicà una monografia fonamental el 1948, era fill de Borrell i So-

171. Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, *Història de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya*, Barcelona, Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, 2000.

172. J. MASSOT, «Maurici Serrahima i l'Institut d'Estudis Catalans», a *Escriptors i erudits contemporanis: Setena sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, p. 172-176. Massot esmenta un text crític envers la posició de Ramon Aramon sobre la llengua estàndard, escrit per M. Serrahima en el volum v de *Del passat quan era present* com a possible explicació de la no-incorporació d'aquest darrer, tot i que aquest text ha restat inèdit fins fa poc.

173. Jordi GIRÓ I PARIS ha escrit la biografia de Maurici Serrahima, *Els homes són i les coses passen: Maurici Serrahima i Bofill (1902-1979), un filosof-literat del segle XX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004. Parla encertadament d'aquest punt en les pàgines 324-333.

ler, que encara va actuar de president de la comissió compiladora del dret català i havia estat el professor de la mateixa assignatura als EUC fins als anys 1920. La informació conservada de les classes de dret als EUC és poquíssima. Existeixen a l'arxiu de l'IEC dues llistes d'alumnes. La primera està inclosa en l'únic resum de curs conservat, obra d'un deixeble, i correspon al curs 1954-1955: Manuela Patllé, Montserrat Panadès, Enric Bieto, Riba, Fontanet, Cuatrecases [Llibert], Badia, Mas Pujador, Cardona, Sans Vallès, Puig Pijoan, Ricart. El resum de curs diu: «S'estudià l'emfiteusi d'una manera completa, si bé prèviament el Sr. Borrell féu notar els aspectes de cristianisme, llibertat i família que conté, el seu progrés històric i la situació present. Assistiren més de 15 estudiants». I segueix la llista abans esmentada. Finalitza l'informe dient: «Es recolliren 100 pessetes».

La darrera llista conservada d'alumnes de dret civil català correspon al curs 1957-1958. Resulta també el darrer curs que apareix Borrell i Macià en les llistes de pagaments de Coll i Alentorn. Els alumnes de dret civil català eren aquell any Carmela Da Valillo, Isidre Molas, Joan Roig Fransitorra i Joan Vergé. Borrell i Macià morí el 1966.

Els anys cinquanta del segle passat van ser els de l'elaboració de la compilació del dret civil català, que el Govern espanyol aprovaria el 1960, i, per tant, la qüestió jurídica, que ja feia setanta anys que es remenava sense solució, es trobava de plena actualitat, si bé només arribava un ressò vague del tema als estudiants de dret. Les anotacions que es troben als dietaris de Maurici Serrahima indiquen que es considerava una qüestió patriòtica salvar les restes del dret privat català com a signe d'identitat, igual que en els temps dels inicis del catalanisme polític, durant el penúltim decenni del segle XIX. El 1948 començava a treballar la comissió compiladora nomenada a partir de les propostes de membres de les diverses corporacions convocades. La primera reunió va tenir lloc a casa de Borrell i Soler, pare de Borrell i Macià. La SCEJES publicà l'any 1962 una miscel·lània d'estudis jurídics de gairebé cinc-centes pàgines en memòria d'Antoni Borrell i Soler, mort el 1956. Ja hem dit que, durant el bienni de 1954-1956, havia estat el primer president de l'Acadèmia de Jurisprudència. La plaça que deixà vacant a l'Acadèmia de Jurisprudència, l'ocupà el seu fill, Borrell i Macià, el 1956.

De les classes d'arqueologia de Serra i Ràfols, que va ser elegit membre de l'IEC el 1949, tres anys més tard que Ferran Soldevila, no se'n sap pràcticament res, però sí que arribaren als anys 1960. No sembla que duressin mai tot el curs ni que es donessin cada any, a diferència de les matèries que tractaven Aramon, Rubió, Soldevila, Millet i Bel i Borrell i Macià, en els anys que les ensenyaren aquests dos darrers. Així, en les notes de pagaments dels EUC apareix Serra i Ràfols cobrant l'any 1963 per dinou classes i el 1966, per dotze. Deixeble i col·laborador de Bosch Gimpera des del primer moment del Servei d'Excavacions, adscrit a l'IEC, havia aconseguit passar la depuració i era conservador del Museu Arqueològic de

Barcelona. Des del 1942 dirigí les excavacions de Mèrida i des del 1947 era cap d'excavacions de la comissaria provincial de Barcelona i, com a tal, dirigia els treballs de Montjuïc, Terrassa, Sant Quirze de Galliners i les de l'interior de la muralla romana de Barcelona.

Com s'ha dit, fou elegit president de la Secció d'Art i Arqueologia de la SCEH. L'única llista d'alumnes d'arqueologia que es conserva a l'arxiu de l'IEC en aquest període correspon al curs 1962-1963 i sembla que les classes duraren tot l'any en aquest cas. Hi consten els onze noms següents: Lluís Balagué i Sabaté, Josep Castellà, Josep Estrada i Garriga, Josep Ferrer i Moreno, Amadeu Joan i Gómez, Isidre Llac, Maria Magem i Ferrer, Albert Piera Fibla, Lluís Puig Vilardell, Francesc Rosal i Torné, i Enric Suñer i Coma. Aquest mateix curs el nombre d'alumnes d'història era de cinc, el de filologia era de vuit i el de literatura era de catorze, i ja no es donaven ni dret ni economia. Serra i Ràfols morí el mateix any que Soldevila, el 1971.

No sembla que les classes de paleografia que donava als EUC Pere Bohigas tinguessin el mateix nombre de sessions que les altres matèries. Hi consten pagaments per classes i per fotocòpies per als exercicis amb els alumnes del 1946 al 1949 i del 1951 al 1955. Reapareixen el 1960 amb el pagament de vint-i-quatre lliçons (3.720 pessetes). Pere Bohigas era conservador de la Secció de Manuscrits i Reserva de la Biblioteca de Catalunya i professor de l'Escola de Bibliotecàries. En aquests llocs superà la depuració, però havia estat expulsat de la Universitat de Barcelona el 1939, on havia estat professor encarregat de paleografia i diplomàtica. Pere Bohigas va ingressar com a membre a la Secció Filològica de l'IEC el 1942. Després de la guerra havia hagut de fer oposicions al cos d'arxius, biblioteques i museus i passar un any a Mallorca abans de poder tornar a la Biblioteca de Catalunya. A la mort de Josep M. de Sagarra, successor de Carles Riba, Pere Bohigas fou elegit president de la Secció Filològica de l'IEC i ocupà aquest lloc del 1962 al 1989.¹⁷⁴

Ramon Aramon exercí molts anys el seu mestratge entre els deixebles dels EUC. Era, al principi, el més jove dels seus professors. Compaginava les classes de gramàtica històrica catalana als EUC amb les seves responsabilitats com a secretari general de l'IEC, secretari de les seccions Històrica i Filològica de l'Institut i president de la SCEH. Va ser membre del jurat del Premi Joanot Martorell de Novel·la Catalana el 1948 i el 1949, un premi que havia substituït el Joan Crexells de novel·la dels anys 1930, i per això es donava la nit de Santa Llúcia, com el Crexells.

Les classes de gramàtica catalana les va donar Aramon al menjador de casa seva, i els seus fills quedaven reclosos a la cuina mentre la classe es feia amb pis-

174. Pròleg d'Amadeu Soberanas, a Pere BOHIGAS, *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1982; Manuel JORBA, «Pere Bohigas, mirall d'una llarga vida», *Llengua & Literatura*, núm. 13 (2002) p. 463-467; Manuel JORBA, «Pere Bohigas i Balaguer, 1901-2003», *Anuari Verdaguer*, núm. 12 (2004).

sarra i tot. Jordi Carbonell recorda que assignava a cada alumne un tema i l'havia d'exposar a classe quan el tenia preparat. En aquell temps, eren classes de gramàtica històrica. Un dels alumnes era, al principi, Antoni M. Badia i Margarit, que publicaria posteriorment el seu llibre de gramàtica històrica del català. Més tard, entre el 1947 i el 1951, Aramon donà les seves classes discretament a l'Ateneu Barcelonès.¹⁷⁵ Presidia en aquell temps l'Ateneu el veterà falangista Luys Santamarina, que dirigia el diari franquista barceloní *Solidaridad Nacional*.¹⁷⁶

De les classes d'Aramon als EUC han quedat unes fitxes amb exercicis, però cap programa. Josep Massot escriu: «El senyor Aramon i els seus col·laboradors no oferien només als seus alumnes —en puc donar plenament testimoni— un acolliment cordial i una orientació generosa, que contrastava amb la massificació i amb l'encarcament de les estructures universitàries estatals. Ben al contrari, els estimulava a treballar amb rigor i amb serietat, els corregia i els criticava benigneament els primers treballs i els impulsava a publicar-los. Els *Estudis Romànics* de l'Institut d'Estudis Catalans —fundats i dirigits per Aramon—, el *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* —una altra de les creacions del secretari general de l'Institut— i les col·leccions de l'editorial Barcino —dirigides per un altre membre insigne de l'Institut d'Estudis Catalans, Josep M. de Casacuberta, i a les quals Aramon tenia un paper important de conseller i revisor— eren les úniques possibilitats editorials que es presentaven als erudits en aquells moments quasi catacumbaris».¹⁷⁷ Segons Massot: «La millor obra del senyor Aramon són els seus deixebles, als quals ha lliurat el millor de la seva vida, sense servir-se'n sinó servint-los, a vegades amb una aparença irònica, però sempre amb un cor ample».

Jordi Carbonell va fer de professor suplent de les classes d'Aramon quan aquest havia d'absentar-se per algun viatge o estada a l'estranger, o bé per donar conferències o bé per representar l'IEC a la Unió Acadèmica Internacional o a congressos de lingüística romànica. Normalment Carbonell explicava, en aquests casos, sintaxi catalana. En una d'aquestes ocasions, Carbonell tingué Josep Fontana com a alumne.

Jordi Rubió, fins al 1959, quan, als setanta-quatre anys d'edat, renuncià a continuar els cursos dels EUC, donà moltes hores de classe al menjador de casa seva, al

175. Així es dedueix dels fulls de pagament de Coll i Alentorn, on consten propines de 50 pessetes al conserge de l'Ateneu, amb indicació que en alguna de les seves sales donava les classes Aramon.

176. El poeta santanderí Luys Santamarina, establert de feia temps a Barcelona i cap d'una tertúlia literària al cafè Oro del Rin, va ser condemnat a mort com a cap de la Falange Española a la ciutat el desembre de 1936, però va salvar la vida gràcies a la petició d'indult formulada per Josep Pous i Pagès, que aleshores presidia l'Ateneu Barcelonès, i per altres intel·lectuals catalans addictes a la causa republicana. Més tard retornà el favor avalant Carles Riba i Pous i Pagès el 1942, entre altres, per tal que poguessin tornar de França a Catalunya.

177. J. MASSOT I MUNTANER, «El mestratge de R. Aramon i Serra», a *Escriptors i erudits contemporanis: Primera sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 234-235.

carrer de Mallorca, número 212, xamfrà amb Enric Granados. Malgrat aquesta jubilació voluntària, encara donà algunes classes, i a l'arxiu de l'IEC es troben registres de pagament de classes professades per Jordi Rubió, en concret, vuit lliçons el 1964 i deu l'any 1966. Van ser cicles sobre els seus temes preferits al voltant de l'humanisme durant els darrers temps medievals. Coneixem algunes llistes d'alumnes d'història de la literatura catalana d'aquesta època, conservats a l'arxiu de l'IEC. Coll i Alentorn donava la relació següent per als anys 1940 i 1950: «Joan Ainaud, Frederic-Pau Verrié, Antoni M. Badia i Margarit, Joan Mercader, Josep Romeu, Miquel Tarradell, Jordi Carbonell, August Panyella, Ramon Gubern, Lluís Nonell, Antoni Comas, Joaquim Molas, Joan Ruiz Calonja, Josep Fontana, Joan Veny, Osvald Cardona, Aina Moll, Sergi Beser, Germà Colón, Robert Brian Tate, Paul Russell-Gebbett, Tina de Vries, Albert Varvaro i Pietro Palumbo».¹⁷⁸ Tina de Vries es casà amb David Barrass, un altre catalanòfil.

Jordi Rubió dedicà un dels cursos a Ramon Llull amb bibliografia exhaustiva. De l'esquema general del seu ensenyament en aquella època pot donar una certa idea la part dedicada a la literatura catalana, que comprèn des dels orígens fins al segle XVIII, que Rubió publicà dins la *Historia general de las literaturas hispánicas*, dirigida per Guillem Díaz-Plaja i editada a partir de 1950. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, en l'edició de les obres completes de Jordi Rubió, en va publicar en versió catalana el 1984 aquella síntesi cabdal, afegint-hi una part inèdita referida a la Renaixença. La primera edició presentava una àmplia i minuciosa sistematització de la història de la literatura catalana, amb excepció de la dels segles XIX i XX. No obstant això, Jordi Rubió dedicà a la Renaixença del segle XIX el penúltim dels cursos que donà als EUC, després d'haver parlat durant els tres anteriors del segle XVIII. Aquesta és una dada interessant perquè indica que Rubió tractà el segle XIX a les seves classes abans que Joaquim Molas ho fes en els anys 1960. Un deixeble de Jordi Rubió, Joan Ruiz Calonja, va publicar el 1954 la primera història de la literatura catalana després de la guerra i, durant molt de temps, l'única obra global de síntesi sobre el tema. El llibre incloïa un pròleg de Jordi Rubió que l'avalava, alhora que deixava clar que l'autor del llibre, col·laborador seu en les recerques sobre el segle XV, havia actuat amb independència i no sota la seva inspiració: «Seus són l'honor i la responsabilitat». Rubió renunciava a explicar les seves reserves davant alguns punts del llibre i destacava l'interès de l'obra de Ruiz Calonja pel fet d'endinsar-se en el segle XX, tota una novetat aleshores.

El 1948 Jordi Rubió acceptà el nomenament de membre del Consejo Superior de Investigaciones Científicas com a cap de la nova secció de literatura catalana de la delegació de Barcelona, sembla que per indicació de Martí de Riquer. Hi comptà amb becaris per a auxiliar-lo en les seves recerques, com el ja esmentat Ruiz Ca-

178. Miquel COLL I ALENTORN, «Jordi Rubió, universitari», *Serra d'Or* (15 abril 1967), p. 39.

lonja. L'epistolari entre Jordi Rubió i un d'aquells becaris d'aleshores i avui membre de la Secció Filològica de l'IEC, l'escriptor Josep Vallverdú i Aixalà, es troba, per la generositat d'aquest darrer, a l'arxiu de l'IEC i és d'un gran interès.

El 1953 Jordi Rubió donà tres conferències de literatura catalana a la Càtedra Juan Boscán de la Universitat de Madrid, creada quan Ruiz Giménez era ministre d'Educació. El curs 1954-1955 féu diverses dissertacions a la Càtedra Milà i Fontanals de la Universitat de Barcelona.¹⁷⁹ I novament entre el desembre del 1955 i el febrer del 1956 parlà a la mateixa càtedra de diversos temes com ara la vida literària a la Catalunya medieval, Menéndez y Pelayo i Ramon Llull. El 1957 Jordi Rubió va ingressar com a membre a l'Acadèmia de Bones Lletres. El mateix any, en morir Puig i Cadafalch, Rubió passà a presidir la Secció Històrica de l'IEC i, per tant, a presidir també tot l'Institut el primer quadrimestre de cada any fins que, amb la reforma d'estatuts de 1967, el ple el va elegir president permanent de l'Institut el 1968 per un trienni. No va acceptar ser reelegit per a un segon mandat.

Antoni Rubió i Guilleumas, dipositari de l'arxiu de la nissaga dels Rubió, m'ha facilitat la consulta dels dossiers dels cursos que el seu pare, Jordi Rubió i Balaguer, va donar als EUC de la segona època, com ell els denominava, entre el 1942 i el 1959. Jordi Rubió guardà amb cura els seus apunts d'aquests disset cursos, perfectament ordenats dins una carpeta. Cada classe es troba comprimida en una sola cara d'una quartilla amb una lletra petita i atapeïda, que més que oferir dades per consultar durant la classe semblen un guió previ i força detallat per memoritzar. Sovint Jordi Rubió apuntava al final de la quartilla els noms dels assistents i de vegades s'autoavaluava, expressant satisfacció o insatisfacció per la classe que acabava de donar. Cada curs ocupa unes seixanta pàgines. Els apunts són alhora un diari de classe on apareixen breus referències als fets que incidien en la vida dels alumnes, com el boicot de tramvies i l'assemblea d'estudiants al paranimf de la Universitat el 1957, fets que van impedir una assistència regular dels deixebles dels EUC. Les llistes d'en Rubió resulten més completes que les oficials conservades a l'arxiu de l'IEC.

El curs 1942-1943 s'inicià amb deu inscrits.¹⁸⁰ Sis foren els més constants. Les classes començaren amb l'època visigoda i arribaren al final del segle XIV, sense seguir una continuïtat cronològica. Rubió volia «estudiar la literatura catalana en

179. Segons l'anuari de la Universitat foren: «I. Tres estilos de la poesía catalana medieval: el anónimo tradicional; el religioso-simbólico de Ramon Llull, y el amoroso-conceptualista de Ausiàs March. II. La cultura catalana en los reinados de Fernando el Católico y del Emperador. III. Los antecedentes de la "Renaixença" desde Bastero a Puigblanch. IV. El romanticismo y los patriarcas de la Renaixença».

180. Joan Anton Saperà, que durant els dos cursos següents continuà assistint a les classes de Rubió; August Panyella (futur fundador i director del Museu Etnològic de Barcelona del 1949 al 1988), que continuà seguint els cursos de Rubió fins al de 1945-1946; Joan Mercader, que repetí el curs següent; Antoni M. Badia i Margarit, que seguí els dos cursos següents; la jove Mercè Vilardaga, que repetí el

funció de la història literària» i, per tant, adoptava un concepte més ampli. La literatura en llatí, en provençal i en castellà eren complementàries de la catalana en determinats moments.¹⁸¹ Per Rubió: «L'estudi de la nostra història cultural ens pot descobrir moltes falles nostres». Deia Rubió: «Sóc partidari d'estudiar totes les manifestacions literàries de la nostra cultura, perquè en moments d'abatiment nacional trobem en algunes d'elles el ressò de la veu de la terra. El negligir-les fóra suposar que, en alguns moments de la història, la terra havia perdut la facultat de pensar i de sentir».¹⁸²

El curs 1943-1944 va començar amb dotze inscrits, i foren vuit al final.¹⁸³ Iniciat amb una síntesi a partir de l'època de Ramon Berenguer IV, va ser un curs gairebé monogràfic sobre la novel·la des de Lluïl fins al *Tirant*, incloent-hi la italiana traduïda al català, i també es va parlar d'autors d'altres gèneres, com Turmeda, Eiximenis i Bernat Metge. Al final del curs es regalà l'estudi de Miquel Batllori sobre el lul·lisme a Itàlia, per gentilesa de l'autor. Rubió, a la primera classe, lamentava la discontinuïtat de la literatura catalana i remarcava que el romanticisme no va ser, com en altres llocs, una transformació sinó una nova naixença. Deia Rubió: «Tot poble aspira a trobar en una llengua la seva expressió literària. El nostre no ho assoleix mai del tot, perquè no arriba a fer triomfar la llengua un cop depurada pel Renaixement». El curs 1944-1945 va combinar-ne un de monogràfic sobre Ramon Lluïl i un de síntesi general. Foren vint els alumnes que s'hi inscriviren i l'assistència fluctuà entre els tretze de màxima i els quatre de mínima, amb set de mitjana.¹⁸⁴ El curs 1945-1946 estigué dedicat al Renaixement en els se-

curs 1943-1944; la jove Maria Cardús (muller després de Badia i Margarit); Miquel Coll i Alentorn, que continuà els dos anys posteriors; Lluïl Nonell, que continuà a la classe de Rubió els tres cursos següents; Miquel Tarradell, que també repetí els tres anys posteriors, i Joaquim d'Abadal. Al final Rubió remarcava que assistien a la darrera classe Vilardaga, Amils, Panyella, Badia, Mercader, Nonell, Tarradell i Saperà.

181. 12 de novembre de 1942.

182. 10 de desembre de 1942.

183. A més dels vuit que ja s'han indicat abans i que volgueren repetir el curs, Rubió apuntava Huguet, Vallès, Bofill, Pardellans, Verrié («el petit», diu Rubió), Aragay, Maurice Molho (primer director, el 1977, del Centre d'Estudis Catalans de la Universitat de París-Sorbona) i la senyoreta Amils, que ja hi havia assistit al curs anterior.

184. A més dels cinc que venien dels dos cursos anteriors (Saperà, Badia, Coll, Nonell, Tarradell, Amils, Molho), van aparèixer Montserrat Martí, la secretària imprescindible de Ramon Aramon, que trobem al curs següent; Osvall Cardona; Ricard Guasch, el professor de català i editor Jaume Aymà; Josep Romeu Figueras, poeta, investigador del CSIC des del 1947 i professor de la UAB del 1969 al 1984; Hortència Curell i Jordi Carbonell, els quals més endavant es casarien després de llicenciar-se en filosofia i lletres i guanyarien, el 1950, el Premi Cambó de l'IEC amb *Un aspecte de la influència llatina en la prosa catalana medieval*; a més de Bardagí, corrector de català d'anomenada; Joan Ainaud; Palau i Fabre; Antoni Vilanova, futur catedràtic de literatura de la Universitat de Barcelona, i Nanot, aquest sense nom propi a la llista de Rubió. A la darrera classe, el 28 de juny de 1945, Rubió apuntava l'assistència de Tarradell, Panyella, Romeu, Cardona i Montserrat Martí.

gles XIV i XV i va ser una continuació de l'anterior. Foren setze els apuntats i l'assistència va oscil·lar pels volts dels deu.¹⁸⁵

El curs 1946-1947, que continuava donant-se al menjador de casa Jordi Rubió, al carrer de Mallorca, número 212, es van inscriure setze alumnes.¹⁸⁶ La primera pàgina dels apunts de Jordi Rubió conté el programa detallat d'aquest curs, que començava amb els joglars i trobadors i arribava als poetes valencians del segle XV, tocant tots els gèneres, i és en certa manera una sistematització del curs anterior. La primera classe conté una declaració d'intencions del mestre de gran interès: «Sempre en reprendre aquestes lliçons, que encara hem de donar a les catacumbes, em preocupa el saber trobar el millor camí perquè tinguin la desitjada eficàcia». Rubió parla a continuació de la vocació, però vol prevenir els deixebles d'adoptar abans de temps una especialització: «L'especialització no ha d'ésser miopia ni comunicació amb els múltiples viaransys de la vida. Si caiem en aquest defecte, esdevé un ofici mecànic, que produeix éssers útils però no forma homes. [...] L'ideal de la joventut ha d'ésser convertir-se en un home complet. Per això les humanitats són la base de tot l'ensenyament i l'ideal de tota educació. En aquestes lliçons no aspiro que tots els qui hi assistiu us convertiu en estudiosos recercadors de la literatura catalana. Ni crec que l'eficàcia d'elles la pugueu mesurar per una obra d'erudició nostra que podria resultar prematura. Però aspiro a interessar-vos, això sí [...]. Potser farà estrany que us ho digui, però honestament declaro que no voldria fomentar en vosaltres una especialització prematura. Ja us hi portarà la vida [...]. Que una especialització només és fecunda si es basa en un coneixement de tot el panorama».

185. A més dels que venien de cursos anteriors (Panyella, Coll, Nonell, Amils, Carbonell, Curell, Cardona, Guasch, Nanot, Martí i Aymà), apareixien com a nous Núria Duran, Enric Hernández Roig, Ester Font (filla de Pius Font i Quer), la senyoreta Olives i l'estudiant de dret i futur advocat laboralista Francesc Casares, l'únic que no era ni estudiant ni llicenciat en filosofia i lletres. A la darrera classe Rubió apuntava l'assistència de Montserrat Martí, Tarradell, Nanot, Nonell, Hernández, Olives i Casares.

186. Als dels cursos anteriors (Carbonell, Curell, Martí, Aymà, Duran, Nanot, Olives, Font i Casares), cal afegir els nous: Vilà, Cuxart, Mercè Rifà, l'editor Miquel Arimany, Jordi Rubió i Lois (fill del professor), Carme Roca i Junyent (futura esposa de Francesc Casares), la bibliotecària Antònia Cot i Rosalia Guilleumas, que estudiava primer curs de romàniques i arribava presentada per Ricard Albert, l'amic de Carme Serrallonga de la qual era deixeble Rosalia al col·legi Isabel de Villena. Jordi Rubió es casaria amb Rosalia Guilleumas, tretze anys més tard, el 1959. Ricard Albert dirigia el Centre d'Estudis Francesc Eiximenis, col·legi per a nois, germà del d'Isabel de Villena. Rosalia Guilleumas (1924-2007), filòloga i investigadora, va incorporar-se a la Biblioteca Universitària de Barcelona com a cap de reserva el 1959, n'esdevingué sotsdirectora el 1966 i en fou directora del 1970 al 1982. El 1973 va ser nomenada directora de la Biblioteca de Catalunya i, a la vegada, fou directora fins al 1982 de l'Escola de Bibliotecàries, convertida en Escola de Bibliologia el 1974, la qual admetia alumnat masculí. Aquest centre esdevingué Escola Universitària el 1982. Rosalia Guilleumas fou especialista en temes lul·lians i verdaguerians.

El curs de 1947-1948 Rubió el dedicà a la literatura catalana dels segles XVI, XVII i XVIII, i acabava parlant de l'historiador Antoni de Capmany. Eren quinze els matriculats, però a la darrera classe n'assistiren només sis.¹⁸⁷

El curs 1948-1949 Jordi Rubió el destinà a la lectura comentada de poesia catalana des de Guillem de Berguedà fins al rector de Vallfogona. Tingué vuit matriculats.¹⁸⁸ El curs 1949-1950 —vuitè de la segona època dels EUC, escriu Jordi Rubió— oferí una visió general de la literatura catalana des dels orígens fins al final del segle xv, amb disset alumnes inscrits.¹⁸⁹ El curs 1950-1951, continuació de l'anterior, anà del segle XVI a Verdaguer i tingué deu inscrits.¹⁹⁰ Un curs monogràfic sobre la cultura durant els regnats de Joan II i Ferran el Catòlic fou la matèria del curs 1951-1952, i els alumnes foren onze.¹⁹¹ A la primera classe Jordi Rubió di-

187. Repetien Rosalia Guilleumas, que encara seguiria un tercer curs de Rubió coincidint amb el seu darrer any de carrera a la universitat, Núria Duran, Miquel Arimany, Jordi Rubió i Lois, Carme Roca Junyent (que feia tercer curs de lletres), Jordi Cuxart (estudiant de farmàcia), Jordi Carbonell i Hortènsia Curell, (aquests dos últims, alumnes per quart any de Rubió). De nous hi havia Maria Buirra; Mercè Costa, segon de l'especialitat d'història a Filosofia i Lletres; la bibliotecària Vidal (sense nom propi); Josep Massana, d'Igualada, recomanat per en Mercader; Carlos Rojas, novel·lista i historiador, company de Jordi Rubió i Lois; Russell-Gebbett, romanista anglès recomanat per Batista i Roca i que fou autor després d'una antologia de textos catalans antics, i Holstein Currel. Jordi Rubió i Lois, que hauria pogut ser el quart intel·lectual de la nissaga dels Rubió, treballà per a l'editorial Teide i fou professor de catalogació de l'Escola de Biblioteconomia.

188. Tornaren a classe de Jordi Rubió els alumnes següents del curs anterior: Rosalia Guilleumas, Carlos Rojas i Mercè Costa. Aquests dos darrers encara seguirien un tercer curs les seves classes. Apareixia Germà Colón, futur catedràtic de la Universitat de Basilea i membre de la Secció Filològica de l'IEC, que faria tres cursos amb en Rubió. També seguí aquest curs Robert Brian Tate, de Belfast, autor d'una tesi sobre el cardenal Joan Margarit, dirigida per Jordi Rubió, i futur membre corresponent de l'IEC, a més de catedràtic a Nottingham. Tres altres eren Dolors Fanals, Víctor Reventós i una estudiant de lletres, Codina, sense nom propi a la llista de Rubió.

189. Apareixen en aquest curs tres estudiants d'història, deixebles de Vicens Vives: Ramon Gubern, Emili Giralt i Jordi Nadal, que assistiren al curs següent de Rubió. També hi apareixia Aina Moll, filla de Francesc de B. Moll i futura membre de l'IEC, que assistiria al curs següent de Rubió. Alumnes d'altres cursos eren Carlos Rojas i Mercè Costa, que farien quatre cursos consecutius de literatura amb en Rubió; Codina; Germà Colón, i Rosalia Guilleumas, que ja era llicenciada i aquest seria el seu quart i darrer curs amb en Rubió. Alumnes nous eren G. Bayona, Montserrat Iglesias, la senyoreta Nolla (manca el nom propi) i la suïssa Antoinette Montmollin, amiga de Ventura Gassol i Albert Porqueras, professor de literatura espanyola de la Universitat de Bonn i més tard de la Universitat d'Illinois, a més d'organitzador del Primer Col·loqui d'Estudis Catalans a l'Amèrica del Nord i un dels fundadors de la North American Catalan Society.

190. Aquí aparegueren Oriol Martorell, el creador de la Coral Sant Jordi —Jordi Rubió apuntà: «fill d'Artur»— i Joaquim Molas. De l'any anterior hi venien Germà Colón, Aina Moll, Carlos Rojas, Mercè Costa, Nolla, Ramon Gubern, Emili Giralt i Jordi Nadal. Els nous eren Glòria Rahola, Ignasi Bajona, Vilas, Carme Olivé, a més de Martorell i Molas. Rubió apuntava de vegades els assistents a la darrera classe, que en aquest cas foren Joaquim Molas, Jordi Nadal, Emili Giralt, Ramon Gubern, Mercè Costa i Carme Olivé.

191. Tornaren Joaquim Molas, que seguí quatre anys successius els cursos de Rubió, com Aina Moll, i Giralt i Nadal, que feren tres anys de literatura dels EUC. Apareixien com a nous Joan Veny, fu-

gué: «És el desè curs que dono en aquest menjador de casa». El curs següent, el de 1952-1953, va tornar a ser més ampli, temàticament, amb una visió des dels orígens fins a Bernat Metge per a tretze alumnes.¹⁹² Rubió dedicà el seu dotzè curs a continuar l'estudi del segle xv amb dotze alumnes.¹⁹³ El 15 de desembre de 1953 es va celebrar a casa de Puig i Cadafalch una sessió commemorativa de la fundació dels EUC. Consta, sense més informació, en una nota de Jordi Rubió en els seus papers del curs. En una de les classes advertia Rubió: «Però no hem de deixar mai en segon terme la història de la llengua».

L'any següent, 1954-1955, donà un curs monogràfic sobre Ramon Llull, i la matrícula baixà a sis alumnes.¹⁹⁴ En iniciar el curs va dir: «Enguany s'ha començat a la Facultat un curs de literatura catalana. Ja es va fer quan la República i l'estatut, però la revolució *nacional* interrompé aquesta obra». I justifica les seves classes dient: «La literatura a Catalunya s'ha d'ensenyar en català. Per altra banda, mai

tur membre de la Secció Filològica de l'IEC i professor de la Universitat de Barcelona (UB) —Rubió escriu: «de Mallorca», el qual seguiria tres anys dels cursos de Rubió; Enric Lluch, estudiant d'història, que seguiria tres cursos de Rubió i seria professor de geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i membre de l'IEC; Antoni Comas, futur catedràtic de llengua i literatura catalana de la UB, molt ben conceputat per en Rubió, els cursos del qual seguiria tres anys; Roser Porter i Moix, germana de Miquel Porter; Pilar Llorens; Antoni Jutglar, presentat per Enric Lluch i que feia aleshores primer de la carrera de lletres; Manuel Nadal; Josep Llobera —«de Cornellà», escriu Rubió—, que seguiria quatre anys els cursos d'en Rubió i seria un dels primers professors de català i després corrector de l'IEC i futur professor dels cursos d'estiu per a estrangers, a més de ser guanyador de la Creu de Sant Jordi el 2004; Joaquim Saurina; Joan Vaqué, i David Littlejohn, procedent de la Universitat de Carolina del Nord i que fou presentat per Aina Moll.

192. Hi tornaren Aina Moll, Joaquim Molas, Antoni Comas, Joan Veny, Enric Lluch i Josep Llobera. Els nous eren Eulàlia Rodon, estudiant de llengües clàssiques i autora d'una tesi sobre el llenguatge del feudalisme català en el segle xi en llatí medieval; Anna Maria Font Playé; Mireia Cortada Bladerich; Joan Cabestany, presentat per Joaquim Molas, i Josep Fontana, presentat per Enric Lluch. Fontana seguiria dos cursos de Rubió.

193. Joaquim Molas, ja llicenciat, cursà el quart any dels EUC amb Rubió. Venien del curs anterior Josep Llobera, Josep Fontana, Joan Veny, Antoni Comas, Joan Cabestany i Enric Lluch, que hagué de deixar temporalment els estudis a partir del final de gener de 1954. Rubió apunta d'aquest darrer: «El negoci passa un mal moment, el seu pare ha estat malalt i ha de deixar les classes. Veurà si pot aprovar alguna assignatura. Em dol molt, però fa bé i l'encoratjo». Tres estrangers apareixen aquest curs: el doctor Heinrich Bihler, que portava al seu costat Max Raner, el qual faria un segon curs amb Rubió, i Meier, procedent de Zuric. Bihler seria catedràtic de filologia romànica a la Universitat de Göttingen i, com a estudiós catalanòfil, rebria la Creu de Sant Jordi el 1998. Eren nous Carles Alabart, que seguiria dos cursos més les classes de Rubió; Solsona Duran, que feia primer de romàniques, i Ramona Violant, també estudiant de romàniques i filla de Violant Simorra, segons escriu Rubió. A la darrera classe, el 15 de juny de 1954, hi assistiren Llobera, Molas, Comas, Veny, Violant i Fontana.

194. Aquí apareixia Max Cahner, el futur editor, professor universitari i conseller de Cultura del primer govern de Jordi Pujol a la Generalitat. Continuarà el curs següent les classes de Rubió. Venien del curs anterior Carles Alabart i Josep Llobera, com Raner. Eren nous el futur editor Manuel Borràs; Wehrneck, que se n'esborrà, i mossèn Farràs, de Vic, «que desaparegué a les poques lliçons», segons escriu Rubió.

els fets de cultura no s'enfoquen des d'igual observatori ni amb la mateixa interpretació». Es tractava d'una al·lusió a un curs de literatura catalana que donava Martí de Riquer a la Universitat de Barcelona.

A la Universitat de Barcelona, Badia i Margarit havia començat a introduir nocions sobre llengua catalana a l'assignatura de lingüística romànica des del curs 1944-1945, i Martí de Riquer tractava alguns temes de literatura catalana medieval a l'assignatura de llengua i literatura espanyoles des del curs 1942-1943, unes lliçons limitades a la poesia dels trobadors i a Ausiàs March. El 1947 Antoni Griera explicava filologia catalana, consistent, segons l'*Anuario de la Universidad de Barcelona*, en «gramática histórica del catalán antiguo y sus dialectos».¹⁹⁵ L'existència de la llengua catalana quedava reduïda, així, a un simple objecte del passat més o menys remot. Griera era enemic de Pompeu Fabra. Els seus conflictes amb l'IEC havien portat a la seva destitució com a membre adjunt de la Secció Filològica el 1926. Griera, el 1932, perdé el control del *Butlletí de Dialectologia Catalana* i el 1935 va ser acomiadat de les Oficines Lexicogràfiques per haver publicat fora de l'IEC, sense permís, l'*Atlas lingüístic de Catalunya*, que era una obra pertanyent a aquestes oficines.¹⁹⁶ Membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Griera presidí el 1953 el Setè Congrés Internacional de Filologia Romànica a la Universitat de Barcelona, on els ponents de l'IEC empraren el català. Amb el suport de la Diputació de Barcelona, Griera creà a Sant Cugat del Vallès l'Institut Internacional de Cultura Romànica.¹⁹⁷ En les seves memòries, publicades a càrrec del seu centre mateix, l'any 1963, Griera encara desqualificava Pompeu Fabra i la seva obra.

El curs 1954-1955 Badia Margarit, deixeble de Griera, impartí l'assignatura de lingüística catalana al quart curs de la llicenciatura de filologia romànica, i Martí de Riquer, la de literatura catalana, a cinquè curs de la mateixa titulació, limitant-se a la literatura medieval.

Tornem a les classes de Jordi Rubió a casa seva. Si el curs 1954-1955 havia tingut un caràcter monogràfic, centrat de manera exclusiva en l'obra i la figura de Ramon Llull, contràriament, el curs 1955-1956 va ser de caràcter molt més general, atès que començà amb els joglars i arribà a la tasca de Marià Aguiló i Manuel Milà i Fontanals amb la Renaixença. El segle XIX ocupà les darreres deu lliçons. Malgrat tot, els inscrits foren només set.¹⁹⁸ Els alumnes regalaren al mestre unes

195. No és positiu el record que de les classes de Griera a la universitat té Jordi Carbonell, que en va ser alumne (conversa del 14 de novembre de 2008).

196. Vegeu aquests episodis a *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. 1, Barcelona, IEC, 2002.

197. August RAFANELL, «Antoni Griera, el filòleg català de Franco», *L'Avenç*, núm. 266 (2002).

198. Repetien Max Cahner i Carles Alabart i eren nous el futur editor Ramon Bastardas i Porcel (estudiant de química), Antoni Jordán Jordán (company d'Alabart), José Martínez Guillén (segon curs

edicions facsímils del Breviari de Martí l'Humà i de les Hores de Chantilly, publicada, aquesta segona obra, a París. Rubió escrivia per a ell mateix: «Estic resolt a que aquest sigui el meu últim curs. Em retiraré sense fer soroll». Però encara donaria tres altres cursos als EUC. Un apunt d'aquest curs diu: «Estudiant la literatura no s'ha de perdre mai de vista la circumstància cultural de cada moment històric».

Joaquim Molas recorda: «Alguns, gràcies a la mà de companys més ben connectats, vam tenir la sort d'anar a parar a una mena de cova platònica: els Estudis Universitaris Catalans. I, en els estudis, vam conèixer el Dr. Rubió. Amb quina enyorança recordo les seves classes al voltant d'una taula de menjador! I, sobretot, amb quina enyorança recordo les llargues converses que, sense formalitats i a l'hora de despedir-nos, sosteníem al replà de casa seva! Per a nosaltres, tot just sortits de l'ou, Rubió era un autèntic mite, alhora pròxim i llunyà. Rubió, en efecte, més que un individu, era un llinatge, un llinatge que, ell tot sol, omplia el sac de la història contemporània del país». Després d'haver-se referit a Rubió i Ors, teoritzador de la Renaixença, i a Rubió i Lluch, organitzador dels estudis de literatura catalana, Joaquim Molas diu de Rubió i Balaguer, que va ser el membre excepcional d'una generació excepcional, el creador de la Biblioteca de Catalunya i el professional de la cultura exclòs de la universitat: «un professor eficaç i suggestiu que, en les seves lliçons, posava un accent nou, penetrant, un mestre al qual discutíem per sistema i que, al seu torn, ens discutia amb la serenitat de qui, per talent i treball, disposava d'un repertori de recursos que ens resultava inabastable».

Segons Molas: «Per a ell [Jordi Rubió], la literatura era el producte d'un estat de cultura. O, d'una manera més precisa, d'uns ambients molt sovint anònims». Molas, citant Rubió, afegia: «De la mateixa manera que la història del món no és una successió de biografies de grans polítics o conqueridors, la literatura no tindria sentit ni s'explicaria si la reduíssim a presentar una galeria de figures literàries a la Saint-Beuve, per suggestius i reeixits que fossin els retrats». De fet, «la crítica estètica és un gran element de la història literària, però no és tota la història literària». I afegia Rubió: «En la història de la literatura té tanta importància com l'escriptor el públic que és arrossegat per ell i a la vegada l'arrossega». Molas elogia, en aquest sentit, la introducció i les notes que figuren en els *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, recollits per l'erudit Josep M. Madurell. «De fet», segons Joaquim Molas, «Rubió va ser, és, un autèntic historiador de la literatura, que, d'acord amb els seus supòsits doctrinals, va triar

de lletres), Mari Teresa Clavaria (estudiant de llengües modernes), Anna Maria Bohigas (tercer curs d'història) i Jordi Argente i Giralt, del qual escriu Rubió: «Es deixa la barba i porta una xilaba per abric».

uns centres d'interès que, en general, es desenrotllen en la frontera del pensament i la literatura i que, més que les grans individualitats, tendeixen a focalitzar les diverses trames que articulen una època, ni que aquesta sigui, en aparença, obscura. Per això, la seva obra més significativa són els capítols que va escriure per a la *Historia general de las literaturas hispánicas*, de Guillem Díaz-Plaja, i que, traduïts al català, formen tres volums de les obres completes publicades per l'Abadia de Montserrat». Per Joaquim Molas, els capítols més remarcables són els dedicats a Llull, a l'humanisme i al barroc.¹⁹⁹

El curs 1956-1957, que Jordi Rubió titulava «quinzè de la segona època», estigué dedicat al segle XVIII. Deu alumnes s'hi havien matriculat.²⁰⁰ Rubió deia que estava escrivint aleshores sobre el segle XVIII i les primeres dècades de la Renaixença, i no podia canviar de tema a les classes. Per tant, eren les primícies de les seves recerques les que rebien els seus alumnes dels EUC.²⁰¹ «Deia el curs passat», declarava Rubió, «i ara em refermo més, que, sense el segle XVIII, no s'explica la Renaixença». La poesia de to popular, el pedagog Baldiri Reixac, l'historiador i polític Feliu de la Penya, l'historiador Jaume Caresmar i el grup de Bellpuig foren alguns dels temes que tractà.

Aquest curs fou accidentat, amb absències dels alumnes durant el segon boicot dels tramvies del gener de 1957 i la primera assemblea d'estudiants contra el SEU al paranimf de la Universitat de Barcelona, tallada per la policia i seguida per les detencions i les sancions a molts dels assistents a l'assemblea. El 26 de febrer de 1957 Jordi Rubió apuntava: «Resulta que Beser i Maluquer són agafats i Marco,²⁰² Moll i Alabart han rebut el paper dient que perden curs. Martínez s'ha salvat per-

199. Joaquim MOLAS, «Rubí, historiador de la literatura», a *Festa acadèmica en homenatge a Jordi Rubió i Balaguer en el centenari del seu naixement*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia, 1988, p. 13-17.

200. Del curs anterior procedien Carles Alabart i Josep Martínez Guillén, i els nous eren Francesc Moll Marquès (economista, fill de Francesc de B. Moll i successor seu a l'editorial Moll), Sergi Beser (futur professor de literatura de la Universitat Autònoma de Barcelona), Artur Quintana i Font (lector a Cardiff i Friburg, bibliotecari de la Biblioteca del Palatinat a Espira, president de la Institució Cultural de la Franja i membre corresponent de l'IEC), Gabriel Oliver (futur degà de la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona del 1977 al 1986, vicerector de la mateixa universitat i rector de l'Estudi General Lluïà de Mallorca, després d'haver promogut els cursos d'estiu de cultura catalana a Palma), Joaquim Marco (futur professor de literatura a la Universitat de Barcelona i especialista com Beser en literatura catalana del segle XIX), Edelmira Laberia de Domènech, Jordi Maluquer i Bonet (escriptor, crític musical, futur director del diari *Avui* del 1977 al 1982 i, posteriorment, director general de música, teatre i cinema del Departament de Cultura de la Generalitat) i Maria Ferrer. Tots eren estudiants de lletres, llevat de Moll, que estudiava econòmiques.

201. Els treballs de Jordi Rubió sobre aquesta temàtica es troben aplegats al volum *Il·lustració i Renaixença*, publicat per Publicacions de l'Abadia de Montserrat el 1989 i prologat per Joaquim Molas.

202. Joaquim Marco formava part de la primera cèl·lula comunista a la universitat, constituïda el 1955.

què és [alumne] lliure i per tenir malalt el pare no anà aquests dies a la Universitat. [...] Ja saben que estic amb ells. I dic que comuniquin als companys la meva simpatia». La cosa no quedà en paraules. Jordi Rubió i Carles Riba foren uns dels signants d'un escrit al ministre d'Educació en què demanaven l'anul·lació de les sancions imposades als estudiants. El curs anterior a Madrid, el febrer de 1956, s'havien produït els incidents a la universitat que havien causat la caiguda del ministre d'Educació, Joaquín Ruiz-Giménez, i de tot el seu equip. Els fets de 1957 a Barcelona significaren la fi del conformisme i la superficialitat que havien caracteritzat la massa estudiantil, considerada pel franquista fins aleshores com a favorable, en principi, al règim, segons la seva procedència social de classe mitjana.

Joaquim Marco recorda així el mestratge de Jordi Rubió: «Vaig conèixer el doctor Jordi Rubió cap a l'any 1956. Per aquells anys no hi havia cap matèria de literatura catalana en el pla d'estudis de Filosofia i Lletres. La literatura catalana es reduïa a la medieval que donàvem al curs del Dr. Martí de Riquer». A casa d'en Rubió: «Uns quants xicots —joves aleshores— anàvem any rera any a aprendre no únicament uns coneixements, sinó, sobretot, una manera d'entendre la investigació literària. [...] Jo aleshores no ho sabia, però el Dr. Rubió treballava a l'editorial Salvat als matins, dirigint un diccionari enciclopèdic. En una Universitat on encara alguns professors prenen la lliçó als alumnes, el descobriment d'un mestre que s'asseia al costat i anava portant llibres de la sala contigua, te'ls posava davant i te'ls deixava tenir a les mans i podies fullejar-los, fou un descobriment. [...] Entràvem en contacte amb una mentalitat i amb una tradició. Jordi Rubió i Balaguer era fill d'en Rubió i Lluch i nét d'un dels pares de la Renaixença. El paper del Dr. Rubió no era, per tant, únicament el d'un iniciador en matèries literàries. Suposava per a nosaltres el contacte, ben fonamental, amb la tradició històrico-literària catalana. Aquells dos anys a les classes del Dr. Rubió van suposar, a més, del descobriment de la serietat del treball callat, la modèstia del mestre. El Dr. Rubió se sentia feliç amb el contacte amb els joves estudiants, que li havia estat impedit des de feia anys en ésser foragitat d'aquella Universitat, amb la qual, tanmateix, mantenia contacte, tant amb professors com amb deixebles. [...] Anys més tard, cap al 1962, vaig entrar a treballar al seu equip del Diccionari a l'editorial Salvat. Van ser aquells, uns anys, per a mi, molt enriquidors. Jordi Rubió tenia un petit despatx que donava al carrer Mallorca i que, anys després, jubilat ell, ocuparia jo. [...] Va treballar-hi fins l'any 1966».²⁰³ Es retirà als vuitanta anys d'edat.

Els apunts del curs 1957-1958 són menys detallats que els d'altres cursos. Rubió escrivia que Beser, Marco i Martínez Guillén havien perdut el curs, però no

203. Joaquim MARCO, «Mestre, a la postguerra», a *Festa acadèmica en homenatge a Jordi Rubió i Balaguer en el centenari del seu naixement*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia, 1988, p. 39-41.

havien estat expulsats per un any, com era el cas de Jordi Maluquer. Rubió dedicà el curs a la Renaixença des de Puigblanch fins a Jacint Verdaguer —al qual dedicà sis classes—, sense oblidar la premsa en català i sense excloure premsa en castellà de contingut particularista com *El Estado Catalán*, de Valentí Almirall. Era proverbial que Rubió aparegués carregat de llibres i textos que ensenyava als seus deixebles, però en aquest curs el fet resulta més evident. Onze foren els matriculats.²⁰⁴ Rubió declarà: «La meua intenció en aquest curs no és la de fer crítica estilística sinó històrico-literària i cercar sempre els elements dinàmics i impulsors». Malgrat la novetat de la temàtica de les classes en aquell moment, pel maig eren ja molt pocs els assistents, de vegades només un. «Lluiten amb els exàmens», apunta Rubió. El curs 1958-1959, el darrer que donà als EUC, Rubió anuncià: «Fa cinc cursos que no em movia dels temps moderns i aquest any faré una ullada a la literatura medieval». Va tenir un caràcter general i de síntesi, des de la literatura en llatí del segle XI fins a Ausiàs March. L'abril el curs patí una interrupció per malaltia del mestre. Hi estaven apuntats nou alumnes i l'assistència mitjana fou de sis.²⁰⁵

El març de 1966, la figura de Jordi Rubió, i amb ella, l'existència de l'IEC, es va donar a conèixer als estudiants políticament conscienciats pel fet d'acceptar la presidència de la reunió constitutiva al convent dels caputxins a Sarrià del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona, que acabà amb la irrupció de la policia i costà a Jordi Rubió una multa de 200.000 pessetes de l'època. «Jordi Rubió», recorda Joaquim Marco, «va ser l'ànima de l'Assamblea. Encara que molts dels estudiants no el coneixien, ben aviat van poder comprovar que es trobaven davant d'un mestre».²⁰⁶ El 3 de març de 1967, l'organització estudiantil li va retre un homenatge a la Facultat de Dret amb motiu dels seus vuitanta anys, amb la presència de cinc-centes persones. Hi va haver intervencions de Pere Bohigas —que no hi pogué assistir, però es llegí el seu text—, Joan Oliver, Miquel

204. Del curs anterior venien Martínez Guillén, Beser, Marco i Argente. Els nous eren Carme Pacheco, presentada per Beser; Jordi Ventura, medievalista especialista en occitanisme, catarisme i jueus conversos, futur professor de la Universitat de Barcelona; Maria Mercè Santaló, que consta com a deixeble de Carmina Pleyán; Isidre Molas, germà de Joaquim, estudiant aleshores de dret, historiador, futur catedràtic de dret constitucional de la Universitat Autònoma de Barcelona, senador i president del PSC-PSOE, i l'estudiós italià Alberto Varvaro, presentat per Ramon Aramon. Lluís Izquierdo, futur professor de literatura espanyola a la Universitat de Barcelona, fou presentat per Marco.

205. Tornaven del curs anterior Sergi Beser, Isidre Molas i Carme Pacheco. Segons les llistes de Rubió, els nous foren Núria Aramon, filla de Ramon Aramon i aleshores estudiant de segon curs de filosofia i lletres; Ramon Garriga Miró, que hagué de deixar el curs per feina; novament, Tina de Vries; Antoni Turull, llicenciat en filosofia; Lluís Serrahima («el fill de Maurici», apunta Rubió), i Vilaplana, advocat presentat per Serrahima. Els més assidus foren De Vries, Aramon, Pacheco, Turull i Beser.

206. Joaquim MARCO, «Mestre, a la postguerra», a *Festa acadèmica en homenatge a Jordi Rubió i Balaguer en el centenari del seu naixement*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia, 1988, p. 42.

Coll i Alentorn, Joan Coromines, Joan Triadú i Manuel Sacristán. En conseqüència, disset persones foren detingudes, entre les quals tots els conferenciants. El lingüista Joan Coromines, que tenia passaport americà, fou expulsat del país temporalment.

El 1969 Jordi Rubió va ser el primer guardonat amb el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. Les promocions universitàries dels anys quaranta i cinquanta del segle passat veieren en la persona i en l'obra de Jordi Rubió —com en la de Carles Riba— un símbol de permanència i de fidelitat, alhora que apreciaven la modèstia i la senzillesa del seu tracte. Joan Triadú va escriure: «En els anys difícils el Dr. Rubió va acompanyar-nos a nosaltres, les generacions que arribàvem, i va contribuir a ensenyar-nos què hi havia de més sòlid i de més profund en tot allò que hom pretenia de destruir i de fer oblidar».²⁰⁷ Josep Massot, editor de les obres completes de Jordi Rubió, el considera «un erudit competent i treballador, que va voler servir sempre el seu poble i la seva cultura, en les hores bones i en les hores tràgiques, amb modèstia, amb coherència i amb sentit de la responsabilitat personal i col·lectiva, sense perdre la fe ni l'esperança en un esdevenir millor».²⁰⁸

Dels cursos 1956-1957, 1957-1958 i 1958-1959 es conserven a l'arxiu de l'IEC les llistes dels alumnes dels tres cursos de llengua, literatura i història. En el primer dels cursos esmentats Aramon tenia tres alumnes inscrits: Ramona Violant, Josep Martínez Guillén i Manuel Miquel i Planas. Soldevila tenia apuntats nou alumnes, que eren Núria Sales, Anna Maria Bohigas, Isabel Estrany, Helena Cansina, Concepció Fort, Núria Pallarès, Maria Dolors Iduarte, Carme Lupon i Carles Alabart. Segons el testimoni de Dolors Iduarte, feien a classe de Soldevila l'anàlisi i el comentari dialogat de les cròniques catalanes a partir de la de Jaume I. Al final de curs el professor els convidava a berenar a casa seva. Rubió tenia matriculats sis alumnes: Edelmira Llaveria de Domènech, Jordi Maluquer, Maria Ferrer, Sergi Beser, J. Martínez Guillén i Carles Alabart.

El curs 1957-1958 Aramon tenia inscrits a la seva classe quatre alumnes: M. Miquel i Planas, Alberto Varvaro, Albert Manent i E. Artells. Rubió tenia cinc alumnes: Isidre Molas, Carme Pacheco, J. Martínez Guillén, Sergi Beser i Alberto Varvaro. Soldevila en tenia set: Jordi Berrio, Isidre Molas, Jordi Ventura, Roser Martínez, Ester Berenguer, Ramon Sumoy i Anna Sallés. Abans ja s'han indicat els alumnes de dret de Borrell i Macià per a aquell any, i eren quatre.

El curs 1958-1959 Aramon comptà amb set alumnes: Albert Manent, M. Miquel i Planas, Núria Aramon, Tina de Vries, Antoni Sala i Cornadó, Jordi Ventura i Antoni Turull. Soldevila tenia onze alumnes: Núria Aramon, Anna M. Rau-

207. Joan TRIADÚ, «El llinatge dels Rubió», *Serra d'Or* (abril 1967), p. 27.

208. Josep MASSOT, *Jordi Rubió i Balaguer: Semblança biogràfica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2005, p. 28.

ret, Maria Teresa Ferrer, Tina de Vries, David Barrass, Jordi Berrio, Isidre Molas, Ramon Sumoy, Jordi Ventura, Elisa Vallès i, finalment, Royes (no consta el nom propi del darrer). Jordi Rubió, el seu darrer any complet de docència als EUC, va tenir nou alumnes matriculats: Tina de Vries, Ramon Garriga, Carme Pacheco, Sergi Beser, Núria Aramon, Antoni Turull, Lluís Serrahima, Remei Margarit i el darrer, Vilalta (sense nom propi, aquest).

Convé advertir que, quan ja s'havien aixecat les restriccions per a publicar en català qualsevol llibre, les generacions nascudes després de la guerra havien entrat a la universitat després d'haver estat instruïdes només en castellà, s'havien habituat a la diglòssia i ignoraven completament la cultura catalana, llevat d'uns pocs que, per tradició familiar, en tenien referències. La docència a la universitat s'impartia únicament en castellà per part de tots els professors, fins i tot els catalanoparlants, i no es donaven classes de llengua catalana. Les al·lusions a la cultura catalana eren escadusseres o limitades als segles més allunyats. Així doncs, els EUC continuaven estant completament justificats.

Cal tenir en compte que cada eixamplament aparent de la tolerància del règim franquista envers la llengua i la cultura catalanes era concedit no sols per la tenacitat dels seus cultivadors i el desig d'evitar acusacions des de l'exterior, sinó que calia comptar amb el fet que havia estat interioritzat el terror dels primers anys de la postguerra i el seu efecte era durador en la consciència dels ciutadans, alhora que l'evolució del marc social i educatiu feia més difícil tornar a la situació de la preguerra. El franquisme confiava que, deixant la llengua catalana fora de l'escola, la premsa diària, la ràdio i la televisió, en una època d'immigració en ascens des de la resta d'Espanya, el català moriria a poc a poc, com l'occità a França, i la seva extinció es podria presentar com un fet natural, amagant la política repressiva que havia impedit que recuperés el lloc que havia arribat a assolir el 1936.

La segona dictadura espanyola del segle xx tenia present des del principi que el procés de normalització lingüística només havia comptat amb el quinquenni republicà i amb dos anys i mig de guerra civil per a penetrar en la societat i, per tant, el considerava reversible. No havia comptat, però, que al final, la lluita per la democràcia, la reivindicació de l'autonomia política catalana i la demanda de cooficialitat de la llengua catalana acabarien anant plegades contra la dictadura, la qual cosa reforçaria l'oposició antifranquista a Catalunya, però això encara trigaria a arribar. Caldria esperar fins ben entrats els anys 1970. No fou un progressió lineal, sinó fluctuant i insegura. A la Universitat de Barcelona, per exemple, si al començament dels anys 1960 els estudiants demanaven una càtedra de llengua i literatura catalanes, en canvi, al final del decenni i començament de l'altre es produïa una involució pel que fa a les reivindicacions catalanes entre els estudiants polititzats, a la vegada que una radicalització política davant la negativa del règim a cap inici de democratització. A les assemblees estudiantils d'aquella època, s'amo-

nestava els que feien ús de la paraula en català amb l'argument que «el català era la llengua de la burgesia». Fins a aquest extrem s'havien interioritzat, per alguns que es consideraven d'extrema esquerra, la repressió franquista i la manca col·lectiva d'autoestima.

Continuïtat i canvis entre el 1961 i el 1981

Els darrers anys cinquanta Fèlix Millet i Maristany s'allunyà de l'Agrupació Cultural Minerva perquè li anaven malament els negocis. S'hagué de vendre el paquet d'accions que tenia del Banco Popular i es quedà només amb CHASYR. El cansament d'una part dels mecenes de la Minerva i el fet mateix de la desaparició dels més vells per llei de vida, sense renovació d'aportacions noves, van reduir els recursos disponibles i tant l'IEC com els EUC en notaren els efectes. Absent Millet, Pere Puig i Quintana va haver de convocar els membres de la comissió que regia la Minerva i dir-los que el compte que compartia amb Millet estava al descobert. Francesc Ripoll, Ricard Margarit, Rossend Riera, juntament amb Domingo i Josep Valls i Taberner, decidiren cobrir personalment el deute.

Passat un temps, Millet comunicà que uns empresaris catalanistes li havien ofert presidir una nova entitat de mecenatge amb una afiliació pública i extensa: Òmnium Cultural. Puig i Quintana i els altres no s'hi volgueren integrar, considerant que s'havia trencat la unitat d'acció, però continuaren subvencionant l'IEC fins al curs 1972-1973. Encara que l'ajut que ara proporcionà Òmnium Cultural era molt superior, la subvenció de la Cultural Minerva continuà i constituïa la segona partida en importància dels ingressos de l'IEC.

A l'ombra d'Òmnium Cultural, l'IEC i els EUC experimentaren una millora notable pel que fa a recursos econòmics i pogueren disposar, per fi, d'un estatge digne per a la secretaria general, les reunions de treball, les conferències, els cursos, les festes anuals i per als llibres i revistes estrangeres que rebien: la planta noble del Palau Dalmaes, al carrer de Montcada, no lluny de Santa Maria del Mar. En els pressupostos d'Òmnium Cultural, els EUC figuraven a part de la subvenció destinada a l'IEC.

La novetat i la tranquil·litat de tenir un estatge duraren poc, atès que el desembre de 1963 el palau Dalmaes era clausurat per ordre governativa. Encara que

Òmnium mantingué les subvencions a l'IEC i als EUC, calgué tornar a replegar-se a domicilis particulars i altres entitats d'acollida per a fer les classes, com ara la Junta Assessoradora d'Estudis de Català (JAEC), dedicada a l'acreditació de mestres de català i connectada amb la Secció Filològica. La JAEC tenia el seu domicili en un pis al passeig de Gràcia amb Consell de Cent, que era el de l'editorial Spes, propietat de Fèlix Millet.²⁰⁹ No va ser fins al 1967 que el règim franquista acceptà legalitzar Òmnium Cultural. Aleshores es pogué tornar a disposar del palau Dalmau per a les classes dels EUC.

No disposem de documentació sobre el finançament dels EUC fins al 1967. Els pagaments efectius, que consten als papers d'Òmnium Cultural, dipositats a l'Arxiu Nacional de Catalunya, indiquen que els EUC, al compàs de la inflació, rebien 48.000 pessetes l'any 1967, 93.500 el 1970, 135.000 el 1973 i 173.000 el 1976. El suport econòmic es mantingué. Cal advertir que la manca de documentació conservada és encara més gran per a aquest període que per a l'anterior, llevat de les llistes d'alumnes, com s'advertirà més endavant.

Hi va haver lògicament, per raó d'edat, una renovació del professorat dels EUC, alhora que les matèries impartides es reduïen a història de Catalunya, història de la literatura catalana i gramàtica catalana —aquesta darrera denominada ara «lingüística»—, acompanyades d'algunes classes de paleografia, a càrrec de Pere Bohigas, i algun curs d'arqueologia, a càrrec de Serra i Ràfols. Hi va haver cursos més breus de Rubió i Balaguer, de Jordi Carbonell i de Coll i Alentorn, abans d'actuar, aquest darrer, com a suplent de Ferran Soldevila.

Jordi Carbonell, que havia entrat a l'IEC com a secretari redactor el 1946 al costat de Ramon Aramon i havia anat a Liverpool com a lector el 1950, continuava substituint Aramon a les classes de lingüística quan aquest darrer havia de fer viatges relacionats amb l'IEC. Així consta en la sumària comptabilitat de Coll i Alentorn amb el pagament, per exemple, de divuit hores de classe el 1963 i de quatre el 1966-1967. Carbonell, a més, feia als EUC cursos monogràfics més breus, com el que donà el 1966-1967 sobre la llengua dels menorquins. Entre el 1965 i el 1971 Jordi Carbonell dirigí la *Gran enciclopèdia catalana*. El 1969 entrà de professor de llengua catalana a la nova Universitat Autònoma de Barcelona, però es va veure impedit de continuar-hi en ser vetat des de Madrid el 1972. Aquest mateix any ingressà a l'IEC com a membre de la Secció Filològica.

El curs 1959-1960 Jordi Carbonell substituï Jordi Rubió en l'ensenyament de literatura catalana. El curs 1960-1961, segons que semblen indicar les llistes que es conserven a l'arxiu de l'IEC, Coll i Alentorn i Pere Bohigas cobriren les hores destinades a literatura amb vuit alumnes inscrits. El curs següent la matèria va passar

209. Tots els estudiants de batxillerat i de carrera universitària utilitzaven aleshores el diccionari de llatí de l'editorial Spes, que disposava i disposa d'altres obres escolars.

a Joaquim Molas, que acabava de tornar de Liverpool, on havia estat lector d'espanyol i de català entre el 1959 i el 1961. En els anys 1950 havia estudiat la literatura medieval i, fruit dels seus treballs, foren dues antologies referents als segles XIII i XV, publicades el 1961 i el 1963 per la Barcino. En tornar d'Anglaterra va canviar de metodologia, adoptà el realisme històric d'empremta marxista i passà a estudiar la literatura dels segles XIX i XX. A més, comptà incondicionalment amb una nova editorial on podia desenvolupar els seus criteris i programes: Edicions 62. L'antologia *Poesia catalana del segle XX*, realitzada conjuntament amb Josep M. Castellet i publicada el 1963, va ser el tercer llibre de la nova editorial i fou alhora la concreció dels nous criteris que s'imposarien durant el decenni; aquests donaven prioritat al missatge per damunt de la forma i destacaven el context històric i social per damunt el criteri exclusivament estètic, filològic i erudit.

El primer any de docència de Molas als EUC va tractar de la literatura catalana dels segles XIV i XV en els diversos gèneres. El segon any va dedicar el curs a la literatura catalana del romanticisme i del primer període dels Jocs Florals de Barcelona restaurats.

L'historiador Josep Massot²¹⁰ recordava el primer any de docència de Joaquim Molas als EUC, dels quals va ser alumne al pis de la Gran Via, número 600, davant de la universitat on cursava els estudis de filologia romànica: «Els alumnes de literatura dels Estudis Universitaris Catalans no érem gaires. Entre els més assidus recordo molt bé Josep M. Ferrer —que després treballà, com tants altres, a la Gran Enciclopèdia Catalana i ara és corrector al Parlament de Catalunya—, Ramon Sumoy —més endavant secretari del *Diccionari de literatura catalana* i aventurer per diverses terres i ara professor d'institut—, Núria Aramon —filla de Ramon Aramon i Serra, professor de llengua als mateixos Estudis Universitaris Catalans, que ara treballa a l'Institut d'Estudis Catalans—, Maria Teresa Ferrer i Mallol —que aviat es convertí en una historiadora important, que porta la secció medieval del Consell Superior d'Investigacions Científiques de Barcelona—, i dos “senyors grans” —tots els altres érem estudiants, més o menys de la mateixa edat— que sempre anaven plegats: el doctor Joan Colomines, metge i poeta, i l'igualment poeta Antoni Sala-Cornadó. Alguna vegada —durant els dos cursos que vaig anar a les classes de Joaquim Molas— hi venia també Amadeu J. Soberanas —que treballava amb el doctor Rubió— i Joan-Lluís Marfany, que seria un dels més assidus assistents als cursos dels Estudis Universitaris Catalans quan jo ja era a Montserrat».

210. Josep Massot i Muntaner seria el primer secretari de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, director de Publicacions de l'Abadia de Montserrat i director de la revista *Serra d'Or* a partir de 1995. És actualment (2010) vicepresident de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC. Vegeu J. MASSOT, «Joaquim Molas, entre Barcelona, Mallorca i Montserrat», a *Joaquim Molas*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 115-116.

Convé afegir que Joan Colomines, més tard diputat al Parlament de Catalunya, organitzava en aquell temps una tertúlia literària que es deia «Bombolles poètiques». Maria Teresa Ferrer, que va anar també a les classes de Ferran Soldevila i de Ramon Aramon als EUC, és actualment presidenta de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC i Marfany continua de professor de la Universitat de Liverpool, on anà com a lector el 1967, però es troba ben present als debats i les publicacions de Barcelona. Amadeu Soberanas és professor de la Universitat Autònoma de Barcelona i ha estat conservador de la Biblioteca de Catalunya.

«Les classes de Joaquim Molas em van suggestionar des del primer moment», escriu en Massot, «i em van servir per completar la formació que rebia a la Universitat. Al nostre temps, hi teníem excel·lents professors i no ens sentíem gens cohibits, però la llengua oficial —fins i tot als cursos de català o de literatura catalana— hi era el castellà i vulgues no vulgues hi surava un cert encarcament, tant per culpa de l'excessiu nombre d'estudiants —que anava creixent a marxes forçades— com per la distància entre professors i alumnes, superada només en casos molt limitats. Als Estudis Universitaris Catalans, no cal dir-ho, la llengua única era el català i les classes adoptaven un estil de “seminari” que trencava les barreres i afavoria la participació de tothom. Joaquim Molas no tenia pèls a la llengua i hi podíem parlar de tots els temes, tant durant la classe com quan s'acabava. No tenia la pressa d'altres professors, sempre atents al rellotge i que gairebé ni ens escoltaven. Sabíem que era capaç d'aguantar els nostres comentaris i les nostres impertinències, i ens estimulava a pensar i a treballar. No cal dir que la situació esdevenia especialment interessant quan el doctor Colomines i en Sala-Cornadó discutien amb Joaquim Molas sobre el “realisme històric”, que llavors començava a estar de moda i amb el qual ells no combregaven, o quan comentàvem el darrer article o la darrera enquesta que havia aparegut a “Serra d'Or”, en aquell temps l'única revista amb cara i ulls en català, per això mateix llegida i rellegida cercant gairebé set peus al gat».

Jordi Castellanos, un altre deixeble de Molas als EUC, ha escrit sobre les seves classes: «Allí trobàvem aquell concepte de cultura i de literatura que no ens donava la nostra universitat, aquella visió de la cultura i de la literatura com una cosa viva, implicada en les lluites, que, a la nostra manera, portàvem al carrer i a la universitat. Per això ens interessava, però també perquè aquella operació històrica, rigorosa, científica, renovadora, es feia amb la nostra literatura, la catalana, de la qual no havíem rebut més que quatre nocions tòpiques, més o menys folklòriques, que tendíem més aviat a rebutjar. El primer curs al qual vaig assistir va ser sobre poesia romàntica: per primera vegada amb un minuciós coneixement històric, algú em va parlar de cultura obrera i de cultura burgesa, d'institucions, de programes politicoculturals, d'estudis literaris i... de poesia, és clar. De poesia romàntica i no de poesia de la Renaixença. Era tota una alternativa a la de l'ensenyament ofi-

cial i, també, a la del catalanisme de barretina. Tot un món nou. Per això, les classes del dimarts, aquelles classes que no donaven notes al final, que no ens servien per fer carrera ni currículum, eren les que ens interessaven de debò».²¹¹

Massot, que el 1962 decidia entrar al monestir de Montserrat, malgrat que Molas li havia ofert anar de lector a Liverpool, escriu: «A les classes, Joaquim Molas ens feia treballar, ens duia llibres, ens suggeria lectures i ens tractava com a persones grans, encara que la majoria de nosaltres érem encara molt tendres. I, de més a més, es prestava a parlar en privat i era capaç de llegir-se qualsevol paper que li passéssim i de comentar-lo com només saben fer els autèntics mestres, sense humiliar els deixebles, però fent-los veure les limitacions i ajudant-los a tirar endavant».²¹²

Cada curs Molas tractava un tema diferent. Així, el 1965-1966 parlà de la novel·la anterior a la Guerra Civil. El 1966-1967 tractà de poesia catalana entre el 1878 i el 1933, però també hi hagué aquell any dos altres cicles més curts de literatura, un sobre la historiografia com a gènere literari, a càrrec de Coll i Alentorn, i un altre, a càrrec de Rubió i Balaguer, sobre la preservació del to popular o tradicional en la poesia catalana fins al segle XIX. El curs 1967-1968 Joaquim Molas dedicà les seves classes a la poesia catalana del 1833 al 1874, el de 1968-1969 tractà de la novel·la catalana del 1862 al 1882, i el del 1968-1970 es dedicà a la novel·la modernista.²¹³

Josep M. Benet i Jornet, que assistí repetidament als cursos de Joaquim Molas i arribà a formar part del petit cercle dels seus deixebles amics, amb Marfany, Jordi Castellanos, Antoni-Lluc Ferrer i Montserrat Roig, recorda: «Les sessions al seminari de l'Institut d'Estudis Catalans no cridarien potser gaire l'atenció avui dia. Però aleshores, que després d'una introducció a l'època i a l'estètica de l'autor, ens poséssim a llegir determinada obra representativa d'aquell autor i procuréssim entendre-la per si mateixa, com a entitat autònoma, però també a la llum del moment històric extern i de les motivacions que l'havien fet escriure, resultava, almenys per a mi, una completa novetat, una manera de treballar que no havia conegut tampoc mai, literalment mai, al llarg de tota la meua mediocre carrera de filologia romànica. Alguna cosa vam aprendre, tots plegats. I qui ens la va ensenyar va ser Joaquim Molas».²¹⁴

A més de la participació a classe dels alumnes més destacats dels EUC, venia per part de Joaquim Molas l'encàrrec d'un article per a *Serra d'Or* o d'un volumet

211. Jordi CASTELLANOS, «De la meua experiència i del seu mestratge», a *A Joaquim Molas*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996, p. 63.

212. J. MASSOT, «Joaquim Molas, entre Barcelona, Mallorca i Montserrat», a *A Joaquim Molas*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 117.

213. Dec aquesta informació a Manuel Jorba.

214. *A Joaquim Molas*, 1996, p. 34.

de la col·lecció «Antologia Catalana», d'Edicions 62, o la col·laboració a diferents nivells a la *Gran enciclopèdia catalana*. Aquestes eren unes peces més, sovint decisives, de la laboriosa formació dels nous professionals.

Benet i Jornet recorda els alumnes següents dels cursos de Joaquim Molas als EUC:

«Montserrat Roig, Eva i Blanca Serra, Jordi Castellanos, Antoni Lluç Ferrer, Xavier Fàbregas, Paulí Arenas, Carles-Jordi Guardiola, Enric Gallén, Laureano Bonet, Jaume Costa, Joan Alegret, Maria Solà, Ramon Pla, Rosa Cabré, Ramon Gomis, Anna M. Saludes, Giuseppe Grilli, Anna M. Torrent, Eliseu Trenc, Montserrat Prat, Teresa Rovira, Carme Ribé, Gregori Mir, Carme Illa, Jaume Auferil, Toni Serrà i tants altres que en aquest moment oblidó i que em tiraran mentalment els plats pel cap, amb tota la raó, si no es veuen citats en aquesta llista». I afegeix pel que fa a Joaquim Molas: «No s'impacientava gens davant la nostra ignorància, i ens escoltava amb atenció i respecte, animant-nos, rebutant-nos o esperonant-nos. Només això ja el diferenciava del tracte despectiu o allunyadíssim que, almenys segons el meu record, havíem rebut a la Universitat».²¹⁵

Segons Jordi Castellanos: «Molas aplicava a l'ensenyament extraoficial els mètodes que havia après a Liverpool, quan va ser-hi lector, i uns criteris que no diferien gens ni mica dels que aplicava a la vida cultural d'aquells anys i que ha mantingut fins a l'actualitat: que cal treballar la literatura catalana i jutjar autors i obres amb el mateix rigor i els mateixos paràmetres que les grans literatures, que és amb la literatura francesa, l'anglesa, l'alemanya o la italiana que ens hem de comparar i no amb la de les cultures locals o regionals dels pobles sense estat. Una lliçó, potser, apresada de Riba». I afegeix: «Molas va formar-nos com a professionals [...] érem, ho sabíem, la contrapartida als "mestres de català". La nostra dedicació no arrencava d'actituds patriòtiques sinó d'un professionalisme assumit fins a les darreres conseqüències. Potser gràcies a això, quan va tocar reclamar un ensenyament universitari o mitjà equiparable al de qualsevol altra literatura, van existir uns professionals preparats i no només uns resistents patriotes de bona fe».

El cert és que, pel que fa als EUC, les classes de Joaquim Molas anaren congregant cada vegada més alumnes i arribaren a la xifra de trenta-cinc el curs 1969-1970, una xifra inèdita i excepcional per a aquella classe de cursos.

Pere Calders digué a *Serra d'Or* el 1966 que Joaquim Molas era una mena de comissari polític de la literatura catalana. El nou cercle al voltant de Molas arribaria a tenir tanta influència que s'acabaria parlant dels *moletes*.²¹⁶ Com a contrapès

215. Vegeu-ne una visió més àmplia a Josep M. BENET I JORNET, *Materials d'enderroc*, Barcelona, Edicions 62, 2010, p. 70-79.

216. Josep M. BENET I JORNET, a *Materials d'enderroc*, p. 79, explica així el fet: «En una societat petita com la nostra (però això és un tòpic; el mateix que diré passa a París), el nucli que envoltava Mo-

es constituïria un altre cercle antagònic, el format per Jaume Vidal i Alcover i Maria Aurèlia Capmany.

Com que la seu d'Òmnium Cultural a la casa Dalmases del carrer de Montcada va ser clausurada governativament el 1963, algunes classes dels EUC es feien aquells anys al pis de Concepció Rubiés, al mateix edifici de la llibreria Catalònia —aleshores, Casa del Libro—, a la ronda de Sant Pere. Però el propietari considerava que el contracte de lloguer era d'habitatge i no per a una activitat docent remunerada. De manera que calgué donar les classes al pis de la JAEC, al passeig de Gràcia amb Consell de Cent. La JAEC hi lliurà, any rere any, els corresponents certificats de mestre de català a més de dos mil professors. Inicialment, els cursos de català eren per a adults, però a partir del 1968 començaria la subvenció de cursos de català per a infants i, el 1972, gràcies a la Delegació d'Ensenyament del Català, creada el 1968, tres mil alumnes tindrien classes de català a les escoles.²¹⁷ Tot i dependre d'Òmnium Cultural, amb intervenció de l'IEC, la JAEC no va patir clausura governativa i la seva oficina era el lloc on es concedien els premis anuals i s'organitzava l'acte anual amb el cercle reduït dels membres de l'IEC i els seus col·laboradors més propers. A partir de 1968, amb la legalització d'Òmnium Cultural, la casa Dalmases va poder acollir els cursos dels EUC.

Però cal que tornem al començament dels anys 1960. Davant la insistència d'intel·lectuals i estudiants, el Ministeri d'Educació va acabar permetent que es donessin classes de llengua catalana a la Universitat de Barcelona, dins la Secció de Llengües Romàniques, i la Facultat de Filosofia i Lletres n'encarregà l'ensenyament el 1960 a Antoni Comas i Pujol, que feia anys que era professor interí del mateix centre. Comas i Molas, juntament amb Miquel Porter, Joan F. Cabestany i Albert Manent, tots quatre alumnes dels EUC, havien tret l'any 1949 una revista universitària literària, *Curial*, que, malgrat la seva modèstia i petita tirada, va ser denunciada, multada i prohibida. Comas i Molas havien estat ajudants de Martí de Riquer. Molas decidí anar a Liverpool. Comas no deixà mai la Facultat de Lletres de Barcelona.

La repetida reivindicació que es dotés una càtedra de llengua i literatura catalanes va ser atesa finalment, i el 1965 tenien lloc les oposicions per a decidir qui l'ocuparia. Antoni Comas va guanyar el concurs, al qual es presentà també Joaquim Molas. Davant el resultat del concurs, com recorda Ricard Salvat: «Hi va ha-

las aviat va passar, sense pretendre-ho i sense adonar-se'n, a tenir un cert pes i a exercir influència. Mísèria i companyia, en realitat, però així va ser vist. Personalitats com ara Joan Fuster, Manuel de Pedrolo o bé un nucli crescut paral·lelament al nostre i presidit per Maria Aurèlia Capmany i Jaume Vidal i Alcover, van trobar l'adjectiu que ens convenia, i que ens va perseguir enllà del temps, quan el grup feia anys i panys que s'havia disgregat: érem els "moletes". Terme volgutament despectiu, diria que als afectats no els va irritar mai».

217. Joan TRIADÚ, *Memòria d'un segle d'or*, Barcelona, Proa, 2008, p. 124-129.

ver certa contestació, sobretot, un fort enfrontament entre els dos professors que es presentaven a les oposicions, que eren de dues tendències polítiques contraposades. Eren temps en què la petita visió política ho emmetzinava tot amb els seus dogmatismes sovint excessivament provincians. Aquest enfrontament va arribar a extrems increïbles comportant unes excessives i inacceptables radicalitzacions estètiques. Comas, que va ser *a priori* el gran guanyador, va ser el gran perdedor».²¹⁸

L'aportació més original de les que Antoni Comas va fer al coneixement de la literatura catalana va ser el volum IV, aparegut el 1972, de la *Història de la literatura catalana*, dirigida per Martí de Riquer. Aquest volum està dedicat al segle XVIII, molt desconegut fins aleshores. El 1978 Comas amplià el camp cronològic del seu estudi amb el llibre *La Decadència*. Ideològicament, Antoni Comas pertanyia a la UDC. Pel que fa als volums de la *Història de la literatura catalana*, Molas també hi contribuï de forma decisiva amb els volums dedicats als segles XIX i XX, obra seva i dels seus deixebles i col·laboradors.

Era evident que la inclusió de la llengua i la literatura catalanes a l'ensenyament universitari representava una victòria en la llarga i incerta lluita per la normalització lingüística i cultural. Així i tot, els EUC continuaren. Joaquim Molas seguí donant classes de literatura catalana als EUC fins al 1972. Abans, el 1969, havia estat nomenat professor de literatura catalana a la nova Universitat Autònoma de Barcelona, que s'acabava de crear el 1968. Molas compatibilitzaria les classes als EUC, al palau Dalmases, amb les que donava a la nova UAB, a Sant Cugat primer i a Bellaterra després, fins que el 1971 guanyà la càtedra de llengua i literatura catalana d'aquesta universitat. Aleshores va decidir dedicar-se exclusivament a la docència en aquell centre públic.

Un dels alumnes d'aquella primera promoció de la Universitat Autònoma de Barcelona, Oriol Pi de Cabanyes, recorda: «Una de les característiques d'aquella nova universitat és que hi havia il·lusió i que la gent, cosa admirable de dir, tenia tantes ganes d'ensenyar com d'aprendre. Una de les característiques d'aquella Autònoma és que era un refugi compartit. I no solament pels estudiants, sinó també pels professors. Ens trobàvem amb un món oficial inhòspit, resclosit, ple de temences. Però professors com en Molas ens restituïen la connexió amb la veritat, vull dir amb la veritat de la Història».²¹⁹

El 1978 Antoni Comas i Joaquim Molas foren elegits tots dos membres de l'Institut d'Estudis Catalans. La mort prematura d'Antoni Comas el 1981, als cin-

218. Ricard SALVAT, «Tot recordant Antoni Comas», *La Veu de l'Ebre* (21 novembre 2005). Segons deia l'autor, el diari *Avui* no havia acceptat la publicació d'aquest article.

219. Oriol PI DE CABANYES, «Sobre el primer Molas, a l'Autònoma», a *Joaquim Molas*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 133 i 134.

quanta anys, deixà vacant la càtedra de la Universitat de Barcelona i Molas s'hi traslladà, deixant a Bellaterra una escola seva al voltant de la revista *Els Marges*, fundada per ell el 1974. Dos deixebles seus serien catedràtics de literatura catalana a la segona Universitat Autònoma: Manuel Jorba i Jordi Castellanos, avui membres numeraris de l'IEC tots dos.

Un altre professor dels EUC que passà a donar classes a la Universitat Autònoma de Barcelona l'any 1969 va ser Jordi Carbonell. Hi ensenyava gramàtica catalana. Arran de l'assemblea d'un centenar d'intel·lectuals a Montserrat, que pressionà amb èxit per aconseguir que no s'apliqués la pena de mort a uns etarres condemnats per un consell de guerra a Burgos el desembre de 1970, Jordi Carbonell, amb uns quants organitzadors de l'acte, va ser detingut i es negà a declarar davant la policia en altra llengua que no fos la catalana. Va ser enviat per això a observació psiquiàtrica dins la presó Model i fou processat pel Tribunal d'Ordre Públic. El Govern espanyol impedí que li renovessin el contracte de professor encarregat de curs a la Universitat Autònoma de Barcelona. En realitat, durant un any, hi continuà fent les classes, i Jordi Castellanos i Montserrat Roig figuraven a les nòmines en lloc seu i li passaven els diners que cobraven, però aquesta situació era insostenible pel risc que la policia ho descobrís, i va haver de deixar la Universitat Autònoma de Barcelona. El 1973 va ser novament detingut a la parròquia de Maria Mitjancera amb cent dotze persones més de l'Assemblea de Catalunya. Del 1976 al 1989 Jordi Carbonell va ser catedràtic de llengua i literatura catalanes a la Universitat de Càller, a Sardenya. Va ser la primera càtedra de la matèria a l'estranger. Continuà a la Universitat Autònoma de Barcelona de professora de gramàtica catalana l'esposa de Jordi Carbonell, Hortènsia Curell i Sunyol, que hi havia entrat el 1970, quan encara no estava constituït el Departament de Filologia Catalana. Fins al 1971 va ser cap de la Secció Lexicogràfica de la *Gran Enciclopèdia Catalana* comptant amb Ramon Aramon, assessor lingüístic de l'obra. Va ser professora de morfologia catalana entre el 1972 i el 1983 als cursos d'estiu de cultura catalana per a estrangers i entrà de tècnica a la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat el 1981.

Quan finalitzava el decenni dels seixanta del segle xx, un altre esdeveniment va permetre incloure l'ensenyament de la història de Catalunya a la Universitat de Barcelona i, a més, la matèria seria donada pel mateix professor encarregat d'aquesta matèria dins els EUC, Miquel Coll i Alentorn. Va ser un cas molt semblant al de Joaquim Molas, encara que diferent per l'edat, la metodologia i la categoria en l'escala del professorat universitari i la de la matèria dins del pla d'estudis.

Convé recular una mica en el temps per a entendre el procés. Després del 1966, la frustració deixada per la repressió de què fou objecte el Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona donà pas a les divisions i als enfrontaments entre els grups polititzats en una deriva esquerranista que rebutjava

l'associacionisme públic, castigat fins aleshores sense contemplacions. Aviat va irrompre un assemblearisme de democràcia directa, amb un tarannà anàrquic i sectari, que trobaria un estímul suplementari en l'exemple del maig francès del 1968 i la contestació de moltes normes morals fins aleshores vigents. L'ambient resultava asfixiant a casa nostra perquè la dictadura franquista continuava impertèrrita, després d'haver demostrat que eren aparentment compatibles la liberalització econòmica i el desenvolupisme amb l'immobilisme polític. Quan, l'any 1968, arribà la reforma educativa del ministre Villar Palasí, era massa tard i la malfiança es mantingué, malgrat que l'inflexible García Valdecasas havia estat substituït al rectorat de la Universitat de Barcelona per Manuel Albadalejo, amb Fabià Estapé com a vicerector i després com a rector. La liberalització universitària incipient, que hauria estat molt ben rebuda el 1966, va ser rebutjada el 1968. Malgrat la supressió de tots els expedients acadèmics i de la reincorporació dels professors expulsats el 1966, les reformes toparen amb la radicalització estudiantil. L'assalt del rectorat pels exaltats portà a la clausura de la Universitat de Barcelona, a la declaració de l'estat d'excepció el 24 de gener de 1969 i a l'ocupació de les facultats per la policia.

Malgrat tot, el nou degà de la Facultat de Filosofia i Lletres, Joan Maluquer de Motes, inicià una reforma que permetia l'elecció d'assignatures pels estudiants, i es portà a terme una reforma del pla d'estudis ampliant molt les opcions. Això trencava l'uniformisme, alhora que obria les portes de la docència universitària a intel·lectuals catalans de prestigi. Calia ampliar el professorat com fos, atès que la massificació era un dels motius que aguditzaven el malestar polític a la Universitat de Barcelona. Els departaments substituïren les càtedres personals i, en aquest marc, Antoni Comas, vencent moltes dificultats, creà el Departament de Filologia Catalana, del qual esdevingué director.²²⁰

Gràcies a aquest context de flexibilització i ampliació de possibilitats, però sempre amb recursos reduïts, Antoni Comas va poder contractar Coll i Alentorn, entre altres professors, com, per exemple, el director de teatre Ricard Salvat.²²¹ Coll i Alentorn, que havia estat elegit membre de l'IEC deu anys abans, havia succeït Ferran Soldevila als EUC com a professor d'història de Catalunya el 1968, quan el seu amic i mestre ja estava malalt en la fase que el portà a la mort el 1971. Les darreres empreses en les quals Coll va ajudar Soldevila van ser l'edició de les quatre grans cròniques en volum únic i la preparació del volum pòstum de l'obra dedicada per Soldevila al regnat de Pere el Gran.

220. Enric GALLÉN i Antònia TAYADELLA, «Notes sobre la història del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona», *Serra d'Or*, núm. 262-363 (1981) p. 43-45.

221. Altres antics alumnes dels EUC que entraren com a professors de la Universitat de Barcelona, a la Facultat de Filosofia i Lletres, en aquesta època foren Alexandre Cirici i Pellicer, Frederic-Pau Verrié, Miquel Porter i Oriol Martorell.

Des del curs 1957-1958 fins al 1964-1965, Coll i Alentorn havia donat anualment al Centre Sardanista un curs on ofería una visió global de la història de Catalunya, llevat d'un cas dedicat a la història recent i titulat «Els últims quaranta anys», i un altre exclusivament d'història medieval. El 1965-1966 el curs d'en Coll es dedicà a la història de Catalunya entre el 1924 i el 1945 i les classes es traslladaren a la seu barcelonina dels Amics de la UNESCO. Allí va continuar el curs, que seguia sent organitzat conjuntament amb el Cercle Sardanista.²²² El 1967 el curs de Coll i Alentorn passà a Sant Felip Neri i tractà de la història de Catalunya del 1940 al 1967 de manera annalística. En els cursos següents passà a l'extrem contrari, partint de la prehistòria i arribant a l'època carolíngia. Coll i Alentorn tenia quaranta-tres alumnes el gener de 1969 quan les classes quedaren interrompudes pel seu empresonament, juntament amb altres dirigents d'UDC, durant tres mesos.

Va ser aquest mateix any, com ja s'ha dit, quan Coll començà les classes al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona com a professor encarregat de curs. Disposava de tot el temps necessari, atès que acabava de tenir la jubilació als seixanta-cinc anys a causa del tancament de l'empresa tèxtil que dirigia com a tècnic. En el contracte de professor encarregat de curs de la facultat per a l'any acadèmic 1969-1970, hi constava que Coll i Alentorn ensenyava història moderna de Catalunya, però al pla docent oficial figurava com una nova assignatura de segon cicle denominada «Fenómenos de aculturación lingüística de Catalunya». No cal dir que allò que explicava era el que deia el seu contracte. El canvi de denominació, que no de contingut, podia ser degut a pressió governativa o a l'oposició de la secció d'història de la mateixa facultat, que podia considerar que la matèria era del seu domini. En aquell temps, l'única matèria on Catalunya entrava oficialment com a tema era la d'història de la Corona d'Aragó, que donava Jaume Sobrequés a la secció d'història de la Universitat de Barcelona.

El 1970-1971 Coll i Alentorn donava una matèria nova: cròniques catalanes. Era el tema que desenvolupava des de feia anys als EUC, fins i tot força abans de succeir Soldevila com a professor d'història de Catalunya. El curs 1971-1972 explicà historiografia catalana moderna i contemporània. El 1975-1976 canvià el contingut de l'assignatura i tractà de les cròniques erudites. El darrer curs que donà a la Universitat de Barcelona va ser el de 1976-1977, temps de canvis polítics transcendents després de la mort del general Franco. Al costat de la matèria de

222. Joaquim CABEZA I VALLS, «Resum històric dels cursos d'història», a *Acte homenatge al molt honorable senyor Miquel Coll i Alentorn, ofert per alumnes dels cursos d'història de Catalunya*, Barcelona, Òmnium Cultural, 24 d'abril de 1990.

cròniques erudites, explicà per primera vegada aquell any la nova assignatura d'història dels Països Catalans.²²³

Cal tornar al 1969 per a dir que, a la Universitat Autònoma de Barcelona, també va començar aquell any l'ensenyament de la història de Catalunya. La nova Universitat Autònoma desitjava imitar, dins les grans limitacions que imposava la dictadura, els precedents de la Universitat Autònoma dels anys 1930. El primer any que es donà història de Catalunya, com a optativa, a la Facultat de Lletres de la UAB, encara al claustre de l'antic monestir de Sant Cugat, la van ensenyar conjuntament Manuel Mundó i Albert Balcells; el primer s'encarregà de la part medieval, i el segon, de la moderna i contemporània. Després es creà una plaça de professor agregat amb dedicació exclusiva, que ocupà interinament Miquel Izard entre els cursos 1970-1971 i 1974-1975. A les oposicions que van tenir lloc aquell darrer curs per a cobrir l'agregació, guanyà la plaça Jaume Sobrequès, i Miquel Izard passà a la Universitat de Barcelona com a professor d'història d'Amèrica. L'ensenyament de la història de Catalunya, una de les matèries emblemàtiques dels EUC en la seva tasca de suplència, ja existia finalment a cada una de les dues universitats de Barcelona.

Coll i Alentorn continuà professant els cursos que ja impartia fora de la universitat i, a partir del 1969, donà les classes a la seu d'Òmnium Cultural al palau Dalmases, continuant la col·laboració amb el Cercle Sardanista. El 1971 començà un cicle molt llarg que durà fins al 1980, dedicat, amb tots els detalls, al regnat de Jaume I, amb l'anàlisi de la documentació existent. A partir del 1980 en començà un altre de semblant sobre els regnats posteriors fins al 1987, el qual arribà al final del regnat de Pere el Cerimoniós.

Aquells cursos tan monogràfics que donava Coll i Alentorn a Òmnium Cultural tenien poc a veure amb els de síntesi divulgativa inicials i posseïen les característiques dels que es feien als EUC. Per això es fusionaren tots dos en un, que Coll i Alentorn donà fins al 1987.

L'octubre de 1978 es publicà a la premsa una nota que anunciava la represa de les classes als Estudis Universitaris Catalans al palau Dalmases; informava, només, de les classes d'història i d'historiografia dels Països Catalans, a càrrec del professor Miquel Coll i Alentorn. Sorpren que no s'hi anunciés, a la vegada, el curs de lingüística catalana, que conservava un nombre d'alumnes considerable. La nota del curs següent, el 1979, feia constar, a més, la condició de Coll com a president de la Secció Històrico-Arqueològica. Ocupava aquest lloc des de l'any anterior, després de la renúncia de Jordi Rubió.²²⁴ Els anuncis no van tenir gaire efecte si

223. Albert BALCELLS, *Miquel Coll i Alentorn: Historiografia i democràcia (1904-1990)*, Barcelona, Proa, 1999, p. 205.

224. *La Vanguardia Española* (14 octubre 1978 i 17 octubre 1979).

ens atenem a les llistes d'alumnes matriculats, que es conserven a l'arxiu de l'IEC. El curs 1978-1979 només hi consten tres alumnes i el 1979-1980, dos. Possiblement els seus fidels, que encapçalava Joaquim Cabeza i Valls, no constaven en aquestes llistes, però hi eren, perquè si no fos així, Coll no hauria continuat les seves classes fins al 1987, ja deslligades dels EUC. Coll compaginà aquestes classes, que tant estimava i que aplegaven un grup perseverant de persones adultes, amb els càrrecs polítics de conseller adjunt a la presidència de la Generalitat del 1980 al 1984 i de president del Parlament de Catalunya del 1984 al 1988. Aquelles foren les classes que conservà després de la seva jubilació preceptiva a la universitat i a l'Escola de Biblioteconomia (abans, de Bibliotecàries). Les mantingué fins i tot desvinculades dels EUC, després de 1980.

Les darreres llistes i els últims conjunts de butlletes d'inscripció que es troben a l'arxiu de l'IEC corresponen al curs 1979-1980, i les dues úniques matèries eren lingüística i història, la primera amb una xifra de matriculats de nou, que en podria haver justificat la continuïtat, i la història només amb dos, tal com s'acaba de dir. Es dedueix d'això que el 1980 va ser el darrer any dels EUC en la modalitat originària que durava tot el curs. Els cursets d'estiu de cultura catalana per a estudiants estrangers, dels quals parlarem després, durarien encara quatre anys més.

Val la pena observar l'evolució dels EUC al llarg dels anys seixanta i setanta del segle passat amb les tres matèries úniques de llengua, història i literatura. Han restat a l'arxiu de l'IEC unes quantes llistes i, en alguns casos, fins i tot s'han conservat les butlletes que omplien els estudiants amb les seves dades, una documentació, aquesta, que permet fer algun comentari —incomplet— sobre l'evolució del tipus d'alumnat.

Del curs 1960-1961 s'ha conservat una llista simple amb els noms dels sis alumnes matriculats al curs d'història de Ferran Soldevila, dels nou apuntats al de lingüística de Ramon Aramon i dels alumnes inscrits en un tercer donat per dos professors: Coll i Alentorn i Pere Bohigas, que suplien el que havia impartit fins aleshores Jordi Rubió, i que aquell any congregava vuit alumnes.²²⁵ Sis alumnes cursaven dos i, fins i tot, tres cursos diferents al mateix any. De manera que, pel que fa a individus, els alumnes eren onze. Del curs 1961-1962 tenim unes llistes similars, sense més informació. A les classes d'història, a càrrec de Ferran Soldevila, s'apuntaren cinc alumnes, tres dels quals havien seguit el seu curs l'any anterior. A les d'Aramon estaven inscrits vuit, tres dels quals hi havien assistit també l'any anterior. A les primeres de Joaquim Molas, s'hi apuntaren deu alumnes. Del

225. Arxiu de l'IEC, Cursos, capsa 2. Aquestes són les llistes: «Sr. Soldevila: Joan Colomines, Maria Teresa Ferrer, Fanny Virgili, Josep Olives, Armand de Fluvià, Fèlix Güell. / Sr. Aramon: Gabriel Bas, Joan Colomines, Joaquim Pi, Ferran Fullà, Antoni Sala i Cornadó, Núria Petit, Pere Aramon, Josep Olives, Maria Teresa Ferrer. / Srs. Coll i Bohigas: Joan Colomines, Ferran Fullà, Antoni Sala i Cornadó, Núria Petit, Núria Aramon, Pere Aramon, Gabriel Bas, Maria Teresa Ferrer».

total d'alumnes, n'hi havia cinc que assistien aquell mateix any a diversos cursos dels EUC i, tenint això en compte, eren catorze les persones matriculades.²²⁶

El curs 1962-1963 feren aparició els primers alumnes estrangers als EUC: Jill Rosemary Webster, que venia de la Universitat de Liverpool, i Curt Wittlin, professor de la Universitat de Saskatchewan, al Canadà. La primera, professora de la Universitat de Toronto, fou elegida membre corresponent de la Secció Històrica de l'IEC el 1996, i el segon fou nomenat membre corresponent de la Secció Filològica d'aquesta mateixa entitat el 1997. Sortosament, s'han conservat les fitxes d'inscripció dels alumnes d'aquest any. Tots, amb poques excepcions, eren estudiants de filosofia i lletres de diverses edats i nivells: n'hi havia des del primer curs de carrera fins al quart. No sempre aquesta dada tan interessant consta a les fitxes. Aquest any Josep de Calassanç Serra i Ràfols va donar un curs d'arqueologia i en la seva llista apareixen alguns professionals —un empleat de comerç, un mecànic— i un estudiant d'economia que s'aparten de la tònica general dels EUC, concentrada en els estudiants de filosofia i lletres. Cada alumne havia de pagar 25 pessetes per assignatura, que es reduïen a 15, en cas de cursar-ne més d'una el mateix any. Del total de trenta-vuit matrícules, deu corresponien a alumnes que cursaven dues i, fins i tot, tres matèries el mateix any, de manera que els alumnes, considerats individualment, eren vint-i-vuit. Curiosament, l'arqueologia era l'única matèria que no compartia alumnes amb cap altra. A història de Catalunya se n'apuntaren cinc, totes dones; a filologia (era el nom que tenia ara l'assignatura d'Aramon) es matricularen vuit alumnes, cinc dels quals eren dones; a literatura se'n van inscriure catorze, cinc dels quals eren dones; a arqueologia es matricularen onze alumnes, i d'aquests, només una dona. Repetia les classes amb Soldevila una alumna, amb Aramon, una altra, i amb Molas en continuaven dues.²²⁷ Eva Serra, futura professora d'història moderna de la Universitat de Barcelona i membre de l'IEC, seguí aquell

226. La llista és aquesta: «Soldevila: Joan Mulet i Cerdà, Maria Teresa Ferrer, Joan Colomines, Armand de Fluvià, Mercè Argemí d'Abadal. / Aramon: Isidre Llach, Joan Solà, Josep M. Ferrer, Antoni Rosselló, Joan Mulet, Joan Colomines, Antoni Sala i Cornadó, Maria Teresa Ferrer. / Molas: Eugeni Bregolat, Joan Colomines, Antoni Sala i Cornadó, Antoni Rosselló, Joan Mulet, Maria Teresa Ferrer, Josep Massot, Joan Marfany, Amadeu Soberanas». Joan Solà, alumne d'Aramon, fou catedràtic des del 1984 de lingüística catalana de la Universitat de Barcelona, membre de l'IEC i vicepresident segon d'aquesta institució fins al seu traspàs. El 2009 rebé el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.

227. Aquesta és la llista: «Història: Mercè Argemí d'Abadal, Montserrat Ros, Blanca Serra, Eva Serra, Jill Rosemary Webster. / Filologia: Montserrat Ros Ribes, Jill R. Webster, Curt Wittlin, Jordi Berrio, Eva Serra, Blanca Serra, Maria Teresa Ferrer, Josep M. Sobrer, Jaume Costa Puig. / Literatura: Jordi Berrio, Jaume Costa, Valentí Ferrer i Argilaga [sastre i professor mercantil], Josep M. Ferrer Ferrer, Maria Teresa Ferrer Mallol, Joan Lluís Marfany, Francesc Parcerisas Vázquez, Montserrat Ros Ribes, Blanca Serra, Eva Serra, Josep Miquel Sobrer, Jill Webster, Curt Kittlin, M. Reniu. / Arqueologia: Lluís Balagué Sabaté, Josep Castellà [comerç], Josep Estrada Garriga, Josep Ferrer Moreno [mecànic], Amadeu Joan i Gómez [estudiant d'econòmiques], Isidre Llac, Maria Magem Ferrer, Albert Piera Fibla, Josep Puig Vilardell, Francesc Rosal i Torné, Enric Suñer Coma».

curs les classes d'història de Catalunya, i, amb la seva germana Blanca, es matriculà a les altres dues matèries els dos cursos posteriors.

El curs 1963-1964, a història de Catalunya s'apuntaren només tres alumnes (dues dones i un home); a lingüística, cinc (dues dones i tres homes), i a literatura, nou (set homes i dues dones). Pel que fa als que tornaven a fer alguna matèria que havien seguit l'any anterior, se'n donaven cinc casos. Foren sis els alumnes que es matricularen a més d'una assignatura, de manera que si el nombre de matrícules era de disset, el nombre d'alumnes era d'onze. Pel que fa al nivell acadèmic, tres feien constar que ja eren llicenciats en filosofia i lletres, i la resta eren estudiants.²²⁸

El curs 1964-1965, a història de Catalunya s'inscriviren set alumnes, totes dones, i dues tornaven a seguir les classes de Soldevila; la llengua tingué cinc matriculats, quatre dels quals eren homes, i la literatura tingué set alumnes —cinc homes i una dona—, tres dels quals repetien el seguiment de la matèria. Marfany ja era el tercer any que seguia les classes de Molas. Tots els matriculats a llengua ho estaven també a literatura. De manera que si el nombre de matrícules era de dinou, el d'alumnes era de tretze. Únicament dos alumnes ja eren llicenciats en filosofia i lletres, mentre que la resta eren estudiants de la mateixa carrera.²²⁹

Del curs 1966-1967 no hi ha dades, però sí del següent, encara que només de literatura, sense les llistes ni d'història ni de llengua. Eren dinou, i d'ells, cinc ja eren llicenciats —tots en romàniques menys una en història—; del total, dotze eren dones.²³⁰

Del curs 1968-1969 s'han conservat a l'arxiu de l'IEC les llistes de les matèries de filologia, història i literatura catalanes. Com ja s'ha dit, aquell any Coll i Alentorn es va fer càrrec durant tot el curs de la història de Catalunya en substitució de

228. La llista és la següent: «Lingüística / llengua: Jaume Costa Puig, Josep M. Escoda Vilà, Josep Esteve i Cubí [capellà], Eva Serra, Amadeu Soberanas. / Història: Mercè Argemí d'Abadal, Eva Serra, Amadeu Soberanas. / Literatura: Jordi Berrio, Jaume Costa, Josep M. Escoda Vilà, Josep Esteve i Cubí, Joan Lluís Marfany, Blanca Serra, Eva Serra, Amadeu J. Soberanas, Laureà Bonet Mojica, llicenciat en filosofia i lletres».

229. Aquesta és la llista: «Història: Mercè Argemí d'Abadal, Margarita M. Ballester Figueres, Antoni de Rosselló, Eva Serra, Maria Mercè Solà Gusiñer, Àngels Torrents Rosés, Maria Teresa Vidal i Lainez. / Literatura: Joan Agut [editor], Teresa Maria Castanyer Bachs, Jaume Costa Puig, Josep Esteve i Cubí, Jaume Jamilà Clusella [professor i llicenciat en lletres], Joan Lluís Marfany García, Maria Solà Gusiñer. / Llengua: Joan Agut, Teresa M. Castanyer Bachs, Jaume Costa, Josep Esteve i Cubí, Jaume Jamilà Clusella».

230. Eren: «Montserrat Roig Fransitorra, Maria Teresa Santacana, Antoni Serrà Campins, Jaume Auferil Bea [llicenciat], Paulí Arenas i Sampere, J. M. Benet i Jornet [llicenciat i futur dramaturg], Maria Solà, Xavier Fàbregas [a "estudis" fa constar "No en té"], Immaculada Albó Vidal [llicenciada], Joan Alegret Llorenç, Jordi Castellanos Vila, Eva Serra [llicenciada], Anna Maria Ruiz Rigo [llicenciada], Anna Maria Torrent i Badia, Montserrat Biosca i Alabart, Antoni Ferrer i Mora, Maria Teresa Trias Riera, Núria Pagès Massaguer [llicenciada], Àngels Bou i Juan».

Ferran Soldevila. Aramon continuava les classes de filologia catalana i Molas, les d'història de la literatura. A història hi havia vuit matriculats (tres dones), a filologia eren dotze (set dones) i en repetia una, i a literatura eren vint (nou dones) i repetien del curs anterior nou alumnes. En total, sumaven quaranta matrícules, si bé sis alumnes estaven inscrits a més d'una matèria i, per tant, el nombre d'alumnes era de trenta-dos. Tots eren estudiants llevat de dos, que eren llicenciats en filosofia i lletres; hi havia una bibliotecària, un corrector de català, un gravador i una senyora que havia anat a l'Institut Escola de la Generalitat republicana i havia estudiat alguns cursos de lletres a la Universitat de Tolosa. Aquests dos darrers estaven apuntats a les classes de Coll i Alentorn. Cal destacar la presència de dos estudiants de filologia romànica de la Universitat de Basilea i un tercer, també estranger, del qual no s'especificava la procedència. De tota manera, cal advertir que cinc matriculats no posaven els estudis que cursaven o havien cursat. Les matrícules costaven 100 pessetes per assignatura i 50 si se'n cursava més d'una.²³¹

El curs 1969-1970 hi havia set alumnes a lingüística, nou a història i trenta-cinc a literatura. Aquesta darrera arribava a una xifra extraordinària dins dels EUC. Del total de cinquanta-una matrícules, quatre alumnes estaven apuntats a dues assignatures i, per tant, el nombre efectiu era de quaranta-set, la xifra màxima dels EUC durant la seva segona època. Tots eren estudiants de la Facultat de Filosofia i Lletres, llevat de vint llicenciats, una dels quals, a més, doctora en filologia romànica per la Universitat de Basilea (Gret Schib, matriculada a les classes d'Aramon). Hi havia set bibliotecàries, totes matriculades a les classes de Molas. Un alumne tenia estudis eclesiàstics i de secretariat, un altre era estudiant de medicina, un tercer era periodista i estudiant de medicina. Cal afegir una administrativa i una auxiliar de farmàcia, que era alhora perita mercantil.

A part de l'increment d'alumnes, que, malgrat tot, es trobava a molta distància, fins i tot en termes relatius, del creixement aclaparador de la massa d'alumnes

231. Eren: «Filologia: Paulí Arenas, Rosa Cabré Monné, Maria Dolors Cid, Josep Comas Causa, Maria Carme Greoles i Coll, Joan Miralles i Montserrat, Maria Carme Novell i Burgués, Immaculada Pausas i Ubach, Maria Pilar Ribalta i Vilalta, Jaume Riera i Sans, Eberenz Rolf [estudiant de filologia romànica a la Universitat de Basilea], Maria Teresa Santacana i Mejías. / Història: Pere Casademont i Bordes, Josep M. Muntané Rigol, Ferran Camps, Concepció Rubiés Trias, Maria Teresa Bial, Concepció Rueda, Paulí Arenas, Joan Alegret i Llorenç [futur professor de llengua i literatura catalana a la Universitat de les Illes Balears]. / Literatura: Paulí Arenas, Joan Alegret, Josep M. Benet i Jornet, Rosa Cabré Monné, Jordi Castellanos, Xavier Fàbregas [especialista en la història del teatre català del XIX], Maria Carme Greoles Coll, Carles Jordi Guardiola Noguera [editor de La Magrana i de l'epistolari de Carles Riba], Antoni-Lluc Ferrer [escriptor mallorquí i futur professor de català a la Universitat de Provença], Joan Miralles [futur catedràtic de filologia catalana de la Universitat de les Illes Balears i membre de l'IEC], Immaculada Pausas, Montserrat Prat, S. Parcerisas, Jaume Riera i Sans, Eberenz Rolf [estudiant de filologia romànica a Basilea], Maria Teresa Santacana, Blanca Serra, Eva Serra, Alfred Sargatal Plana, Maria Solà Gusiñer, Kurt Süß i Anna Maria Torrent Badia».

universitaris, convé remarcar l'increment de la proporció de llicenciats i d'altres professionals en els EUC, sense que reapareguin els estudiants d'altres carreres abans presents als EUC com havien estat els de dret. Cal remarcar també la presència d'alguns estrangers: dos procedents de la Universitat de Nàpols —Costanzo Di Girolamo i Giuseppe Grilli— i una de la de Basilea (Schib). Pel que fa al gènere de l'alumnat, vint eren dones. Respecte als que repetien voluntàriament el mateix curs anterior, dos estaven matriculats a lingüística, tres a història i tretze a literatura.²³²

El curs 1970-1971 els matriculats eren sis a lingüística, deu a història i catorze a literatura.²³³ Repetien voluntàriament el mateix curs de l'any anterior dos a lingüística, cinc a història i vuit a literatura. Només una alumna feia dos cursos alhora: llengua i literatura. Les persones matriculades foren vint-i-nou.

El curs 1971-1972 a llengua s'inscriviren tres alumnes, a història hi anaren set i a literatura, disset. Repetien la mateixa matèria dos a llengua, cinc a història i set a literatura.²³⁴ Si bé es mantenia el predomini aclaparador d'estudiants de lletres,

232. La llista conservada és aquesta: «Lingüística: Rosa Cabré i Monné, Agustí Espriu Malagelada, Constanzo Di Girolamo, Jorge J. E. Gracia Otero, Giuseppe Grilli, Maria Immaculada Pausas Ubach, Gret Schib. / Història: Maria Teresa Bial i Massons, Rosa Cabré i Monné, Pere Casademont i Bordes, Eduard Escartín Sánchez, Jorge J. E. Gracia Otero, Lluís Rossell Pesant, Concepció Rubiés Trias, Andreu Rueda i Clavero i Concepció Rueda i Clavero. / Literatura: Joan Alegret Llorenç, Jaume Auferil i Bea, Joaquim Auladell i Freixenet [especialista en Francesc Pujols], Josep M. Barnadas i Andinach, Maria Rosa Bellostas Ymbert, Josep M. Benet i Jornet, Ignasi Brunet, Rosa Cabré Monné, Maria Capdevila Font, Jordi Castellanos, Josep M. Escoda Vila, Agustí Espriu Malagelada, Xavier Fàbregas, Enric Gallén Miret, Ramon Gomis Barberà, Jorge Gracia Otero, Carles Jordi Guardiola Noguera, Manuel Jorba, Maria del Carme Leal Compta, Margarita Losfeld Verdalla, Montserrat Martínez Planas, Immaculada Pausas Ubach, Montserrat Roig, Teresa Rovira de Calvet [filla de Rovira i Virgili], Maria Lluïsa Sabater Torres, Maria Teresa Santacana, Eladi Saura Alonso, Gret Schib, Antoni Serra Banza, Antoni Serrà Campins, Maria Solà Gusiñer, Maria Trias de Mayoral, Maria Teresa Trillas Riera, Josep Urdeix Dorcal».

233. De les llistes conservades: «Lingüística: Rosa Cabré Monné, Josep Grilli, Antoni Homs Guzmán, Roser Latorre i Gaia [professora de català], Maria Neus Faura Pujol [llicenciada en germàniques], Anna Saludes Amat. / Història: Maria Teresa Bial i Massons [secretària], Pere Casademont i Bordes [gravador], Jordi Colomines Companys, Roser Forn i Homar, Antoni Homs Guzmán, Pelai Pagès i Blanc [futur professor d'història contemporània a la Universitat de Barcelona], Lluís Rossell Pesant [gravador], Andreu Rueda i Clavero [gravador], Concepció Rueda [polidora de joieria], Mercè Rueda i Tebé. / Literatura: Joan Alegret Llorens [llicenciat], Joaquim Auladell i Freixenet, Josep M. Benet i Jornet [llicenciat], Rosa Cabré Monné, Jordi Castellanos Vila, Maria Neus Faura Pujol, Antoni Homs i Guzmán, Gregori Mir Mayol [advocat], Enric Pascual Cubeles, Rosa Maria Postigo Suné, Montserrat Prat i Serra, Maria Carme Ribé Ferré, Teresa Rovira Comes, Assumpció Vilella Torrents [llicenciada]».

234. El curs 1971-1972 comprèn les llistes següents: «Llengua: Rosa Cabré Monné, Anna Saludes Amat, Max Woodfield Wheeler [llicenciat al Corpus Christi College d'Oxford]. / Història: Maria Teresa Bial Massons, Ramon Isalgué, Lluís Rossell Pesant, Pere Casademont i Bordes, Andreu Rueda i Clavero, Concepció Rueda, Eliseu Trenc Ballester [llicenciat en espanyol a la Sorbona]. / Literatura: Joan Alegret Llorenç [professor ajudant a la UB], Joaquim Auladell, Maria Rosa Bellostas Ymbert, J. M. Benet i Jornet, Rosa Cabré Monné, Ramon Gomis i Barberà, Enric Gallén Miret, Maria Immacula-

la classe d'història era l'excepció, atès que cap dels matriculats no era estudiant o llicenciat, llevat d'Eliseu Trenc, llicenciat per la Sorbona. Només els dos alumnes arribats de l'estranger cursaren dues matèries aquell mateix any. El nombre de persones matriculades fou de vint-i-cinc.

El curs 1972-1973 la matèria de llengua experimentà un increment sorprenent, ja que passà de tres alumnes a catorze, mentre que els d'història baixaren a cinc i els de literatura es mantingueren en disset. L'any anterior havien seguit el mateix curs tres a llengua, tres a història i tres a literatura. Al revés del curs passat, foren molts els matriculats a dues assignatures aquell any: tretze, que assistiren sobretot tant a llengua com a literatura. Per tant, el nombre de persones matriculades fou de vint-i-tres.²³⁵ Max Woodfield Wheeler, llicenciat per Oxford, repetia aquestes dues matèries, alhora que apareixien tres altres professores estrangeres: Catherine Banlin-Lacroix, que era assistent de llengua francesa i preparava el seu doctorat a la Sorbona; la romanesa Maria Grossmann, llicenciada per la Universitat de Bucarest i becada pels EUC, i Antonella Ortis, de la Universitat de Venècia. Hi havia estrangers que seguien tot el curs en no considerar suficient el curset d'estiu. El nombre de llicenciats universitaris creixia, atès que eren set a llengua, un a història i set a literatura. Com a estudiant de primer de filologia catalana constava aquell curs Josep Lluís Carod-Rovira, matriculat a història de la literatura dels EUC.

El curs 1973-1974 Joaquim Molas deixà els EUC, i la literatura catalana baixà a tres alumnes, tots ells alhora apuntats a lingüística. Comas succeí Molas. L'any següent ja no es faria el curs de literatura catalana. La lingüística tingué onze alumnes i la història onze també; tres matriculats estaven inscrits a les dues matèries, i quatre més de llengua cursaven també història. Per tant, el nombre de persones matriculades fou de disset. Hi havia tres alumnes d'altres anys a llengua i quatre a història. Hi va haver un curset sobre Verdaguer, encara que la documentació no deixa clar si fou una extensió de llengua o literatura. La presència d'estrangeres

da Pausas Ubach, Montserrat Prat i Serra, Carme Porcel Ramon, Rosa Maria Postigo Suñé, Maria Carme Ribé Ferré, Teresa Rovira, J. M. Sagristà Vilà, Anna Saludes Amat, Eliseu Trenc Ballester, Max Woodfield Wheeler. Aquest últim, doctor per Oxford el 1975, especialista en fonologia i morfologia romàniques, sobretot del català, professor a les universitats de Liverpool i Sussex, va ser nomenat membre corresponent de la Secció Filològica de l'IEC el 1997. Ha estat secretari de l'Anglo-Catalan Society.

235. El curs 1972-1973 l'alumnat era el següent: «Llengua: Cristina Badosa i Mont, Catherine Banlin-Lacroix, Maria Neus Faura Pujol, Maria Grossmann, Antoni Homs Guzmán, Roser Latorre i Gaia, Antonella Ortis, Antoni Puigvert i Romaguera, Mercè Torrent i Ferran, Albert Rosich Estragó, Josep Rosell Lamora, Laureà Solsona Bosc, Max Woodfield Wheeler./ Història: Catherine Banlin-Lacroix, Anna Carbonell Curell, Pere Casademont Bordas, Lluís Rossell i Pesant, Andreu Rueda Clavero./ Literatura: tota la llista de llengua més Anna Carbonell, matriculada també a història, Josep-Lluís Carod-Rovira i Rosa Maria Postigo».

gers continuava sent notable. Al curs de lingüística s'apuntaren un estudiant de la Universitat de Sheffield —Martin John Amery— i un de la de Durham —Robert Leonard Albert Archer—, i al d'història, un llicenciat en ciències polítiques i econòmiques per la Universitat de Florència, Prospero Colonna di Stigliano.²³⁶ S'observa que, en aquell moment, s'apuntaven a lingüística llicenciats en lletres que potser no havien estudiat català, però també alguns estudiants de filologia romànica i catalana a les universitats de Barcelona, fet especialment notable sobretot el curs següent. Aquell any passà pel curs de lingüística d'Aramon el futur especialista en el teatre català dels segles XIX i XX Enric Gallén, actual catedràtic de literatura catalana de la Universitat Pompeu Fabra. També va ser el primer curs en què s'inscriví, dels set que faria de lingüística als EUC amb Aramon, la futura especialista en fonologia i morfologia catalanes Teresa Cabré i Monné, que estudiava a la Universitat Autònoma de Barcelona. Arribà als EUC per indicació de la seva germana Rosa i en companyia de la seva germana Coia. El segon any s'oferí a treballar gratuïtament a l'IEC. Ajudava Aramon en la correspondència i també a acompanyar els estudiants estrangers en els cursos d'estiu. Més endavant rebé una gratificació d'onze mil pessetes al mes. Era becària a la UAB, venia de Reus i volia aprofitar el temps. Més tard professora de filologia catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona, esdevindria degana de la Facultat de Filosofia i Lletres d'aquesta universitat el febrer de 2009, després d'haver-ne estat vicedegana entre el 2006 i el 2009.

La vida universitària estava molt desballestada aquells darrers anys del règim franquista. Primer va ser el denominat «calendari julià», pel nom del ministre que va endarrerir el començament de curs fins al gener. El curs següent va ser el de la vaga de professors no numeraris, que acabà amb l'aprobat general polític, el juny de 1975, després de sis mesos sense classes. Per als estudiants amb domini del català escrit, els EUC apareixien com un lloc on no desaprofitarien el temps. La presència d'estudiants universitaris de filologia catalana a les classes d'Aramon resultava significativa. Els alumnes podien no trobar-hi les darreres aportacions de la lingüística del moment, però any rere any, a la seva classe, llegien clàssics medievals catalans, cada curs diferents, amb comentaris de sintaxi, de lèxic i de literatura estricta, i agraïen que un professor amb el bagatge d'Aramon els fes participar de manera comprensiva. Quan Aramon discrepava en un punt del parer d'un col·lega, ho feia amb respecte davant dels seus alumnes. La seva proverbial rigidesa en

236. La llista de 1973-1974 és la següent: «Llengua: Martin John Amery, Robert Leonard Albert Archer, Maria Brossa i Alavedra, Coia Cabré i Monné, Teresa Cabré i Monné, Enric Gallén Miret, Lluís Miquel Gimeno i Betí, Roser Latorre i Gaia, Daniel Pi i Maynan, Albert Rosich i Estragó, Laureà Solsona Bosc. / Història: Joan Benito i Marrugat, Maria Teresa Bial Massons, Maria Brossa i Alavedra, Pere Casademont, Prospero Colonna di Stigliano, Lluís Miquel Gimeno, Daniel Pi i Maynan, Lluís Rossell Pesant, Andreu Rueda Clavero, Concepció Rueda Clavero, Laureà Solsona Bosc».

matèria lingüística tenia el suport dels seus coneixements filològics i argumentava el seu criteri davant els estudiants.²³⁷

El curs 1974-1975 no s'oferiren més que dues matèries: llengua i història. Cada una tingué cinc matriculats, sense que cap alumne cursés les dues alhora. D'aquests deu alumnes, tres repetien el curs de llengua i quatre el d'història. Sense aquests set fidels, la matrícula hauria baixat encara més.²³⁸

Per un costat, començava el Congrés de Cultura Catalana i TVE de Barcelona iniciava un informatiu en català. Però, per l'altre, divuit regidors de l'Ajuntament de Barcelona negaven un ajut per a l'ensenyament del català, i el mateix passava a Girona. A València començava una forta campanya contra la catalanitat del valencià. La resposta en els dos casos va ser molt forta i, en el cas de l'Ajuntament de Barcelona, els regidors a favor de la negativa van haver de rectificar. El mes de novembre d'aquell any moria el general Francisco Franco.

Als EUC, el curs 1975-1976 semblava que seria una recuperació. A llengua es matricularen sis alumnes, dos dels quals eren alemanys i de la Universitat d'Erlangen: Doris Dausés i August Dausés. S'estrenà un curs d'una matèria aleshores innovadora: la sociolingüística, a càrrec del lingüista valencià Lluís Vicent Aracil i Boned, creador del Grup Català de Sociolingüística i professor del 1976 al 1987 del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona. Aquell únic curs de sociolingüística als EUC tingué quatre alumnes i a història se'n matricularen nou. Cap alumne no cursà més d'una matèria i, per tant, les persones apuntades als EUC aquell any van ser dinou. Repetien història cinc alumnes dels anys passats i llengua, quatre.²³⁹

El curs 1976-1977 es produí un espectacular ascens del curs d'història de Catalunya, que arribà a disset matriculats, dels quals només quatre procedien de cursos anteriors. La matèria la continuava ensenyant Coll i Alentorn. A lingüística s'inscriviren set alumnes, i dos d'ells ja l'havien cursat anteriorment als EUC. Ningú no es matriculà alhora als dos cursos aquell any. Així doncs, el total de persones inscrites fou de vint-i-quatre. Convé remarcar que a lingüística es matricularen tres estudiants de filologia catalana de la UAB i tres d'estrangers: Archer, de la Universitat de Durham, que havia tornat; Andrew John Sandilands, de la Uni-

237. Testimoni de Teresa Cabré i Monné.

238. La llista de 1974-1975 és aquesta: «Llengua: Coia Cabré Monné, Teresa Cabré Monné, Ricard Fité Labaila, Andreu Rueda, Domènec Marzá Selma. / Història: Maria Teresa Bial Massons, Margarida Camós i Ramió [quart curs de dret], Pere Casademont, Lluís Rossell i Concepció Rueda».

239. La llista de 1975-1976 és la següent: «Llengua: Coia Cabré Monné, Teresa Cabré Monné, Ricard Fité Labaila, Domènec Marzá Selma, Doris Dausés i August Dausés. / Sociolingüística: J. M. Palomero Almela, Abel Figueres Milà, Margarida Palmada Solé, Joana Escobedo i Abraham. / Història: Xavier Alfaras Panareda [advocat], Maria Teresa Bial Massons [secretariat], Jordi Bolòs i Masclans, Pere Casademont, Maria del Carme [il·legible], Lluís Rossell, Andreu Rueda, Concepció Rueda, Josep Torré Cubells».

versitat de Cambridge, i Charles Jefferson Merrill, d'una universitat nord-americana que resta imprecisa en el document.²⁴⁰

El curs 1977-1978 es mantingué el nombre de matriculats de l'any anterior, ja que foren vint-i-cinc, dels quals set a lingüística i divuit a història, matèria que mantenia la xifra alta de l'any anterior. Cap alumne no cursava les dues assignatures a la vegada. El total d'aquell any fou de vint-i-cinc. A lingüística es matricularen dos alumnes de cursos anteriors, a més de tres estrangers: dos estudiants de romanística de la Universitat de Basilea i una professora agregada de la Universitat de Budapest. Seguien els cursos dels EUC dos estudiants dels darrers cursos de filologia catalana de la UAB. A història quatre alumnes procedien de cursos anteriors. Dels alumnes de Coll i Alentorn, només dos eren de filosofia i lletres: un era estudiant d'història i una era llicenciada en filologia romànica.²⁴¹

Malgrat la nota de premsa que anunciava el curs de Miquel Coll i Alentorn, l'any 1978-1979 la classe d'història de Catalunya no tingué més que tres matriculats als EUC, tots ells procedents del curs anterior. La de filologia catalana encara s'aguantava, amb sis, dos dels quals procedien de cursos anteriors, tres estudiaven filologia catalana a la UAB i una procedia de la Universitat de Pisa, l'algueresa Antonia Cervai, que repetiria les classes de filologia catalana el curs següent.²⁴²

El curs 1979-1980 va ser el darrer que la història de Catalunya estigué inclosa en el programa dels EUC i també el penúltim any del curs de filologia catalana. Aquesta darrera enregistrà l'honorable xifra de nou matriculats, però la història només en tingué dos. És remarcable el fet que quatre dels alumnes de lingüística eren estudiants de filologia catalana de la UAB.²⁴³

240. El curs 1976-1977 cursaren lingüística Robert Leonard Albert Archer, Teresa Cabré i Monné, Charles Jefferson Merrill, Isidra Maranges Prat, Mercè Martí Piera, Francesca Permanyer Ullar, Andrew John Sandilands. / Història: Xavier Alfaras Panareda, Maria Rosa Bertran Canturri, Maria Teresa Bial Massons, Jordi Bolòs Masclans, Enric Dachs, Maria Carme Duran Torelló, Montserrat Duran Torelló, Maria Teresa Lleopart Coll, Montserrat Miró Roig [estudiant de medicina], Montserrat Noguera Conminola, Maria Candelària Parés, Isabel Rofes Pujol, Concepció Rueda, Maria Teresa Sellent, Emília Solà Puigvert, Natàlia Torelló Casanovas, Teresa Tonell Arín.

241. 1977-1978: Lingüística: Anton Arrufat González, Maria Rosa Esclasans Jové, Konrad Hug [Basilea], Katalin Kulin [Budapest], Isidra Maranges Prat, Elisabeta Meyer [Basilea], Mercè Martí Piera. Història: Xavier Alfaras, Neus Ballbé i Sans, Neus Berasategui Dolcet, Jordi Bolòs Masclans, Maria Carme Duran Torelló, Montserrat Duran Torelló, Carola Duran Tort, Enriqueta Espinagosa, Mercè Estrada Nubiola, Pilar Farriols Vilaseca, Maria Lluïsa Ymbert Basté, Núria Machordom Pi, Dolors Minguiñón Ribé, Margarita Neddermann Diago, Josep Piqué i Milà, Albert Pons Torrents, Antònia Tort Miró, Maria Rosa Tubella Piquet.

242. 1978-1979: Filologia: Teresa Cabré i Monné, Antonia Cervai [filologia romànica a la Universitat de Pisa], Isidra Maranges Prat, Mercè Martí de Bohigas [bibliotecària], Cecília Panicot Figueres, Núria Roviroso Birbe. / Història: Carola Duran Tort, Margarita Neddermann, Josep Piqué.

243. Curs 1979-1980. Filologia: Jordi Caballé Mateu, Teresa Cabré i Monné, Antonia Cervai, Mercè Martí Piera, Isidra Maranges Prat, Paquita Permanyer Ullar, Carles Riera Fonts, Maria Teresa Sabrià Rius, Maria Carme Salvadó. / Història: Margarita Neddermann, Carola Duran.

El curs 1980-1981 és el darrer del qual consten fitxes d'inscripció a l'arxiu de l'IEC. Per tant, degué ser el darrer, però amb la particularitat que només incloïa la matèria de filologia catalana d'Aramon, que tenia set alumnes. El seguiren cinc fidels repetidors voluntaris d'altres anys i dues estudiants estrangeres de filologia romànica: Anna Duez, de la Universitat d'Anvers, i Eva Kjær, de la d'Odense.²⁴⁴

El context s'havia modificat considerablement. L'IEC havia estat reconegut oficialment pel Reial decret del 26 de novembre de 1976 i havia recuperat la seva seu a la Casa de Convalescència el juliol de 1977. El 1982 s'hi traslladava sencer des del palau Dalmases després de cinc anys d'obres de rehabilitació de la Casa de Convalescència. Mentrestant, el 1978 s'havia introduït el català a l'ensenyament escolar obligatori. S'havien convocat, el 1979, les primeres oposicions a càtedres de llengua i literatura catalanes a l'ensenyament mitjà públic. A la Universitat de València, des de l'any 1975 existia una agregació de lingüística valenciana, ocupada per Manuel Sanchis Guarner, i aviat nasqué un departament amb la mateixa denominació. A la nova Universitat de les Illes Balears (1978) es constituïa el 1983 un departament de filologia catalana i de lingüística general.

Tal com ja s'ha dit, la primera càtedra de llengua i literatura catalanes a l'estranger va ser la de la Universitat de Càller, a l'illa de Sardenya, creada el 1976, i la va ocupar Jordi Carbonell. El curs 1987-1989 es començaren a crear els lectorats de llengua i literatura catalanes en diversos centres universitaris estrangers, de manera que avui ofereixen lectorats de català cent onze universitats d'arreu del món.²⁴⁵

Allò que no s'aconseguí va ser donar a la història de Catalunya el lloc que pertoca a l'ensenyament reglat al seu propi país. Quedaria dependent, igual que la geografia, de la bona voluntat dels mestres de primària i dels professors de batxillerat. Convé tenir present que hi havia educadors que no havien esperat que Catalunya tingués un estatut com el de 1979 per a donar als alumnes un coneixement del país on viuen, sense el qual la llengua catalana, per si mateixa, és una abstracció.

Si es pren el període del 1960 al 1981 per matèries, les mitjanes anuals de matriculats als EUC foren les següents, sempre sobre la base dels cursos dels quals es tenen dades: lingüística catalana tingué 7,6 alumnes de mitjana per any; història de Catalunya en tingué una mitjana de 7,8, i història de la literatura catalana, 14,4; lingüística assolí el seu punt més alt el 1972-1973, amb catorze alumnes, i se n'hi inscriviren dotze el curs 1968-1969 i onze el 1973-1974; història arribà a divuit

244. Eren Teresa Cabré i Monné, Isidra Maranges Prat, Mercè Martí Piera, Jordi Caballé Mateu, Anna Duez, Gabriel Ferré Puig i Eva Kjær.

245. Jordi MALÉ, «La literatura catalana a la Universitat...», *Revista de Catalunya*, núm. 187, p. 107.

alumnes el curs 1977-1978 i l'anterior n'havia assolit la xifra de disset; literatura arribà al punt més alt del curs 1969-1970, amb trenta-cinc alumnes, i l'anterior ja n'havia enregistrat vint.

L'ampliació de l'estudiantat universitari va fer que es renovés i s'ampliés l'alumnat dels EUC. Fins als anys cinquanta del segle passat, s'havien nodrit en una proporció considerable de fills, nebots i amics d'escriptors, d'erudits i de professionals liberals que ja tenien un nom conegut abans o poc després de la guerra. Però en els anys 1960 l'alumnat dels EUC es reclutà més enllà d'aquell primer cercle reduït i, en part, hereditari. Naturalment que el cercle havia començat a renovar-se ja abans, en els mateixos anys 1950. És condició indispensable de la pervivència de qualsevol cercle la seva reproducció amb participants nous i sense pedigrí, i també la promoció d'alguns d'ells, que, de vegades, manifesten més empena que alguns dels portadors d'un cognom que, per si mateix, pot semblar una garantia. La transmissió de referents culturals per mitjà de la família sol ser el més important en qualsevol context. Això encara passava molt més sota el règim franquista perquè la cultura catalana fou exclosa de l'ensenyament. Ara bé, sense uns instruments propis mínimament institucionalitzats com els EUC, encara hauria resultat molt més difícil la perpetuació de la cultura universitària catalana primer i la seva renovació després, com a condicions imprescindibles —però no suficients— de la supervivència de la nacionalitat pròpia, i més sense el suport de l'Estat o amb aquest en contra.

Els EUC no s'anunciaven a la premsa. No aspiraven a tenir molts alumnes. Al llarg dels anys 1960 sembla que la xifra dels seus deixebles per any es mogué pels volts dels disset, tenint en compte que, en un mateix curs, un alumne es podia inscriure en dues i, fins i tot, tres matèries, i seguir-les, ja que tenien sempre horaris compatibles.

El rigor i l'alt nivell dels EUC, juntament amb el seu estil especialitzat, no eren aptes per a la gran massa d'estudiants, encara que no hi hagués exàmens finals ni qualificacions. Els EUC evitaren la degradació per massificació que amenaçava la universitat oficial. Es tractava de formar una elit i d'aturar la deserció lingüística i, per derivació, la cultural. El nombre d'alumnes era reduït, però el contacte entre professors i deixebles durava anys després d'haver deixat aquests els EUC i, per tant, la seva influència continuava molt més que a la universitat oficial.

El risc era que els nous incorporats tendissin a generar nous cercles d'influència que, amb la identificació convencional amb un mestre, pretenguessin controlar el mercat de les publicacions de l'àmbit de coneixement i les places acadèmiques. Sortosament, el creixement constant dels instruments de transmissió i de comunicació culturals han fet inviable aquesta possibilitat, encara que hi va haver alguna tendència en aquest sentit sobre la base d'un país i d'un públic de dimensions modestes que, a més, no acaben de disposar dels mitjans que li correspon-

drien en relació amb la seva població, producció i tradició cultural. Fer i no sols resistir va ser la norma dels anys 1960 i continua sent-ho avui, quan es disposa de més mitjans dels que aleshores s'oferien als decidits que la llengua i la cultura catalanes no fossin escombrades per les foranes al seu propi territori.

Sobre la retribució dels professors dels EUC, convé afegir que aquells que arribaven a l'edat de jubilació percebien mensualment un retir, que era de dues mil pessetes l'any 1970. Ho sabem gràcies a dues cartes de Miquel Coll i Alentorn a Ferran Soldevila, una del 5 de juny i l'altra del 25 de setembre d'aquell mateix any, conservades entre la correspondència rebuda pel segon.

Els cursos de cultura catalana per a estudiants estrangers

Ramon Aramon i els altres professors dels EUC havien cultivat i desenvolupat durant anys una xarxa de relacions acadèmiques internacionals que permetia l'intercanvi en una època en què viatjar i comunicar-se era més difícil i menys habitual que avui. D'altra banda, l'escola de catalanística formada a Cambridge al final dels anys quaranta del segle passat —Terry, Barrass, Russell-Gebbett, Keightley, Walker— amplià el radi dels altres tres puntals previs de la catalanística britànica —Liverpool, Oxford i Belfast— i, més tard, encara s'eixamplà amb la introducció del català a Aberdeen, Bradford, Bristol, Cardiff, Londres, Saint Andrews, Southampton i Swansea. La creació de l'Anglo-Catalan Society el 1954 reforçà la xarxa. Atkinson, a Glasgow, Pierce i Ribbans, a Sheffield, i Tate, a Nottingham, ampliaren el cercle. Robert B. Tate, deixeble a Belfast de González i Llubera i catedràtic de la Universitat de Nottingham, fou elegit membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC el 1966.

Només comptant amb aquest conjunt, al qual se sumarien algunes universitats alemanyes, italianes, suïsses i franceses, es podia promocionar una iniciativa que va començar el 1961 i va durar fins a mitjan anys 1980: els cursets d'estiu de cultura catalana per a estudiants estrangers. La col·laboració de Joaquim Molas va ser rellevant en el seu desenvolupament. Es donaven durant els primers vint dies del mes de setembre i eren una versió abreujada i adaptada dels EUC, dels quals formaven part realment i no sols oficialment. El personal administratiu i el docent eren els mateixos, però es comptava amb un cercle més ample de col·laboradors, considerats propers a la casa. Més tard, al final dels anys 1960, la tercera generació de catalanòfils britànics —Yates, Wheeler, George, Keown, Archer— continuaria l'ampliació del radi exterior que proveïa d'alumnes els cursos d'estiu a Barcelona.

El primer curs d'estiu tingué lloc el 1961, del 4 al 23 de setembre, i va ser pensat inicialment perquè un petit grup d'alumnes dels estudis hispànics de la Uni-

versitat de Liverpool poguessin ampliar els seus coneixements específics a Barcelona, aollits pels EUC. La idea l'havia formulat Edgar Allison Peers en una data que havia de ser anterior a la seva mort, el 1952, però no es va portar a terme fins nou anys més tard.

La llista dels alumnes del primer curs, el de 1961, s'ha conservat a l'arxiu de l'IEC i comprèn quatre noms: Jill R. Webster, Stanley Reginald Jenkins, Alan Arthur Parkin i Robert Henry Gibson, tots ells procedents de la Universitat de Liverpool. Es programaren diverses visites. La de la Biblioteca de Catalunya va ser guiada en aquesta ocasió per Pere Bohigas, la del Museu d'Art Modern va ser conduïda per Alexandre Cirici i Pellicer i la del Museu d'Art de Catalunya, per a veure la col·lecció de romànic, es va fer sota el guiatge del seu director, Joan Ainaud. Els quatre alumnes reberen sis hores de classe de gramàtica catalana i traducció, a càrrec d'Eduard Artells. A més, escoltaren sis conferències amb un títol molt genèric: una sobre poesia catalana, a càrrec de Joan Triadú; una sobre novel·la, a càrrec de Joaquim Molas; una tercera sobre teatre, a càrrec de Jordi Carbonell; una sobre història, a cura de Coll i Alentorn, i dues sobre la història específica de la llengua, una donada per Badia i Margarit i l'altra per Ramon Aramon. El curs va incloure una lectura per Salvador Espriu d'*Anys d'aprenentatge*, amb un comentari a càrrec del mateix autor. Convé remarcar que el primer curs d'estiu es denominà «de cultura catalana moderna i contemporània».

En els anys 1960 la Universitat de Barcelona ofería uns cursos d'estiu per a estrangers, però de cultura espanyola i, per tant, de llengua castellana i en castellà, i per a una massa d'alumnes gran, entre cinquanta i cent. Atreïen més estudiants estrangers pel fet que la majoria d'estudis hispànics a Europa i als Estats Units no comprenien la llengua i la cultura catalanes i estaven només interessats en l'espanyola castellana. Aquests cursets de la Universitat de Barcelona es feien pel juliol i els dels EUC, pel setembre.

Els EUC van celebrar vint-i-cinc cursos de cultura catalana per a estudiants estrangers i el darrer va ser el del 2 al 20 de setembre de 1985. A partir de 1968 es pogueren donar ja al palau Dalmaes.

El quadre bàsic de professors dels EUC per a estrangers s'aniria ampliant i renovant, i mantindria la seva programació bàsica inicial. El mateix passà amb l'estructura, que va ser un encert. El 1962 s'introduí una visita repetida a tots els cursos posteriors d'estiu: l'excursió a Montserrat. Del 3 al 21 de setembre d'aquell any els professors foren gairebé els mateixos, però es donà un caràcter més explícitament monogràfic a les conferències i el curs es denominà aquesta vegada «de cultura contemporània», de manera que fins i tot un medievalista com Coll i Alentorn va parlar de l'evolució històrica de la Catalunya contemporània, que coneixia prou bé. Josep Fontana aparegué, en aquest curs d'estiu, parlant de les bases econòmiques de la Catalunya contemporània, però en cursos successius el

títol de la seva conferència anual fins al 1979 va ser «La Catalunya moderna». El tema va ser reprès a partir de 1982 per Sebastià Riera, professor de la Universitat Autònoma de Barcelona, amb el títol de «Catalunya moderna i contemporània». La conferència sobre la Catalunya medieval va anar primer a càrrec de Miquel Coll i Alentorn, després la va donar Santiago Sobrequès, abans de la seva mort prematura, i finalment l'assumí Josep M. Salrach. Coll i Alentorn mantingué durant tots els cursos d'estiu la seva conferència sobre les cròniques medievals.

Durant tot el decenni dels anys 1960, continuà encarregant-se de les classes de fonètica, sintaxi i traducció el gramàtic Eduard Artells, corrector de la revista *Serra d'Or* i de l'IEC, mestre de correctors, discutit per alguns literats i lingüistes a causa d'una certa rigidesa. A partir de la mort d'Artells, el 1971, les classes de fonètica, morfologia, sintaxi i composició van repartir-se fins al final entre Núria Aramon, Hortènsia Curell, Josep Llobera i Maria Buira.²⁴⁶ Pel que fa a la història de la llengua, no mancaren a cada curs una conferència de Badia i Margarit sobre el català fins al segle XIX i una altra a càrrec d'Aramon sobre el català modern. A partir de 1984 Joan Martí i Castell substituï Badia i Margarit. Segons Núria Aramon, que compartia l'ensenyament de la llengua catalana amb Llobera, Buira i Curell: «Les classes eren dinàmiques, els estudiants n'estaven contents i era bo de veure com, al final de curs de tres setmanes, més o menys bé, ja parlaven català».

Va ser una llàstima que s'abandonés la sessió de lectura comentada per un poeta d'algunes de les seves pròpies obres. Després d'Espriu, el segon any féu la lectura J. V. Foix i el tercer, Joan Oliver, però no es realitzaren més sessions d'aquest tipus llevat de l'any 1970, en què tornà a fer una lectura Joan Oliver. Potser la preparació dels estudiants estrangers era insuficient per a aprofitar una sessió d'aquest tipus.

La història de l'art oferia un paper important en els cursos d'estiu. A part de les visites guiades es donaven una conferència sobre art romànic, una altra sobre art gòtic, una sobre l'art català fins al segle XIX i una sobre art contemporani. Les dues primeres foren a càrrec de Joan Ainaud fins a l'any 1972, en què les traspassà a Miquel Gil, director del Museu de les Arts Decoratives. Alexandre Cirici i Pelllicer s'encarregava de l'art modern i contemporani, mentre que Francesc Fontbona, a partir del 1972, s'encarregà de la conferència sobre l'art català del Renaixement al segle XIX.

La història de la literatura oferia un bon nombre de conferències a cada edició dels cursos de cultura catalana per a estrangers. Jordi Rubió mantingué la seva col·laboració des del començament fins al 1972 i tractà cada any temes diversos,

246. Maria Buira era professora de català a la Sorbona i va portar alumnes de París.

com ara la narrativa de Ramon Llull, la poesia d'Ausiàs March, l'obra de Bernat Metge i l'humanisme. Més endavant, Amadeu Soberanas tractà alguns d'aquests mateixos temes dins els cursos per a estrangers.

Pere Bohigas va ser també un conferenciant constant dels cursos amb uns temes similars. Jordi Carbonell no mancà a cap edició dels cursos d'estiu per a estrangers, en què parlà de temes que anaven de Roís de Corella a la literatura neoclàssica. Antoni Comas participà a tots els cursos d'estiu a partir del 1969 fins a la seva mort, el 1981. Tractà temes diversos, des de Bernat Metge fins a la novel·la cavalleresca.

Joan Triadú i Joaquim Molas foren dues peces clau dels cursos d'estiu i la seva participació comprengué la totalitat dels cursos successius en el cas de Triadú i fins al 1983 en el cas de Molas. El tema preferit de Triadú va ser la poesia de Carles Riba, però també parlà de la novel·la dels anys 1930, de la novel·la catalana sota el franquisme i de la poesia de la postguerra. Joaquim Molas tractà temes molt diversos cada setembre, des de Verdaguer fins a Salvat-Papasseit, des de la novel·listica modernista de Víctor Català i Prudenci Bertrana fins al tema del noucentisme.

Dos altres conferenciants de gran constància als cursos de cultura per a estrangers foren Sergi Beser, que al començament figurava com a lector a la Universitat de Sheffield i al final, com a professor de la Universitat Autònoma de Barcelona, i Josep Massot i Muntaner. El tema preferit del primer fou Narcís Oller i la novel·la del seu temps, i la conferència anual del segon versà unes vegades sobre el teatre català medieval i unes altres, sobre la literatura tradicional i popular, tema preferit per ell i que explica que més tard fos responsable de la continuació de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya a partir de 1991.

Eduard Valentí, abans de la seva mort prematura, participà en els cursos de 1968 i 1969 amb una conferència sobre la poesia de Joan Maragall i les influències germàniques. Ramon Sumoy, deixeble de Joaquim Molas, després d'una conferència, el curs de 1963, sobre un tema tan nou aleshores com el del crític Josep Yxart, no tornà a sortir als programes, marxà a l'estranger i se li perdé la pista.

Altres deixebles de Molas feren la seva aparició als cursos d'estiu per a estrangers al final dels anys 1960, començant per Marfany, que el 1968 ja figurava en el programa com a lector a la Universitat de Liverpool. Marfany tractà sobretot del modernisme i mantingué la seva col·laboració una pila d'anys. Jordi Castellanos donà la primera conferència als EUC per a estrangers el 1974, debutant amb el tema de la poesia de Joan Maragall, i mantingué ja la seva col·laboració fins al final tractant diversos temes. En les darreres edicions dels cursos per a estrangers apareixen als programes Marina Gustà, de la Universitat de Barcelona, que parlà del noucentisme, de Josep Carner i de Foix; Manuel Jorba, amb una conferència sobre romanticisme i Renaixença, i Enric Gallén, amb una dissertació sobre el tea-

tre de Guimerà. El tema del teatre català del segle XIX l'havia tractat abans Xavier Fàbregas en cursos successius per a estrangers.

Les conferències es donaven a les tardes, i els matins estaven dedicats a les visites guiades. Aquest que va ser un dels encerts d'aquells cursos, organitzats per Ramon Aramon i Montserrat Martí amb l'ajut de Núria Aramon. Montserrat Martí havia de fer front a la correspondència que generava la inscripció i, de vegades, havia d'ajudar els alumnes a trobar allotjament amb l'ajuda de Teresa Cabré i Monné. La visita del Museu d'Art de Catalunya, amb especial atenció a la col·lecció romànica, va ser guiada els primers anys pel seu director, Joan Ainaud, i es mantingué sempre. També fou una constant la visita al monestir de Sant Cugat i a les esglésies romanes i visigòtiques de Terrassa. Cabestany se n'encarregà els primers anys i després ho va fer Josep M. Salrach. El darrer any la guia fou Montserrat Pagès, especialista en l'art romànic. Des del 1963 la visita al Barri Gòtic, guiada pel vicedirector del Museu d'Història de la ciutat de Barcelona, Josep Maria Garrut, fou també una altra constant.

No podia mancar la visita al Museu d'Art Modern i al Museu Picasso, a càrrec, els primers anys, de Cirici i Pellicer i, a partir de 1978, de Palau i Fabre. Des del 1980 el guiatge es repartí entre Maria Teresa Guasch, per al Museu d'Art Modern, i Maria Rosa Subirana i després Rosa Maria Malet, per al de Picasso. Oriol Bohigas s'encarregà de les visites als monuments de Gaudí a Barcelona i del modernisme fins al 1978, any que el substituï Adolf Martínez en aquest recorregut. A partir de 1977 s'incorporà al circuit la Fundació Joan Miró, presentada pel seu director Francesc Vicens i després, successivament, per Lluís Bosch i Roser Pous.²⁴⁷

Un costum interessant que es va introduir a partir de 1974 fou el d'obsequiar els alumnes amb llibres en català, que regalaven la Selecta, Edicions 62, Barcino, Curial, Aymà, Fundació Gran Enciclopèdia Catalana i La Magrana. La selecció estava feta amb sentit didàctic i amb la intenció d'oferir una petita col·lecció com a forma de projecció exterior.

La matrícula, que comprenia l'excursió d'un dia a Montserrat, un sopar de comiat a Les Set Portes i el certificat d'assistència, era de mil pessetes el 1963. La visita al monestir comprenia la de la seva biblioteca, guiada pel pare Taxonera primer i pel pare Massot després, i limitada als homes a causa de la clausura, encara que al final pogué ser visitada també per les alumnes dels cursos d'estiu. Lògicament, a mesura que augmentava la inflació, també calgué anar apujant la matrícula, encara que els conferenciants no pensaven en la retribució, que era molt modesta, quan prestaven el seu servei. El 1971 la matrícula era de dos mil pessetes, el 1978, de quatre mil, i, al final, de cinc mil.

247. Del vintè curs de cultura catalana per a estudiants estrangers es publicaren informacions prèvies de premsa que aparegueren al *Diario de Barcelona* (19 juny 1980) i a l'*Avui* (29 juny 1980).

S'han conservat els butlletins d'inscripció dels estudiants estrangers i les còpies dels certificats de participació, expeditos al final de cada curs al llarg de tots aquells anys, i això permet observar-ne l'evolució. El segon any hi van assistir cinc estudiants, tots de Liverpool, llevat de la primera alumna, Sally Barbara Lloyd, que arribà de la Universitat de Gal·les a Cardiff. El curs de 1964 ja eren nou els alumnes, i al costat dels de Liverpool, ja eren cinc els de Cardiff, alhora que arribava la primera alumna de la Universitat d'Oxford, Stephanie Lavinia Sweet, que hi tornà l'any següent. La repetició era un fet molt excepcional en els cursos d'estiu, a diferència del que passava als cursos de nou mesos dels EUC. El 1965, al costat d'un segon alumne d'Oxford, Leonard Ley, n'arribava un que ja tenia el doctorat per la Universitat de Friburg, Helmut Peter Schwake, i tres de la Universitat de Cambridge —Alan Yates, William James Shiplee i Michael Combes—, més un de Liverpool i un de Cardiff. La procedència s'anava diversificant. L'any 1965 s'arribà a la xifra de deu alumnes. Els procedents de Cardiff ara predominaven numèricament sobre els de Liverpool i n'arribaven dos més de Cambridge. Però aquell nombre no es mantingué. El 1967 només eren quatre els matriculats: un de Cardiff, dos de Cambridge i un de Friburg, Hadwig Ille.

El vint-i-cinquè curs de cultura catalana per a estudiants estrangers no es realitzà. Se'n van ciclostilar els programes, però el curs de 1985 no es va fer. En lloc d'aquest, Ramon Aramon, que ja tenia setanta-vuit anys, va donar unes classes de lingüística catalana a deu alumnes. La fórmula era la dels cursos d'hivern. La major part dels matriculats eren empleats i col·laboradors de l'IEC, per exemple, Maria Rosa Franquesa i Victòria Alsina. Hi havia una sola estudiant estrangera, que ja havia assistit el 1980-1981 a un curs de nou mesos de Ramon Aramon: la danesa Eva Kjær, formada a Ostende. Per tant, el darrer curs de setembre per a estrangers fou, en realitat, el de 1984, que seguiren quinze alumnes.

Al llarg dels vint-i-quatre cursos d'estiu dels EUC, entre el 1961 i el 1984, hi passaren gairebé tres-cents estudiosos estrangers, la gran majoria estudiants de llicenciatura, però també alguns en la fase de realització del seu doctorat. S'hi poden distingir tres períodes: el del 1961 al 1969, el del 1970 al 1979 i el del 1980 al 1984. Durant el primer, la mitjana anual de matriculats va ser de 6,6, fluctuant irregularment entre els 4 (anys 1961 i 1969) i els 10 (any 1966). Durant els anys 1970 la mitjana anual va créixer considerablement, fins als 16,7, movent-se entre els 24 de l'any 1975 i els 10 de 1971, sense baixar mai d'aquest llinar. Durant el tercer període —la primera meitat dels anys 1980— la mitjana anual no baixà gaire, ja que va ser de 13,4, i el darrer curs va tenir la xifra honorable de 15 matriculats, gairebé quatre vegades la del primer curs, que havia estat el de 1961.

Pel que fa a la procedència de l'alumnat, convé seguir la distinció entre els mateixos tres períodes abans indicats. Durant els anys seixanta del segle passat fou total el predomini de les universitats de Liverpool i de Gal·les (Cardiff), amb di-

vuit matriculats de la primera i vint de la segona. La tercera procedència fou la de Cambridge, amb deu, seguida de quatre d'Oxford i quatre més de l'alemanya Friburg, a Brisgòvia. Bucarest i Copenhaguen estigueren representades amb un matriculat cada una.

Durant els anys 1970, la composició de l'alumnat dels cursos de cultura catalana per a estrangers es va diversificar i ampliar geogràficament, a la vegada que creixia numèricament, tot i que els britànics conservaren el predomini. La primera posició l'ocupava Cardiff, amb trenta-un alumnes. Influa en aquest fet la docència d'Albert Guillem Hauf, futur membre de l'IEC, a Cardiff durant vint-i-dos anys. A continuació venia la universitat escocesa de Saint Andrews, amb vint, seguida de prop per París, amb dinou. Sheffield apareixia en quart lloc, amb divuit; Cambridge venia a continuació, amb dotze, i Liverpool ocupava el sisè lloc, amb onze matriculats. D'Anglia de l'Est a Norwich (Norfolk) i Geòrgia (EUA) arribaren dos alumnes de cada una. Dins l'àrea de parla anglesa, hi trobem també les universitats d'Oxford, York, Aberdeen, Cork, Belfast, Bristol i Londres, amb un alumne cada una. De la resta de l'àrea de parla francesa i occitana, en vingueren tres de Tolosa de Llenguadoc, un d'Ais de Provença i un de Grenoble. Procedents de l'àrea de parla germànica, arribaren dinou persones, distribuïdes entre les tres de Zuric, tres de Göttingen i tres de Regensburg (on aleshores feia de lector Josep Murgades), dos de Friburg, dos de Bonn, dos de Basilea i un de cada una de les universitats d'Hamburg, Ratisbona, Heidelberg i Salzburg. Entre els països nòrdics, hi trobem quatre alumnes de Copenhaguen, un d'Odense i dos de la universitat finlandesa de Jyväskylä. L'àrea itàlica estigué representada per dos de Nàpols i un de cada una de les universitats de Torí, Pisa, Bari, Messina i Palerm. De més lluny arribaren els dos alumnes de Budapest, els dos de Bucarest i un de Bandung.

Durant els anys 1980, tot i el predomini dels britànics, amb un total de trenta-cinc alumnes, la dispersió va ser superior. Al capdavant de tot continuava l'escocesa Saint Andrews, amb setze matriculats, seguida de la gal·lesa Cardiff, amb nou, de Sheffield, amb tres, i de Cork, amb dos. Londres, Cambridge, Birmingham, Newcastle i Swansea hi aportaren un matriculat cada una. De Liverpool deixaren de venir alumnes. L'àmbit de parla germànica venia a continuació amb un total de vuit matriculats; procedien dos de Heidelberg i un de cada una de les universitats següents: Friburg (Brisgòvia), Basilea, Bielefeld, Augsburg i Viena. De la bilingüe universitat suïssa de Friburg també s'hi apuntà un alumne. La tercera àrea fou la de parla italiana, amb cinc matriculats procedents de Roma, un de Torí i un de Nàpols. França només estava representada per quatre, tots ells estudiants a París. Fora dels àmbits esmentats, cal assenyalar els tres de Copenhaguen, els dos de Budapest i els dos de Sofia, la capital búlgara. De vegades es donaren unes poques beques a estudiants estrangers, atorgant la preferència als procedents de l'Europa de l'Est, pel seu nivell de vida més baix i també segons el professor conegut

que els avalava. Aquest va ser el cas, per exemple, dels dos hongaresos recomanats per Kálmán Faluba el 1984. Als estudiants de l'Europa de l'Est no els deixaven sortir si no els pagaven el viatge i l'estada des de Barcelona.

Els cursos de cultura catalana per a estudiants estrangers, que duraven tres setmanes, van ser una eficient empresa de projecció exterior de la cultura catalana. Com els EUC de nou mesos, no pretengueren obtenir resultats espectaculars immediats, sinó que actuaren amb constància en espera que la modesta llavor donés un fruit visible a mitjà i llarg termini. Com ha escrit Josep Massot, pels cursos de cultura catalana per a estrangers han passat «gairebé tots els catalanòfils que avui s'agrupen a les associacions que arreu del món promouen la cultura catalana».²⁴⁸ La relació d'Aramon amb visitants estrangers no es limitava als estudiants dels EUC, i molt sovint professors i estudiants d'altres països, quan passaven per l'IEC, eren rebuts i convidats a dinar o a sopar pel secretari general, que sempre mostrà un gran interès a posar-los en relació amb estudiosos catalans. No ha de sorprendre, doncs, que el 1976 Ramon Aramon fos nomenat conseller de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (AILLC), i que la col·laboració d'estudiosos estrangers als quatre volums de la *Miscel·lània Aramon i Serra* fos tan nombrosa. Fundada oficialment a Cambridge el 1973 i amb seu legal a Amsterdam, l'AILLC tingué el seu origen en un col·loqui sobre lingüística catalana celebrat a Estrasburg el 1968, i la presència d'exalumnes dels cursos de cultura catalana per a estudiants estrangers hi és ben notable.

Entre aquells que passaren, encara en formació, pels cursos de cultura catalana per a estrangers, entre el 1961 i el 1970, hi trobem, per exemple, Jill Webster (curs de 1961), medievalista i després catedràtica a la Universitat de Toronto; Alan Yates (1965), cap del Departament d'Hispaniques de la Universitat de Sheffield, expresident de l'Anglo-Catalan Society i Premi Catalonia 2005 de l'IEC; Liliana Macaria (1968), gramàtica catalanòfila de la Universitat de Bucarest; Paul Michael Meara (1968), lingüista de la Universitat de Swansea; David Gareth Walters (1968), especialista en poesia catalana i professor a la Universitat de Glasgow; la hispanista danesa Kirsten Schottländer (1969); Terence M. Smyth (1969), historiador de l'anarcosindicalisme valencià durant la Guerra Civil espanyola; Maria Grossmann (1970), lingüista i professora a Itàlia, especialista en poesia trobadoresca; Max W. Wheeler (1970), gran especialista en fonologia catalana i coeditor del *Journal of Catalan Studies*; Catherine Banlin-Lacroix (1970), professora de lleu a França; Jean François Vicère (1970), professor de castellà a la Sorbona; Françoise Frigola (1971), rossellonesa del cercle del Centre d'Estudis Catalans de Pa-

248. J. MASSOT, «El mestratge de R. Aramon i Serra», a *Escriptors i erudits contemporanis: Primera sèrie*, 1996, p. 234-235.

rís; Anna Cornagliotti (1972), professora de la Universitat de Torí; Vincenzo Minervini (1972), de la Universitat de Bari; Beatrice Schmid (1974), catedràtica de la Universitat de Basilea i successora de Germà Colón; Angelica Maass (1975), de Zuric, traductora d'obres en català; l'alemany Horst Hina (1976), autor d'una tesi sobre les relacions ideològiques entre castellans i catalans, més tard publicada a Barcelona; Anna Maria Compagna (1977), de la Universitat de Nàpols i col·laboradora de la col·lecció «Els Nostres Clàssics»; Stefano Asperti (1980), catedràtic a Itàlia i especialista en literatura medieval; Gabriella Gavagnin (1984), de l'Institut Universitari d'Estudis Orientals, del grup de Giuseppe Grilli; Marco Picat (1984), professor de la Universitat de Torí, i Ildikó Szijj (1984), professor a la Universitat de Budapest.²⁴⁹ Convé advertir que alguns d'ells també assistiren als cursos de nou mesos per a catalanoparlants, com Jill R. Webster (al de 1962-1963), Maria Grossman (al de 1972-1973) i Max W. Wheeler (al de 1972-1973). Hi va haver alguns catalanòfils que es van inscriure al curs d'estiu després d'haver optat pel curs més llarg d'hivern, com, per exemple, Giuseppe Grilli, de Nàpols (curs 1969-1970 i 1970-1971), Robert Leonard Archer, de Durham (curs 1973-1974) o Katalin Kulín, professora agregada de la Universitat de Budapest (curs 1977-1978). Dos altres alumnes dels cursos d'estiu a recordar foren després especialistes estrangers en art modernista català. Fou el cas de Marilyn McCully, que presentà una tesi a Yale el 1975 i organitzà una exposició sobre Els Quatre Gats a Princeton el 1978, i també d'Eliseu Trenc, francès i fill de pares de la Franja de Ponent, que publicà el 1977 la seva tesi sobre les arts gràfiques del modernisme català, obra de referència com altres seves.

Els cursos d'estiu de cultura catalana dels EUC es trobaren amb una iniciativa paral·lela. A partir del 1977 la Càtedra Ramon Llull organitzà a Palma de Mallorca, cada mes de juliol, un curs d'estiu de llengua i cultura catalanes per a estrangers, amb el suport, a partir de 1979, de la Universitat de Barcelona i, poc després, de la Universitat de les Illes Balears.

Durant set anys coexistiren el curs d'estiu a Mallorca, el mes de juliol, i el de Barcelona, el mes de setembre. Entre el 1980 i el 1984 el nombre de matriculats es mantingué al curs per a estrangers dels EUC en un nivell bastant per damunt de la desena i el 1984 van ser quinze, una xifra comparable a la mitjana dels anys 1970. No sabem si, malgrat això, el 1985 no es va fer el curs d'estiu per manca de matrícula i aquesta fou la causa per a donar per acabada aquesta activitat, o hi hagué alguna altra causa de la brusca renúncia a continuar fent aquell curs per a estrangers cada mes de setembre.

El 10 de juliol de 1986 Ramon Aramon envià a tots els conferenciants dels cursos de cultura catalana per a estudiants estrangers una carta en què els feia sa-

249. Josep Massot m'ha ajudat a identificar alguns d'aquests alumnes estrangers.

ber el seu acabament: «Després de vint-i-cinc anys d'organitzar els cursos de cultura catalana per a estudiants estrangers, iniciats a demanda del Prof. E. Allison Peers, de la Universitat de Liverpool, els Estudis Universitaris Catalans han decidit enguany de suspendre llur convocatòria. La tasca de suplència que aquells cursos representaven no sembla avui indispensable, atesa la diversitat d'ensenyaments de tema català que hom imparteix durant l'estiu en múltiples centres universitaris i culturals, més ben util·lats i dotats econòmicament, de les terres catalanes». I acabava agraint als conferenciants la seva col·laboració durant tots aquells anys.

L'agost de 1969 havia tingut lloc a Prada de Conflent la primera edició de la Universitat Catalana d'Estiu (UCE), immediatament després del maig del 1968 i com una iniciativa rossellonesa, que comptà amb la simpatia de l'IEC. La motivació de la UCE era doble: promoure la llengua i la cultura catalanes a la Catalunya del Nord i oferir un espai de llibertat a la gent del Principat, el País Valencià i les illes Balears en un moment que el règim franquista mantenia el seu domini. L'alumnat era diferent dels estrangers que anaven als cursos d'estiu dels EUC —els seus destinataris eren els naturals dels Països Catalans— i, a més, la UCE tenia lloc el mes d'agost i no el setembre, com els cursos per a estrangers dels EUC. El 1985 el president de l'IEC, Enric Casassas, creà un patronat per tal d'assegurar la continuïtat de la UCE, i el 1995 un altre president de l'IEC, Emili Giralt, va constituir la Fundació UCE, estructura que ha continuat fins ara. L'agost de 2009 va tenir lloc la trenta-novena edició de la UCE a Prada, i l'oficina de la UCE a Barcelona es troba allotjada en un pis propietat de l'IEC a la Gran Via, número 600, que durant molts anys del llarg règim franquista havia estat la de l'IEC.

Miquel Porter, rector de la UCE entre el 2002 i el 2004, any de la seva mort, Joan Becat, catedràtic de geografia de la Universitat de Perpinyà i membre de l'IEC, i Joan Maluquer, director de la UCE, registraren als seus noms els EUC per tal d'evitar-ne un possible ús inadequat.

El 1985, com ja s'ha dit, finalitzaren els EUC, després d'haver prestat durant vuitanta anys un servei a la normalització i el redreçament de la cultura universitària catalana i a la seva projecció exterior. Tres dels seus objectius inicials del 1903 s'havien realitzat: que la llengua i la cultura catalanes fossin ensenyades a la universitat i que dins d'aquesta institució el català fos idioma cooficial; i a més, que formalment les universitats fossin autònomes. Pel que fa a l'objectiu suprem d'una Universitat Catalana s'ha avançat en aquesta direcció de forma perceptible, però l'ensenyament universitari comparteix les insuficiències i les ambigüitats de tot l'actual sistema autonòmic català, i per a assolir plenament l'objectiu cal un esforç continuat i decidit a fi d'aturar els retrocessos en terrenys prèviament guanyats. Les universitats de Catalunya no sembla que hagin arribat a assolir plenament el paper que els atribuïa el Segon Congrés Universitari Català, de 1918, el

qual, com va dir Francesc Layret, és esdevenir «l'òrgan propulsor de la cultura catalana».

* * *

En acabar aquest llibre, convé dir que, en certa manera, és complementari de la *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, que en dos volums van publicar entre el 2002 i el 2007 Albert Balcells, Enric Pujol i Santiago Izquierdo.

Annex 1. Professors dels EUC

Joan de Déu Trias i Giró	dret civil català	1903-1904
Francesc Carreras i Candi	història de Catalunya	1903-1905
Guillem Graell i Moles	economia social i política aranzelària	1904-1909
Antoni Rubió i Lluch ²⁵⁰	literatura catalana	1904-1925
Antoni Borrell i Soler	dret civil català	1904-1925
Lluís Bertran Nadal i Canudas	història de Catalunya	1905-1913
Josep Puig i Cadafalch ²⁵¹	història de l'art català	1905-1914
Norbert Font i Sagué	geologia de Catalunya	1905-1910
Francesc Novellas i Roig	tècnica de l'anàlisi química	1905-1913
Jaume Maspons i Camarasa ²⁵²	càtedra ambulant d'agricultura ²⁵³	1906-1913
Ignasi Ribera i Rovira	estudis portuguesos	1906-1909
Joan Bardina i Castarà	pedagogia nacional	1906-1909
Eugeni d'Ors i Rovira	lògica i mètodes de les ciències	1911-1912
Manuel de Montoliu i de Togores	filologia	1911-1913
Ferran Valls i Taberner	història de Catalunya	1913-1922/ 1923-1926
Pere Bosch Gimpera	arqueologia de Catalunya	1915-1918

250. Professor associat: Jaume Massó i Torrents. Suplent a partir de 1914 i després associat: Jordi Rubió i Balaguer.

251. Professor auxiliar: Antoni de Falguera (1906-1907); professors associats: Pere Carbonell i Hugué (1906-1907) i Josep Gudiol i Cunill (1911-1913).

252. Només era el coordinador perquè actuaven, en cada cas, diversos professors.

253. També coneguda per càtedra Pere Grau Maristany, que era qui patrocinava econòmicament aquest ensenyament.

Ramon d'Alòs-Moner	història de Catalunya	1922-1923
Pompeu Fabra i Poch	gramàtica catalana	1924-1932 (?)
Jordi Rubió i Balaguer	literatura catalana	1925-1934/ 1942-1959
Francesc Martorell i Trabal	història de Catalunya	1926-1935
	història de l'art català	1931-1935
Pau Vila i Dinarès	geografia de Catalunya	1930-1936
Ramon Aramon i Serra ²⁵⁴	lingüística catalana	1942-1980
Ferran Soldevila i Zuriburu ²⁵⁵	història de Catalunya	1943-1968
Antoni Borrell i Macià	dret civil català	1943-1958 (?)
Salvador Millet i Bel	economia política	1943-1958 (?)
Pere Bohigas i Balaguer	paleografia	1943-1960
Joaquim Molas i Batllori	literatura catalana	1961-1972
Josep de Calassanç Serra i Ràfols	arqueologia de Catalunya	1962-1963/ 1966
Miquel Coll i Alentorn	història de Catalunya	1968-1980

Quan hi ha un interrogant entre parèntesis, vol dir que sabem amb certesa quan començà un curs d'una matèria, però no sabem exactament quan s'acabà.

254. Jordi Carbonell suplia Ramon Aramon durant els viatges d'aquest, a més de donar alguns cursos propis i més breus sobre temes monogràfics als EUC durant l'any lectiu.

255. A partir de 1966, ajudat per Miquel Coll i Alentorn.

Annex 2. Revistes dels EUC

Universitat Catalana, nou números, segona època (gener-desembre 1907). Director: Cebrià Montoliu. Revista compartida amb altres entitats.

Estudis Universitaris Catalans, deu números dividits en vint-i-vuit unitats, primera època (1907-1918). Direcció: Carles de Francisco i Maymó (1907-1908), Lluís Bertran Nadal (1908-1913) i Ferran Valls i Taberner (1913-1918).

Estudis Universitaris Catalans, vint-i-dos números, segona època (1926-1936). Director: Jordi Rubió i Balaguer.

Annex 3. Fotografies

FOTOGRAFIA 1. Joan de Déu Trias i Giró, catedràtic de la Universitat de Barcelona i primer professor de dret civil català als EUC (1904).

FONT: Arxiu Històric de la Ciutat.

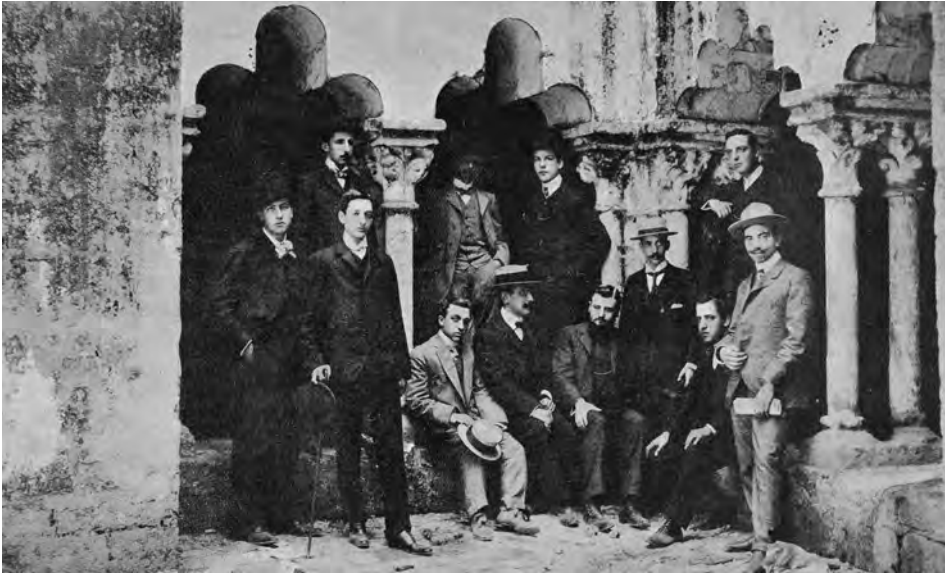
FOTOGRAFIA 2. Els primers alumnes de dret civil català dels EUC amb el professor Trias i Giró a l'Ateneu Barcelonès (1904).

FONT: Arxiu Històric de la Ciutat.

FOTOGRAFIA 3. Francesc Carreras i Candi, professor d'història de Catalunya als EUC (1903-1905).

FONT: Arxiu Històric de la Ciutat.

FOTOGRAFIA 4. Els primers alumnes d'història de Catalunya dels EUC amb el seu professor, Carreras i Candi, a Sant Pau del Camp (1904).

FONT: Arxiu Històric de la Ciutat.

FOTOGRAFIA 5. Guillem Graell, professor d'economia als EUC (1904-1909).

FONT: Arxiu Històric de la Ciutat.

FOTOGRAFIA 6. Antoni Rubió i Lluch, catedràtic de la Universitat de Barcelona i primer professor de literatura catalana als EUC (1904).

FONT: Arxiu Rubió.

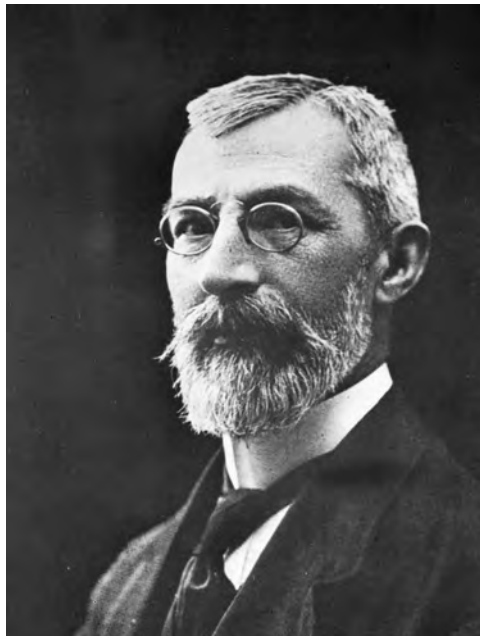
FOTOGRAFIA 7. Primers alumnes de literatura catalana dels EUC a l'Ateneu Barcelonès. Al centre, Rubió i Lluch; a la dreta, al seu costat, Jaume Massó i Torrents, i a l'esquerra, també al seu costat, Nicolau d'Oliver. Darrere, entre tots dos, Ramon d'Alòs-Moner. Darrere, a la dreta, Ferran Valls i Taberner (1905).

FONT: Arxiu Rubió.

FOTOGRAFIA 8. Antoni Borrell i Soler, professor de dret civil català als EUC (1904-1925).

FONT: *Miscel·lània Borrell i Soler*, Barcelona, IEC, 1962.

FOTOGRAFIA 9. Raimon d'Abadal i Calderó, promotor dels EUC.

FONT: Arxiu de la família.

FOTOGRAFIA 10. Josep Puig i Cadafalch, professor d'història de l'art als EUC (1905-1914).

FONT: Pere Català i Pic.

FOTOGRAFIA 11. Norbert Font i Sagué, professor de geologia de Catalunya als EUC (1905-1910).

FONT: Biblioteca digital del Real Jardín Botánico de Madrid.

FOTOGRAFIA 12. Francesc Novellas i Roig, professor d'anàlisi química als EUC (1905-1913).

FONT: *Directori de les societats filials* (1907-2007), Barcelona, IEC, 2009.

FOTOGRAFIA 13. Lluís Bertran Nadal i Canudas, professor d'història de Catalunya als EUC (1905-1913).

FONT: Fototeca.cat. D. Campos.

FOTOGRAFIA 14. Jaume Maspons i Camarasa, responsable de la càtedra ambulant d'agricultura als EUC (1906-1913).

FONT: Institut Agrícola Català de Sant Isidre.

FOTOGRAFIA 15. Ignasi Ribera i Rovira, professor d'estudis portuguesos als EUC (1906-1909).

FONT: Fototeca.cat. D. Campos.

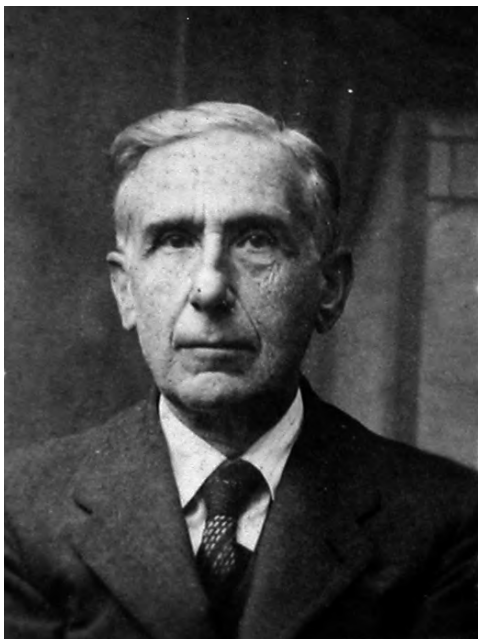
FOTOGRAFIA 16. Ferran Valls i Taberner,
professor d'història de Catalunya als EUC
(1913-1926).

FONT: Arxiu IEC.

FOTOGRAFIA 17. Pere Bosch Gimpera,
professor d'arqueologia de Catalunya als EUC
(1915-1918).

FONT: Arxiu de la Universitat de Barcelona.

FOTOGRAFIA 18. Pompeu Fabra, professor de gramàtica catalana als EUC (1924-1932).
FONT: Arxiu de la Universitat de Barcelona.

FOTOGRAFIA 19. Jordi Rubió i Balaguer, professor de literatura catalana als EUC (1925-1934, 1942-1959).
FONT: Arxiu IEC.

FOTOGRAFIA 20. Francesc Martorell i Trabal, professor d'història de Catalunya i de l'art català (1926-1935).

FONT: Arxiu IEC.

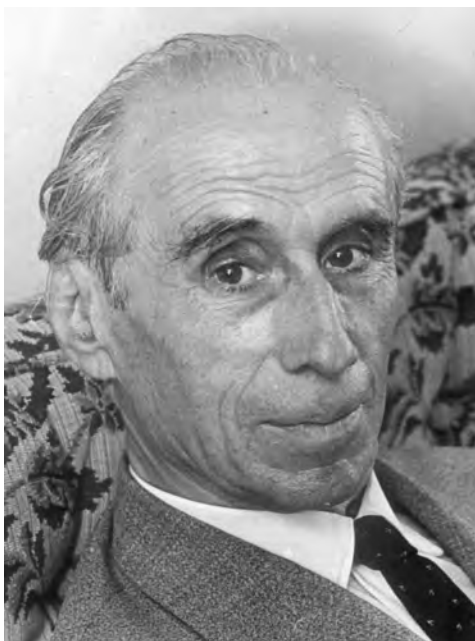

FOTOGRAFIA 21. Pau Vila, professor de geografia de Catalunya als EUC (1930-1936).

FONT: Arxiu familiar Juliette Vila.

FOTOGRAFIA 22. Ramon Aramon, professor de lingüística catalana als EUC (1942-1980).
FONT: Arxiu IEC.

FOTOGRAFIA 23. Ferran Soldevila, professor d'història de Catalunya als EUC (1943-1968).
FONT: Arxiu IEC.

FOTOGRAFIA 24. Salvador Millet i Bel, professor d'economia política als EUC (1943-1958).
FONT: Fototeca.cat. Gabriel Serra.

FOTOGRAFIA 25. Pere Bohigas i Balaguer,
professor de paleografia als EUC (1943-1960).
FONT: Arxiu IEC.

FOTOGRAFIA 26. Joaquim Molas i Batllori,
professor de literatura catalana als EUC
(1961-1972).

FONT: Arxiu IEC.

FOTOGRAFIA 27. Josep de C. Serra i Ràfols,
professor d'arqueologia de Catalunya
als EUC (1962-1963/1966).

FONT: Arxiu IEC.

FOTOGRAFIA 28. Miquel Coll i Alentorn,
professor d'història de Catalunya als EUC
(1968-1980).

FONT: Arxiu IEC.

FOTOGRAFIA 29. Jordi Carbonell,
professor de filologia catalana als EUC.

FONT: Arxiu IEC.

Índex de noms

- ABADAL, Joaquim d' 134
ABADAL, Maria d' 65
ABADAL I CALDERÓ, Raimon d' 17, 18,
23, 26, 27, 37, 45, 46, 74, 191
ABADAL I DE VINYALS, Ramon d' 18, 33,
34, 36, 51, 100, 108
AGELL, Josep 40
AGUILÓ, Àngel 22
AGUILÓ I FUSTER, Marià 28, 50, 138
AGUT, Joan 161
AINAUD DE LASARTE, Joan 103, 109,
112, 118, 132, 134, 172, 173, 175
AINAUD DE LASARTE, Josep Maria 113,
125-127
AINAUD I SÀNCHEZ, Manuel 30, 49
ALABART, Carles 137, 138, 140, 143
ALABART, Ramon 122, 127
ALBADALEJO, Manuel 156
ALBERT I LLAURÓ, Ricard 36, 76, 123,
135
ALBERTÍ ORIOL, Jordi 11
ALBÓ I CORRONS, Núria 118
ALBÓ I MARTÍ, Ramon 13, 17, 37
ALBÓ I VIDAL, Immaculada 161
ALCOLEA I BLANCH, Santiago 31
ALCOVER I SUREDA, Antoni Maria 11, 72
ALEGRET LLORENÇ, Joan 152, 161-163
ALFARAS PANAREDA, Xavier 166, 167
ALGARRA I POSTIUS, Jaume 10, 11, 13,
17, 58, 96, 98
ALMERA I COMAS, Jaume 31
ALMIRALL, Valentí 142
ALONSO, Dámaso 93
ALÒS-MONER I DE DOU, Ramon d'
33, 34, 36, 48, 51, 52, 62, 69, 74, 184, 190
ALSINA, Victòria 176
AMERY, Martin John 165
AMETLLA I COLL, Claudi 127
AMIL, Ceferina 111
AMILS (alumne) 134, 135
AMORÓS, Maria Eulàlia 118
ANGLADA, Pilar 118
ANGLÈS I PÀMIES, Higiní 73, 77, 100
ANGUERA DE SOJO, Oriol 90
ARACIL I BONED, Lluís Vicent 166
ARAGAY (alumne) 134
ARAMON I SERRA, Ramon 36, 76-78, 99,
101, 103-111, 119, 122, 123, 125, 126,
128-131, 134, 142, 143, 148-150, 155,
159, 160, 162, 165, 168, 171-173, 175,
176, 178, 179, 184, 198
ARAMON I STEIN, Núria 142-144, 149,
159, 173, 175
ARAMON I STEIN, Pere 159
ARCHER, Robert Leonard Albert
165-167, 171, 179

- ARENAS I SAMPERE, Paulí 152, 161, 162
 ARGEMÍ D'ABADAL, Mercè 122, 160, 161
 ARGENTE I GIRALT, Jordi 139, 142
 ARIBAU, Bonaventura Carles 22, 50
 ARIMANY, Miquel 111, 135, 136
 ARNAU, J. 65
 ARQUER, Josep 118
 ARRUFAT GONZÁLEZ, Anton 167
 ARTAL, Francesc 21
 ARTELLS I BOVER, Eduard 143, 172, 173
 ASPERTI, Stefano 179
 ATKINSON (catalanòfil) 171
 AUFERIL BEA, Jaume 152, 161, 163
 AULADELL I FREIXENET, Joaquim 163
 AYMÀ I MAYOL, Jaume 105, 124, 134, 135, 175
 AZAÑA Y DÍAZ, Manuel 89
 AZCÁRATE, Gumersindo de 38
 BADIA (alumne) 129, 134
 BADIA I MARGARIT, Antoni M. 108, 123, 131-134, 138, 172, 173
 BADOSA I MONT, Cristina 164
 BAJONA, Ignasi 136
 BALAGUÉ I SABATÉ, Lluís 130, 160
 BALAGUER, Enric 104
 BALARI I JOVANY, Josep 24
 BALCELLS I GONZÁLEZ, Albert 3, 4, 10, 30, 53, 58, 75, 91, 93, 100, 111, 116, 123, 158, 181
 BALCELLS I PINTO, Joaquim 96
 BALLBÉ I PRUNÉS, Manuel 127
 BALLBÉ I SANS, Neus 167
 BALLESTER FIGUERES, Margarita M. 122, 161
 BANLIN-LACROIX, Catherine 164, 178
 BANÚS, Joan 22
 BARAT, Josep 104
 BARBEY I PRATS, Josep 104
 BARDAGÍ (alumne) 134
 BARDINA I CASTARÀ, Joan 14, 38-41, 47, 183
 BARNADAS I ANDIÑACH, Josep M. 163
 BARNILS I GIOL, Pere 50
 BARRASS, David 132, 144, 171
 BAS, Gabriel 159
 BASSAS, Robert 55
 BASSOLS I PARÉS, Agustí Maria 126
 BASTARDAS I PORCEL, Ramon 138
 BATISTA I ROCA, Josep Maria 48, 57, 86, 94, 116-118, 136
 BATLLE, Ramon 64, 76
 BATLLE I DE MORAGAS, Vicens 106
 BATLLORI I MUNNÉ, Miquel 134
 BAYONA, G. 136
 BECAT I RAJAUT, Joan 180
 BELLIDO I GOLFERICHS, Jesús Maria 57
 BELLOSTAS YMBERT, Maria Rosa 163
 BELMONTE, Pilar 65
 BELTRAN I FLÓREZ, Lluç 127
 BENET, Josep 108, 109, 125-127
 BENET I JORNET, Josep Maria 151, 152, 161-163
 BENITO I MARRUGAT, Joan 165
 BERASATEGUI DOLCET, Neus 167
 BERENGUER, Ester 143
 BERENGUER Y FUSTÉ, Dámaso 81
 BERRIO, Jordi 143, 144, 160, 161
 BERTRAN I CANTURRI, Maria Rosa 167
 BERTRAN I D'AMAT, Felip 14, 19
 BERTRAN I GÜELL, Felip 14
 BERTRAN I MUSITU, Josep 14, 17, 37, 98
 BESER I ORTÍ, Sergi 132, 140-144, 174
 BIAL I MASSONS, Maria Teresa 162, 163, 165-167
 BIETO, Enric 129
 BIHLER, Heinrich 137
 BIOSCA I ALABART, Montserrat 161
 BLASI I MARANGES, Pere 83
 BOADA, Maria Teresa 124
 BOFILL (alumne) 134
 BOFILL I FERRO, Jaume 107
 BOFILL I MATES, Jaume 86
 BOHIGAS, Anna Maria 139, 143
 BOHIGAS, Oriol 122, 175
 BOHIGAS, Rosa 65

- BOHIGAS I BALAGUER, Pere 64, 65, 76,
77, 100, 110, 122, 123, 130, 142, 148,
159, 172, 174, 184, 199
- BOIX I SELVA, Emili 127
- BOIX I SELVA, Josep M. 107
- BOIXADER, Marcellí 66
- BOLÒS I MASCLANS, Jordi 166, 167
- BONET, Francesc 125
- BONET I AMIGÓ, Joaquim 16
- BONET I GARÍ, Lluís 103
- BONET MOJICA, Laureano 152, 161
- BONNEMAISON I FARRIOLS, Francesca 28
- BORDAS I FLAQUER, Marià 12
- BORRÀS, Manuel 137
- BORRELL I MACIÀ, Antoni 110, 127-129,
143, 184
- BORRELL I SOLER, Antoni 17, 19, 20, 23,
26, 27, 46, 53, 54, 69, 71, 74, 110, 128,
129, 183, 191
- BOSCH, Lluís 175
- BOSCH, Sigfrid 103
- BOSCH I GIMPERA, Pere 33, 34, 36, 50,
54-57, 59-61, 85, 86, 89, 90, 93-96,
129, 183, 195
- BOU I JUAN, Àngels 161
- BREGOLAT, Eugeni 160
- BROSSA I ALAVEDRA, Maria 165
- BROSSA FERRER, Marc Aureli 64, 66
- BRUNET, Ignasi 163
- BUIRA SABATER, Maria 105, 136, 173
- CABALLÉ MATEU, Jordi 167, 168
- CABANACH, Teresa 65
- CABESTANY I FORT, Joan-Ferran 121,
137, 153, 175
- CABEZA I VALLS, Joaquim 157, 159
- CABRÉ I MONNÉ, Coia 165, 166
- CABRÉ I MONNÉ, Rosa 152, 162, 163
- CABRÉ I MONNÉ, Teresa 165-168, 175
- CAHNER I GARCIA, Max 108, 137, 138
- CALDERS I ROSSINYOL, Pere 152
- CALVET, Agustí 36, 51
- CALVET D'ARCE, Màrius 64
- CAMARASA, Josep Maria 31
- CAMBÓ I BATLLE, Francesc 8, 13, 14, 17,
37, 47, 76, 106, 110, 124, 125
- CAMÓS I RAMIÓ, Margarida 166
- CAMPALANS I PUIG, Rafael 72, 75
- CAMPILLO, Maria 102
- CAMPS, Ferran 162
- CAMPS I ARBOIX, Joaquim de 18
- CAÑELLAS I BALCELLS, Anton 125-127
- CANSINA, Helena 143
- CAPDEVILA FONT, Maria 163
- CAPMANY I FARNÉS, Maria Aurèlia 109,
153
- CAPMANY DE MONTPALAU I SURÍS,
Antoni de 136
- CARBONELL, Jaume 87
- CARBONELL I CURELL, Anna 164
- CARBONELL I DE BALLESTER, Jordi 105,
108, 113, 116, 121, 123, 131, 132,
134-136, 138, 148, 155, 168, 172, 174,
184, 201
- CARBONELL I HUGUET, Pere 30, 183
- CARCELLER SEGURA, Demetrio 106
- CARDÓ I SANJOAN, Carles 74
- CARDONA I ROIG, Osvald 129, 132, 134,
135
- CARDÚS, Maria 134
- CARESMAR I ALEMANY, Jaume 140
- CARNER I PUIG-ORIOL, Josep 12, 174
- CARNER I ROMEU, Jaume 13, 17, 18, 37,
126
- CAROD-ROVIRA, Josep-Lluís 164
- CARRASCO, Josep 113
- CARRASCO I FORMIGUERA, Manuel 113
- CARRERAS I ARTAU, Joaquim 48
- CARRERAS I ARTAU, Tomàs 57, 93
- CARRERAS I CANDI, Francesc 18, 20, 23,
24, 28, 183, 188, 189
- CARRERAS I GUITERAS, Narcís de 110,
126, 127
- CARRERAS I MAS, Lluís 108
- CASACUBERTA I ROGER, Josep Maria de
33, 36, 63, 64, 76, 99, 131
- CASADEMONT I BORDES, Pere 162-166

- CASALS I DEFILLÓ, Pau 75
 CASANOVA, Concepció 65
 CASANOVAS, Salvador 125
 CASAÑAS I PAGÈS, Salvador 41
 CASARES, Francesc 113, 125-127, 135
 CASAS-CARBÓ, Joaquim 14, 15
 CASAS DE PARÈS, Estrella 122
 CASAS I HOMS, Josep M. 78
 CASAS-SALAT I FOSAS, Jordi 127
 CASASSAS I SIMÓ, Enric 180
 CASASSAS I YMBERT, Jordi 18, 26, 57
 CASTANYER BACHS, Teresa Maria 161
 CASTELLÀ, Josep 130
 CASTELLANOS I VILA, Jordi 150-152, 155, 161-163, 174
 CASTELLET, Josep Maria 149
 CASTELLNOU, Joan de 64
 CASTILLO I YURRITA, Albert del 55
 CASTRO QUESADA, Américo 93
 CATTINI, Giovanni C. 26
 CERVAI, Antonia 167
 CHINCHILLA, Enrique 113
 CID, Maria Dolors 162
 CIRICI I PELLICER, Alexandre 89, 104, 108, 109, 126, 127, 156, 172, 173, 175
 CLARA I RESPLANDIS, Josep 116, 119
 CLARET MIRANDA, Jaume 93, 97
 CLAVARIA, Mari Teresa 139
 CLAVERIA, Carles 77
 CODINA (alumna) 136
 CODOLÀ, Joan 57
 COLL I ALENTORN, Miquel 36, 73, 76, 77, 86, 101, 103, 105, 108, 111, 112, 114, 118, 119, 122, 123, 125-127, 129, 131, 132, 134, 135, 143, 148, 151, 155-159, 161, 162, 166, 167, 170, 172, 173, 184, 201
 COLL I RODÉS, Ramon 13, 24, 27, 51, 90
 COLLELL I BANCELLS, Jaume 28
 COLOMER, Josep M. 113
 COLOMINAS I ROCA, Josep 55
 COLOMINES, Joan 149, 150, 159, 160
 COLOMINES COMPANYYS, Jordi 163
 COLÓN I DOMÈNECH, Germà 108, 132, 136, 179
 COLONNA DI STIGLIANO, Prospero 165
 COMAS, Jacoba 63, 64
 COMAS, Maria 65, 118
 COMAS CAUSSA, Josep 162, 164
 COMAS I PUJOL, Antoni 108, 132, 137, 153, 154, 165, 174
 COMBES, Michael 176
 COMES, J. 144
 COMES, Pere 75
 COMES I SOLANS, Prudenci 122
 COMET, Robert 125
 COMPAGNA, Anna Maria 179
 COMPANYYS I JOVER, Lluís 94, 117
 CORACHAN I GARCIA, Manuel 96
 CORMA, Ignasi 38
 CORNAGLIOTTI, Anna 179
 CORNUDELLA I BARBERÀ, Joan 125, 127
 COROLEU, Josep 26
 COROMINES I MONTANYA, Pere 38, 66
 COROMINES I VIGNEAUX, Joan 66, 78, 104, 143
 CORTADA BLADERICH, Mireia 137
 COSTA, Mercè 136
 COSTA I FERNÁNDEZ, Lluís 26
 COSTA PUIG, Jaume 152, 160, 161
 COT, Maria Antònia 106, 135
 COTS, Ferran 48
 CREHUET, Pompeu 22
 CRUELLS I PIFARRÉ, Manuel 77
 CRUSET, Leopold 47
 CUADRADA, Joan de la Creu 22
 CUATRECASAS I MEMBRADO, Llibert 127, 129
 CUBAS I OLIVER, Enric 49, 55, 63
 CULUBRET, Lluís 120
 CURELL I SUNYOL, Hortènsia 105, 116, 134-136, 155, 173
 CURREL, Holstein 136
 CUXART, Joan 105
 CUXART, Jordi 135, 136

- CUXART I BARTOLÍ, Pere 106, 125, 126, 135
- DA VALILLO, Carmela 129
- DACHS, Enric 167
- DALMAU I JOVER, Antoni 101
- DANÉS I LLONGARRIU, Josep 106
- DAURELLA, Josep 34
- DAUSES, August 166
- DAUSES, Doris 166
- DEFFONTAINES, Pierre 115
- DEULOFEU, Josep 94
- DI GIROLAMO, Costanzo 163
- DÍAZ-PLAJA I CONTESTÍ, Guillem 77, 132, 140
- DOMÈNECH I MONTANER, Lluís 9, 14, 19, 34
- DOMÍNGUEZ, Manuel 64, 66
- DOMINGO I SANJUAN, Marcel·lí 84
- DUEZ, Anna 168
- DURAN, Lluís 12, 83, 86, 102
- DURAN, Solsona 137
- DURAN, Víctor 55
- DURAN I BAS, Manuel 9, 17, 26, 127
- DURAN D'OCON, Odó 55
- DURAN I GRAU, Eulàlia 105
- DURAN I GRAU, Núria 105, 135, 136
- DURAN I SANPERE, Agustí 55, 91, 100, 105
- DURAN TORELLÓ, Maria Carme 167
- DURAN TORELLÓ, Montserrat 167
- DURAN TORT, Carola 167
- DURAN I VENTOSA, Lluís 8, 126, 127
- DWELSHAUVERS, Georges 74
- EBERENZ, Rolf 162
- EINSTEIN, Albert 70
- EIXIMENIS, Francesc 134, 135
- ELIAS I BRACONS, Feliu 74
- ELLIOTT, John Huxtable 117
- ESCALAS, Fèlix 124
- ESCALAS I LLIMONA, Mercè 122
- ESCATÍN SÁNCHEZ, Eduard 163
- ESCLASANS JOVÉ, Maria Rosa 167
- ESCOBEDO I ABRAHAM, Joana 166
- ESCODA VILÀ, Josep M. 122, 161, 163
- ESPINAGOSA, Enriqueta 167
- ESPRIU I MALAGELADA, Agustí 163
- ESPRIU I PUIGDOLLERS, Francesc 104, 120
- ESTAPÉ, Fabià 156
- ESTASEN I CORTADA, Pere 21, 24
- ESTELRICH I ARTIGUES, Joan 76
- ESTEVE I CUBÍ, Josep 161
- ESTEVE I GÀLVEZ, Francesc 34
- ESTEVE I GUAU, Martí 51
- ESTIVILL, Assumpció 54
- ESTRADA I GARRIGA, Josep 130, 160
- ESTRADA NUBIOLA, Mercè 167
- ESTRANY, Isabel 122, 143
- FABRA I POCH, Pompeu 16, 48, 50, 72-75, 78, 81-90, 94, 100, 102, 104, 111, 124, 138, 165, 184, 196
- FÀBREGAS, Xavier 152, 161-163, 175
- FAGES DE CLIMENT I CLIMENT DE CONTRERAS, Carles 65, 76
- FALGUERA I SIVILLA, Antoni de 30, 183
- FALUBA, Kálmán 178
- FANALS, Dolors 136
- FARGAS I ROCA, Miquel Àngel 47
- FARGUELL I DE MAGAROLA, Manuel 46
- FARRÀS (mossèn) 137
- FARRERAS, Miquel 22
- FARRIOLS VILASECA, Pilar 167
- FAURA PUJOL, Maria Neus 163, 164
- FAUS I ESTEVE, Ramon 127
- FELIU I MONFORT, Gaspar 123
- FELIU DE LA PENYA, Narcís 140
- FERRÀ, Miquel 88
- FERRÉ PUIG, Gabriel 168
- FERRER, Maria 140, 143
- FERRER I ARGILAGA, Valentí 160
- FERRER I FERRER, Josep Maria 149, 160
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa 122, 124, 144, 149, 150, 159, 160
- FERRER I MORA, Antoni 161
- FERRER I MORENO, Josep 130, 160
- FERRER I MORRO, Antoni-Lluc 151, 152, 162

- FIGUERES MILÀ, Abel 166
 FIGUEROA Y TORRES MENDIETA, Álvaro
 (*comte de Romanones*) 10
 FITÉ LABAILA, Ricard 166
 FLORES DE LEMUS, Antonio 11
 FLOS I CALCAT, Francesc 19, 40
 FLUVIÀ I ESCORSA, Armand de 122, 159,
 160
 FOIX I MAS, Josep Vicenç 173
 FOLCH I CAMARASA, Ramon 106
 FOLCH I TORRES, Joaquim 30, 49, 54, 100
 FOLCH I TORRES, Lluís 49
 FONT I CIVIT, Ester 105, 135
 FONT PLAYÉ, Anna Maria 137
 FONT I QUER, Pius 100, 135
 FONT I SAGUÉ, Norbert 11, 29, 31, 32,
 47, 183, 192
 FONTANA I LÁZARO, Josep 112, 116,
 119-121, 131, 132, 137, 172
 FONTANALS, Reis 67
 FONTANELLA DE SOLÀ, Lluís 65
 FONTANET (alumne) 129
 FONTBONA I DE VALLESCAR, Francesc
 173
 FONTSERÈ I RIBA, Eduard 57, 58, 84,
 99
 FORN I HOMAR, Roser 163
 FORT, Concepció 122, 143
 FRANCO I BAHAMONDE, Francisco 14,
 96, 113, 138, 157, 166
 FRANCISCO I MAYMÓ, Carles 14, 15, 17,
 19, 23, 24, 42, 46, 47, 185
 FRANQUESA, Maria Rosa 176
 FRANQUESA I GOMIS, Josep 13
 FRIGOLA, Françoise 178
 FULLÀ, Ferran 159
 FULLOLA PERICOT, Josep Maria 84, 98
 FURRÓ, Serafi 64
 FUSTER, Joan 153
 GALCERAN, Montserrat 122
 GALÍ I COLL, Alexandre 20, 40, 41, 47,
 52, 91, 107
 GALÍ I FABRA, Francesc d'Assís 72, 73
 GALÍ I HERRERA, Raimon 108
 GALLÉN MIRET, Enric 152, 156, 163,
 165, 174
 GARCÉS, Ventura 125
 GARCÉS I MIRAVET, Tomàs 64, 76
 GARCÍA ALONSO, Francisco 94, 98
 GARCIA I SILVESTRE, Manuel 77
 GARCÍA DE POLAVIEJA Y DEL CASTILLO,
 Camilo 9
 GARCÍA DE VALDEAVELLANO Y ARCIMIS,
 Luis 91
 GARCÍA-VALDECASAS SANTAMARÍA,
 Francisco 156
 GARRIGA, J. 31
 GARRIGA I MIRÓ, Ramon 142, 144
 GARRUT I ROMÀ, Josep Maria 175
 GASCH I CARRERAS, Sebastià 107
 GASCÓN, Llorenç 122, 125
 GASSIOT I LLORENS, Joan 77
 GASSOL, Ventura 136
 GAVAGNIN, Gabriela 179
 GAY DE MONTELLÀ, Rafael 12
 GENÍS I HORTA, Emili 29
 GEORGE (catalanòfil) 171
 GIBSON, Robert Henry 172
 GIL, Miquel 173
 GIL ROBLES, José María 89
 GIL VERNET, Salvador 93
 GILI I SERRA, Joan 117
 GIMENO I BETÍ, Lluís Miquel 165
 GINER DE LOS RÍOS, Francisco 41, 48
 GINER DE LOS RÍOS, Hermenegildo 41,
 48
 GIRALT I RAVENTÓS, Emili 109, 112,
 115, 136, 180
 GIRÓ I PARÍS, Jordi 109, 128
 GISPERT I FABRÉS, Enric 106
 GIVANEL I MAS, Joan 77
 GODAY I CASALS, Josep 30
 GOMIS BARBERÀ, Ramon 152, 163
 GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep 41, 97
 GONZÁLEZ I LLUBERA, Ignasi Miquel 88,
 117, 171

- GRACIA OTERO, Jorge J. E. 163
 GRAELL I MOLES, Guillem 21, 23, 24,
 45-47, 183, 189
 GRAU MARISTANY, Pere 37, 38, 47, 53,
 183, 189
 GREOLÉS I COLL, Maria Carme 162
 GRIERA I GAJA, Antoni 50, 138
 GRILLI, Giuseppe 152, 163, 179
 GRILLI, Josep → *Grilli, Giuseppe*
 GROSSMANN, Maria 164, 178
 GUÀRDIA I FONT, Ramon 106
 GUARDIOLA NOGUERA, Carles-Jordi
 152, 162, 163
 GUASCH, Maria Teresa 175
 GUASCH, Ricard 111, 134, 135
 GUBERN I DOMÈNECH, Ramon 112, 114,
 116, 118, 121, 132, 136
 GUDIOL I CUNILL, Josep 30, 31, 50, 183
 GÜELL, Fèlix 159
 GÜELL, Maria Cristina 14
 GÜELL I BACIGALUPI, Eusebi 22
 GÜELL I LÓPEZ, Eusebi 22
 GÜELL I LÓPEZ, Joan Antoni 15
 GUILANYÀ I ROURE, Pere 77
 GUILLÉN, Jorge 93
 GUILLÉN, Víctor 125
 GUILLEUMAS I BROSÀ, Rosalia 105, 135,
 136
 GUINARD, Paul 115
 GUSTÀ, Marina 174
 GUTIÉRREZ SANTAMARINA, Luis 131
 HADAMARD, Jacques 70
 HAUF I VALLS, Albert Guillem 177
 HAYEK, Friedrich A. von 124
 HEERAN, Joy 122
 HERNÁNDEZ I ROIG, Enric 105, 135
 HERNÁNDEZ I ROIG, Joan 125
 HINA, Horst 179
 HITLER, Adolf 99
 HOMS GUZMÁN, Antoni 163, 164
 HÖSSELBARTH, Guillem 64
 HUG, Konrad 167
 HUGUET (alumne) 134
 IBSEN, Henrik 12
 IDUARTE, Maria Dolors 122, 143
 IGLESIAS, Montserrat 136
 IGLÉSIES I FORT, Josep 65, 76, 83
 ILLA I MUNNÉ, M. Carme 122, 152
 ILLE, Hadwig 176
 ISALGUÉ, Ramon 163
 IZARD I LLORENS, Miquel 158
 IZQUIERDO, Lluís 142
 IZQUIERDO BALLESTER, Santiago 100,
 123, 181
 JAMILÀ CLUSELLA, Jaume 161
 JANÉS I OLIVÉ, Josep 104
 JARDÍ I CASSANY, Enric 104, 106, 113,
 126, 127
 JENKINS, Stanley Reginald 172
 JOAN I GÓMEZ, Amadeu 130, 160
 JORBA I JORBA, Manuel 130, 151, 155,
 163, 174
 JORDÁN JORDÁN, Antoni 138
 JUÉ, Dolors 65
 JUTGLAR, Antoni 137
 KEHR, Paul Fridolin 77
 KEIGHTLEY (catalanòfil) 171
 KEOWN (catalanòfil) 171
 KIRCHNER (secretari) 46
 KJÆR, Eva 168, 176
 KOSSINNA, Gustaf 54
 KULIN, Katalin 167, 179
 LABERIA DE DOMÈNECH, Edelmira 140
 LATORRE GAIA, Roser 163-165
 LAYRET I FOIX, Francesc 57, 181
 LEAL COMPTA, Maria del Carme 163
 LERROUX GARCÍA, Alejandro 48
 LEVERONI I VALLS, Rosa 103, 104, 111,
 112
 LEY, Leonard 176
 LITTLEJOHN, David 137
 LLACH, Isidre 160
 LLADÓ, Josep Maria 48, 52, 69
 LLAVERIA DE DOMÈNECH, Edelmira 143
 LEONART, Josep 30, 49, 119
 LLEOPART COLL, Maria Teresa 167

- LLOBERA, Josep 137, 173
 LLONGUERES (mestre) 110
 LLOR I FORCADA, Miquel 65, 76
 LLORENS, Pilar 137
 LLORENS I VILA, Jordi 8
 LLOSA MARSOL, Montserrat 122
 LLOYD, Sally Barbara 176
 LLUCH I MARTÍN, Enric 116, 119-121, 137
 Lo Gayter del Llobregat → *Rubió i Ors, Joaquim*
 LOIS, Maria 114
 LÓPEZ I PICÓ, Josep Maria 99
 LOSANTOS, Marga 67
 LOSFELD VERDALLA, Margarita 163
 LOURIE, Helen 122
 LUJÁN I FERNÁNDEZ, Néstor 104
 LUPON, Carme 122, 143
 MAASS, Angelica 179
 MACARIE, Liliàna 178
 MACHORDOM PI, Núria 167
 MACHSMUTH (professora) 75
 MACIÀ I LLUSSÀ, Francesc 76, 84
 MADURELL I MARIMON, Josep Maria 139
 MAETERLINCK, Maurice 12
 MAGEM I FERRER, Maria 130, 160
 MALÉ I PEGUEROLES, Jordi 9, 10, 89, 168
 MALET, Rosa Maria 175
 MALUQUER I BONET, Jordi 140, 142, 143
 MALUQUER DE MOTES, Joan 156, 180
 MANENT I SEGIMON, Albert 99, 106, 122, 143, 153
 MARAGALL, Jordi 90
 MARAGALL I GORINA, Joan 18, 19, 22, 103, 119, 174
 MARAGALL I NOBLE, Joan-Antoni 106
 MARANGES PRAT, Isidra 167, 168
 MARCER, Melcior 32
 MARCET, Jaume 68
 MARCO I REVILLA, Joaquim 116, 140-142
 MARFANY I GARCIA, Joan Lluís 116, 149, 150, 151, 160, 161
 MARGARIT, Joan 136
 MARGARIT, Remei 144
 MARGARIT, Ricard 106, 147
 MARÍAS AGUILERA, Julián 128
 MARISTANY, Francesc 38
 MARQUÈS, Salomó 41, 97
 MARTÍ I BAS, Montserrat 105, 111, 122, 134, 135, 175
 MARTÍ I CASTELL, Joan 173
 MARTÍ DE BOHIGAS, Mercè 167
 MARTÍ I JULIÀ, Domènec 11, 14
 MARTÍ PIERA, Mercè 167, 168
 MARTÍNEZ, Adolf 175
 MARTÍNEZ, Martiniano 93
 MARTÍNEZ, Roser 143
 MARTÍNEZ-GIL, Víctor 37
 MARTÍNEZ GUILLÉN, Josep 138, 140-143
 MARTÍNEZ PLANAS, Montserrat 163
 MARTÍNEZ I SERIÑÀ, Arnau 11
 MARTORELL, Artur 64, 136
 MARTORELL I CODINA, Oriol 22, 114, 115, 118, 136, 156
 MARTORELL I TRABAL, Francesc 33, 34, 36, 51, 52, 62, 70, 74, 75, 77, 78, 81, 83, 84, 86, 88, 91, 184, 197
 MARZÀ SELMA, Domènec 166
 MAS PUJADOR (alumne) 129
 MAS I SOLENCH, Josep Maria 106
 MASCARÓ I FORNÉS, Joan 117
 MASERAS I GALTÉS, Alfons 75, 76
 MASÓ, Rafael 106
 MASPONS I ANGLASELL, Francesc de Paula 51, 127
 MASPONS I CAMARASA, Jaume 38, 183, 194
 MASSANA, Josep 136
 MASSÓ I TORRENTS, Jaume 14, 33-35, 38, 99, 183, 190
 MASSOT I MUNTANER, Josep 78, 108, 119, 128, 131, 143, 149-151, 160, 174, 175, 178, 179
 MATET, Maurice 115
 MAYORDOMO, Alejandro 41
 McCULLY, Marilyn 179

- MEARA, Paul Michael 178
 MEIER (alumne) 137
 MENÉNDEZ Y PELAYO, Marcelino 10, 133
 MERCADER I RIBA, Joan 111, 112, 114, 115, 118-121, 123, 132-134, 136
 MERRILL, Charles Jefferson 167
 METTRA, Jacques 115
 MEYER, Eduard 54
 MEYER, Elisabeta 167
 MILÀ I FONTANALS, Manuel 10, 22, 35, 61, 133, 138
 MILANS DEL BOSCH Y Ussía, Jaime 18
 MILLÀS VALLICROSA, Josep M. 82, 93
 MILLET I BEL, Salvador 110, 124-127, 129, 184, 199
 MILLET I MARISTANY, Fèlix 100, 106, 107, 109, 147, 148
 MINERVINI, Vincenzo 179
 MINGUILLON RIBÉ, Dolors 167
 MIQUEL, Engràcia 65
 MIQUEL I PLANAS, Manuel 143
 MIR MAYOL, Gregori 152
 MIRACLE I MONTSERRAT, Josep 78, 105, 124
 MIRALLES I MONTSERRAT, Joan 162
 MIRET I SANS, Joaquim 66
 MIRÓ ROIG, Montserrat 167
 MOLAS I BATLLORI, Isidre 129, 142-144
 MOLAS I BATLLORI, Joaquim 10, 13, 108, 112, 116, 118, 119, 121, 122, 132, 136, 137, 139, 140, 142, 149, 150-155, 159-162, 164, 171, 172, 174, 184, 200
 MOLAS I RIBALTA, Pere 122
 MOLHO, Maurice 104, 134
 MOLL I CASASNOVAS, Francesc de Borja 111
 MOLL I MARQUÈS, Aina 132, 136, 137
 MOLL I MARQUÈS, Francesc 140
 MONEGAL I PRAT, Esteve 30, 49
 MONFORT I COSTA, A. 21
 MONTMOLLIN, Antoniette 136
 MONTOLIU I DE TOGORES, Cebrià de 10, 14, 22, 42, 185
 MONTOLIU I DE TOGORES, Manuel de 33, 50, 54, 57, 88, 96, 183
 MORETA I AMAT, Marcel·lí 127
 MORGADES I GILI, Josep 28
 MOROTE I GREUS, Lluís 38, 39
 MULET I CERDÀ, Joan 122, 160
 MUNDÓ I MARCET, Anscari Manuel 108, 158
 MUNTANÉ RIGOL, Josep M. 162
 NADAL, Manuel 137
 NADAL I CANUDAS, Lluís Bertran 20, 28, 29, 37, 42, 46, 50, 183, 185, 193
 NADAL I OLLER, Jordi 116, 136
 NANOT (alumne) 134, 135
 NAVARRO I COSTABELLA, Josep 90
 NEDDERMANN DIAGO, Margarita 167
 NICOLAU D'OLWER, Lluís 22, 24, 33-36, 39, 42, 62, 77, 190
 NIÑUELA VIA, Josep 65
 NOGUER CONMINOLA, Montserrat 167
 NOGUERA, Josep 27
 NOLLA, Maria Teresa 118, 136
 NONELL, Lluís 132, 134, 135
 NOVELL I BURGUÉS, Maria Carme 162
 NOVELLAS I ROIG, Francesc 29, 32, 38, 46, 47, 183, 193
 NOVICOW, Jacques 25
 NUBIOLA I ESPINÓS, Pere 58
 OLIVAR I DAYDÍ, Marçal 64, 65, 76
 OLIVÉ, Carme 114, 135, 136
 OLIVELLA, Mercè 65
 OLIVER, Gabriel 140
 OLIVER, Joan 142, 173
 OLIVERAS, Claudi 38
 OLIVES (alumna) 135
 OLIVES, Josep 159
 ORS I ROVIRA, Eugeni d' 14, 22, 25 47, 49, 50, 54, 56, 57, 139, 183
 ORTIS, Antonella 164
 PACHECO, Carme 142-144
 PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà 128
 PAGÈS I BLANC, Pelai 163
 PAGÈS MASSAGUER, Núria 161

- PAGÈS I PARETAS, Montserrat 175
 PALAU, Joan 63
 PALAU I FABRE, Josep 103-106, 110, 134, 175
 PALLARÈS, Núria 122, 143
 PALLARÈS I GIL, Maties 55
 PALMADA SOLÉ, Margarida 166
 PALOL I SALELLAS, Pere de 111
 PALOMERO ALMELA, Josep 166
 PALUMBO, Pietro 132
 PANADÈS, Montserrat 129
 PANICOT FIGUERES, Cecília 167
 PÀNIKER I ALEMANY, Salvador 104
 PANYELLA I GÓMEZ, August 104, 111, 132-135
 PARCERISAS, S. 162
 PARCERISAS VÁZQUEZ, Francesc 122, 160
 PARDELLANS, Humbert 125, 134
 PARÉS, Maria Candelària 167
 PARKIN, Alan Arthur 172
 PARPAL, Joan Antoni 48, 52, 69
 PARPAL I MARQUÈS, Cosme 50
 PASCUAL CUBELES, Enric 163
 PASQUAL, Maria Assumpció 84
 PATLLÉ, Manuela 129
 PATXOT I JUBERT, Rafael 25, 76, 94, 106
 PAUSAS I UBACH, Immaculada 162-164
 PEDRELL I SABATÉ, Felip 47, 48
 PEDROLO, Manuel de 153
 PEERS, Edgar Allison 115, 116, 172, 180
 PELÁEZ, Manuel J. 34
 PELLA I FORGAS, Josep 26
 PÉREZ GONZÁLEZ, Blas 93, 96
 PERICOT I GARCIA, Lluís 55, 97
 PERMANYER ULLAR, Francesca 167
 PERRAMON (mossèn) 115
 PERUCHO I GUTIÉRREZ, Joan 104
 PETIT, Núria 159
 PEY I ESTRANY, Santiago 103, 105
 PI, Joaquim 159
 PI, Montserrat 65
 PI DE CABANYES, Oriol 154
 PI I MAYNAN, Daniel 165
 PI I SUNYER, August 57, 61, 84
 PI I SUNYER, Carles 72, 75
 PICAT, Marco 179
 PIERA FIBLA, Albert 130, 160
 PIERCE, Francis William 117, 171
 PIÑAS, Ramon 64
 PIQUÉ I MILÀ, Josep 167
 PLA, Ramon 152
 PLA I CASADEVALL, Josep 52
 PLANDIURA, Josep 55
 PLEYÁN, Carmina 142
 POLL, Tomàs 120
 PONS TORRENTS, Albert 167
 PORCEL RAMON, Carme 164
 PORCIOLES I COLOMER, Josep Maria 127
 PORQUERAS, Albert 136
 PORTA, Pablo 113
 PORTER I MOIX, Miquel 118, 137, 153, 156, 180
 PORTER I MOIX, Roser 137
 POSTIGO SUÑÉ, Rosa Maria 163, 164
 POUS, Roser 175
 POUS I PAGÈS, Josep 102, 131
 PRAT DE LA RIBA, Enric 7, 8, 16, 25, 26, 40, 41, 49, 75, 102, 126
 PRAT I SERRA, Montserrat 152, 162-164
 PRIMO DE RIVERA, José Antonio 113
 PRIMO DE RIVERA ORBANEJA, Miguel 5, 16, 67, 70, 71, 73, 75-77, 79, 81
 PRING-MILL, Robert D. F. 117
 PUGÉS, Manuel 45
 PUIG, Felip 55
 PUIG I CADAFALECH, Josep 8, 13, 17, 29-31, 37, 38, 50, 54, 58, 60, 70, 71, 75, 77, 94, 99, 102, 133, 137, 183, 192
 PUIG DE LA BELLACASA I DÉU, Lluís 46
 PUIG PIJOAN (alumne) 129
 PUIG I QUINTANA, Pere 101, 106, 107, 122, 127, 147
 PUIG I REIXACH, Miquel 13, 57
 PUIG I SAIS, Ermenegild 14
 PUIG I SALELLAS, Josep Maria 106
 PUIG VILARDELL, Josep 160

- PUIG VILARDELL, Lluís 130
 PUIGVERT I ROMAGUERA, Antoni 164
 PUJADES, Lluís 65
 PUJOL I CASADEMONT, Enric 53, 93,
 100, 113, 114, 116-120, 122, 123, 181
 PUJOL I SOLEY, Jordi 125, 127, 128, 137
 PUNTÍ I COLLELL, Joan 76
 QUINTANA (alumne) 103
 QUINTANA I FONT, Artur 140
 RAFANELL, August 138
 RAGUER I SUÑER, Ernest → *Raguer i Suñer,*
Hilari
 RAGUER I SUÑER, Hilari 101, 108, 109,
 126
 RAHOLA, Glòria 136
 RAHOLA I D'ESPONA, Frederic 109
 RANER, Max 137
 RAS, Aureli 45
 RAVENTÓS I DOMÈNECH, Manuel 38
 RECASENS SICHER, Lluís 64
 REIXAC I CARBÓ, Baldiri 140
 RENIU TRESSERRES, Miquel 122, 160
 REVENTÓS, Víctor 136
 REVENTÓS I BORDOY, Manuel 23, 33
 REVENTÓS I CARNER, Joan 24, 108,
 125-127
 REYNÉS I BOSACOMA, Josep 106
 RIBA (alumne) 102, 129
 RIBA I BRACONS, Carles 100, 102, 103,
 107, 130, 131, 141, 143, 152, 162, 174
 RIBALTA I VILALTA, Maria Pilar 162
 RIBAS, Frederic 125
 RIBAS I MASSANA, Albert 57, 89
 RIBBANS, Geoffrey 116, 171
 RIBÉ FERRÉ, Maria Carme 152, 163, 164
 RIBERA I ROVIRA, Ignasi 37-39, 47, 183,
 194
 RICART (alumne) 129
 RIERA, Rossend 147
 RIERA, Sebastià 173
 RIERA FONTS, Carles 167
 RIERA I SANS, Jaume 162
 RIFÀ, Mercè 105, 135
 RIPOLL, Francesc d'Assís 106, 147
 RIQUER I MORERA, Martí de 132, 138,
 141, 153, 154
 RIU I RIU, Manuel 122
 RIVAS, Lluïsa 65
 ROBERT I YARZÁBAL, Bartomeu 10, 11
 ROCA, Benjamí 23
 ROCA, Ricard 22
 ROCA I CABALL, Joan Baptista 127
 ROCA I JUNYENT, Carme 111, 112, 114,
 135, 136
 RODON, Eulàlia 137
 ROFES, Cosme 75
 ROFES PUJOL, Isabel 167
 ROIG, Josep 66
 ROIG, Pau 127
 ROIG I FRANSITORRA, Joan 129
 ROIG I FRANSITORRA, Montserrat 151,
 152, 155, 161, 163
 ROIG I ROSICH, Josep Maria 76
 ROÍS DE CORELLA, Joan 174
 ROJAS, Carlos 136
 Romanones, comte de → *Figuerola*
y Torres Mendieta, Álvaro
 ROMERO ISERN, Teresa 64
 ROMEU I FIGUERAS, Josep 104, 105, 123,
 132, 134
 ROMEVA, Pau 107
 RÖPKE, Wilhelm 124
 ROS RIBAS, Montserrat 122, 160
 ROSAL I TORNÉ, Francesc 130, 160
 ROSELL LAMORA, Josep 164
 ROSICH ESTRAGÓ, Albert 164, 165
 ROSSELL PESANT, Lluís 163-166
 ROSSELL I VILAR, Pere 86
 ROSSELLÓ I SEITÚN, Antoni 122, 160,
 161
 ROVIRA I ARMENGOL, Josep 64, 66, 77
 ROVIRA COMES, Teresa 152, 163, 164
 ROVIRA DE CALVET, Teresa → *Rovira*
Comes, Teresa
 ROVIRA I VIRGILI, Antoni 78
 ROVIROSA BIRBE, Núria 167

- ROYES (alumne) 144
 RUBIÉS DE MASCAREÑAS, Concepció 111, 122, 153
 RUBIÉS TRIAS, Concepció 162, 163
 RUBIÓ I BALAGUER, Jordi 28, 33, 34, 36, 43, 47, 51-54, 59, 62, 63, 65-67, 69, 71, 73, 75-78, 81, 83, 84, 86, 88, 90, 96, 99, 102-106, 109, 111, 114, 115, 123, 126, 129, 131-143, 144, 148, 149, 151, 158, 159, 173, 183-185, 196
 RUBIÓ I GUILLEUMAS, Antoni 133
 RUBIÓ I LLUCH, Antoni 9-11, 17, 21-23, 25, 32-36, 38, 42, 48, 50-54, 57, 65, 69, 71-73, 77, 78, 124, 126, 129, 139, 141, 183, 190
 RUBIÓ I LOIS, Jordi 106, 114, 116, 117, 123, 135, 136
 RUBIÓ I LOIS, Manuel 96
 RUBIÓ I ORS, Joaquim 22, 104, 139
 RUCABADO I COMERMA, Ramon 21, 45
 RUEDA I CLAVERO, Andreu 163-166
 RUEDA I CLAVERO, Concepció 162, 163, 165-167
 RUEDA I TEBÉ, Mercè 163
 RUIZ I CALONJA, Joan 132
 RUIZ-GIMÉNEZ CORTÉS, Joaquín 133, 141
 RUIZ RIGO, Anna Maria 161
 RUSSELL-GEBBETT, Paul S. N. 117, 132, 136, 171
 SABANÉS, Aurèlia 65
 SABATER, Jordi 53
 SABATER TORRES, Maria Lluïsa 163
 SABRIÀ RIUS, Maria Teresa 167
 SACRISTÁN LUZÓN, Manuel 143
 SAGARRA I DE CASTELLARNAU, Josep Maria de 100, 102, 104, 107, 130
 SAGRISTÀ VILÀ, Josep M. 164
 SALA I CORNADÓ, Antoni 143, 149, 150, 159, 160
 SALAS, Antoni 63
 SALAS I BOSCH, Xavier de 77
 SALES, Núria 122, 143
 SALLÉS, Anna 143
 SALRACH I MARÉS, Josep Maria 173, 175
 SALUDES AMAT, Anna Maria 152, 163, 164
 SALVADÓ, Maria Carme 167
 SALVAT I FERRÉ, Ricard 153, 154, 156
 SALVATELLA I GIBERT, Joaquim 37
 SAMARANCH I TORELLÓ, Joan Antoni 126
 SAMSÓ, Joan 103, 125
 SAMSÓ I CABRÉ, Josep 22
 SÁNCHEZ ALBORNOZ, Claudio 91
 SANCHIS GUARNER, Manuel 168
 SANDILANDS, Andrew John 166, 167
 SANLLEHY I ALRICH, Domènec Joan 37
 SANMARTÍ I ROSET, Xavier 122
 SANS VALLÈS (alumne) 129
 SANSÀ I CAMINAL, Joan 106
 SANTACANA I MEJÍAS, Maria Teresa 161-163
 SANTALÓ, Maria Mercè 142
 SANTALÓ I PARVORELL, Miquel 83
 SANTAMARINA, Luys → *Gutiérrez Santamarina, Luis*
 SAPERA, Joan Anton 104, 133, 134
 SARDÀ I CORTÉS, Francesc 106, 127
 SARGATAL PLANA, Alfred 162
 SARRABLO, Isabel 65
 SARSANEDAS I VIVES, Jordi 104
 SAURA ALONSO, Eladi 163
 SAURINA, Joaquim 137
 SCHIB, Gret 162, 163
 SCHMID, Beatrice 179
 SCHMIDT, Hubert 54
 SCHOTTLÄNDER, Kirsten 178
 SCHWACKE, Helmut Peter 176
 SEGALÀ, Núria 119
 SEGALÀ I ESTALELLA, Lluís 47, 54, 93, 96
 SEGUÍ I FALGAR, Joan 127
 SELLENT, Maria Teresa 167
 SERRA, Montserrat 119
 SERRA I BALDÓ, Alfons 77
 SERRA BANZA, Antoni 163

- SERRÀ CAMPINS, Antoni 152, 161, 163
 SERRA I HÚNTER, Jaume 11, 58, 84, 85
 SERRA I PAGÈS, Rossend 25
 SERRA I PUIG, Blanca 122, 152, 160-162
 SERRA I PUIG, Eva 122, 152, 160-162
 SERRA I RÀFOLS, Josep de Calassanç 55,
 123, 129, 130, 148, 160, 184, 200
 SERRADO, Rosa 65
 SERRAHIMA, Lluís 142, 144
 SERRAHIMA I BOFILL, Maurici 101, 103-
 106, 108, 109, 124, 126, 128, 129
 SERRALLONGA, Carme 135
 SERRALLONGA I GUASCH, Lluís 76
 SESMA, Maria 118
 SHIPLEE, William James 176
 SIGUAN, Miquel 95
 SILVELA Y DE LE VILLEUZE, Francisco 9
 SITJAS I FURRIOL, Josep 45
 SLOMAN, Albert E. 116, 117
 SMYTH, Terence M. 178
 SOBERANAS, Amadeu J. 130, 149, 150,
 160, 161, 174
 SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume 18, 34,
 122, 124, 157, 158
 SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago 173
 SOBRER I BAREA, Josep Miquel 122, 160
 SOLÀ I CORTASSA, Joan 160
 SOLÀ I GUSIÑÉ, M. Assumpció 122
 SOLÀ I GUSIÑÉ, M. Mercè 122, 161
 SOLÀ I GUSIÑÉ, Maria 152, 161-163
 SOLÀ I PUIGVERT, Emília 167
 SOLÀ I SOLÉ, Josep Maria 105
 SOLDEVILA I ZUBIBURU, Ferran 33, 34,
 36, 50-52, 55, 62, 63, 67, 68, 78, 83, 85,
 86, 90, 91, 96, 102, 105, 107, 109-124,
 126, 129, 130, 143, 148, 150, 156, 157,
 159-162, 170, 184, 198
 SOLER I BATLLE, Antoni 58
 SOLER I BATLLE, Enric 84, 85, 93, 94
 SOLER I FISAS, Eduard 122
 SOLER I PLA, Joan 10, 11, 22
 SOLERVICENS I POLLINA, Joan Baptista
 110
 SOLSONA BOSC, Laureà 164, 165
 SORIANO, Maria 34
 SUBIRANA, Maria Rosa 175
 SUGRANYES I DE FRANCH, Ramon 77
 SUMOY, Ramon 116, 143, 144, 149, 174
 SUNYER I CLARÀ, Ramon 108, 123
 SUÑER I COMA, Enric 130, 160
 SUREDA, Bernat 41
 Süß, Kurt 162
 SWEET, Stephanie Lavinia 176
 SZIJJ, Ildikó 179
 TARRADELL I MATEU, Miquel 104, 105,
 108, 111, 112, 123, 132, 134, 135
 TATE, Robert Brian 117, 132, 136, 171
 TAXONERA, Marc 175
 TAYADELLA, Antònia 156
 TEIXIDOR, Joan 121
 TERRADAS, Esteve 96
 TERRY, Arthur Hubert 116, 171
 THOS I CODINA, Terenci 8
 TOBELLA I D'ARGILA, Francesc Xavier
 38
 TOLL, Baltasar 125
 TOMÀS, Lluís 32
 TONELL ARÍN, Teresa 167
 TORELLÓ CASANOVAS, Natàlia 167
 TORNÉ CUBELLS, Josep 166
 TORRAS I BAGES, Josep 7, 14, 30, 103,
 108, 109
 TORRAS I ELIAS, Jaume 122
 TORRAS I SOLER, Lluís 126, 127
 TORRENT I BADIA, Anna Maria 152,
 161, 162
 TORRENT I FERRAN, Mercè 164
 TORRENTS ROSÉS, Àngels 122, 161
 TORRES, Francesc 78
 TORRES CAMPOS, Manuel 13, 25
 TORT MIRÓ, Antònia 167
 TRENC BALLESTER, Eliseu 152, 163, 164,
 179
 TRIADÚ, Laura 118
 TRIADÚ I FONT, Joan 103-105, 116, 126,
 143, 153, 172, 174

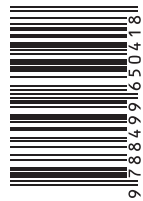
- TRIAS DE MAYORAL, Maria 163
 TRIAS FARGAS, Ramon 127
 TRIAS I GIRÓ, Joan de Déu 9, 17, 18, 23, 26, 183, 187, 188
 TRIAS I PUJOL, Antoni 94
 TRIBÓ, Maria 65
 TRILLAS RIERA, Maria Teresa 161, 163
 TRUETA I RASPALL, Josep 117
 TUBELLA PIQUET, Maria Rosa 167
 TURMEDA, Anselm 73, 134
 TURRÓ I DARDER, Ramon 46
 TURULL, Antoni 142-144
 TUSQUETS, Joan 64
 URDEIX DORCAL, Josep 163
 VALENTÍ I FIOL, Eduard 90, 174
 VALENTÍ I MARTÍ, Francesc 27
 VALLÈS (alumne) 134
 VALLÈS, Elisa 144
 VALLS, Manuel 104
 VALLS I TABERNER, Domingo 106, 147
 VALLS I TABERNER, Ferran 18, 20, 28, 33, 34, 36, 37, 42, 43, 47, 48, 50-54, 57, 62, 63, 66, 69, 71, 72, 74, 75, 77, 90, 91, 98, 183, 185, 190, 195
 VALLS I TABERNER, Josep 106, 147
 VALLVERDÚ I AIXALÀ, Josep 133
 VANDELLÒS, Josep Anton 63
 VAQUÉ, Joan 137
 VARVARO, Alberto 132, 142, 143
 VAYREDA, Raimon 75
 VEGUÉ, Pere 115
 VENTOSA I CALVELL, Joan 37, 127
 VENTURA, Jordi 142-144
 VENY I CLAR, Joan 132, 136, 137
 VERDAGUER I CALLÍS, Narcís 28
 VERGÉ, Joan 129
 VERNET I REAL, Maria Teresa 77
 VERRIÉ I FAGET, Frederic-Pau 103-105, 112, 123, 132, 134, 156
 VICENS, Francesc 175
 VICENS VIVES, Jaume 78, 93, 97, 112, 114, 117, 118, 120, 121, 128, 136
 VICÈRE, Jean François 178
 VIDAL (bibliotecària) 136
 VIDAL, Josefina 118
 VIDAL, Mateu 64, 66
 VIDAL I ALCOVER, Jaume 153
 VIDAL I BARRAQUER, Francesc 114
 VIDAL I BARRAQUER, R. 114, 115, 118
 VIDAL LAÍNEZ, Maria Teresa 122, 161
 VILÀ (alumne) 135
 VILA I DINARÈS, Pau 40, 68, 74, 82-84, 86, 88, 92, 184, 197
 VILÀ I VALENTÍ, Joan 109
 VILA CLARA I BALDÓ, Josep M. 12, 23
 VILALTA (alumne) 144
 VILANOVA, Arnau de 36, 73
 VILANOVA, Francesc 34
 VILANOVA I ANDREU, Antoni 104, 134
 VILANOVA I CUSPINERA, Domènec 12
 VILANOVA I VILA-ABADAL, Francesc 18
 VILAPLANA (advocat) 142
 VILAR, Pierre 114, 115, 120
 VILARDAGA, Mercè 133, 134
 VILAS (alumne) 136
 VILELLA TORRENTS, Assumpció 163
 VILLAR I PALASÍ, Josep Lluís 156
 VIOLANT, Ramona 137, 143
 VIOLANT I SIMORRA, Ramon 137
 VIRGILI, Fanny 159
 VIVES, Jacinta 64
 VRIES, Tina de 132, 142-144
 WAGNER, Richard 12
 WALKER, Geoffrey J. 117, 171
 WALTERS, David Gareth 178
 WEBSTER, Jill Rosemary 122, 160, 172, 178, 179
 WEHRNECK (alumne) 137
 WHEELER, Max Woodfield 163, 164, 171, 178, 179
 WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, Ulrich von 54
 WITTLIN, Curt 160
 XIBERTA I ROQUETA, Bartomeu 82
 XIMENIS, Alícia 120, 122

XIRAU, Joaquim	75	YXART I DE MORAGUES, Josep	174
XIRAU PALAU, Josep	84, 90, 94	ZANOTTI, Sergio	104
YATES, Alan	117, 171, 176, 178	ZENDRERA, Conxa	103
YMBERT BASTÉ, Maria Lluïsa	167	ZULUETA I GOMIS, Josep	38

MONOGRAFIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Núria de DALMASES, *Orfebreria catalana medieval: Barcelona 1200-1500: (Aproximació a l'estudi)*, vol. I, *Consideracions generals i catalogació d'obra* (1992)
- 1/2 Núria de DALMASES, *Orfebreria catalana medieval: Barcelona 1200-1500: (Aproximació a l'estudi)*, vol. II, *Argenters i documents* (1992)
- 2 *III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica* (1994)
- 3 Xavier DUPRÉ, *L'arc romà de Berà: ('Hispania Citerior')* (1994)
- 4 *IV Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica = IV Reunião de Arqueologia Cristã Hispânica* (1995)
- 5 Albert BALCELLS, Enric PUJOL i Jordi SABATER, *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia* (1996)
- 6/1 Enric PRAT DE LA RIBA, *Obra completa*, vol. I, 1887-1898 (1998)
- 6/2 Enric PRAT DE LA RIBA, *Obra completa*, vol. II, 1898-1905 (1998)
- 6/3 Enric PRAT DE LA RIBA, *Obra completa*, vol. III, 1906-1917 (2000)
- 7 *V Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica = V Reunión de Arqueología Cristiana Hispánica* (2000)
- 8 Núria RAFEL, *Les necròpolis tumulàries de tipus baixaragonès: les campanyes de l'Institut d'Estudis Catalans al Matarranya* (2003)
- 9 *VI Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica: Les ciutats tardoantigues d'"Hispania": cristianització i topografia* (2005)
- 10/1 *XII Congressus Internationalis Epigraphiae Graecae et Latinae: Provinciae Imperii Romani inscriptionibus descriptae*, vol. 1 (2007)
- 10/2 *XII Congressus Internationalis Epigraphiae Graecae et Latinae: Provinciae Imperii Romani inscriptionibus descriptae*, vol. 2 (2007)
- 10 *XII Congressus Internationalis Epigraphiae Graecae et Latinae: Provinciae Imperii Romani inscriptionibus descriptae* [recurs electrònic], 1 disc òptic (2007)
- 11/1 Valentí ALMIRALL, *Obra completa*, vol. I, 1867-1879 (2009)
- 12 Albert BALCELLS, *Els Estudis Universitaris Catalans (1903-1985): Per una Universitat Catalana* (2011)

ELS ESTUDIS UNIVERSITARIS CATALANS (1903-1985). *Per una Universitat Catalana*

Durant la major part de la seva història, els Estudis Universitaris Catalans serviren per a donar als estudiants de la Universitat de Barcelona, fora del seu recinte, aquells ensenyaments relacionats amb la cultura catalana que restaven exclosos d'aquell centre oficial. Els Estudis Universitaris Catalans mantingueren una estreta relació amb l'Institut d'Estudis Catalans, encara que tingueren una funció docent, que no era l'específica de l'IEC. Com veurà el lector, compartiren gran part del mateix personal. Pels Estudis Universitaris Catalans passaren personalitats que en serien no sols futurs professors, sinó també futurs membres numeraris de l'Institut d'Estudis Catalans. Els Estudis Universitaris Catalans ja no existeixen. L'Institut d'Estudis Catalans sí. Els primers nasqueren tres anys abans que el segon i, amb una interrupció de sis anys, es referen el 1942, al mateix temps que l'IEC, sota el règim franquista i duraren fins als anys vuitanta del segle XX. Es tracta d'una història llarga sobre la formació i la renovació de generacions successives de l'elit intel·lectual catalana. A més, entre el 1961 i el 1985, els Estudis Universitaris Catalans, al mateix temps que continuaven les seves classes durant el curs acadèmic, organitzaren els cursos d'estiu de cultura catalana per a estrangers, per on passaren bona part dels actuals professors catalanòfils de diverses universitats europees i americanes.

Aquest llibre és, en certa manera, complementari de la *Història de l'Institut d'Estudis Catalans* que van publicar Albert Balcells, Enric Pujol i Santiago Izquierdo en dos volums entre el 2002 i el 2007.

